

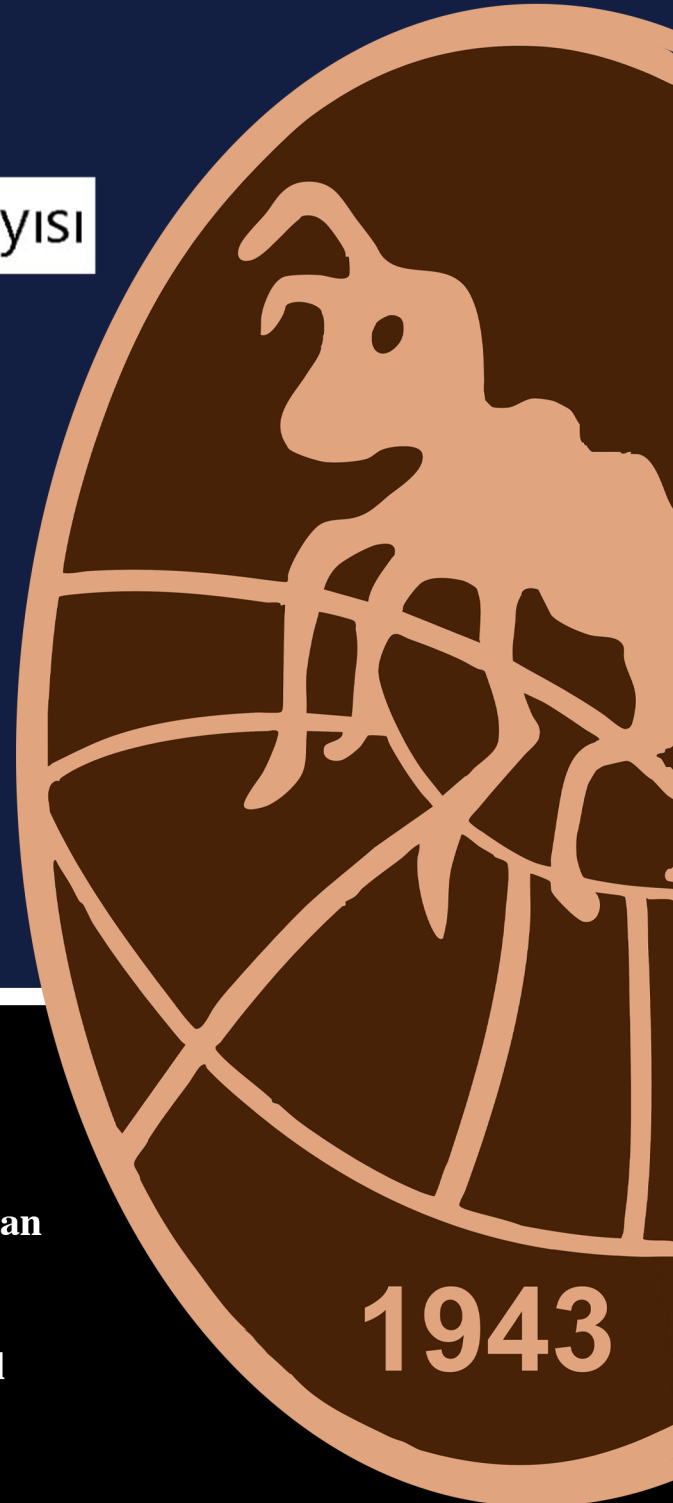
iktisat dergisi®

sayı: 547

47. İktisatçılar Haftası Özel Sayısı

cumhuriyet'in yürüyüşünde iktisat ve siyaset

Vahap Adıyaman • Özkan Atar • Murat Birdal
Coşkun Çakır • Arzu Çerkezoğlu • Didem Danış
Levent Dölek • Fatma Gök • Ceyda Karan
Murat Karayalçın • Orhan Kurmuş • Hakan Ongan
Cemil Ozansü • İzzeddin Önder • Ahmet Özkan
Zehra Ece Özdemiroğlu • Murat Özveri
Sungur Savran • Burhan Şenatalar • Tarık Şengül
Emine Tahsin • Orhan Turan • Ufuk Uras
Işıl Ünsal • Levent Ürer

eren perakende

"güven, denge, istikrar"

GÜRAL

İSTANBUL JET

**TÜRK NIPPON
SİGORTA**

TIRSAN

ENERGY

Editörden.....	2
Dünya Düzeni ve Gelecek.....	4-36
<u>Açılış Konuşması:</u> Sevil Usanmaz, Burhan Taştan, Oktay Emed, Orhan Turan	
<u>Oturum Başkanı:</u> Vahap Adıyaman	
<u>Panelistler:</u> Dr. Cemil Ozansü, Ceyda Karan, Prof. Dr. Levent Ürer	
Emperyalizm ve Türkiye.....	37-55
<u>Oturum Başkanı:</u> Doç. Dr. Emine Tahsin	
<u>Panelistler:</u> Dr. Levent Dölek, Dr. Orhan Kurmuş	
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet ve İktisat.....	57-97
<u>Oturum Başkanı:</u> Ahmet Özkan	
<u>Panelistler:</u> Prof. Dr. Coşkun Çakır, Prof. Dr. İzzeddin Önder, Prof. Dr. Murat Birdal	
Cumhuriyet'in Sınıfsal ve İktisadi Mücadeleleri.....	98-128
<u>Oturum Başkanı:</u> Prof. Dr. Hakan Ongan	
<u>Panelistler:</u> Dr. Murat Özveri, Özkan Atar, Dr. Öğr. Üyesi Sungur Savran	
Cumhuriyet'in Maddi ve Beşeri Dinamikleri.....	130-159
<u>Açılış Konuşması:</u> Murat Karayalçın	
<u>Oturum Başkanı:</u> Prof. Dr. Burhan Şenatalar	
<u>Panelistler:</u> Prof. Dr. Fatma Gök, Prof. Dr. Işıl Ünsal, Prof. Dr. Tarık Şengül	
Güncel Siyasal ve Sosyal Tartışmalar.....	160-183
<u>Açılış Konuşması:</u> Arzu Çerkezoğlu (DİSK Genel Başkanı)	
<u>Oturum Başkanı:</u> Dr. Öğr. Üye. Ufuk Uras	
<u>Panelistler:</u> Doç. Dr. Didem Danış, Zehra Ece Özdemiroğlu	

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC) kurulduğu 1943 yılından bu yana İktisat Fakültesi mezunları arasında dayanışmayı sağlama amacının yanı sıra Türkiye'nin iktisadi ve toplumsal tartışma konularının ele alınmasına katkı sunuyor. Bu anlayış uzantısında şekillenen ve köklü bir geleneğe dönüşen İktisatçılar Haftasının 47'incisi "Cumhuriyetin Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset" üst başlığı ile 28-29 Şubat ve 1 Mart 2024 tarihlerinde gerçekleşti.

Türkiye'nin 100 yıllık Cumhuriyet deneyiminin ardından geçmişten geleceğe ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümünün ele alındığı 47. İktisatçılar Haftası, dünya genelinde ekonomide ve siyasette yaşanan kırılگانlıkların ve dönüşümün farkındalığı içinde bir tartışma yürütmeyi amaçladı. Farklı görüşlerin konuların uzmanları tarafından dile getirildiği Hafta'da; "Dünya Düzeni ve Gelecek", "Emperyalizm ve Türkiye". "Osmanlı'dan Cumhuriyete Devlet ve İktisat", "Cumhuriyet'in Toplumsal ve İktisadi Mücadeleleri", "Cumhuriyet'in Maddi ve Beşerî Dinamikleri" ve "Güncel Siyasal ve Sosyal Tartışmalar" alt başlıklarında güncel meseleler tarihsel bir perspektifle ele alındı ve tartışıldı.

İktisatçılar Haftası geleneğinin bir parçası olan haftanın her bir gününün İ.Ü. İktisat Fakültesi'ne, mezunlarına ve Türkiye düşünce dünyasına katkı veren bilim insanlarına ithaf edilmesi 47. İktisatçılar Haftası'nda da değerlerimizi gündeme getirmemize vesile oldu. Haftanın ilk günü Eski İFMC Genel Başkanı değerli Oktay Emed'e ithaf edilirken, ikinci günü İFMC Kurucu Üyelerinden ve Cemiyetimizin İlk Genel Başkanı değerli Turhan Kentbay anısına, üçüncü günü ise Eski İFMC Genel Başkanı değerli Esin Kuylulu anısına düzenlendi. Kendilerine Cemiyetimize katkılarından dolayı bir kez daha teşekkür ediyoruz.

İFMC kuruluşunun 81. yılında da üyelerine ve kamuoyuna dönük faaliyetlerine devam ediyor. Cemiyetimizin faaliyetlerine ve özellikle İktisatçılar Haftası'na destek olan mezunlarımıza, sponsorlarımıza teşekkür ediyoruz. Birlikte tartıştığımız, daha iyiyi aradığımız toplantılarımıza herkesi katılmaya ve destek vermeye davet ediyoruz.

Dostlukla.

47. İktisatçılar Haftası'nın birinci günü Oktay Emed'e armağan edilmiştir.ⁱ

Oktay Emed

Oktay Emed 1925 yılında İstanbul'da doğmuş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden 1948 yılında mezun olmuştur. 1961-1964 yılları arasında İFMC Genel Başkanlığı görevinde bulunan Oktay Emed, 1964 yılında Nihat Batur ve Reşat Umur ile birlikte İFMC yayın organı olan İktisat Dergisi'nin yayın hayatına başlamasını sağlamıştır. 1964 yılında kurulan İFMC Ankara Şubesi Başkanlığını ise yıllarca sürdürmüştür. Bebekliğinden itibaren annesi tarafından Fransızca öğretilmeye başlanmış ve yine annesi çok küçük yaşlardayken ona piyano eğitimi vermiştir. Bu iki beceri Oktay Emed'in çok yönlü hayatının ilk belirleyicileri olmuştur. Mezuniyetinden sonra profesyonel müzisyen olarak çalışırken sınıf arkadaşı Zeyyat Hatipoğlu'nun önerisiyle İş Bankası sınavına girerek müfettiş yardımcısı olarak çalışmaya başlamış, kısa bir süre sonra Ziraat Bankası'na geçmiştir. Bankacılığının yedinci yılında, Türkiye Halk Bankası Genel Müdür Muaviniğine atanan Oktay Emed, daha sonra Ziraat Bankası Genel Müdür Yardımcısı olmuş ve bu bankanın Disiplin Kurulu Başkanı olarak emekli olmuştur. Oktay Emed bankacılık mesleğinden emekli olmasının ardından 62 yaşında paten kaymayı ve Japonca'yı öğrenmiştir. Japoncası ders verecek kadar mükemmeldir. Emeklilik yıllarında Japonca ve piyano dersleri vermiş, uzun yıllar profesyonel müzisyen olarak çalışmıştır. Bunların yanı sıra ilk bestesini 14 yaşında yapan Oktay Emed'in notere onaylatılmış 84 bestesi bulunmaktadır.

ⁱ Camiamıza büyük hizmetler yapmış olan Oktay Emed 12 Mart 2025 tarihinde vefat etmiştir. Kendisini saygıyla anıyoruz.

47. İKTİSATÇILAR HAFTASI ÖZEL SAYISI
İFMC
47. İKTİSATÇILAR HAFTASI
“CUMHURİYET’İN YÜRÜYÜŞÜNDE İKTİSAT VE SİYASET”
28.02.2024 ÇARŞAMBA
1. GÜN DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE

Oktay Emed'e Armağan

1. Gün 1. Oturum

dünya düzeni ve gelecek

Açılış Konuşması: Orhan Turan (TÜSİAD Başkanı)

Oturum Başkanı: Vahap Adıyaman

Panelistler: Dr. Cemil Ozansü

Ceyda Karan

Prof. Dr. Levent Ürer

aylin altınay - Değerli hocalarım, pek kıymetli mezunlarımız ve sevgili öğrencilerimiz, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC) olarak bu yıl 47'incisini düzenlediğimiz İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz. 1974 yılından bu yana, üç birbirinden bağımsız olağanüstü dönem sayılabilecek yıllar dışında düzenli olarak yaptığımız ve kendi alanında seçkin konuşmacıların yer aldığı bu yılki İktisatçılar Haftamızın ana başlığı, “Cumhuriyet’in Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset.” Açılış konuşmasını yapmak üzere İFMC Genel Başkanı Sayın Sevil Usanmaz’ı kürsüye davet ediyorum.

sevil usanmaz - İktisat Fakültesi'nin değerli mezunları, değerli hocalarım, çok kıymetli konuklar, sevgili öğrenciler, 47. İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nin ilk mezunlarının 1943'te kurduğu İFMC bu yıl 81 yaşında. 1974 yılından beri de İktisatçılar Haftaları düzenleniyor. Bu 50 yıl boyunca İktisatçılar Haftalarında birbirinden değerli konuklar o dönemin gündemini oluşturan konularda uzman görüşüyle tartıştılar ve çözüm önerileri getirdiler. Haftalarda farklı görüşleri bir araya getirmeye özen gösterdik ve konuşulmayanlar konuşuldu. Bundan sonra da öyle devam edecek. Bu yıl da bizleri yine doyurucu tartışmaların beklediğini söyleyebilirim.

İktisat Fakültesi'nin çok kıymetli mezunları, Cumhuriyetimizin 100 yıllık yaşamının neredeyse

tamamına tanıklık etmiş cemiyetimiz çok değerli bilgi ve anı birikimine sahip. Bu birikimi değerlendirmek adına başladığımız akademik, sosyal ve siyasal yaşamın her evresinde yer almış değerli hocalarımız ile yapılan söyleşilerin de yer aldığı belgesel çalışmamız tamamlanmak üzere. Çok yakın bir zamanda ilk gösterimi gerçekleşecek.

Gündemin çok yoğun olduğu, ekonomik problemlerin toplumun her kesimini etkilediği ve bir seçim arifesinde gerçekleşen bu İktisatçılar Haftası'nın verimli ve başarılı geçeceğine inanıyor. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

aylin altınay - Sayın Usanmaz'a teşekkür ediyoruz. Şimdi de İktisatlılar Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Burhan Taştan'ı konuşmaları için kürsüye davet ediyorum.

burhan taştan - Değerli hocalarım, Sayın TÜSİAD Başkanı, cemiyetimizin dönem ve geçmiş dönem başkanları, değerli panelistler, değerli mezunlarımız, sevgili öğrenciler, sizleri İktisatlılar Vakfı adına saygı ve sevgili selamlıyorum.

Fakültemizin en önemli paydaşlarından olan cemiyetimizin 1974 yılından bu yana düzenlediği İktisatçılar Haftası geleneğinin 47. yılında beraberiz. Yarım yüzyıla yakın bir zamandır, güncel ekonomik ve siyasi konuların tartışıldığı entelektüel bir ziyafet sofrasında tekrar bir arada olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Cemiyetimiz 81 yıllık birikimi bulunan önemli bir sivil toplum kuruluşudur. Kuruluşundan bu yana aralıksız olarak fakültemiz, hocalarımız ve mezunlarımıza yönelik olarak çok sayıda faaliyetler gerçekleştirmiş ve gerçekleştirmeye devam etmektedir. Ana paydamız İktisat Fakültesi 1936-1937 akademik yılında 118 öğrenci ile eğitimine başlamış, 1939-1940 akademik yıl sonunda ilk mezunlarını vermiş, kuruluşundan bugüne 88 yıl geride kalmıştır.

Fakültemiz tarihten geleceği iktisat biliminin köprüsü olmaya devam etmektedir. Bugün 8 bölümü 10 bini aşkın öğrencisi 50 bine yakın mezunu 260'ın üzerinde öğretim üyesi bulunmaktadır. Fakültemiz ve mezunlarımız ülkemizde çağdaş iktisat düşüncesine ve Türk ekonomisine sağladığı başarı ve katkılar oldukça önemli ve değerli seviyelerdedir.

Değerli katılımcılar, Fakültemizin diğer önemli paydaşı da İktisatlılar Vakfı'dır. Değerli hocalarımız ve fakültemiz mezunu 127 kurucu üye tarafından 1986 tarihinde kurulmuştur.

Bugün aktif mütevelli üye sayımız 300 civarındadır. Vakfımızın mütevelli üyeleri, fakültemiz, cemiyetimiz ve vakfımızın gelişimine katkılar sağlayan okulumuzun hocaları, fakültemiz mezun iş insanlarından oluşmaktadır. Cemiyet başkanımız, cemiyetimizin divan başkanı, fakültemizin dekanı, fakülte kurulundan bir hocamız da yönetim kurulumuzun tabi üyesidir.

Değerli katılımcılar, İktisatlar Vakfı'nın temel amacı İktisat Fakültesi ve kurumlarında eğitim, öğretim çalışmalarında maddi ve manevi destek sağlamak ve burslar vermektir. 38 yıldır faaliyetini sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olarak kuruluşumuzdan bu yana

yaklaşık 3 bin 600'u aşkın öğrencimize burs ve eğitim desteği sağlanmıştır. 2023-2024 Eğitim Dönemi'nde de 6 Şubat depreminde zarar gören 22 öğrencimize karşılıksız destek bursu sağlanmış.

Cumhuriyetimizin 100. yılında karşılıksız burs sayımızı 100'e çıkarmaya amaçladık ve vakfımız tarihinde ilk defa 100 öğrencilik burs kapasitesine ulaşmış bulunmaktadır.

Değerli katılımcılar, ayrıca artık İktisatçılar Haftasıyla özdeşleşen haftanın her bir gününün cemiyetimizin ve vakfımızın kurucuları, fakültemizin öğretim üyeleri, düşünce dünyamıza katkı veren bilim insanlarını armağan edilmesi geleneğini sürdürmesini sağlayanlara da çok teşekkür ediyorum. Cemiyetimizin kuruluşunda değerli katkıları olan cemiyetimiz kurucularından Turhan Kentbay, Oktay Emed ve ayrıca vakfımızın ilk kurucusu olan Esin Kuylulu'yu saygıyla anıyorum.

Bu yıl düzenlenen İktisatçılar Haftası'nın üst başlığını oluşturan konuların bizlere ülke ve bireyler olarak yaşadığımız sorunun aşılmasında yol gösteren bir rehber olmasını diliyor, panelistlerimize katkıları için 47. İktisatçılar Haftası'nın düzenlenmesinde emeği geçenlere, cemiyet başkanımıza ve yöneticilerimize teşekkür ediyorum.

aylin altınay - Sayın Taştan'a, konuşması için teşekkür ediyoruz.

İktisatçılar Haftamızın bir gelenek haline gelmiş olan uygulaması haftanın her bir gününün fakültemize emin geçmiş bir öğretim üyesine ya da cemiyetimizin geçmiş kurucularına ve emektarlarına adanmasıdır. Bu yıl Sayın Oktay Emed'e armağan edilmiş ilk günümüz. Bugün aramızda değil ama cemiyet yönetim kurulumuz geçtiğimiz aylarda kendisini Ankara'da ziyaret etti. Oradan kısa bir videomuz var. Birlikte izlemek istiyoruz.

oktay emed - Arkadaşlar, benim 100. yılımda cemiyetin 80. yılında bu durumda olmaktan gurur duyuyorum.

İktisatçılar haftalarının şu faydası vardır: İktisadi bilmenin ve iktisada riayet etmenin bir memleketin istikbali, bugünkü hali, ekonomisi, hayat seviyesi, her şeyin üzerinde rolü olduğunu bu haftalar anlatmış oluyor. Kurtuluş Savaşı'nı kazandıktan sonra İzmir Kongresi'nde Atatürk şöyle buyurmuştur: “Arkadaşlar, biz harbi kazandık. Fakat iktisadi bakımdan kalkınmazsak gene büyük devletlerin oyuncağı oluruz” demiştir. İşte bunu anladığımız vakit, İktisat Fakültesi'ndeki bilimin yardımına başvurarak yabancı devletlerin, büyük devletlerin karşısında dik durabiliriz. Haftalarımız da bunu hepimize hatırlatıyor. Bunu anlayalım ve unutmayalım.

aylin altınay - Sayın Oktay Emed'e teşekkür ederken sağlık diliyoruz.

Şimdi oturumumuzun “Dünya Ekonomisi ve Türkiye” başlıklı ilk günün açılış konuşmasını yapmak üzere TÜSİAD Başkanı Sayın Orhan Turan'ı kürsüye davet ediyorum.

orhan turan - Aslında ben de buraların yabancısı değilim. Ailede üç tane iktisat mezunu var. İki abim, bir de yengem. Kendimi yabancı hissetmiyorum onun için.

Sayın başkanlar, panelistler, değerli dinleyiciler, TÜSİAD Yönetim Kurulundan hepinizi sevgi ve saygılar selamlıyorum. İFMC'nin artık bir gelenek haline gelmiş bu toplantısına beni davet ederek sizlere hitap etme fırsatı veren Genel Başkan Sayın Sevil Usanmaz'a teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Cumhuriyetimizin ilk 100 yılını geride bıraktık. 47. İktisatçılar Haftasının Cumhuriyetin yürüyüşünde iktisat ve siyaset üst başlığı ile düzenlenmesini çok anlamlı buluyorum. Bu kavramları birbirinden ayrı düşünmek mümkün değil. Küresel çapta ekonomide, siyasette, önemli kırılگانlıklar test ettiğimiz bir dönemden geçiyoruz. Bu sene dünya nüfusunun yarısından çoğunu barındıran 70'ten çok ülkede seçimlerin yapıldığını göreceğiz. Üstelik bu seçimler dünyada sağ popülizmin ve otoriter liderlerinin yükseldiği demokratik standartların aşındığı bir ortamda yapılacak. Mevcut durum dünya ekonomisindeki sorunlardan, bu sorunların yol açtığı geçim sıkıntısından, toplumsal hareketlerden, göçlerden, konvansiyonel politikaların bu sorunlara anlamlı çözümler geliştirememiş olmasından bağımsız değil. Bu nedenle dünya ekonomisinde ne olduğuna biraz daha yakından bakmak istiyorum.

Değerli dinleyiciler, dünya ekonomisine baktığımızda şokların sayısında ve sıklığında bir artış görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı ertesinde üzerinde uzlaşılan dünya ekonomisi modeli 1970'lerle birlikte çöktükten sonra, her 5-10 yılda bir yeni bir küresel şokla karşılaşıyoruz. Petrol şokları, enflasyon, stagflasyon, borç krizleri, gelişmekte olan ülkelerin krizi, soğuk savaşın bitişi, Çin'in yükselişi, 2008 krizi, BRICS ülkelerinin güçlenmesi, dünya ekonomisinin ağırlık merkezinin batıdan doğuya doğru kayması, göçler, Covid-19 pandemisi, savaşlar, terör eylemleri, mülteci

krizleri, nüfus yaşlanması, iklim değişikliği, teknolojideki köklü değişiklikler, küresel tedarik zincirindeki değişim, popülizmin yükselişi.

Son 10-15 yılda karşılaştığımız tüm bu sorunların bugünden öngörülebilir geleceğe baktığımızda da yakamızı bırakmayacağını söylemek sanırım kehanet sayılmaz. Üstelik bunlar, dünya ekonomisinde parlak günlerin mazide kaldığı bir döneme denk geliyor. Dünya Bankası'nın son küresel ekonomik perspektif raporu, dünya ekonomisindeki yavaşlamayı ortaya koyuyor. 5 yıllık dönemler itibarıyla bakıldığında dünyada büyüme, son 25 yılın en düşük hızına gerilemiş durumda. Dünya ticareti de benzer bir seyir izliyor.

2010'la 2019 arasında yüzde 5'e yakın bir hızla büyümüş olan dünya ticareti, 2023'te neredeyse durdu. Giderek daha karmaşık, riskli, ön görülemez hale gelen bu küresel ekonomik resim içinde, ülke olarak yolumuzu bulmak durumundayız.

Avrupa'ya olan yakınlığı, jeopolitik konumu, imalat sanayinin Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla çok daha gelişmiş olması, güçlü bir bankacılık sistemi, aslında ülkemizin bölgede bir üretim merkezi haline gelmesi için çok büyük potansiyeli olduğunu gösteriyor. Bu potansiyel son yıllarda küresel tedarik zincirlerinin yakın coğrafyalara kaymasıyla da daha da güçlendi.

Bununla birlikte, küresel konumumuzu geliştirmek yolunda kat etmemiz gereken çok daha fazla mesafe olduğunun farkındayız. Türkiye'nin dünya ekonomisinden aldığı pay, 2002'de yüzde 6 idi, 2013'te yüzde 12'e kadar yükseldi. Daha sonra yeniden geriledi. 2022 itibarıyla Türkiye'nin dünya ekonomisinden aldığı pay yüzde 1'in altında. Aslında bu sorun yeni değil, 300 yıllık bir sorun!

Türkiye'nin dünya mal ve hizmet ihracatındaki payı da tüm çabalara TL'nin değerlerindeki şiddetli düşmeye rağmen, 2022 itibarıyla yüzde 1.1 seviyesinde. Büyümedeki yavaşlama ve enflasyondaki yükselmenin gelir dağılımını bozduğunu da biliniyor. Oysa ülkemizin potansiyelini gerçekleştirmesi için yapılması gerekenler de belli.

Hayalimizdeki Türkiye'yi, TÜSİAD'ın 50. yılı için hazırladığımız “Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa” başlıklı raporumuz da şöyle tarif ediyoruz: “Ekonomik olarak gelişmiş, uluslararası alanda saygın, AB entegrasyonunu sağlamış, toplumsal olarak eşitlikçi ve adil, yeşil dönüşümü başarmış çevreci bir Türkiye”. Geleceğin Türkiye'sinin şu üç sütun üzerinde yükselmesi gerektiğini söylemiştik: “Beşerî sermayemiz ve geleceğimizin olan insanlarımızın yetkinliklerini geliştirmek, bilim, teknoloji ve inovasyona yatırım yaparak, siyasal, ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi mümkün kılacak kurumları ve kurallar içeren bir yönetim modelini hayata geçirmek.” Kısacası, yüksek katma değerli üretim üzerine kurulu günümüz ekonomisinde refahın kaynağını artık başka yerde aramak gerekiyor.

Değerli dinleyiciler, “Yeni Bir Anlayışla Geleceği İnşa” başlıklı raporumuzda insanımızın kalkınmanın hem öznesi hem hedefi olduğunu vurgulamıştık. Bu sanırım hemen herkesin üzerinde uzlaşacağı bir önerme. Depremler, sel felaketleri, maden başta olmak üzere iş kazaları ve bilime, akla, hukuka aykırı her olay bize insanı merkeze koyan bir kalkınma anlayışına duyulan ihtiyacı gösteriyor. Kalkınma yaklaşımında insan ile birlikte ekolojik sistemi korumayı da merkeze almak gerekiyor.

Türkiye’de iklim krizi ile mücadelenin gelir kaybına neden olacağı ve kalkınma hedefleri ile çelişeceği kanısı doğru değil. Karbon yoğunluklu üretim yapısı geçmiş dönem ait bir özellik. Bugün, rekabet gücümüz yatırım politikalarında rant uğruna, ekolojik sistemi zorlayarak zorlayacak projelere yönelmemekten ve yeşil ve dijital dönüşümden geçiyor. Çevreyi tahrip eden, küresel ısınmayı dikkate almayan bir kalkınma, kalkınma olmadığı gibi yarattığı tahribat her türlü maddi kazancın kat ve kat üzerinde. Bu nedenle, geleceğin Türkiye’sini rantı değil, insanı merkeze alacak, ekolojik sistemin bütünlüğünü koruyacak kuralmalıyız. Bu hepimize, tüm sivil toplum kuruluşlarına da göreve sorumluluk yüklüyor. İFMC ve bu gibi toplantıları, bu anlayışın geliştirilmesi açısından çok kıymetli buluyorum.

Değerli dinleyiciler, büyümenin nimetleri bütün topluma yayılmadığı sürece, salt yüksek büyüme hızları bizi hayalimizdeki Türkiye’ye taşıyamayacak. İnsan merkezli kalkınma, toplumsal adaletin iyileştirilmesi ve tüm eşitsizliklerle mücadeleyi gerektirir. Bölgesel gelir dağılımının iyileştirilmesi ve kalkınmışlık makasının kapatılması bu açıdan temel başlık.

Bir başka temel başlık da toplumsal cinsiyet eşitliği. Kadınların ve erkeklerin ekonomik yaşama, karar alma mekanizmalarına, siyasete ve toplumsal hayata eşit katılımı olmadan demokrasi ve kalkınma olmuyor. Bu nedenle TÜSİAD olarak yıllardır toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışmalar bitiriyoruz. Kadın-erkek eşitsizliğinin giderilememesinin bir nedeni de siyasette kadın temsiline çok düşük olması. Türkiye’de kadınlar seçme ve seçilme hakkını birçok gelişmiş günlerden çok daha önce almasına rağmen, ülkemizde kadınların siyasetteki yeri dünya ortalamasının bir hali altında kalıyor. Bu noktada önümüzdeki yerel seçimlerde baktığımızda aday tanıtım toplantılarında da kadın temsiline konusunda bir umut yaratmadığını üzere not ediyoruz.

Adaletsizlik ve eşitsizlik deyince not etmemiz gereken bir hususta hepsinin iç içe geçmesi. Hayalimizdeki Türkiye’ye ulaşmak için bütün eşitsizlikler yani eğitim, toplumsal cinsiyet, dijital imkânları erişim, özgürlüklerden faydalanma, ekolojik ve çevresel maliyetler üstlenme, politik karar süreçlerine katılım, yargı ve hak arama gibi çok çeşitli alanlardaki eşitsizliklerin hepsini birlikte çözmemiz gerekiyor. Eğitim, tüm bu sorunların çözümü için kritik önemde. Kaliteli eğitim de tüm çocuklarımıza fırsat eşitliği sağlamak, eğitimin niteliğini yükseltmek,

gençlerimize yeni çağın becerilerini kazandırmak zorundayız. Aksi halde işsizliğin yüzde 8.8, OECD ülkelerinde yüzde 4 civarlarında olduğu bir ortamda beyin göçünü önleyemeyiz.

Gençlerimizin geleceklerini ülkemizde değil de yurtdışında aramaya başlamış olmaları, uzun vadeli etkisi bakımından ülkemizin önündeki çok ciddi bir tehdit. Çağ yakalamamız için dünyadaki gelişmeleri takip eden, dijital, teknik ve sosyal becerileri donatılmış, yabancı dillere hâkim genç kuşakları yetiştirmeliyiz. Bunu da bilimsellik ve laiklik ilkelerinin tartışma konusu olmadığı, ezberciliği değil, eleştirel ve yaratıcı düşüncüyü önceleyen bir eğitim yaklaşımı ile tüm çocuklarımız için fırsat eşitliği sağlayarak yapabiliriz. Eğitim müfredatı başta olmak üzere, eğitimle ilgili sorunlarımızı bilimin yol göstericiliğine sıkı sıkı sarılarak çözebiliriz. Çağın gereklerine uygun bir eğitim sistemi olmadan, ne bilim, teknoloji ve inovasyonda kalıcı ve anlamlı başarılarla imza atmak, ne de ekonomik kalkınmayı hızlandırmak mümkün olur.

Günümüzde ileri teknoloji ürün ve hizmetlere yönelmeden ve daha fazla katma değer üretmeden kalkınma sağlanamıyor maalesef. Dünya ticaretinde yüksek teknoloji ürün ve hizmetlerin payı artıyor. Türkiye'nin ise yüksek teknoloji ürün ihracat payı 2013 yılından bu yana yüzde 3 seviyelerinde. Bunu değiştirmek zorundayız. 2000'de bilişim teknoloji ile ilgili Türkiye'nin ihracatı 1.6 milyar dolar. 2022 yılında 2 milyar dolara çıkmış. Vietnam'ın 500 milyon dolarmış. Geçen yıl 137 milyar dolara çıktı.

Geleceğin Türkiye'sinin üzerinde yükseldiği üçüncü sütun ise toplumu, siyaseti ve ekonomiyi düzenleyen kurumlar ve kurallar. Kurumlar ve kurallar ekonomide istikrarı, toplumda güveni tesis eder, toplumsal uzlaşının temellerini atar, karar alıcılara ve bunları uygulayıcılara uymaları gereken sınırları gösterir. Yaşadığımız tecrübelerde gelişmişliği, kalkınmayı ancak yetkin insanların, bilimsel aklın, iyi düzenlenmiş ve herkesin uyduğu kuralların ve etkin çalışan kurumların üzerine inşa edilebileceğini çok iyi anladık.

Değerli dinleyiciler, geçtiğimiz aylarda Cumhuriyetimizin 100. yılını biz de TÜSİAD olarak özel olarak yaptığımız bir projeye tamamladık. Ülkemizin içinde sıkıştığı, düşünülen temel ikilemleri katılımcı bir yöntemle ele aldık. Beş farklı şehirde dokuz çalışma yaptık. Bu çalışmaları farklı siyasi düşüncelerden, tecrübelerden, mesleklerden, uzmanlardan gelen ve aralarında politikacılar, akademisyenler, uzmanlar, sivil toplum üyeleri, aktivistler, iş insanları, çiftçiler, sendika temsilcileri, gazeteciler ve sanatçıların da bulunduğu toplam 224 davetli katıldı. Bu toplantıda dört başlık üzerinde konuştuk. “Cumhuriyet ve Demokrasi”, “Çevre ve Kalkınma, Refah ve Bölüşüm”, “Küresel Dönüşüm” ve “Ulusal Strateji” başlıklarını ele aldık. Bu konular birbirinin içine geçiyor. Hiçbirini diğerinden ayırarak, çözmek mümkün değil. Ekolojik kriz, demokrasi krizinden, ekonomik kriz, toplumsal krizden bağımsız değil. Bu da Türkiye'nin kalkınma yaklaşımını kökten değiştirmesi gerektiğini gösteriyor.

Değerli konuklar, Cumhuriyet'in ilk yüzyılını artık geride bıraktık. Cumhuriyet'in egemenliğin ulusa devri, eşit vatandaşlık, fırsat eşitliği, kurumsallaşma, laiklik, kadın hakları gibi çok önemli kazanımları oldu. Ancak gelişmiş bir ekonomi ve istikralı bir demokrasi yolunda daha alınması gereken mesafelerimiz var. Küresel ekonomi politikte konuşmanın başında da işaret ettiğim gelişmeler ve eğilimler önümüzde daha önce geçilmemiş bir yol olduğunu işaret ediyor. Keskin dönüşümler ve değişimler bizi sürekli vites değiştirmeye, bu hiç bilinmedik yolda keskin virajlarla sürat almaya mecburi bırakıyor. Bu yoldan hep birlikte geçeceğiz. Yolun sonunda hedefimize sağ salım ve esenlik içinde ulaşmak için herkesin, her kesimin görüşünün çok kıymetli olduğunu biliyorum. Bu düşüncelerle konuşmama son verirken, biri dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

aylin altınay - Sayın Orhan Turan'a konuşmaları için teşekkür ediyoruz.

Birinci gün ilk oturumumuz “Dünya Düzeni ve Gelecek” başlığını taşıyor. Oturuma başkanlık edecek olan Sayın Vahap Adıyaman'ı kürsüye davet ediyorum.

vahap adıyaman - Sayın TÜSİAD başkanım, sayın Genel Başkanım, değerli hocalarım, değerli konuklar, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

İktisatçılar Haftası'nın birinci oturumunda oturum başkanı olarak görev yapmak beni gerçekten heyecanlandırıyor. Birçok görevler yaptım, bu kadar heyecanlanmadım çünkü hem okulumu hem cemiyetimi çok seviyorum. Çok da emek verdim. Cumhuriyetin 100. yılı, 81 yıllık İFMC, 50 yıldır İktisatçılar Haftası yapıyor. Hakikaten kolay bir iş değil.

Oturumumuzun başlığı “Dünya Düzeni ve Gelecek.” Dünyanın birçok yerindeki anlaşmazlıklar, çatışmalar var. Bu koşullar altında bir müesses nizamdan bahsedilmeyeceği gibi, bu nizamı sağlamakla görevli kurumların da işlerliği tartışılır hale gelmeye başladı. Bu tartışmalar gerek gündelik hayatta gerek basında gerek

akademik çeşitli boyutlarıyla ele alınıyor. Bu ele alış bazen çok yüzeysel oluyor. Özellikle ana akım televizyon programlarında bu konuları izlerken çok sıkılıyor. Kimi zamanda çok daha geniş çerçevede değerlendirmeler yapılıyor. Bu daha ileri giderek kapitalizmin krizlerine, ticaret yollarının kontrol altında alınmasına ve emperyalizmin bu konularla birlikte ele alınmasına ihtiyaç duyuluyor. Ancak her iki düzeyde de önemli bir kafa karışıklığı, kimi zaman hamaset kavramlarının birbirine karıştırılması gibi büyük bir karmaşa da yaşanıyor. Bu çerçevede dünya düzeninin ve dolayısıyla dünyanın geleceğini nasıl şekillendirebileceği ile ilgili konuya hâkim, bugüne kadar yazdıkları ve söyledikleri ile akademik dünyaya ve topluma ışık tutmuş kişilerin konuyu tartışmasında büyük fayda görmüş cemiyetimiz. Şimdi daha fazla uzatmadan hemen oturuma katkı sunacak panelistleri davet ediyor ve ilk sözü Sayın Ceyda Karan'a veriyorum, buyurun efendim.

ceyda karan - Öncelikle davet ettiğiniz için teşekkür ederim. Gençlik yıllarımdan beri her zaman, her ne kadar hep dış habercilikle ilgilensem de İFMC'nin etkinliklerine katılırım. İstanbul Üniversitesi'nden, gazetecilikten mezunum. Dolayısıyla büyük bir onur buraya konuşmacı olarak çağrılmak.

Hakikaten dünyada çok büyük kırılmalar yaşanan bir döneme giriyoruz. Cumhuriyetin 100. yılında bugün maalesef jeopolitik açıdan büyük sarsıntıların dünyayı beklediği bir dönemdeyiz. Pek çok sebebi yeni değil ama büyük bir dönüşüme doğru dünyanın gittiğini düşünüyorum. Çünkü bugünkü önemli kavramlardan biri çok kutupluluk. Jeopolitik ve büyük güçlerin rekabetinin öne çıktığı bugünden geçtiğimiz 20 yıla bakmak istiyorum. 1990'larda itibaren Sovyetler Birliği'nin yani kapitalizmin alternatifi olarak ortaya konan, ancak reel sosyalizmin sorunlarından ötürü ve belki de politik sebeplerle çöküş yaşayan bir modelden sonra tamamen 1980'lerde başlayan bir sürecin sorunlarıyla karşı karşıyayız. Uygulanan monetarist politikaların, dünyanın neoliberal modele geçtiği bir 20 yılın sonunda çok büyük bir tıkanma var önümüzde. Bu nedenle bugün, son 20 yıla damgasını vuran bölgesel savaş ve çatışmaların çok daha farklı boyutlarda topyekûn savaşa sebebiyet verebileceği kaygılarını hissettiğimiz bir dönemdeyiz. Bu noktada Türkiye gibi daha orta ölçekli ülkelerin gelişme mücadelesi de bakmak gerekiyor. Sayın TÜSİAD Başkanının ifade ettiği gibi gelir, büyüme tek başına bir şey ifade etmiyor, paylaşım düzeni herhalde çok önemli. Küresel düzeyde de bir paylaşım sıkıntısı yaşanıyor. Batı merkezli bir hegemonyanın sarsıldığını görüyoruz. Bu sarsılmanın sonucu olarak daha büyük savaş ve hatta nükleer çatışma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyoruz. Son bir haftanın özeti bile resmi ortaya koyuyor. İşte Fransa Cumhurbaşkanı'nın en son Ukrayna'daki çatışmaya, bir nükleer silahlı gücü yenilgiye uğratmak için asker göndermekten bahsettiği bir

dönemdeyiz. Dolayısıyla bunun yol açabileceği sıkıntıları dikkate almak gereken bir dönem. Diğer yandan Amerikan yönetiminin ekonomik, siyasal, Ortadoğu'daki nüfus etkisi giderek artan Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı var olan üç uçak gemisine iki tane daha ekleyerek yarattığı ortamdayız.

Jeopolitik kırılmaların öne çıktığı, kavramsal olarak küreselleşmenin neresinde olduğumuzun Davos'da, sermaye çevrelerinde de tartışıldığı büyük bir sıkışıklık var dünyada. Bunu geldiğimiz yeri anlamak ve belki de öngöründe bulunabilmek için ortaya koyuyorum. Yine örneğin Yugoslavya'nın parçalanmasını anımsayın. Hepsi Slav ama işte Hırvatlar Katolik, Sırlar Ortodoks,

Boşnaklar Müslüman. Avrupa'nın haritasını yeniden çizdiler 1990'lı yıllarda. Daha önce Yugoslavya diye bir devlet ve bir ülke vardı, şimdi irini ufaklı, küçük ülkeler var. Ancak bugün 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de de çok etkili olan ve dünya politikasında liberal rüzgarlarla öne çıkan Avrupa Birliği, Ukrayna çatışmasından, sınırların çizilmesinden söz edebiliyor. 2000'li yıllarda yine benzer bir biçimde Amerikan yönetimlerinin 11 Eylül gibi bir katalizörle birlikte Ortadoğu'yu şekillendirmesi sürecini gördük. Irak işgalinin ise kitle imha silahları yalanına dayandığını kısa sürede ama her şey olup bittikten sonra ortaya çıktı. Bu ise Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren sonuçları üretti. Bu bitmeden 2010'larda "Arap Baharı" dalgaları ortaya çıktı. 'Bahar' diye adı kondu ama çok kısa sürede kışa döndü bu dalga. Çünkü Ortadoğu'nun Amerikan modelinde neoliberal sisteme entegre edilmesini amaçlayan siyasi hedefleri vardı. Ancak bu, toplumlara, daha geleneksel toplumlara büyük kaos yaydı. Suriye Savaşını Türkiye özelinde çıkarttı. Radikal İslamcılığın yükselişi Türkiye'nin belki daha güneyiyle ekonomik ilişkilerinin kesilmesine sebebiyet verdi. Çatışmanın bitmediğini de hepimiz çok iyi biliyoruz Suriye, Irak başta olmak üzere. Aslında bu dalganın 20. yüzyılda daha ulus temelli devlet örgütlenmesi olan ülkeleri hedef aldığı o tespiti de yapmak lazım.

İslam, tırnak içerisinde modernize edilmeye çalışılan siyasal İslam üzerinden yeniden şekillendirilmeye çalışıldı.

2020'lere, Covid-19 pandemisine kadar bu hayhuy ile geldiğimiz rahatlıkla söylenebilir. Tabi bu süreçte, Suriye iç savaşında yine mezhepçiliğin bu sefer Sünnilik, Alevilik üzerinden formüle edilen halini gördük. Suriye'nin IŞİD ile mücadelesinde ise en öne çıkan faktör durdurulmasında oldu. Malum Amerikan Dışişleri Bakanı John Kerry, bir süre sonra itiraf etmiş, “IŞİD'in ilerlemesini biz izledik, müdahale etmedik. İşimize yarıyordu” demişti. Çünkü Esad yönetimini devirmek açısından önemliydi. Ama bir noktadan sonra onlar için de tahammül edilemez olunca IŞİD ile mücadele gündemimiz oldu. Maalesef Türkiye burada, Ortadoğu'da her şeyin şekillenmesinde başrol oynadı. Bu başrol Türkiye'nin bütün bir güney hattıyla ilişkilerini senelerce sarstı. Sonra ise Türk dış politikasında tam manası ile U dönüşlerine yol açtı. Ancak U dönüşlerinin de elbette bedelleri var. Bugün yaşadığımız küreselleşme modelinde siyasal, toplumsal, iktisadi olarak aynı zamanda teknoloji faktöründe işin içine kattığımızda çok büyük kırılmaları bunun odağına koymamız gerektiğini düşünüyorum. Bunun sebebi, ABD'nin rıza üretimi de yapabilen bir süper güç olması. Bu sadece dünya çapında 800 asgari üs sahibi olmakla olmuyor. Bu aynı zamanda ekonomik ve ticari ilişkilerin düğümünü elinde tutmak, yani mali sistemi şekillendirmekle de ilgili.

Emperyalizm tanımı yaparken moda vurgu “asker gönderdi”dir. O zaman Türkiye'de emperyalist ya da Castro'nun Küba'sı da Angola'ya asker gönderdi. Dolayısıyla artık emperyalizmde başka bir şeye bakıyoruz. Bankalarınız eğer Amerikan yönetiminin arzusu hilafına herhangi bir işlem yapamıyorsa buna bakmanız gerekiyor. Ya da Türkiye'nin ulusal şirketleri, yabancı ortaklıkları nedeniyle ülkelerinin egemen kararına dayalı politik çizgisini sürdüremiyorlarsa buna bakmamız gerekiyor. O zaman Türkiye'nin egemenliğinden bahsedemiyoruz.

Batı merkezli siyasi karar alıcılar, belki son 20 yılını çeşitli askeri maceralar, hegemonya pekiştirme çabalarıyla geçirirken doğuda ise Çin gibi bir üretim üssü, teknolojik bir merkez ortaya çıktı. Büyük bir nüfus ilk başta ‘ucuzculuk’la algılandı. Ama bir süre sonra anlaşıldı ki ücretin düşüklüğü örneğin memleketimizle kıyaslanacak gibi değil çünkü orada kendilerine özgü bir komünist sistem var. Yani o kadar düşük ücret alan işçiler, emekçiler Çin'de aynı zamanda konutlarına kendileri sahipler. Eğitimleri, sağlıkları bedava. Yani bizim emekçimizle kıyaslarken başka modellere de bakmak lazım. Öyle yapılmadı tabii ki Türkiye'de. Gerçi bir süre sonra maalesef Türkiye'de işgücü Çin'le başka biçimlerde kıyaslanır oldu ama biz Batı dünyasının ve liberalleşmenin bir ürünüyüz elbette.

Bütün ekonomik modelimiz de öyle. Bu sıkışmışlıkları Batı'dan daha derin, daha farklı her türlü kamuculuğun yok edildiği bir şekilde hissettik. Şunu da eklemek lazım parantez içinde: 2000'li yıllarda Batı'nın Türkiye'yi neoliberal modele eklemelerken bu işi en iyi yapabilecek olan siyasal

ideolojik temsilcileri seçmiş olması. Bugün bunu, her ne kadar “otoriterlik” vurgusuyla birtakım şikayetler duyuyorsak da hafızamızı tazelersek “muhafazakâr demokrat” söylemler altında Avrupa Birliği'nde kimlerin alkışlandığını hepimiz çok iyi hatırlıyoruz. Ya da Suriye iç çatışması, iç savaşı sırasında kimlere “şak, şak” yapıldığını da hepimiz çok iyi hatırlıyoruz. Projeler yapılırken Türkiye Cumhuriyeti'ne siyasal İslam düştü. “ılımlı” dendi ama Cumhuriyet'in bütün kavramlarını sarsacak noktaya geldiğini hepimiz görüyoruz. Bu başka ülkelerde, başka coğrafyalarda benzer şekilde yaşandı.

Doğu Avrupa'da bütün yatırım Neonazizm üzerinden yapıldı. Popülist, sağ gibi kavramlar üretildi ama öte yandan açıkça devlet ideolojisi olarak 2. Dünya Savaşı'nda Polonyalılar, Yahudiler, Sovyetler Birliği halklarından askerleri katletmiş, katliamlar yapmış, onlara yakın düşüncede olan ne kadar sağcı varsa onlar desteklendi Doğu Avrupa'da. Ortadoğu'da siyasal İslamcılar, Doğu Avrupa'da Neonazizm ve bugün gördüğümüz çatışmaların temelleri de zaten o zamanlar atıldı. 2000'lerle birlikte Soros'un renkli devrimleri Doğu Avrupa coğrafyasını salladı. 2010'larda siyasal İslamcılık Ortadoğu coğrafyasını salladı. Ulus devlet yapılarını yıpratmak şeklinde bir manzara koydu önümüze. Bunlar kullanıldı ve geldiği yer de çok açıkçası parlak değil. Batı hegemonyasındaki kırılmaları bugün gözlüyoruz. İşte bu yüzden de “çok kutupluluk” tartışıyoruz, Çin faktörü tartışıyoruz.

Bir de toplumsal kavramlarımıza da işaret etmek gerekiyor. Mesela “yeşil ekonomi” tartışıyoruz ama şunu tartışmıyoruz. Sağda solda Avrupa'da giderek yaygınlaşan elektrik şarj cihazlarından hepimiz çok mutluyuz. Herkes araçlarını elektrikli almaya çalışıyor. Öyle ekonomik bir model, öyle örgütleniyor ama o şarj istasyonlarına enerji nereden sağlanıyor? Sorusunu çok fazla tabii ki kimse sormuyor. Yeşil ekonomi Avrupa Birliği'nde 2000'li yılların bütün liberalleşmesi tam aksine dönmüş durumda. Sonunda sansürcülük, dezenformasyon kisvesi altında açık yasal çerçevelerle sunulan bir Avrupa var. Düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü öyle şeyler maalesef kalmıyor.

Yine “toplumsal cinsiyetçilik” diye bir vaka ortaya atıldı. ABD'de küçük yerel isyanlar çıkıyor çünkü üçüncü cins mefhumu ortaya atılıyor. Önde gelen Johns Hopkins gibi tıp merkezlerinde artık “kadın” denmiyor. Feminizmden geldiğimiz nokta, çok acayip bir nokta. Kadın yerine işte çeşitli tuhaf tuhaf, şimdi bir bir hatırlamıyorum ama bunlar çok tartışma yaratmıştı. İşte bizde hostesler için yapılan “uçan memeli” kötü esprisi gibi. Buna benzeyen tarifler getirmeye başladılar. Okullarda ebeveynler isyan çıkartıyorlar. Toplumsal tercih olarak çünkü üçüncü cins hormon ameliyatları konuşuluyor. Amerika çapında beş tane çocuk hastanesi kuruluyor. 22 yaşına kadar içki alması yasak olan çocukların, “On yaşında ben öyle değilim, böyle değilim”

gibi sözlerle 12 yaşında anne babasına isyan etmesi yasal sayılıyor. Böyle bir hale geldi. Bunlar tartışılmıyor ama onun yerine başka konular tartışılıyor.

Türkiye'ye ne kadar aktarılıyor bilmiyorum çünkü Türkiye'de maalesef dünyadan boca edilen kavramlar hiç sorgulanmadan tercüme ediliyor. Ne, neden, nasıl tartışılıyor ve bunların toplumsal etkileri nedir çok bilinmiyor. Toplumsal cinsiyet, toplumsal olmayan cinsiyet mi var mesela toplumsal cinsiyet nedir ben bilmiyorum.

Tıpkı şey gibi iktisat mezunları, cemiyeti mensupları olarak siz de gayet iyi bilirsiniz. Türkiye'de eskiden demokratik kitle örgütleri diye bir kavram vardı. Mensupları tarafından yaşatılırdı. Sonra birdenbire sivil toplum kuruluşları diye bir şey çıktı. Sivil olmayan toplum kuruluşları olabilir mi bilmiyorum ama bu, bir Amerikan modeli olarak tamamen fonlanan, parayla işleyen ve onun ideolojik kavramları çerçevesine oluşturan bir şey. Eski demokratik kitle örgütlerimiz gibi değil.

Oysa kavramlar üzerinde düşünmek önemli bana sorarsanız. Yani ekonomi modelini de aynı şekilde sorgulamak durumundayız. Paylaşım ilişkileri bakımından özellikle bize boca edilen toplumsal kavramları da toplumumuzun hayrına sorgulamak durumundayız. Ama bunların hepsine de çok uzak bir yerdeyiz. Bunların yanında siyaset-hukuk ilişkisinde de çatışmacı modeliteyi derinleştiren eğilim görüyorum kaçınılmaz olarak... Çünkü hukukun üstünlüğü diyoruz ama hukuk yukarıdan tepemize inmiyor. Toplumu belirli ideolojik çerçevede şekillendiriyoruz ve o şekillendirmenin hukukunu da oluşturuyoruz. Bu açıdan Türkiye'de sarsılışları yaşıyoruz ama bunu uluslararası ilişkilerde de görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşmuş ve belirli dengelere dayanan uluslararası hukuk sistemi tamamen alt üst olmuş durumda. Dolayısıyla hiçbir çatışma Ortadoğu olsun, Ukrayna olsun durdurulamıyor bunun en baş nedeni elbette ve bugün yaşadığımız sorunların asli kaynağı olan batı merkezli hegemonyadaki kırılmalar. Dikkat ederseniz BM düzeni, BM'ye dayalı kurallar demiyorlar BM'ye dayalı hukuktan bahsetmiyorlar kurallara dayalı düzenliyorlar... Bu nedenle şimdi hangi kurallara dayalı, kimin kurallarına dayalı diye bir soru sormak gerekiyor.

Örneğin bugün Avrupa Birliği projesi kendi içerisinde çok fazla sık gerilimlere, sıkıntılara gebe... Bunu çiftçi protestolarında, Brüksel'de parlamentonun etrafının kuşatılmasında görüyoruz. Dolayısıyla bunların her birini oturup konuşmak lazım. Türkiye'nin esin kaynağı alınan modelin sarsılışını, neden bunun üstüne gittiklerini, neden savaş çıkarttıklarını, neden BM hukukuna uygun davranmadıklarını tartışmamız lazım. Geleceği öngörmenin yolu bana göre buradan geçiyor. Aksi takdirde dünya düzeninin bugünkü sarsıntılarla nereye yöneleceğini anlamamız mümkün değil. Hiçbir şey anlamadan bir anda karşımızda bir nükleer savaş

bulabiliriz. Ya da bir anda Avrupa Birliği projesi derken bir bakarız Avrupa Birliği kalmamış... Çok teşekkür ediyorum dinlediğiniz için...

vahap adıyaman - Biz teşekkür ediyoruz. İkinci sözü hemen hiç vakit kaybetmeden Cemil Ozansü'ye vermek istiyorum buyurun efendim.

cemil ozansü - Kardeş fakülteden, hukuk fakültesinden geliyorum. Malum başta, iki fakülte tek bir kurumsal çatı altında birlikteydik, sonra ayrıldık, bir iktisat fakültesi oluşturduk. Zaman zaman iktisat fakültesindeki meslektaşlarla sohbet ediyoruz. Fakültelerin yeniden birleşmesi ihtimalinden, hatta bu yeni birleşik fakülteye siyasal bilgiler fakültesinin de katılması ihtimalinden söz ediyoruz. Çünkü içinde bulunduğumuz kriz durumu bunu zaruri kılıyor. Mesleğimin durumunu tarif ederken şunu rahatlıkla söyleyebilirim; artık hukuk, kendi özerkliğini, yani teknik hukuk manasındaki otonomisini kaybetmiş durumdadır. Bir dogmatik bilim sahası olarak artık anlamsal içeriğini doldurmakta müşkülât çekiyor. Bu, içinde bulunduğumuz büyük sistemsel krizin bir yansımasıdır. Bu toplantıya katılırken acaba sunumu nereden başlatmak icab eder diye düşündüm. Zira burada herhalde uluslararası hukukun ve dünya düzeninin geleceğine dair bir öngöründe bulunulacaktır. Fakat bunu tarihten koparak anlamak mümkün değildir. Benden önceki konuşmacı Ceyda Hanım da isabetli bir biçimde son yirmi senenin, hatta son otuz senenin üzerinde durmak istedi. Son otuz yılı biz tabii bizatihi yaşayarak tecrübe ettik, ancak uluslararası hukukun istikbaline dönük tahminde bulunmak için bu otuz senenin öncesine de müracaat etmemiz gerekecektir. Öncelikle son 30 yıla bakınca, doğu-batı çatışması olarak bildiğimiz sosyalist kamp ile kapitalist kamp arasındaki, yani hür dünya ile sosyalist dünya arasındaki mücadelenin sonlandığını görüyoruz. Bu çekişme, sosyalist blokun -bana göre- nihai anlamda olmasa da arızî anlamda mağlubiyetiyle noktalandı. Böylece yeni bir çağ başladı. Bu, popüler filozof Zizek'in biraz da istihza ile

adlandırdığı 1991’de başlayan ve “tarihin sonu” söylencesine dayanan “Fukuyama çağıdır”. Bu çağda hukuk alanında bilhassa şu gelişmeler yaşandı: Askeri güç temelli yapılar yerine daha iktisadi güç temelli yapılar ön plana geçtiği bir hukuksal düşünce, uluslararası ilişkilerin daha fazla hukukileştirilmesi, daha fazla hukuki müessesenin icat edilmesi, bu bağlamlarda daha fazla yeni yapı inşa edilmesi söz konusu oldu. Örneğin, *ad hoc* Ruanda ve eski Yugoslavya yargılamalarından sonra, 1998 Roma statüsüyle beraber Lahey’de bir uluslararası ceza divanının kurulmasını kastediyorum. Bunlar çok önemli ve kritik gelişmelerdi. Çünkü mesela bir uluslararası ceza mahkemesi yaklaşık bir yüzyıldır, Birinci Dünya Savaşından beri kurgulanıyordu ama buna tam anlamıyla teşebbüs edilemiyordu. Hatta İkinci Dünya savaşından sonra da böyle bir teşebbüste bulunulmuştu. Bu, ancak Sovyetler Birliği’nin çöküşü sonrası yeni dünya düzeninde hayat bulabilen, “anti-egemenlik” özellikleri taşıyan bir mahkeme ve yargılama usulü biçimidir. Konusu, ulusal egemenliği tahdit etmektir.

Dolayısıyla bu müessesenin ne olduğunu, tam anlamıyla tarihsel konumunu tarif etmeniz gerekse bu hukukun Batı merkezli belirlenmiş olan içeriğinin ileriye doğru götürülmesidir. Yani ulus devlet modelleri rağmına ilerletilmesidir. Çünkü hukuk sadece adalete dayanan bir teraziyle doğruyu yanlış tartan bir şey değildir. Hukuk bir müessesedir, toplumsal bir müessesedir. Dolayısıyla bunun içinde çeşitli güçler, paradigmlar, önermeler, mevziler bulunur. Her hukuksal kavram aynı zamanda bir mücadele sahasıdır. Her hukuksal müessese bir politikanın enstrümanlaştırılmış halidir. Uluslararası ceza mahkemesi 1917’den sonra; 1917’yi iki sebeple söylüyorum: İlki, Ekim Devrimi’nin de gerçekleştiği, 20. yüzyılı belirleyecek temel çatışmanın diğer bir öznesinin ortaya çıktığı bir senedir. Bir bu kadar önemli diğer bir yönü de hukuk tarihi bakımından ABD’nin ilk defa okyanusu aşarak Avrupa kıtasına ayak basması, yani 1917’de Birinci Dünya Savaşı’na katılmasıdır. Avrupa’daki harbi ilk başta bir hakem gibi gözüken bir kılık içinde nihayete erdirmiştir. Fakat esasen hukuk paradigması bakımında çok önemli olan değişim, Versay ve diğer barış antlaşmalarında belirginleşmiştir. Savaşın kriminalizasyonu ve buna bağlı olarak savaşın bir nötr hukuk alanı olarak ortadan kaldırılması ve hukukun egemen devletin istiklalinin yerine geçen bir biçimde tebdil edilmesidir. 1917’nin, 1919’un kritik olayı, Avrupa hukuku kültürünün böylece değişmesidir. Buna dair ilk teşebbüs Versay, Türk tarihi bakımından da Sevr Antlaşmalarıdır. Bunlar kriminalizasyon maddeleri içerir. İşte Malta yargılamaları veya buradaki Divan-ı Örfi yargılamaları bundan neşet eder. Almanya özelinde de işte Versay’a ilave edilmiş ve Kayzer Wilhelm’in bizatihi savaş suçlusu olduğunu söyleyen ünlü madde. Bu, bir anda gerçek kişileri uluslararası hukuk öznesi haline getiren yeni bir hukuksal düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Biz buna uluslararası hukuk tarihinde “Amerikan çağı” diyoruz.

1904'te, ABD Başkanı Theodore Roosevelt'in ilk defa kongre önündeki meşhur nutkunda, işte “biz dünya düzenini, dünya düzeninin geçerliliğini temin edecek, bunun geçerliliğini sağlayacak bir dünya jandarmasıyız, bir dünya polisiz” şeklindeki ifadesiyle kendini ortaya koyan bir çağdır bu. Yani 1823'teki Monroe Doktrini'nin tahrif edilmesi, yeniden anlamlandırılması ve pan-müdahaleci, pan-interventionalist bir içeriğe kavuşturulması ile ortaya çıkmış bir durum. Ancak bu teşebbüs, Ekim Devrimi ve ABD'nin kendi iç çelişkileri ve her zamanki izolasyonist geri çekilme, sonra tekrar geri gelme gibi dalgalanmaları nedeniyle akamete uğradı. Ancak İkinci Harp sonunda tekrar bir düzen tesis edilebildi. Ve tabii, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle bu, gerçekleştirilebildi. Yeni bir yapıyla 1945 Birleşmiş Milletler düzeni meydana geldi. ABD, yine burada nasıl diyelim, “mülkün sahibi” veya hukukun belirleyicisi olarak kalmayı sürdürdü. Ancak bu durum, diğer karşı-kutupla belli bir uzlaşma dairesinde sürdürülebildi. Bu yapı, pratik bazı nedenlerle Sovyetler Birliği'nin varlığını gerekli görüyordu. Burada önemsedğim şeylerden bir diğeri ise, iç hukuk ile uluslararası hukukun birbirine yakınlaşmasıdır. Bu, bizim anayasa mahkemeli modelimizin de temel çıkış noktasıdır.

Biraz evvel söylediğim gibi dış savaş kriminal hale geldiği için bunun başka bir neticesi olarak iç savaşlar veya müdahale savaşları daha çok gözlemlenir oldu. Ve 1991 dönümünden sonra, yani denge unsurunun çözülmesinden sonra bu müdahale savaşları biçimi ciddi sonuçlar doğurdu. İşte ABD'nin 1917'de “dünya jandarması” rolüyle getirmek istediği hukuk biçimi, kendi hakikatine ancak 1991'den sonra ulaşabildi. Böylece müdahale savaşlarının ilkinin Yugoslavya'da gördük. Arap milliyetçiliklerine ve Afganistan'a yapılan müdahaleler de böyleydi. “Önleyici meşru müdafaa” gibi bir kavramla bu yeni hukuk biçimini giderek militarize hale evrildi.

Yine 1917'den sonra egemenliğin, ulus devlet formunun zayıflatılması hukukta görülen bir eğilimdi. Egemenlik, yani “büyük öznenin” zayıflatılması pekâlâ diğer özneye yani “küçük hukuk öznesine”, hukuk kişisine, kişinin de çeşitli haklarına, kişi hürriyetine, bunun yaşam hakkına, temel haklara dair bir saldırıya dönüştü. Klasik ve eski hukuk paradigmasından büyük bir sapma olarak şunu anıyorum: Usama bin Laden'in alenen infaz edilmesi ve cesedinin imhası. Çok önemli bir kırılma anıydı, bu. ABD bu operasyona yüzyıl başında öldürdükleri Kızılderili lideri Geronimo'nun adını yakıştırdı. Devletler böyle gizli operasyonlar hep yapar. Ama ABD başkanının televizyona çıkıp dünyaya bunu ilan etmesi, biz bunu böyle yaptık demesi yeni bir form, yeni bir durumdur, daha doğrusu yeni bir statükodur. ABD bunu meşru hale getirmiştir. Yani insan haklarının temel kategorilerini ortadan kaldıracaklarının, istisnailiğinin sınırlarının o raddeye kadar genişletmiş olduğunun bir ilanıdır. Tabii öte yandan bu, Pakistan'ın ulusal egemenliğinin de ihlal edilmesi idi.

Ayrıca 1991'den sonra filizlenecek olan bir diğer görüngü ise, hukukun ahlakileştirilmesidir. Çünkü temel olan çatışma biçimi kriminalize edildiği zaman hukuk formunun da moralize edilmesi, onun içerisine çeşitli hukuk dışı yeni formların ilave edilmesi doğal bir sonuçtu. Şimdi bir örnek vereceğim ve kıymetli iktisat hocalarım siz pekâlâ bunu rahatlıkla anlayacaksınız; biz yeni bir hukuk formu, yeni bir hukuk kavramı olarak “hukuki değer” diye bir kavramla karşılaştık. Hele hele son 20 yılın tecrübesine de dikkat ederseniz bugün artık, değer kavramı, aslen iktisada ait olan, iktisat ailesine ait olan bu kavram, bugün hukuk alanında kanundan kendini koparmış, kanunun nötr tarafsızlık düşüncesinden kendini koparmış, yeni bir formla karşımıza çıkıyor.

Hukuki değer, işte bu dini değerleri aşağılama suçunda çok bariz bir biçimde gözüktüyor. Diğer metinlerde de örneğin ilk 1982 Anayasasının dibacesine manevi değerler mefhumu olarak girdi. Bugün ise mesela, işte bu “yerli ve milli değerler” kategorisi var. Bu durum, sadece Türkiye'ye has değil, Avrupa'da da bunu bilhassa Ukrayna savaşıyla birlikte bizzat Alman Kültür Bakanı'nın (C. Roth) ağzından “*bugün Avrupa değerler düzeninin bir kavgasını veriyoruz*” şeklinde işittik. Bu kamu hukukunda yeni bir kategori. İktisada ait “changeable”, her türlü değişime açık, kanunun belirlilik ve tarafsızlık ilkelerinin dışında yeni bir formunuz var hukukta.

Bu noktada, 1991'den sonraki yeni dönemle ilgili bir tarihsel değerlendirmede bulunmak istiyorum. Yani ne oldu, biz ne yaşadık? Mesela Ukrayna harbi... Ama ondan evvel 2021'de ABD'nin Afganistan'ı terk etmesi çok önemliydi. Çünkü ABD bir müdahale alanından çekildi. Ukrayna harbi o çekilmenin, o alanı boşaltmanın neticesi olarak bir geri kazanım veya karşı hamle olarak değerlendirilebilir. Düzenin muhafızı olan ABD, kendi pratik nedenlerinden ötürü, bir tahakküm alanından çekildi. Dolayısıyla düzenin muhafızı alanı terk etti. Anayasa Mahkemesi'nin alanı terk etmesi analojisi üzerinden buna bakarsak düzen muhafızı düzeni terk ettiği zaman diğer aktörler ortaya çıkabilirler, başka şeyler de olabilir veya başka bir düzen kurulacaktır diyebiliriz.

Yine mesela Almanya'da Joschka Fischer, 1991 düzeni lehinde konuşuyordu. Çünkü Yugoslavya müdahalesi sırasında dışişleri bakanı oydu. “Almanya'nın çıkarları Hindikuş Dağları'nda” dedi. Afganistan harbine destek olurken, bu tür açıklamalar yaptı Yeşiller Partisinin diğer bir lideri.

Bunları tarihi notlar olarak düşünebiliriz. Ama sonuçta birbirine eşit olan özneler, birbirlerini eşit olarak tanıyan özneler ancak bir uluslararası hukuku veya hukuksal ilişki kurabilirler. Bu başından beri böyleydi. Westfalya Barışından sonra ise bir nötr savaş dönemi, sonra Fransız İhtilali ve ondan sonra bir İngiliz çağı, daha pozitivist bir çağ. Yani birçok mukavele,

uluslararası hukuku, normunun belirlendiği bir çağ. Sonra da 1917 ve Birinci Harp sonu. İşte o günden bugüne arada Sovyetler Birliği'nin blokajıyla geldik. Bugün bu kırılma yaşanıyor. Bugüne kadar ki bütün o Avrupa kamu hukuku kültürü, temel parametreler değişti.

Bundan sonra olacaklara dair bir şey söylersek, bir yönüyle bu, bir devrimci durum demektir. Çünkü böyle çalkalanmalar, temelden meşruiyet ilkelerinin değişiyor olması dünya ölçeğinde devrimci bir durumdur.

Eğer bir uluslararası hukuk varsa, olacaksa, bunun temel özelliği olacak zaruri şeylerden biri dengedir. 19. yüzyıl hukuk kitaplarına, hatta ihtilal öncesi kitaplara baktığınızda denge kavramı hukukun bir ölçütü olarak değerlendirilir. Bugün denge bizim için pratik bir ölçüttür. Çünkü biz, Amerikan çağında diyelim buna, yani bu dünya jandarması çağında yaşadığımız için, bizim için denge salt tesadüfi bir şeydir. Çünkü hukukun kendisi zaten emredicidir. Zira biz hukuktan düzen çıkarmaya yatkın bir zihniyete sahibiz, eğitimimiz gereği bu çağın hukukçuları olarak böyle akıl yürütürüz. Bir evvelki çağın hukukçularının ise zihniyetleri farklıydı.

Özneler meselesi de yine gündeme gelecektir. Biraz evvel toplantı açılırken söylendi: “İktisat çok önemli”. Niye? Çünkü Türkiye'nin “büyük devletlerle” münasebetinde öncelikli bir konu. Burada “büyük devlet” tabirine dikkat çekmek istiyorum. Çünkü bu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra “dört büyükler”, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ise üç büyük vardı. Zaten BM’de beş büyük devlet -veto gücü- diye bir hukuk öznesi var. Yani uluslararası hukuk dediğiniz zaman bunlar, kurucu özneler olarak ifade edilenlerdir. Çünkü Birleşmiş Milletler düzeninin nasıl kurulduğunu biliyoruz. Yalta'da bir araya geldi üç lider. Fransa'yı da sayalım, ayıp olmasın (!). Ama yine de üç lider, Polonya'nın kimde kalacağı meselesi üzerinden Birleşmiş Milletleri kurtardı. Daha doğrusu böyle bir müessese kurabildi. Tampon olarak Polonya... Demek ki bir özneler sorunumuz hep varmış.

Fazla zamanım yok ama şunu söylemek de icap ediyor ki, 2. Dünya Savaşı sırasında yine iktisattan alınmış bir kavram olarak Alman tezlerinde “Großraumwirtschaft” kavramı kullanıldı. “Büyük alan iktisadı” kavramına dayalı olarak bir büyük alan uluslararası hukuk öznesi tasavvuru vardı yani: Großraum-Subjekt. Aslında bunun bir biçimi ikinci harpten sonra kuruldu. Avrupa Birliği büyük alan iktisadına dayalı olan Nazi programının, panzerlere dayalı olmayan ama Alman ulusal parasının gücüne dayalı olarak kurulmuş olan bir biçimi olarak zaten tahakkuk etti.

Konumuza dönersek özne sorunuyla birlikte, buna paralel *tarafsızlık* sorunu olacaktır. Çünkü uluslararası hukuk demek tarafsızlık demektir. Oysa ABD Başkanı George Bush “şer eksen” diyerek Ortadoğu’nun üstüne yürümüştü. Bu, 1917 ruhudur. Ama böyle dengeli bir uluslararası hukuk olmaz. Yani tarafsızlığın mevcut olması gerekir. Ancak bir anlatı her zaman vardır.

Uluslararası hukuk düzeni bir anlatı, bir mitolojiye dayandır. Nasıl? İkinci Dünya Savaşının bir mitolojisi vardır. Antifaşizm, direniş, Yahudi soykırımı vs. Bunlar, o anlatının bütünlüğüyle Birleşmiş Milletler anlatısı olur. Çünkü her uluslararası hukuk, İspanyol çağından biliyoruz bir alan tarifiedir. Yani burası Avrupa dışı. Yani burada başka bir hukuk, öbür tarafta başka bir hukuk. Böyle bir alanlar mefhumu olabilir. Bu alanlar biraz evvel tarif ettiğimiz üzere -bir ihtimal- eşit –denk- bir biçimde paylaşılmış alanlar olabilir.

Daha masum paylaşılmış alanlar da olabilir. Toparlarsak, her türlü koşul altında Avrupa uluslararası hukuk sistemi çökmüş oldu, bundan 100 yıl evvel. ABD dünya jandarması olacağını iddia etti ama üçüncü dünya fazlasıyla büyüdü. Dolayısıyla yeni dünyanın şimdi her tarafa patlayan bir Avrupa rasyonalizmiyle kendi sistemlerini inşa etmesi muhtemel.

Bu noktada bence Kantçı manada veya Marksist manada bir dünya birliği sorunu ortadan kaybolmuş değildir. Bu bir felsefi, bu bir dünya görüşü olarak elden gitmemesi gereken, hiçbir zaman terk edilmemesi gereken bir mikyas noktası olarak bulunur. Cumhuriyetçi temelde inşa edilmiş bir dünya federasyonu idealinden de hiçbir zaman uzaklaşılması gerekir. Kanımca bu yeni durum, belki Avrupa merkezli eski rasyonalitenin üçüncü dünyaya doğru patlaması olarak da görülebilir. Teşekkür ediyorum.

vahap adıyaman - Sayın Ozansü'ye çok teşekkür ediyorum. Gerçekten de özellikle hukuk çerçevesinde dünya düzenini gözlerim üzerine serdi. Ama gittikçe kötüye doğru giden bir hukuk düzeni var galiba. Şimdi sıra Levent hocamda.

levent ürer - Çok teşekkür ederim.

Yıllar önce hukuk fakültesinde Çetin Hoca'nın dersine girdim. O zaman Carlton Hayes'in "Milliyetçilik: Bir Din" adlı kitabını okuyorum. Çetin Hoca anlatırken elimi kaldırdım. "Buyur" dedi. "Hocam egemen eskiden yetkiyi Tanrı'dan alıyordu. Hesabı da Tanrı'ya veriyordu. Şimdi bugün egemen ulustan alıyor. Hesabı Tanrı'ya veriyorsa acaba ulusun yerini ya da Tanrı'nın yerini bugün ulus mu aldı" dedim. "Bir ara verelim" dedi. Dışarı çıktı. Sonra Mehmet, asistanı yanıma geldi. "Abi hoca seni istemiyor sınıfta" dedi. Sınıftan kovuldum. Bir ay önce de Fransız İhtilali üzerine konuşmak üzere bir konferansa katıldım. Mehmet Ali Ağaoğulları hocamızla tartışırken Fransız İhtilali'nin eleştirisiyle başladım. Eleştiride yapmaya çalıştığımız şey şu: Fransız İhtilalinden bugüne insanlığın aklı karışık. Bunu temel argüman olarak koymaya çalışıyorum. Neden aklı karışık? Bu benim siyasi tarih, siyaset bilimi gibi bazı okumalar

yaparken gözlemlediğim bir şey. Örneğin Jouvenel diye birisi “İktidarın Temelleri” başlıklı çalışmasında diyor ki “biz Fransız İhtilalini neden yaptık? İhtilali yaparken iki itirazımız vardı. Askere gitmemek, vergi vermemek. Şimdi hepimiz askere gidiyoruz, vergi veriyoruz. Artık hepimiz asker olduğumuz için savaşlar genel olmaya başladı. Yani birinci dünya savaşını düşünün, İkinci Dünya Savaşı eski savaşlarla modern savaşlar arasındaki ilişki. Eskiden sadece soylular yöneticiydi, şimdi ne yazık ki soysuzlar da yönetici oldu.” Cromwell'i de düşünürseniz, bütün devrim hareketlerinden sonra ortaya çıkan realite bu.

Üniversitede, ilk derslerde hep şunu derim: “Hocanız sınıfa geldi ve bundan sonra

anlattığına doğru diyeceksiniz.” Ama soru şu, neye doğru diyeceğiz? Tabi bunu da sabote ettik aslında. Klasik anlamda eskiden doğru çok kolaydı. Kilise ya da ruhban kesim bu doğru dediğinde hepimiz ona doğru diyorduk. Sıkıysa demeyelim. Fransız İhtilali'nden sonra ise ortaya çıkan en büyük sorun yönetici sınıfların ortadan kaldırılmasıdır.

Bir diğer soru “kimi yönetecek ve bu nasıl olacak?” Hatırlarsanız eski Yunan'ı keşfedip demos ve kratos, halk egemenliği gibi bir kavramı inşa edip çoğunluk yönetimi, çoğunluğun dediğinin doğru olduğu bir platform inşa edildi. Yani biz bugün neye doğru diyoruz? Çoğunluğun dediğine doğru diyoruz. Çoğunluk fikrini değiştirir mi? Elbette değiştirir çünkü değişmeyen tek şey değişimin ta kendisiydi. Ama ne hikmetse bilime bile değişmezlik vurgusu yapıyoruz. Oysa akademide bizim yapmaya çalıştığımız şey var olan doğruları parçalamak. Şimdi düşünün ki 1. Dünya Savaşı'na gider süreçte siz “Çoğunluğun söylediği doğrudur. Ve o çoğunluk ne derse o şekilde inşa süreci başlatacağım” dersiniz her şey farklılaşır. Fransız İhtilali'nden sonra başlayan, milliyetçilik hareketleri de örnek verilebilir. Yani sayısal çoğunluğunu yakalamak için diğerlerinin ortadan kaldırıldığı bir durumla karşılaşılıyor insan. Ne yapmaya başlıyorlar? Sırf sayısal çoğunluğu yakalamak için Avrupa'da başlayan, sonra Anadolu'ya kadar gelen süreçte insanlığın önüne koyduğunuz şey şu, sayısal çoğunluğu bulunca devlet ve tırnak içerisinde ulus olma hakkına sahip olacaksınız. Çoğunluk olmanın da iki argümanı var ya ötekini

keseceksin ya da üreyeceksin. Ve insanlığında, azınlık politikalar içerisinde girdiğinizde bu iki eğilim içerisinde hareket ettiğini görüyorsunuz. Ne hikmetse nüfus idarelerinin yakılması da bu süreci katmerliyor. Yani bazı büyük insanların nüfus kağıdını bulamıyoruz, çünkü o dönemde nüfus idareleri yakılmış.

Bu tür nedenlerle Fransız İhtilalinden sonra başlayan süreçte insanlığın aklı karışık diyorum. Hatta öyle anlıyorum ki o günden bugüne üniversitenin işlevi bile bunu anlaşılır kılmak. Yani biz istatistikten matematiğe üniversitede anlatılan her ders size Fransız İhtilali sonrasında tırnak içinde inşa edilmeye çalışılan yeni insanı oluşturma biçimleri.

Yine siyaset bilimi dersinde kamu yönetimine kadar girdiğimizde, Dursun Hocanın affına sığınarak burada bir argüman yürütmek istiyorum. Diyorum ki “Sizin bugün en modern işletme dediğiniz şey 17. yüzyıl İngiliz siyasal sistemidir.” “Nasıl yani hocam diyorlar?” O zaman onlara “17. yüzyıl siyasal sisteminde başta kral var, Altında lordlar kamarası yani bir yönetim kurulu var. Halk mı? Çalışan mı hikâye?” diyorum. Ama devlet o günden bugüne bunu tersine çevirdi. Ne yaptı? Halk egemenliği diye bir kuram geliştirdi ve piramidi ters çevirdi ve buna demokrasi dedi. Ama sokakta her şey hiyerarşik, yani eve gittiğinizde bile her şey hiyerarşik. Siz ise bu hiyerarşik kültürü tersi bir piramit ile anlatmaya çalışıyorsunuz. Yani “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” diyoruz ama sokağa çıktığımız andan itibaren bu piramidin neresinde olduğumuzu bile bilmiyoruz. İşte Fatih Sultan Mehmet devletin bekası için çocuklarını katlederken Türkiye’de bir işletmecinin çocuklarını katlettiğini tartışamıyoruz bile. Ne için? İktidar bölünmesin.

Fransız İhtilali ve dönüşümlerine baktığımızda, burada bazı çıkarımlar ya da tartışmalar yaparken ilk başta uygulamaya çalıştığımız yeni tasarladığımız ve tasarlamaya çalıştığımız bir dünyayla karşılaşıyoruz. Örneğin iletişim öğrencilerine derse girdiğimde, konuşmaya “Çocuklar niye göz teması kuramıyorsunuz çünkü iletişimde birinci kriter göz teması kurma” diyerek başlıyorum. Bunun yanıtı çok basit. Çünkü binlerce sene egemenin gözüne bakamadık. Şimdi bakmayı öğreniyoruz.

Peki kültürel değişim ve reformasyon ya da insanın yeniden inşası çok kolay mı? Hızlı bir şekilde yapılabilir mi? Fransız ihtilalinde başlayan süreçte yeni insan tanımını hala yapamadığımızı ifade etmeye çalışıyorum. Bunun yanında bir de eski düzen yerine yeni diye bir düzeni konuşacağız. Yeni düzeni anlamaya çalışıyoruz. Ama anlamaya çalışırken kafamızda hiyerarşiler var. O zaman karşı mit bazen şey diyor ya “Siz bütün konuştuğunuz aslında dini referanslarla konuşuyorsunuz.” Referanslarımız bugün çok sınırlı.

O yüzden yeni kavramlarla dünyayı anlamaya çalışıyoruz. Hatta kendimizi ve ailemizi, yaptığımız işi anlamaya çalışıyoruz. O yüzden sınıfa girdiğimizde yine öğrencilere derim ki

“Sizi en az kandırmaya çalışan benim ama tüm derslerin sizi kandırdığını düşünün ve bunları değiştirmeye çalışın.” Yine Fransız ihtilaline dönersek, dünyanın yeniden kurgulanma süreci var. Bugün uluslararası ilişkilerde bizim İnşacılık kuramı dediğimiz bir kuram var. Ve artık o kadar ileri götürdük ki devleti toplumu biz inşa edebiliriz. Bu noktada kabaca Fransız İhtilalinde ortaya çıkan şey şu “Tanrı yanıldı.” Yüzlerce yıl dünyanın dönmediğini anlatmışlar ama Galilei diye birisi kalkıyor ve dünya dönüyor dediğinde, siz ortalama bir Avrupalısınız.

Düşünün yüzlerce yıl size anlatılan doğru bir günde yanlışlandı. O zaman ortalama Avrupalının önceki inançları yoktu ki, sokağa çıktığında dediği şu “bugünün hesabını bugün soracağım.” Biz buna bugün vatandaşlık kavramı diyoruz. Yani bugünün hesabını bugün soracak insan tipini hala inşa etmeye çalışıyoruz. Peki bunu nasıl yapacağız? Eşimin üniversitesinde, dekan onun arkadaşlarına demiş ki “Gidin bir yaratıcı düşünce bulun”. O da bana “Beş hoca oturduk ama yaratıcı düşünce bulamıyoruz” dedi. Kalktım çünkü yaratığımız var” dedim. “Ya sen gene bir şey demek istiyorsun” diye peşimden geldi.

Bugün dünyanın belki bir evresindeyiz ama bu evrede tartıştığımız en son konu insanlık hali. İnsanın tartışmasına daha başlamadık, niye başlamadık çünkü hala insanı hayvana bakarak tanımlıyoruz. Daha kendimize bakmaya bile başlamadık. Örneğin etnik gruplar ve devlet üzerindeki tartışmalarda hep ötekine bakarak analiz yapıyoruz ama ayna gibi hiçbirimiz henüz kendimize dönüp de bir insan tanımını üzerine idrak bile geliştiremedik. Bunda da şunu anlıyoruz, herkesin kendine göre farklı bir insan tanımını var.

Yine sınıfta bu tanımın evrimine ilişkin sorduğum soruda diyorum ki “Kediniz var öldü ne yaparsınız?” Kimi ağlıyor, kimi “Gömerim, çöpe atarım” diyor. O zaman diyorum ki “İngiltere’de iseniz önce gideceksiniz veterinerine bir ölüm kâğıdı alacaksınız. Sonra da hayvan mezarlığına gideceksiniz.” şimdi Türkiye’yi düşünün, erkek kardeşi yıllar önce ölmüş ama nüfustan silinmediği için onun ismini alan insanlar var.

Doğal olarak burada, Aydınlanma Çağı’nda dünya nereye gidiyor sorunun altında yatan temel argüman bir kere bu çoğunluk üzerine kurduğumuz dünya tezi. Bu tez üzerinden yola çıktığımızda ise en büyük sıkıntımız “Bilim adamı ve bilim adamının kendiliğinden felsefesidir.” Çünkü bilim adamı ne yaparsa yapsın devleti üretir. Onun dışında başka bir mekanizma yok diyor elimizdeki özneler. Kriz dediğimizde, düzen dediğimizde bile hep şunu anlamaya çalışıyoruz neye göre kriz? Değişmeyen tek şeyin değişim olduğuna inanan insan değişimin bir kriz olduğunu bilir. Peki neden o zaman krize negatif bir ifade koyar.

Bunun anlamı şu; çünkü sonrasını bilmediğimiz için... Ayrıca sonrasını bilmemekle de kalmıyoruz, bunu var olan dünya düzeni üzerine de tesis edemiyoruz. Diyelim ki ABD’yi büyük güç olarak anlatıyoruz. Birisi, Postkolonyalizm tartışması altında diyor ki “ABD o kadar zavallı

bir yer ki, İngilizce konuşuyorlar.” Yani Anglo-Saxon dünya üzerinden bazı şeyleri tanımlamaya başlıyorlar. Ya da üretim konusundan bahsederken sanayicilerin katıldığı bir toplantıda iş adamları hep alın teriyle para kazandıklarını anlatıyorlar. O toplantıda söz bana geldiğinde “Para alınteriyle kazanılsaydı ameleler trilyoner olurdu” dedim. Para sömürerek kazanılır, artı değere ek olarak kazanılır. Nasıl ki, Protestanlık’ın ortaya çıkışında faiz ya da kâr konusu bir karara bağlanamadıysa, laiklik ve sekülerizm de zannetmeyin ki bir cevabı olduğu için ortaya çıktı. Laiklik ve sekülerizm benim anlayışıma göre dini yeniden restore etme biçimidir. 1789’da Fransız İhtilali’nde insanlar Papa’nın peşinde koşmuyorken bugün milyonlar Papa’nın peşinde koşuyorsa bunu laiklik ve sekülerizmle yaptılar.

Bugün biz bütün bunlar üzerine inşa edildiğimiz için düzen ve kriz kavramı üzerine odaklanıyoruz. Mesela, Doğan Avcıoğlu’nun “Türkiye’nin Düzeni” çalışması önümüze konulduğunda İktisat Fakültemizin hocaları da düzeni anlamaya çalışıyordu. Ömer Lütfi Barkan neden toprak sistemi çalışıyor diye anlamaya çalışıyorduk. Ama çok basitti bu. O toprak sistemi mülkiyet ilişkilerini tanımlayacak, bu da kültürel olarak “hayır” diyebilen insan tipini tanımlamamıza yardımcı olacak. Sencer Divitçioğlu’nun “Asya Tipi Üretim Tarzı” tartışmaları içerisinde hep bunlar gizliydi. Yıllar sonra Türk siyaset yelpazesini onlardan yola çıkarak nereye götürebilirim diye düşündüğümde, “Evet mesela Osmanlı İmparatorluğu’nda Kapıkulu sistemi vardı” dedim. Kapıkulu sisteminde neydi hatırlarsanız, orada devşirme vardı ve bu insanlar sisteme sadıktı. Fransız Aydınlanması’yla devlet kavramı değişti. Sadakatle devam ettikleri, bağlı oldukları devlet padişahıdan yeni bir kavrama dönüştüğü için yeni bağlılıklar gelişti. Hatırlarsınız bunun karşılığında hep “İlmiye” anlatılırdı. Yıllar sonra şunu düşünmeye başladım: Kapıkulu ve İlmiye geleneği Osmanlı’dan günümüzde hala Türkiye’de devam ediyor. Yani birileri hala devletin sahibi olarak kendini algımlarken birileri de hala ona karşı itiraz cesareti içerisinde tartışıyor mu? Mesela İdris Küçükömer acaba bunu erken dönem fark ettiği için mi, “Sol kesim sisteme sahip olduğu için muhafazakarlaştı. Yani Kapıkulu geleneğine dönüştü” mü demek istedi. Tabi bunu ben ifade edemem ama bu geleneği, bu tartışmaları bugün Türkiye’deki siyaset yelpazesine koyduğunuzda oturup hala bu sistemi parçalayamadığımızı düşünebilirim. Neden düşünebilirim, çünkü bu tür konularda bir yazı yazıyorum hemen “vatan haini” deniyor. Anlamadığımızda vatan haini demeye eğilimimiz çok yüksek.

Ömer Lütfü Barkan’ların, İdris Küçükömer’lerin, Sencer Hocaların attığı yerde biz İktisat Fakültesi öğrencileri bir şeyi alamadık: Hocalarımın hepsinin bir derdi vardı. Ama o derdi biz yitirdiğimiz için eğitim sistemi de yitirmiş olabilir. Bunu, çok basit anlamda yıllar önce rahmetli Tülay Hocamla, Cengiz Hocayla eğitimle ilgili bir sohbette tartışırken Cengiz Hoca arkasına

yaslandı “Ya Tülay, Allah aşkına saçmalamayın. Köpeğinizi nasıl eğitirsiniz” dedi. Bunu hiç unutamadım. Çünkü bizim eğitim sistemimiz hala ödül ve cezadan öte bir yere gidemedi.

Bir de şunu tespit etmek lazım: Fakültemin hocalarının derdi Türkiye’de burjuvazinin olup olmadığını ölçümlemektir. Yaratamadığımız bir kesimi konuşuyoruz hala! Yıllar önce Mustafa Kemal’e sorulan bir soru gibi “Siz solda mısınız, sağda mısınız?” O da “Önce siz fabrikaları kurun, işçi yaratın” diyor. İşçi sol devrimini yapar demeye getiriyor.

Burada, kavramları alıp onları genişletmeye çalıştım. Önce parçaladığımız ve sonra tesis etmeye çalıştığımız düzeni anlamaya çalışıyoruz. Çoğunluk üzerine kurduğumuz bir dünya sistemi oluşturmaya çalışıyoruz. Mesela Hannah Arendt diyor ki “Birincinin Dünya Savaşı bittiğinde, ulus devletler bitmişti.” Söylediği argüman çok net, ulus devlet neydi mutlak egemen biçimdi, onun üstünde herhangi bir egemen yoktu ilk kuruluş felsefesinde. Ama hatırlayacaksınız Birinci Dünya Savaşı bittiğinde galip devletler, anlaşmalarla uluslararası bir metin oluşturdular Milletler Cemiyeti ve daha sonra Birleşmiş Milletler’de. Bu metinler devletleri kontrol altına almaya başladı, egemenlik bitti.

Eğer sözleşme kuramlarından yola çıkarsak bir zaman devrettiğimiz hakları bugün geri almaya insan hakları mücadelesi diyoruz. Ama ne hikmetse düzen öncesine ilişkin bir düzen tanımımız yok. Tek tanrılı dinler bize demiş ki “insan kötüdür”, bunun sonunda da kıyamet kopacak. Düşünün ki, hepimiz bundan başlayarak kendi evrenimizi tesis ediyoruz kötü insana küsüyoruz ya da mahkemelerimiz onu izole ediyor, çok daha kötü ise idam ediyor. Peki sormadığımız bir soru: “Ya insan iyiye?” Batı bunu biraz daha önce soruyor.

Sınıfta diyorum ki, “Bir anne çocuğunu çöpe atmış hepiniz evde oturuyorsunuz.” “Vay nasıl yapar bunu” deniyor ama birincisi bu annenin bir eşi olması lazım. İkincisi bir anne normal şartlarda çocuğundan vazgeçmeyecekse bu annedeki vazgeçmeye sebep olan nedenler ve bu nedenlerde benim suçum nedir diye sormalıyım. Bir arada yaşamının en önemli karakteri kendimizi de suçlamaktan başlıyor ama insan daha buna hazır mı, düzen adına hazır değil.

Yönetim kadrolarından bahsediyoruz. Bugün İngiltere’den başladığımızda, hangi ülkeye bakarsanız bakın biz zannediyoruz ki hala yönetmek bir erdem. Oysa adamlar yönetimi bitirdiler yönetimi devrediyorlar sağa sola... Yıllar önce Hava Harp Okulunda, derste sekiz öğrenci (pilot olacak olamamışlar) sınıfta böyle yas içinde oturuyorlar. Dediler ki “Çok üzgünüz sekiz arkadaşımız elendi”, ben onlara dedim “Onların gözü aydın, darısı sizin başınıza” dedim. Sınıfta bir kıyamet koptu. O zaman şöyle onlara “Hepinizin cebinde uçağın önünde çektiğiniz bir fotoğraf var. 1950’lerde, her kamyon şoförünün cebinde benzer bir fotoğraf var mıydı?” dedim. “Evet” dediler. Ben de “Altı üstü şoför olacaksınız buna mı

seviniyorsunuz” dedim. Doğal olarak soruyu şöyle anlamak lazım, normal şartlarda akıllı araçlar derken neyi kastediyoruz? Neden yönetimi liderlik saplantıları üzerine tesis ediyoruz? Erich Fromm’un tespiti bu anlamda çok önemli: “İnsanlar hiç de öyle özgürlük peşinde koşmuyor, özgürlüklerinden feragat edip hızla cemaatlere koşuyorlar.” Çünkü özgürlük sorumluluk almayı ve sonuçlarına katlanmayı gerektirir. Hata yapıp ve sonuçlarına tahammülü gerektir. Yönetimi devretme eğilimi içerisinde demokrasiyi konuşurken mesela sınıfta ilk sorduğum soru “Kaçınız site yönetimi ya da apartman yönetimine talipsiniz.” Yanıtlara göre kimse talip değil. O zaman hangi demokrasi kültüründen bahsedeceğiz?

Toparlamayı soru-cevap kısmına bırakarak çok teşekkürler.

vahap adıyaman - Hocama çok teşekkür ediyorum. Şimdi sorulara geçmek istiyorum.

kadir kantar - 1982 mezunuyum. Siyaset Bilimi okudum. Uluslararası finans lobisinin, silah lobisinin uluslararası ilişkilere ve devlet yönetimine müdahaleleri ne şekilde yaptığı konusunda büyük bir merakı var. Çünkü bilinmez bir el devletler arası ilişkileri bozuyor devlet yönetimi değiştiriyor. Bunu nasıl yorumlamalıyız.

ercan ismail ünal - Ceyda Hanım ve Levent hocama bir soru sormak istiyorum. Dünya nüfus artışı malumumuz çok yüksek seviyede. İnsanlar refah seviyelerini artırma arayışı içerisinde uluslararası nüfus hareketlerine katılıyor. Göçlerin temeli de daha iyi yaşam ve gelir. İkinci Dünya Savaşı sonrası biliyorsunuz Avrupa'nın oluşumu Marshall Yardımı'yla gerçekleşti. Bugün Ortadoğu ve Afrika ülkeleri için Marshall planı benzeri bir fonlamayla bu ülkelerin halklarına bulundukları topraklarda yaşam olanakları sunulabilir mi?

Bir de Tanrı'ya hesap veren egemenler aslında kimseye hesap vermiyor. Verildiği söyleniyor teorik olarak. Bir gün hesap vermeleri gerekirse Tanrı adına hareket ettiğini iddia eden bir başkası soracaktır o hesabı, hep böyle olmuştur tarihte.

faik akçay - Levent Hocama şunu sormak isterim: İnsanlığın iyi olması bir algı. Böyle bir olasılık var mı? Ceyda Hanıma da sizce bulaşıcı bir başkaldırı olan Ortadoğu, Arap Baharı ayaklanmaları acaba neden başarısız oldu?

hakan ongan - Öncelikle çok çok teşekkür ederim.

Emperyalizm kavramı üzerine durarak bir soru sormak istiyorum. Bu iktisadi bir kavram. Eksik tüketim teorileri üzerinden Almanlar ve Ruslar arasında zaman zaman tartışıldı. Rosa'dan

Lenin'e, en son Syriza'ya kadar giden, zaman zaman sönmölenen bir kavram. Bu kavram diyor ki, emperyalist kimdir, Rusya bir emperyalist midir gibi... Bu kapsamda bizim kuzeyimizdeki savaş bir emperyalistler arası savaş mıdır, yoksa emperyalizme karşı bir savunma harekâtı mıdır? Teşekkür ediyorum.

yahya kıztlgök - 1968 mezunuyum İktisat Faköltesi'nden.

Burada sömüröden bahsediyoruz. Hepimiz karşıyız. Fakat acaba fakir gerekli mi ölkelere? Fakir gerekli diye şüphem var. Yani biz kendi ölkemizde ööpleri toplayacak adam bulamazsak bunu dışarıdan ithal mi ediyoruz? İzmir için böyle. İsveç, Norveç, dört milyon nüfusuyla 400 bin Filipinli barındırıyor. Acaba Filipinlileri düşündüğü için mi yoksa niteliksiz işleri yaptırabilmek için mi bu? Teşekkür ederim.

ceyda karan - Çok teşekkürler. Elimden geldiğı kadar not almaya çalıştım.

Finans, silah lobisi tabi çok kapsamlı bir konu bu. En başta ABD dünyanın en büyük askeri gücü. Devasa bir bütçeleri var. Rusya'nın 10 katı falan örnek vermek gerekirse... Ayrıca savunma sanayi bakımından şirketler hep özel. Rusya'da ise bir Sovyet mirası var. Oradaki işletmeler devletin çizdiği çizgiler içerisinde hareket ediyorlar. ABD'li şirketlerin lobi şirketleri var. Vařington'a giderseniz her yerde savunma lobisinin çalıştığını görebilirsiniz. Onlar yasamaya, yasalar hazırlayan milletvekillerine bolca para veriyorlar, etkiliyorlar. Neyin nasıl yapılacağını anlatıyorlar. Bugünkü savunma bakanı Lloyd Austin, "Raytheon" lakabıyla anılıyor. Çünkü bütün şirketlerin yönetim kurullarında oturuyorlar. Putin yönetiminin Keynesyen tercihi çerçevesinde, orada da zengin oligarklar var ama oligarşı bildiğimiz anlamıyla devleti idare etmiyor. ABD'de ise çok güçlü bir oligarşı var, yalnız başka türlü kavramlaştırılıyor. Halbuki savunma sanayi koltuklarında oturanlar aynı zamanda kongrede de oturuyor. Oradaki yasaları da siyasetin nasıl çizileceğine de o koltuklarda oturanlar belirliyor. Rusya'da ise "Silovik", "Stavka" belirliyor. Sovyetler Birliğı mirası belirliyor. Onun dışında Avrupa'nın da özellikle 1935 sonrası Amerikan modelini aldığını söyleyebiliriz. Yani ABD "gladyo" ile İtalya, İspanya bütün Avrupa'da sol adına ne varsa gömdükten, alternatif bir sol geliştirdikten sonra böyle oldu.

Marshall yardımına da bu açıdan bakabiliriz. Burada bir parantez açıp Türkiye'yi siyasal İslamcıların ele geçirip Cumhuriyeti perişan edeceğini ta 1975'lerde yazan Niyazi Berkes hocamızı hatırlatmalıyım.

Bu nüfus hareketlerine gelince, sömürgecilik bitti mi? Bitti diyorlar değil mi? Nasıl oluyor peki? Afrika'da Nijerya, Burkina Faso bütün altınlarını gidip Fransa'ya yatırıyor da Fransa'da

bir tane altın madeni yok yani dünyanın dördüncüsü olabiliyor. Neden hâlâ Frank geçiyor Afrika'da? Bildiğiniz sömürgecilik. Şimdi sömürgeciliği bitirdiler, bağımsız ülkeler çıktı; ‘yeni sömürgecilik’ diyorlar. Külliye yanış... Sömürgecilik devam ediyor.

Ülkelerin mali sistemlerini büyük sermaye grupları kontrol ediyor. Bugün Fransa'dan insanlar, emeklik protestolarında Paris'teki BlackRock'ın ofisini basıyorlar. Çünkü gelecek satın alınıyor. Somut hayatın devam ettirilmesi için yaşamsal değer taşıyan ürünler onlar değil, daha çok mali sistem belirleyici. Geleceği satın alıyorlar, paradan para kazanıyorlar, insanların geleceğini satıyorlar. Kapitalizmin böyle bir aşamasındayız.

Dolayısıyla bu aşamanın bir kârı olduğunu, çıkarı olduğunu, insanlara hayırlı olduğunu düşünmüyorum ama bu düzen sarsılıyor dediğim gibi. Çünkü bu düzene karşı daha örgütlü bir kalkınma modeli, örgütlü bir toplum yapı oluşuyor. Bu noktada kural ve kuralsızlık da önemli. Şöyle düşünüyorum, kurallar gerekiyor insanlara. Tabii ki bu kurallar için mücadele edeceğiz. Ben biraz determinist bakıyorum. Aksi takdirde bilinemezliğin derin derinliklerde hepimiz kayboluruz. Daha somut bakmak lazım. Çünkü aslolan dünyayı yorumlamak değil, değiştirmek. O değişimin modeli ne olacak? Bugün yaşadığımız krizin bu değişimin modelinin ne olacağı ile alakalı olduğunu düşünüyorum.

İşin aslı iki kutup gözüktüyor. Biri reel sosyalizm pratikleri ama çok da başarılı olmamış. Nitekim Sovyetler Birliği çökmüş. Öbürü kendine özgü Çin tipinde diye formüle ediliyor. Yani sol bloğun iki belirgin görünümü. Gerçi TÜSİAD başkanının sunumunu da hatırlayacaksınız. Türkiye teknolojiye gelişemezken Vietnam'daki büyük sıçramaya dikkat çekti. Bugün Vietnam Komünist Partisi tarafından yönetiliyor. Onu da anımsatmak gerekiyor.

Tabii ki bu model deneyimlerden süzülen bir modelleme. Ama öbür model belli; ulus devletlerin egemenlik kavramına gömüldüğü küresel model. Bugün geçerli olan Batı merkezli model, 1945 düzeninin sonucu olarak Avrupa'da mutlak hakimiyet kurmuş durumda. Avrupa egemen bir fikir etrafında birleşebilecek bir iradede topyekûn yoksun. Bunun somut sebebi sermaye ilişkileri, transatlantik sermayesi ya da onların ağır basması diyelim. Tabii farklı fikirler de var. Örneğe Olaf Scholz 1.5-2 sene önce Çin'i ziyaret ettiğinde bazı gruplar katılmadılar. Çünkü onlar ABD'yi ziyaret etmek istiyorlar. O model. Bunlar önümüzde nasıl şekillenecek bilmiyoruz. Ama sonuç itibarıyla üçüncü soruya bağlıyorum ve Arap isyanlarına geliyorum. Batı hegemonyası bize negatif ulusçuluk ya da etnik ırkçılık reva görüyor.

Biz 20. yüzyıldan kalma pozitif ulusçuluğu pek fazla düşünmüyoruz. Mesela Kürtler diyorlar ki işte burada Arap kemeri oluşturuldu da bizi sürdüler. Zaten Osmanlı döneminde herkes her yerden her yere sürülmüş. Avrupa'da da öyle, Amerika'da da öyle. Göç tarihin değişmez kanunu çeşitli sebeplerle, nesnel sebeplerle bunlar oluyor. Ama bunu tetikleyecek ideolojik akıl Arap

isyanları da açıkça sermayeden, Amerikan sermayesinden geldi. Görece söylüyorum Ortadoğu'nun sağlam ulus devletleri de var. Burada Baas'a bakabiliriz. Devrimci bir hareket nihayetinde. Arap, Körfez geleneklerinin, mutlak monarşilerin dışında bir yapı üretmiş. Şahane mi? Değil tabi korkunç yanları da var. Ama bütün bunları yıkmak için başlayan Arap isyanları bildiğiniz gibi Amerikan sermayeli.

Amerikan NGO'ları bir ülkeye girerler. Önce beyinler vakumlanır. Önce onların düşünce biçimleri değiştirilir. Onların düşünce biçimleri Amerikan modeline göre şekillendirilir. O yüzden Kahire'de, orada burada, Doğu Avrupa'da elinizi sallasanız NGO! Neden demokratik kitle örgütlerinden değil de sivil toplum kuruluşlarından bahsediyoruz. Ama tartışmaya gerek yok. Demokratik kitle örgütleri kavramı gömüleli çok oldu.

Amerikalılar, Doğu Avrupa'daki Soroscu "Gül Devrimleri" gibi iktisadi olarak halkın yararına hiçbir somut sonuç yaratmayan siyasi sistemleri Arap coğrafyasına da yapmaya kalktılar. Arap coğrafyası tabii biraz daha aşiret ilişkileri, biraz daha geleneksel modelle birbirine girdi ve sonunda süreç yarım kaldı. Beceremediler orada. Karşımıza Suriye vakası, IŞİD vakası, radikal İslamcılık, Doğu Avrupa'da Neo-Nazizm, Stepan Banderacılık çıktı. Bilerek aşırı sağcılıkları kullandılar. Sonra dönüp "ay aşırı sağcılıktan çok ürküyoruz" dediler. Sanki o merkez aşırı sağ kaymamış gibi birtakım yine kavramlaştırmalar üretiyorlar. Sıkıntılı bir başlık hepimize yaratıyorlar işin içinden çıkamıyoruz.

Yeri geldi, bulaşıcı bir başkaldırı değil 2013'teki Arap isyanları. Mısır'da ihvancı Mursi ittir, kaktır seçildi. Hani o kadar beş parmak yapıldı ama öyle toplumun çoğunluğu desteklemedi. Emperyalizm meselesine gelince, klasik Leninist emperyalizm tanımını doğru buluyorum. Hâlâ geçerli olduğunu düşünüyorum. Ancak bir ülkenin başka bir ülkeye asker göndermesinin emperyalizmle bir alakası yok. Angola'ya asker göndermiş olan Küba emperyalist değildi. Kuzeyimizi yorumlarsak onlar aynı halk, Ruslar ve Ukraynalılar arasında hiçbir fark yok. Sadece Ukrayna'da Polonya ve Macaristan sınırlarında doğal olarak tarih boyunca temaslarla dönmüş bir nüfus var. Ama tabi yok etmeye çalıştıkları Sovyet coğrafyasının en önemli unsuru Ukrayna. Renkli devrimlerle; Amerikan tipi devrimlerle ve anayasal darbeyle bir rejimi değiştirip üstelik yerine Nazi damgalı adamları getirmeye kalkışırsanız o Sovyet coğrafyası size 'dur' der. Bakın Rusya'nın birincisi emperyalist olabilecek bir ekonomik gücü yok. Öncelikle hangi ülkelerin mali sistemini sermaye transferi bakımından bakacağız tabi. Rusya hangi ülkelerin mali sistemini parmağında oynatıyor? Orta Asya ülkelerini mi, vallahi yapamıyorlar. Tokayev gibi bir adam orada kapı gibi duruyor. Yapıyorlar yapmak istiyorlar vesaire. Beşte biri fiyatına doğalgaz verdiler, kardeş diye Ukrayna'ya. Üstelik oradaki iktidar yapısını dönüştürüp Rusya'ya saldırı olarak kullanırken New York Times'ın haberine göre CIA istihbarat üstleriyle

örtülü askeri operasyonlar yapılmış on sene. Muhtemelen Rus devleti bunların farkına varmıştır ve hani “unprovoked war” diyorlar ya kışkırtılmamış savaş yalan tabi ki. Baştan beri kışkırtıldı. Sovyetlerin çöküşünden itibaren hedef belli. Çünkü koca Rusya coğrafyasının kaynakları zengin. Nükleer yakıtını bile ABD hâlâ Rusya'dan alıyor. Önce 2004'te “Turuncu Devrim” diye pazarladıkları hareket çöktü. 2014'de bu sefer silah zoruyla Gürcü keskin nişancılar kiralanarak harekete geçildi. Victoria Nuland denen Amerikalı yetkilinin bizatihi projesi. Böyle bir süreçte bana sorarsanız Rusya emperyalist ve yayılmacı olmak bir tarafa çok uluslu bir devlet olarak kapitalist Keynesyen bir model. Çünkü çıkarları var. Almanya ve Avrupa'yla ekonomik bağları güçlü. Açık bir biçimde devlet kontrolünde bir yapı olarak ve Avrupa'yla ilişkilerini düşünerek ertelediği, BM Güvenlik Konseyi onaylı 2202 sayılı kararlar çıkartarak ötelediği savaş, döndü dolaştı kendisini buldu. Buna karşı refleksini emperyalizmle değil, başka bir şeyle ancak tanımlayabiliriz ama vaktim yok sadece kavramı söyleyeceğim. Çünkü bu Amerikan neoliberalizmi bize “pozitif ulusçuluğu” unutturdu. Tayvan adasındaki Çinlileri Tayvanlı yaptı. Hong Kong'da önümüze tamamen ekonomik çıkarları için İngiliz Çinlisi çıkarttı ama Ukrayna'da Rusların adını bile anmıyorlar. Onlar Ukraynalı diye sunuluyor size. Neden? Çünkü etnik olarak tarih boyunca devletleşememenin kompleksi ve takıntılarıyla arkasına Amerikan emperyalizminin desteğini alarak bir “Ukraynalılık” tarif ediliyor. Kürtlere de aynı şeyi yapmaya çalıştıklarını düşünüyorum ama bunun mümkün olamadığı da şimdiye kadar gördüğümü zannediyorum. Bu yüzden seviniyorum. Etnik ırkçılık, mezhepçilik, toplumun mikronlarına ayırma, çok uluslu pozitif ulusçuluk, farklı kökenlerden ama aynı şemsiye altında durmak bu kavramların yeniden de güncel olacağını düşünüyorum. Avrupa Birliği projesinin çok iyi bir yerde olmadığını düşünüyorum. Yeniden bunları güncellememiz gerekeceğini, küreselleşme yerine pozitif ulusçuluk üzerinden düşünmemiz gerektiği kanaatindeyim. Çok teşekkürler.

cemil ozansü - Troçki'nin 1922'de Komintern yayınlarından çıkmış, Almanca yayınlanmış bir broşür kitabı var. Ulusların kendi kaderinin tayin hakkı ve Gürcistan meselesi üzerine. Onun mülahazası şu, “Boğazlar Kemalistlerin kontrolüne girmeden bizim Gürcistan'ın kendi kaderinin tayin hakkını tanımamız mümkün değil.” Tam İstiklal Harbi sırasında yazıyor.

Bu noktada şöyle baştan verelim doğru cevabı. Her büyük güç emperyalist demek değildir. Yani emperyalist, -tarif ettiğim gibi- bir çeşit biriciklik taşımak mecburiyetindedir. Yani kavramın kendi bunu içeriyor. Bunun rakipleri pekâlâ olabilir.

Yine burada iki tip hukuksal düşünce, iki tip hukuksal zihniyet söz konusunda. Bir tanesi, karacıl olan karasal alanlar bazlı düşünmek mecburiyetinde. Bahri yani denizcil olan ise ulaşım

yollarının güvenliğini sağlama prensibi üzerinde ısrar etmek mecburiyetindedir. Bunların hukuksal zihniyetin taşıyıcı esprileridir.

Bir tanesi, karakteri dolayısıyla daha teritoryal devlet düşüncesine bizim ulus devleti de içine alacak bir biçimde “Kara Avrupası” modelini taşıyor. Fransız devleti ise bir şablon, ihtilalden sonra her devlet onları taklit etmeye başladı. Evrensel bir devlet tipi oldu. Ünik olan ise İngiliz modeli; Britanya cihan imparatorluğu düşüncesidir. Onun temel hukukçuluk zihniyeti de her noktaya ulaşmış olan bir evrensel hukukçuluk zihniyetini gerektir. Aradaki temel fark budur. Asıl emperyalizm Britanya emperyalizmidir. Burada bir el verme söz konusu olmuştur. Birleşik Devletler ve kadim Monroe Doktriniyle şekillenmiş yeni dünya, eski dünya karşısında bir büyük bir ada olarak mütalaa edilebilir. Ve dolayısıyla artık izolasyonist olmayan Amerikan politikası ve yeni tahrif edilmiş Monroe Doktrini, 1904 sonrasında ve 1917 Wilson prensipleriyle açık bir biçimde kendini uluslararası düzenin muhafızı olarak tarif etmiştir. George Washington'ın karşı görüşüne rağmen böyle bir uluslararası politika ve uluslararası hukuk zihniyetidir, bu. En son Reagan tarafından telaffuz edilmişti Monroe Doktrini ama Amerikan müdahaleciliğinin temel dayanağı bunun içinde saklı artık. Mesela bu biraz evvel söylediğim uluslararası ceza divanı Roma statüsü kurulurken de bu kullanıldı; ABD orada olmasa da oradadır. Bu bir müdahale müessesesidir. Ama riyakarlık demek değildir. Yani uluslararası hukuk denen alanın tabiatından kaynaklanan bir şeydir.

Meseleye tekrar dönecek olursak, Almanya'nın tekrar birleşmesine yol açan “İki Art Dört Antlaşması”nda “doğuya yayılmayacaksınız” şartı vardı. Ama bunu şöyle yorumluyorlar, mesela “Doğu Almanya'yı atlar, Polonya'ya sıçrarız.” Ukrayna anayasasının 17. maddesiydi yanlış hatırlamıyorsam, orada tarafsız kalınacağına dair hüküm vardı. Yani oradaki siyasi varlığı anlamlandıran şey tipik bir tampon yapı olmasıydı. Büyük güçler arasında bir çatışmayı önlemek için ortaya çıkmış tampon yapılarıdır bunlar. Bunu işgal ettiğinizde, değiştirmek istediğinizde, renkli bir parçaya çevirdiğinizde işte bu da bir “agresyon”dur.

Hele resmi savaş ilanı olmayan savaşların yaşandığı bu çağda çeşitli agresyon biçimleri var. İktisadi yaptırımlardan bu tip müdahalelere kadar çeşit çok. Dolayısıyla NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, bir anti-Rus emperyalist müdahale olarak yorumlanmak mecburiyetidir. Sevil Hoca, bize milletler umumi hukuku final sınavında “NATO'ya katılabilir mi Rusya” diye sormuştu. Bunun doğru cevabı ‘hayır katılamaz’ idi. Çünkü bu seçenek, kuruluş icabına, NATO'nun *ratio essendi*'sine akli varlığının temellerine aykırıdır. Kontr-rusya örgütü olarak kurulmuştur. Avrasya kıta alanı üzerindeki bir kontrol örgütüdür. Zaten adında Atlantik vardır. Yani iki büyük deniz vardır, Pasifik ve Atlantik diye. Bu okyanuslar arasındaki alana bir müdahale aracıdır. Ayrıca Birleşmiş Milletler de kuruluşu itibarıyla bu düzen prensibini gözetir.

Bu düzen sorunu, eğer düzen sorusu olarak kalacaksa bunlar dairesinde ancak anlamlandırılabilir. Teşekkür ederim.

İlevent Ürer - Şimdi, kabaca bize okutulan bir atlasa, göç atlasına bakın kimse yerinde durmuyor. Romanların bir toplantısıyla gittim, orada “Bu Türkler 1071’de gelmiş, biz 9. yüzyılda gelmişiz” dediler. Bunlar bizim plajda havluyu atıp da yer kapmak istememiz gibi bir şey. Haritaya bakarsak ve şunu görüyorsak Amerika en büyük göçmen devlet, Fransa göçmenlerden oluşan bir yer. Eğer tarih göçmenlerin yazdığı tarihse, belki de göçmenlerden korkuyoruz. Çünkü yerleşik kültür ile göçmen arasında tarihsel ve bize okutulan sosyoloji kitaplarından başlayarak ciddi bir çatışma var. Ve doğal olarak bu çatışma içimize sindiği zaman buna ürpererek mi bakıyoruz? Ayrıca bu göç kavramı toplumlar arasında dinamizmi de sağlayabilen bir şey.

Uluslararası finans ya da güç mekanizmalarıyla ilgili konuya gelince, bizim hocalarımız yıllarca askeri darbeler neden oluyor sorusunu hep aynı mantık üzerinden tartıştı. Yani askeri mekanizmalarla bu süreçler arasında bir bağ kurmaya çalışıyoruz ama bunu şöyle anlatabilir miyiz; toplumda her şeyi organize değilse en organize olan askerdir. Doğal olarak yönetir. Burada insanla ilgili olarak Erich Fromm’un cemaat-birey üzerine sözlerini, Hobbes ve Locke’un tartışmaları da hatırlayalım.

Diğer bir sorun Ortadoğu’daki gelişmeler. 1990’larda, 2000’li yıllarda bu olaylar başladığında, durumu şöyle gördük: Avrupa Aydınlanması’nda üç kavram var, özgürlük eşitlik, kardeşlik diye. Kardeşlikten biz ulusçuluğu çıkarttık, özgürlük ve eşitlik de devletlerin seçimine istinaden yürüdü. Bunu şunun için söylüyorum, ABD özellikle özgürlük üzerine kendini inşa etti. Bunu nereden çıkartıyoruz, dersiniz “Doğu Halkları Kurultayı”nda herkes ABD’yi kurtarıcı görüyor, işte “manda yönetimi”ne bakın deniyor. Orada John Reed’in bir konuşması var, “Beyler, siz bir ABD’yi tanımıyorsunuz. Amerika dünyanın her tarafına özgürlük vaat ederken kendi içinde siyahilerle bunu konuşmuyor bile.” Ondan sonra akış biraz değişiyor. Bunu şunun için vurguluyorum, eskiden bizim aydınlarımız üç kavramı eşit anladılar: özgürlük, eşitlik ve kardeşlik. Ama ABD hegemonyası başladığı andan itibaren biz eşitliği bir kenara bıraktık. Bu Sovyetlerin çözülüşü sonrası daha da ciddi bir noktaya geldi, her sorunu özgürlükten okumaya başladık. Şimdi bunun anlamı şu; Saddam’ın sarayına giren biri “ben bu saraya girecek miydim” diyor, televizyon spiker de “bakın görüyor musunuz özgür artık” diyor. Ya adamın sorusu eşitlikse... Aynı soru İngiltere’de de tartışıldı: “Vay be bizim Türk kebapçılar bıçakla İngilizleri ne kadar iyi dövüyor. Türkler müdahale ediyor polis müdahale etmiyor.” Yine, Gezi Olayları’nda insanların ne istediğini bile sadece özgürlüklerle tanımladık. Ya bu insanlar eşitlik

istiyorsa...1940’larda batıya giden aydınlar geri geldiklerinde sadece özgürlüğü konuşmaya başladı, eşitlik konu edilmedi. Eğer aydınlanma düşüncesi içerisinde bu üç kavram denk ve birbiriyle saç ayağı gibiyse, önce “kardeşlik”i “uluslaşma” adı altında hatta daha katı biçimlerini tartıştık. “Özgürlük”ü ABD üzerinden tartıştık ama “eşitlik” konusunu henüz tartışmaya açık değiliz. Bunu şöyle anlatabiliriz: İki kafeste iki şempanzeye ayrı yiyecekler veriyor ve birisi diğerine verilene itiraz ettiği için kafesi sallıyor ve en sonunda taş atıyor. Bu nedenle, dünyada iletişim toplumundan bahsederken iletişimin olabilmesi için gereken eşitlik ilişkilerinin bile kurulmadığını düşünebiliriz.

Sistem ve düzen dediğimizde bunun altyapısını böyle sorgulamaya çalıştım. Emperyalizm dediğimiz şeyi de baştan eşitsizliği kabul etmemizin sendromu olarak düşünebiliriz. Çok teşekkürler.

vahap adıyaman- Efendim çok teşekkür ederim 47. İktisatçılar Haftasının 1. oturumunu burada böylelikle tamamlamış bulunuyoruz.

1. GÜN DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE

Oktay Emed'e Armağan

28 Şubat 2024 Çarşamba

1. Gün 2. Oturum

emperyalizm ve türkiye

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Emine Tahsin

Panelistler: Dr. Levent Dölek

Dr. Orhan Kurmuş

aylin altınay - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, pek sevgili öğrenci arkadaşlarım, 47. İktisatçılar Haftasının ilk gününün öğleden sonra oturumuna hepiniz hoş geldiniz. Bu oturum “Emperyalizm ve Türkiye, Dünyanın ve Türkiye'nin Yön Arayışları” başlığını taşıyor. Oturuma başkanlık edecek olan Sayın Emine Tahsin hocamı kürsüye davet ediyorum.

emine tahsin - Herkese merhabalar, 47. İktisatçılar Haftasına hoş geldiniz.

İFMC ile buluşmam, öğrencilik yıllarıma 1990'lara denk düşüyor. 92'de yanılmıyorsam, 1992'den itibaren hep İktisatçılar Haftasına katılmaya çalıştım. Çünkü İFMC bizim biricik örgütümüz. Sonuçta İktisat Fakültesi kimliği olarak, İktisatçılar olarak, burası kendimizi ifade edebileceğimiz önemli bir alan. Bunu hep önemsiyorum. 1990'lı yıllardan bu yana çok şey değişti ama yine de bir mekânda somut olarak birbirimizle kucaklaşmamızı, akademik alanda yürütülen tartışmaları burada değerlendirmemizi çok önemsiyorum.

Bugünkü oturum için, 100. yılını tamamladığımız Cumhuriyet'te, iktisat ve

siyasete bakarken Türkiye ekonomisinin yön arayışlarına, stratejilerine bakarken dışsal koşulların, dünya ekonomisindeki değişimlerin belirleyiciliğinin önemli olduğu önermesinden yola çıktık. Dünya ekonomisindeki değişimlere baktığımızda, 2008 krizi sonrası dönem son 20 yıldaki değişimler ve geleceği belirleme şekillenme noktasında çok farklı dinamikleri ortaya çıkardı. Bu sürecin Türkiye'deki Türkiye yansımalarına odaklanmak istiyoruz. Panelistleri kürsüye davet ediyor ve ilk sözü Orhan beye veriyorum.

orhan kurmuş- Hoş geldiniz.

Bugün burada, esas çalışma alanım olan İktisadi düşünce tarihinden bahsetmek istiyorum. Siz iktisatçıların uğraş alanı bugün. Bugünü anlamaya çalışıyorsunuz. Bugünü anlayıp bundan hareketle yarın neler olacak diye araştırmaya çalışıyorsunuz. Bunu yaparken işiniz zor tabi. Mesela Merkez Bankası'nın politika faizinin bir anlamı var mı? gibi bir soruyu sormak ihtiyacında

oluyorsunuz. Veyahut üretici fiyatlarıyla tüketici fiyatları arasındaki makasın bu denli açık olması acaba nasıl izah edilebilir? Acaba bu TÜİK'in uydurması mı? diye düşünüyorsunuz. İşiniz zor ama bunları yaparken yardımcılarınız var, başta istatistik ve matematik. Sosyoloji ve psikolojiden de yardım alıyorsunuz. Felsefeden de yardım alıyorsunuz. Biz iktisat tarihçileri ise bu kadar şanslı değiliz. İşimiz biraz kolay biraz zor. Kolay değil, çünkü mevcut duruma bakmak yerine daha önceden olmuş olduğu varsayılan olguları incelemeye çalışıyoruz. Bunların ne kadar doğru olduğunu bu olgu ve süreçlerin daha sonraki olgu ve süreçlere nasıl etki ettiğini anlamaya çalışıyoruz. Bunu yaparken yardımcımız daha az, yeni yeni sosyoloji, antropoloji gibi dallarla ilişkimiz oluyor. Sosyal ağ analizleri kullanılmaya başladı şimdiki iktisat tarihinde. Coğrafi bilgi sistemleri biraz bilenler olursa yardımcı oluyor. Ama siz iktisatçıların büyük bir yetkinlikle kullanabildiği temel programlama dilleri vesaire gibi şeylerden biraz yoksunuz.

Mesela bir sorun çözmek için üzerinde dört gün uğraştığım kodlama programını ortanca torunum yarım saat içinde yazdı. Yine, biraz özel, öznel gibi olacak ama televizyon seyretme alışkanlığım da pek yok. Ara sıra Beşiktaş maçlarını seyrediyorum. Bizim yaşlarımızdaki insanların deyimiyle ajans haberlerini dinliyorum. Bir de eşimle birlikte birkaç İngiliz polisiye dizisini takip ediyoruz. Bunu, şuna bağlayacağım: 15 yıl önce bir televizyon dizisi Türkiye'yi kasıp kavurmuş. 'Muhteşem' bir diziymiş anlatıldığına göre. Şimdi burada bunun emperyalizm ile ne ilgisi var

diyeceksiniz ama iktisat tarihçilerinin, tarihçilerin ne tür soruları sorduğunu, nelere cevap aradığını anlamak açısından belki yararlı olur diye bunları anlatıyorum. Kanuni'nin 1532'de Alman seferi denilen seferi var. Ordu hareket ediyor. Nerelerde? Hırvatistan, Slovakya, Macaristan, Almanya ve Avusturya'da savaş için karşısına çıkacak düşmanı bekliyor. Ama bu seferin en önemli tuhaflıklarından biri, karşısında bir düşman yok. Bu dizide nasıl anlatılıyor bilmiyorum ama Osmanlı ordusu bütün bu Orta Avrupa, Doğu Orta Avrupa ülkelerinde dört dolanıp duruyor ama karşısında savaşacak düşman yok. Hadi oralara kadar gelmişken şurada kıyıda köşede kalmış birkaç tane kale var. Onları alalım, alıp yeriz diyor. Galiba Kanuni'nin

kaderinde bu var. 1548 Tebriz seferinde de aynı şey oluyor. Tebriz'i fethetmeye gidiyor, fethetmesine gerek kalmıyor çünkü Tebriz boşaltılmış, hiçbir savaş yapılmadan Tebriz'i alıp biraz zorlukla da olsa geri dönüyor. Şimdi bu 1532'deki Alman seferinin önemi şuradan geliyor. Tuhaflıklarından birisi de bu. Bu sefere kaç askerin katıldığı yani ordu mevcudu bilinmiyor. Çeşitli rivayetler var. Herhalde çoğumuz biliyordur bize lise sıralarında okuturlardı. Osmanlı ordusunun iki ana gücü var. Birisi kapıkulu ocakları, diğeri eyalet askerleri. Kapıkulu ocakları bildiğiniz paralı askerler. Yani devletten ulufe alıp, maaş alıp savaşıyor, silahlı kuvvetlerin eski hali. Bir de vergi gelirleri toplanması karşılığında devlete asker sağlamakla hükümlü olan tımarlı sipahilerin ve zeamet sahiplerinin yanlarında götürdükleri askerlerle savaşa katılmaları. Kapıkulu ocaklarının esas olan gücü Yeniçeriler. Yeniçeriler devşirme sisteminin bir parçası. Yani Müslüman, Hristiyan ailelerden 9 ila 12 yaşları arasında toplanan çocukların Müslüman yapıp askeri eğitim almaları, biraz daha iyice olanlarının yönetici olmaları. Bu şekilde Müslüman olan Yeniçerilerin bir özelliği var. Yeniçeriler İslam'ın 5 şartından sadece birine, onu da ne kadar uyduklarını bilmiyorum, sadece “Kelime-i Şehadet”e yani Tanrı'nın birliğine şahitlik ediyorlardı. Oruç tuttukları, namaz kıldıkları pek görülmemiş. Hac zaten onlara farz değil. Zekât da pek vermiyorlar. Dolayısıyla hani Tanrı'nın isyankâr kulları deyimini neredeyse haklı çıkaracak bir dini inanç sistemine sahipler. İçki içiyorlar, serkeşlik yapıyorlar, ticaret yapıyorlar. Bunların sayısı üç aşağı beş yukarı belli savaşa katılanların arasında. Savaşa katılan eyalet askerleri yani tımarlı sipahilerin beraberinde getirdikleri ve adına Cebelü denilen bir asker grubu daha var ki bunlar en çok olan, en geniş, en büyük sayıya sahip olan askerler. Adamın birisi oturmuş, saymış bu Alman seferinde tam 18 bin 432 Cebelü var. Bu Cebelülerin kim olduğu ise belli değil. Tarihimize bakın, isterseniz ünlü tarihçilerimiz Halil İnalcık, Ömer Lütfü Barkan, isterseniz Diyanet Vakfı'nın İslam Ansiklopedisine bakın. İsterseniz Leiden Brill yayınlarına bakın. Cebelülerin kim olduğu konusunda pek bir şey yok. Kim oldukları bilinmiyor. Kim oldukları araştırılmamış. Ta ki, 2021 yılında Gaziantep Üniversitesi'nden bir sosyolog, Topkapı Sarayı'nın arşivinde bu sefere ait yoklama defterlerini bulup birleştiriyor. Ve isim isim bu Cebelülerin kim olduğunu buluyor. Bu kişi sosyolog ama doktorası da Bilkent Üniversitesi'nde tarih üzerine yapmış. Sorduğu soru da hep şu, bu Cebelüler kimdir? Şunu bulmuş: 18 bin 432 Cebelünün yüzde 43'ü Müslüman olmayan Bosnalı, yüzde 23'ü Müslüman olmayan Arnavut, yüzde 7'si Macar, yüzde 6'sı Hırvat, yüzde 5'i Pagan Afrikalı, yüzde 4'ü Rum, yüzde 3'ü Ulağ, yüzde 2'si Rus, yüzde 0.5'i Fransız, Türk, Türkmen, Yürük sayısı da yüzde 0.5. Buradan çıkan sonuç biraz hani insanın kelimeleri dikkatli kullanması gerekiyor bu çağda, bu dönemde. Her an halkın kutsal saydığı değerleri aşağılamak gibi gerekçelerle başınıza işler gelebilir. Yani anladığım kadarıyla burada Kanuni'nin 1532'deki Alman seferinde ortada pek bir Müslüman Türk ordusu yok.

Hristiyanlar Hristiyanlara karşı savaşmış, daha doğrusu gitmişler ama kimseyi bulamamışlar. İnsanın aklına Voltaire'in kutsal Roma imparatorluğu hakkındaki sözü geliyor: "Roma imparatorluğu ne kutsaldı ne Roma'ydı." Bu nedenle Kanuni'nin Müslüman Türk ordusunun pek Müslüman Türk olmadığını da buradan görmek mümkün. Bunu şunun ağır işçiler, iktisat tarihçileri nelere bakıyorlar görün diye anlattım. Ki bu konumuza daha yakın. Ama iktisat tarihçileri arasında tabi 'global iktisat ödülü' kazanmış olanlar da var. Garip garip sorular soruyoruz dedim ya, mesela "ABD'de 19. yüzyılda eğer demiryollarının o geniş yaygın gelişmesi olmasaydı, ekonomik gelişmesi nasıl olurdu" türünden bir soru sorup bunu çok büyük bütçelerle, çok büyük kadrolarla araştıran ve sonucuna vardığı için Nobel ödülü alan iktisat tarihçileri de var. 16. yüzyıldan daha günümüze, hiç olmazsa benim açımdan günümüze geldiğimiz zaman hepimiz şunu biliriz, ortaokulda, lisede okuduk: Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu'nun nüfuz bölgelerine ayrılması ve bu nüfuz bölgelerinde kimlerin askeri hareketle Anadolu'yu işgal ettiği konulu haritalar vardı. Bu kapsamda mesela İtalyanlar için ayrılan nüfuz bölgesi Bursa'dan aşağıya Mersin'e bir çizgi çizin. Aynı zamanda Bursa'dan aşağıya, Datça'ya da bir çizgi çizin. Böyle bir üçgen ve tahminim 200 bin kilometrekareden daha fazla bir etki alanı. Şimdi biz Kurtuluş Savaşı'nda Fransızlara karşı savaşmışız. Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş oradan geliyor. Yunanlara karşı savaşmışız. Aranızda hiç İtalyanlarla savaştığımızı duyan var mı? Yok, çünkü atmamışız. Bunun ne alakası var diyeceksiniz, ama alakası çok: 15 Mayıs 1919 günü 1/38 Evzon Taburu İzmir'e çıkıp Yunan işgali başladığı zaman çeşitli gazete haberlerinden, hatıralardan, çalışmalardan, resmi kaynaklardan belki de bazıları abartılmış biçimde özellikle İzmirli Rumların yerli Türk Müslüman halka karşı geliştikleri mezalim, katliam olmasa bile büyük ölçüde şiddet hareketlerinden bahsedilir. Bilindiği kadarıyla bunlar olmuş. İşte Hasan Tahsin ilk kurşunu atmış. Yerli Rumlar Yunan askerleriyle birleşip, birkaç Türk'ü öldürmüşler, birkaç yeri basmışlar. Fakat bilinmeyen, üzerinde durulmayan şöyle bir şey de var ki yerli Rumlar, Emperyalizm'in Türkiye'deki ajanları diye tanıtılıp ve burjuvazinin en halis örnekleri diye sunduğumuz yerli Rumlar, Türklere karşı, Müslümanlara karşı giriştikleri hiddet hareketlerinin belki çok daha fazlasını İtalyanlara karşı uyguluyordu. İtalyanların iş yerleri basılmış, mağazaları yağmalanmış, çok sayıda İtalyan vurdular. Bu neden böyle oldu? İtalyanlar ile Rumların ne alıp veremediği var? Neden Türkiye ya da Anadolu'yu işgal etme girişiminde olan Yunan ordusuyla işbirliği yaparak İtalyanlara karşı duruyorlar? Acaba neden müttefik komutanlığı Yunanlılar ile İtalyanları birbirinden tamamen ayırmayı hedefleyen, ta Mudanya'dan, Ayvalık'tan başlayıp güneye Antalya'ya kadar inen bir had çizmek ihtiyacını duyuyor? Bütün bunların cevabını vermek ise bazı aykırı soruları sorulmasını gerektiriyor. Bu aykırı soruları sorabildiğiniz ve cevap verebildiğiniz sürece, İzmirli Batı Anadolu Rum azınlığının emperyalistlerle, emperyalist

ülkelerle ve onların İzmir'de yerleşmiş olan ekonomik uzantılarıyla, ki bunlar İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Avusturyalılar, Polonyalılar, İsveçliler, Belçikalılar... Bunlarla yaptıkları işbirliğinin gerçek bir işbirliği mi olduğu, yoksa bir arada yaşama zorunluluğundan mı kaynaklanıyor?

1838 Ticaret Antlaşması ile birlikte Batı Anadolu Rum azınlığının pazarlama ve dağıtım ağlarının giderek zayıflaması, demiryollarının 1870'lerden 1900'lere kadar Batı Anadolu'nun hemen hemen her yerine yayılmasıyla bu işbirliğinin giderek daha tehlikeye düşmesi, dahası İttihat ve Terakki'nin Ermeni tehciri gibi çok geniş çaplı olmasa da tarihimizde çok bilinmeyen bir Rum tehciri ile, özellikle Çeşme, Kuşadası, Söke, Ayvalıklı Rumları tümüyle sürmesi sonucunda Rum azınlığın Batı Anadolu'da kurmuş olduğu bu genel işbirliği ağının tamamen çökmüş olması sonucun ortaya çıkan durum, acaba işgalci Yunan ordusuyla yerli Rumların işbirliği yapmasının nedeni, diğer Batılı Emperyalist ülkelerin, temsilcilerine karşı girişilmiş bir hareket mi olmasıdır. Bu zor ve provokatif bir soru ama bunun cevabını vermemiz gerekiyor. Sakın yanlış anlaşılmasın, yani Batı Anadolu'daki Rum azınlığın Yunan ordusuyla işbirliği yapmasının bir milli burjuva hareketi olduğunu söylemek istemiyorum. Ama düşünülmesi gereken önemli bir konu olduğunu sanıyorum. Daldan dala atlar gibi oldum. Ama hiç olmazsa, iktisat tarihçilerinin nelerle uğraştığını, ne gibi sorular sorduğunu belki bazı örneklerle vermiş oldum. Sabrınız için teşekkür ederim.

emine tahsin - Çok teşekkür ediyoruz. Sayın Dölek'e söz vermeden önce şöyle bir genel özet yapabiliriz diye düşünüyorum. Emperyalizm kavramı gerçekten çok çetrefilli bir kavram. Bunun farklı nedenleri var. Öncelikle ideolojik olarak akademide ana akım iktisadın daha belirleyici olmaya başlaması ile birlikte geleneksel Marksizm'in bir ürünü olarak tanımlanan emperyalizm kavramı aslında birçok ders kitabında hiç tanımlanmayan, ele alınmayan bir kavram Uluslararası ekonomi politik temelli derslerde ya da dünya ekonomisindeki değişimleri analiz etme noktasında emperyalizm kavramıyla analiz etmek daha geri planda kalabiliyor. Yani görsel emperyalizm denildiğinde, Türkiye'de özellikle gençlerde çok daha farklı algılar ortaya çıkabiliyor. Bu noktada her zaman kavramları analiz ederken öncelikle sözlük tanımlarını temel alarak yola çıkma eğilimi taşımanın önemli olduğunu düşünüyorum. Oxford sözlüğündeki tanımlanma biçimi ile emperyalizm ülkelerin diğer ülkeler üzerindeki kontrolü egemenliği inşa etme süreci. Haliyle Sayın Kurmuş'un anlattıkları üzerinden de emperyalizmin bir kavram olarak Marksist yazında ortaya çıkışında referans verilen sermayeler arası rekabet ya da işbirliklerinin dünya kapitalizminin sermaye birikimi elde etme süreci ya da üretim ilişkilerini ne şekilde farklılaştırdığı önemli bir çıkış noktasını oluşturuyor. Coğrafyamızda da özellikle emperyalizmin

güncel olmaya başlama süreci demiryolları yine ağırlıkta olarak başlatılabiliyor. Demiryolları nihayetinde uluslararası ölçekte sermaye birikiminin elde edilme biçimlerini farklılaştıran ve sermaye birikimini, sermaye birikiminin elde edilme koşullarını hızlandıran bir işlemede sahip olabiliyor. Bu bağlamda sermayeler arası ortaya çıkan rekabet ya da işbirlikleri günümüzde de farklı biçimleriyle karşımıza çıkabiliyor. Sonuçta sermayeler arası rekabet gerek ulusal ölçekte gerekse uluslararası alanda farklı biçimleriyle 21. yüzyılda karşımıza çıkıyor diyebiliriz. Bu bağlamda daha ayrıntılı tartışmalar var ama buraya belki daha sonra girebiliriz. Sayın Dölek de sanırım daha çok son 20 yılda Türkiye özelinde ortaya çıkan değişimlere odaklanarak bir sonuç yapacak. Buyurun.

levent dölek- Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Haftamızın başarılı olmasını diliyorum.

Orhan hocamın sunumu çok farklı bir perspektif sundu bize. Özellikle iktisat tarihi bağlamında ama şundan çok büyük memnuniyet duydum. Önceden hocamla istişare fırsatımız olmadı ama yapacağım sunumda özel olarak vurgulamak istediğim bir konu başlığı için çok zihin açıcı bir giriş oldu. Zira baştan söyleyeyim, emperyalizmin kendi içerisinde çelişkiler barındırabildiğini ve bu çelişkilerin son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin emperyalizm ile ilişkisinde ve son dönemdeki zikzaklarında bunun etkili olduğu kanaatimdeyim.

Öncelikle geniş çerçeveden başlamam gerekir.

Zira emperyalizm tanımı Emine hocamın da söylediği gibi ülkelerin başka ülkeler üzerindeki hakimiyetini tanımlıyor. Tabi buna Marksist bir perspektif açmak istiyorum. O noktada Marx'ın döneminde, emperyalizm bir olgu olarak karşımızda değildi ama sermayenin birikim yasaları söz konusu olduğunda merkezileşme ve yoğunlaşma rekabet sürecinde tekelleşmenin dinamiği olarak zaten en başından ortaya konmuştu. Emperyalizm bunun üzerine tekelci bir kapitalizm dönemi olarak tekelci sermayenin hakimiyetine dayanan bir dönem olarak karşımıza çıktı. Burada finans kapital kavramı son derece önemli. Hobson ve Hilferding'in yaklaşımının üzerine esas Marksist çatıyı

kuran o dönemde Lenin'di. Lenin'in yaklaşımıyla emperyalizme baktığımda, öyle daha bugünün dünyasını ve yaşadığımız bütün emperyalist çağı doğru açıkladığını düşünüyorum. Çünkü emperyalizmin ülkeler arası bir ilişki olarak değil kapitalizmin bir aşaması ve bir dünya sistemi olarak tanımladığı için önemli. Dolayısıyla emperyalizm önce doğru bir çerçeveye oturtmamız lazım. Ülkeler arası ilişkiler de bunun içinde. Belki Türkiye de emperyalisttir... Ya da emperyalizme bağımlı mıdır? Bunları da içine koyarak tartışmak lazım.

Burada finans kapital kavramıyla ilgili genel bir yanlış anlamayı düzelterek ifade etmek lazım ki kelimenin kulakta yarattığı tını dolayısıyla bu banka sermayesi, finansal sermaye gibi düşünülse de finans kapital kavramı bu değildir. Banka sermayesi ve sanayi sermayesinin bütünleşmesini ifade eder. 19. yüzyılın sonunda, 20. yüzyılın başında zuhur eden büyük gelişme odur. Peki bankacılık sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşmesi ne manaya geliyor? Bu bankaların bir aracı sermaye, bir kilit içerisinde aracı rol, bir işlev görmenin ötesine geçerek piyasayı, piyasa ilişkilerini aşan, onu da tahakküm altına alan, yani sanayi üretimi de tahakküm altına alan dev birimler haline dönüşmesini ifade ediyor. Ki biz emperyalist devletler dediğimiz zaman aslında devlet olarak örgütlenmiş finans kapitalden bahsetmiş oluyoruz.

Emperyalizm sömürgecilikten farklı olarak sömürgeci. Çünkü belirli bölgeler üzerinde büyük ulusların hakimiyet mücadelesiyken artık emperyalizm dünya çapında bir hakimiyet mücadelesidir. Bu dünya vurgusunu özellikle yapıyorum. Emperyalizm bir dünya sistemidir ve emperyalist tahakküm denilen şeyin dünya çapında algılanması gerekir dediğim zaman, bir kere şuradan kendimizi ayırmış oluyoruz. Her ülke kendi etrafında bir hakimiyet mücadelesi, nüfuz alanı mücadelesi veriyor. Bunları eğer emperyalizm olarak kabul edersek dünya sisteminden ayrı olarak o zaman emperyalizm vurgusunu anlayamayız. Çünkü öyle bir noktaya geliriz ki ABD'de emperyalist olur, Çin de olur. Ama mesela Etiyopya da emperyalist olur, Gana olur, Nijerya olabilir. Dolayısıyla birinci nokta olarak bunu vurgulamak istiyorum. Bu anlamda tabii ki günümüz dünyasını yaptığımız zaman buna şunu da eklememiz gerekiyor. Tekelci sermaye birimlerinin hâkim olması tamam güzel ama artık meta ihracı yerine uluslararası anlamda sermaye ihracının hâkim olduğu bir döneme geçiştir emperyalizm. Bu da son derece önemli. Neden? Çünkü daha önce Merkantilizm döneminde malumunuz ticareti hakimiyet altında tutmak esas ve sömürgecilik bunun için ama ticaret yaparak emperyalist anlamdaki derinlikte bir hakimiyet ilişkisi kuramazsınız. Çok basit bir alışverişte avantajlı durumda bile olsanız, o kişiyi kazıkılıyor bile olsanız onu tahakküm altına alamazsınız ama istihdam ettiğiniz insanı tahakküm altına alırsınız. Örneğin sabah bu saatte geleceksin, akşam bu saatte gideceksin, maaşın da bu. Bu anlamda bir emperyalist devletlerden bahsediyoruz. Sermaye ihracıyla bütünleşmesinin esprisi bu. Bu son derece önemli. Kapitalist ekonomi daha başlangıç aşamasından itibaren

uluslararasılaşma eğilimindeydi. Daha Marx'ın Kapital'i yazdığı dönemde dünya piyasası artık bütünleşmeye başlamıştı. Ama bugün mesele başka bir boyuttadır. Mesela dünyayı ticaretinde başat konumda olan Çin ile ABD'yi aynı kefeye koyabilirsiniz. Ama bu noktada ABD bir emperyalist güçse Çin'de bir emperyalist güç müdür ya da Rusya bir emperyalist güç müdür? Eğer bölgesel nüfus mücadelesi, askeri hamleler vesaire oraya buraya burnunu sokma yaratma bunlara eğer bakarsanız dünyada biraz önce söylediğim gibi Etiyopya'dan başlayıp Rusya'ya kadar emperyalisttir. Ama ekonomilerine baktığınız zaman Rusya zaten Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra zavallı bir duruma düşmüş bir ekonomidir. Tamamen meta ihracı, hatta ham madde şeklindeki meta ihracına bağımlı bir ekonomi halde gelmiştir, petrol, doğalgaz gibi. Çin ise dünya ekonomisinde çok daha büyük bir yer elde etmiş olduğu halde buna damga vuran meta ihracıdır. Meta ihracıyla dünya ekonomisine entegre olan, dünya ticaretinde büyük yer kaplayan ama sermaye ihracı konusunda evet yine dünyanın en büyük sermaye ihracı yapan ülkelerinden biri olan ama bu konuda tam da ekonomisine damga vuran unsur sermaye ihracı olmadığı için dünya üzerine hakimiyet mücadelesi veremeyen bir ülkedir Çin. Hadi diyeceksiniz ki Çin hakkında çok büyük şeyler söyleniyor: ABD'yi geçecek. Yaklaşık yirmi yıldır bunu dinliyoruz. Geçmişti İngiltere vardı sonra onun yerine ABD geçti. Bugün ise “Artık yeni çağda Asya yükseliyor” deniyor. Böyle bir şey yok! Yakından bakarsanız bu hikâyenin anlatıldığı dönem, yirmi yıl öncesinde Çin'in kapitalist ekonomiye entegrasyonunun hız kazandığı, dünya ticaretinde büyüdüğü dönemdi. Evet Çin bir kapitalistleşme süreciyle beraber dünyaya ucuz mal satarak meta ihracı yoluyla çok hızlı büyüme temposu yakaladığında, yıllık yüzde 10'ların üzerinde ortalama büyüme temposuyla ABD'yi, Batıyı geçecek diyorlardı. Verilen tarih de 2040'tı. Fakat ne oldu? Öyle olmadığını gördük. Çünkü aradaki fark kapandı. Bugünümüzü anlamak için şunu görmemiz lazım. Rusya ve Çin çok büyük devletler. Rusya büyük bir nükleer güç, askeri güç, Çin çok büyük bir ekonomik güç, dünyanın en büyük nüfusuna sahip, çok da büyük bir askeri güç aynı zamanda. Fakat bu iki ülkenin bu güce kavuşmasının sebebi, örneğin Çin için çok daha dramatik bir şekilde bunu söyleyebilirim: 20. yüzyıla sefil bir ülke olarak girmiş, modern bir ulus olarak çıkmıştır. Bunu 1949 devrimine, sosyalist devrime borçludur. Rusya ise bu noktaya getiren 1917 Ekim Devrimi'dir. Ekim Devrimi'nin üstüne 2. Dünya Savaşı'ndan sonra artık iki süper güçten bahsedilir. Ancak bu iki süper güç, iki emperyalist güç değildir. Bir tanesi finans kapitalin devlet olarak örgütlendiği bir süper güçtür, diğeri işçi sınıfının devlet olarak örgütlendiği bir süper güçtür, sınıfsal olarak farklıdır. Ve bu gücü kaybettikten sonra, 1991'den sonra da Rusya neredeyse emperyalizmin baskısı ile sömürgeleştirilmek istenen ama başarılı bir ülke durumuna gelmiştir. Çin için benzer bir şey söyleyebiliriz. Çin de kapitalistleşmesiyle birlikte hızlı bir büyüme sağladıysa da aslında bunu kapitalizmle bütünleştiriyor, kapitalizm krizlerini de ithal

eden bir ülke konumuna gelmiştir. Ve evet Çin, geldiğimiz aşamada tırnak içinde sosyalist bir ülkedir. Çin Komünist Partisi, ben “Çin Kapitalist Partisi” olarak nitelendiriyorum ama planlamanın ve devlet bankalarının çok güçlü olduğu bir ekonomi içerisinde bile bir emlak bağıını yaratabilmiştir. Ancak Çin ekonomisi yavaşlamaya başlamıştır. Buradaki yavaşlaması herhangi bir başka yavaşlamaya benzemiyor. Teraziye koyduğumuz zaman neye bakmamız lazım? Çin dünya ölçeğinde mi? Dediğime göre teorik olarak sermaye ihracı hâkim değilse değil ama “her yerde Çin’i görüyoruz” diyeceksiniz. Evet her yerde görüyoruz ama zaten herkesi görüyoruz. Bizde de daha geçen gün Hakan Fidan gitti, Venezuela’daydı. Gidiyorlar oralara, Latin Amerika’lara falan. Eskiden Binali Yıldırım severdi, herkesin ilgi alanları farklı. Herkes her yerde, artık dünya böyle... Yani eşitsizlik var ama aynı zamanda dünyanın birleşik gelişmesi de var. Ancak ABD’nin tek başına yaptığı savunma harcamaları dünyanın geri kalanından daha fazla. Şimdi deniyor ki Çin’in de askeri üsleri var ama ABD’nin 179 ülkede 724 askeri üssü var. Çin’in iki tane uçak gemisi var, bunların her biri küresel üslerdir, askeri üsler. Onlara bir tanesi, bizim için de meşhur: Varyak. Ama ABD’nin 11 tane var. Bizimkiler de arada bir tane minyatür gemi yaptılar, ona da gireceğim.

Bugün Türkiye’de, Amerikan emperyalizminin aleyhinde bir söylemin yükseldiği, milliyetçi bir söylemin yükseldiğini görüyoruz. Sanki bir anti-emperyalist hükümetimiz varmış havasındayız. İşte “beka” gibi kavramlar kullanılıyor. Ya da “Türkiye eksen kaymasına mı uğruyor? Yüzümüzü doğuya mı çevirdik? Acaba Rusya’nın, Çin’in sömürgesi mi olacağız?” şeklinde değerlendirmeler yapılıyor. Oysa her şeyi yerli yerine koymak lazım. Türkiye’nin emperyalizmle olan ilişkilerini tanımladığımız zaman ABD’ye bakmak gerektiğini düşünüyorum. Tersini söylediğimiz andan itibaren konu sulanır. Amerikan emperyalizmini ve onun ekibinde yer alan AB’yi, İngiltere’ye de buna katmak gerekiyor.

Yeni gelmişken Türkiye’nin denge politikası ya da gerçekten beka mücadelesinin anti-emperyalist olup olmadığına dair birkaç şey de söylemek istiyorum. Eğer Türkiye NATO üyesi ise ve ekonomisi itibarıyla Batı ekonomisi ile bir entegrasyon içindeyse bağımlık ilişkilerini bu açıdan düşünmemiz lazım. Ama sanki bunun tersi yönündeymiş gibi birtakım gelişmeler de oldu. Bunlardan biri yeni Osmanlıcılık. Osmanlı’yı ihya etme, daha doğru bir ifadeyle Rabiacı dış politika. Rabia işaretini Tayyip Erdoğan sık sık yapıyor. Gerçekten de Müslüman Kardeşler işaretidir bu Rabia. Bu, Türkiye’nin 2010’dan itibaren izlediği dış politikada, dışa doğru hamleli bir dış politikada öne çıktı. Her yere müdahil oluyorduk. Libya’ya, Suriye’ye girdik. İşte o zaman anlatılan hikâye “Yeniden büyük Türkiye. Bunun çok rahatsız ettiği emperyalist Batı.” Buna paralel başka boyut denge politikası. O da Rusya ve Çin ile kurulan, Batıyı irrite eden ilişkiler. En uç noktalarında, S400 füzeleri yaptırım konusu oldu. Bizim buna da yakından bakmamız ve

doğru analiz etmemiz lazım. Eğer gerçekten böyle bir durum varsa, bu rejimin KHK ile üniversiteden attığı bir hoca olarak onu bağırma basıp ve tekrar içime gömüp bir düşünülebilirim, yani acaba destekleyebilir miyim diye? Çünkü emperyalizme karşı mücadele ediyorsak biraz daha geniş bakabilirim. Tayyip Erdoğan İslamcı olabilir ama Sayın Doğu Perinçek'e doğru gidebilirim. Ama öyle mi gerçekten? Bunu doğru yerine koymamız lazım. Burada artık Türkiye'nin içine girmemiz gerekiyor. Çünkü anti-emperyalist politikanın Türkiye'de ancak işçi sınıfı ve emekçi halk-yoksul köylü tarafından sahiplenebileceğini düşünüyorum. Sebebi de şu, emperyalizm ile kurulan ilişkilerde sermaye hep aracı ve bundan pay alan roldedir Türkiye ve emperyalizme bağımlı ülkelerde. Ve bu payı genişletmek ve amaçları doğrultusunda alan açmak istemektedir. Sermaye emperyalizmle çelişkiye düşse de bu uzlaşmaz bir çelişki değildir. Türkiye'nin “Rabiacı” dış politikasına bakarken Kemalizm'in “yurtta sulh, cihanda sulh” politikasını da aşan bir politikaya bakıyoruz. Türkiye'nin büyüyen ve ulusal sınırları kendisine dar gelen sermaye gerçekliğiyle bu örtüşmektedir. Kronik cari açık veren bir Türkiye'nin büyük tekeli sermayesi, artık dışarıya doğru açılmak istemektedir. Bunun bir yolu, hiç şüphesiz en yakında olan İslam dünyasıdır. Bunun izlerini İFMC'nin haftalarında da görebilirsiniz. 1990'lı yıllarda mesela Demirel bir anda Turancı olmuştu. Hatta Nazım Hikmet'i bile Turancı yapmaya çalışıyordu, uzak Asya'dan gelip falan diye. Niye? Çünkü Sovyetler Birliği yıkılırken oraya da açılma politikası vardı. Yani bu yayılmacılık Türkiye sermayesinin çıkarlarıyla örtüşüyor. Ama tabii, Türkiye sermayesinin içerisinde batı emperyalizmi ile laik cumhuriyet temelinde bütünleşmeyi stratejik olarak önüne koymuş TÜSİAD sermayesi için bu biraz daha zorlu. Bu çelişkiler içeriyor ama onlar uzlaşmaz çelişkiler değil. Çünkü, çağdaş batıyla bir bütünleşme dediğimiz zaman mesela caz festivalleri var. Kim düzenliyor? İşte Sabancı Holding, işte Koç Holding. Laikliği savunuyorlar. Ama baktığınız zaman Birleşik Arap Emirlikleri'nin en önemli silah üreticisi ortağı Koç Holding. Dahası Türkiye, Suriye ve Irak'ta IŞİD yükseldiği zaman biliyorsunuz orada kısa bir dönem devletimsi bir şey kurdu. Ve petrol satıyordu IŞİD. O petrol buraya geldi. Herkes biliyor bunu. O dönemin enerji bakanını hep suçladılar. Evet ama nerede rafine edildi bunlar? Batman'da Koç'un şirketinde rafine edildi. Diğer tarafta bu politikanın esas büyük getirisini alan ise Anadolu sermayesi dediğimiz İslamcı sermayedir. İşte bugün Tosyalıları görüyoruz, ‘beşli çeteler’i görüyoruz. Peki bu bir anti-emperyalist politika mı ve gerçekten emperyalizmi titretti mi? Bazılarının hoşuna gitmemiş olabilir bu ama bazıları bayağı destekledi. Yine Amerikan emperyalizminin dış politikası, Ortadoğu politikası açısından zaman zaman karşı karşıya gelmeler oldu ama burada perde gerisinde kalmış çok önemli ve meşhur bir aktörü gündeme getirmek istiyorum, o da İngiliz emperyalizmi. Türkiye'nin İslamcı Rabiacı dış politikasının arkasında İngiliz emperyalizminin himayesini görmemiz mümkün. O zaman şunu

da anlatayım, neden Rabiacılığı seçtim Osmanlıcılıktan ziyade? Çünkü Müslüman Kardeşler hareketinin önemli bir kanadı İngiltere'de ikamet etmektedir. Ayrıca İngiltere, 2021'e kadar Hamas'ı terör örgütleri listesine almamış bir ülkedir. Bugün en önde Hamas düşmanı olan İsrail'in yanında ama onun sebebi İngiltere fikirlerinin değiştirilmesi değil, Müslüman Kardeşler'in yenilmesidir. Bu nedenle Türkiye'nin bu süreçte orada rol oynaması tamamen İngiliz emperyalizminin himayesindedir. Benzer bir himayeyi denge politikası üzerinden Rusya ile ilişkilerde görüyoruz. Mesela S-400 füzeleri alındığında ABD kıyametleri kopardı malumunuz. Buna karşın Richard Moore diye biri vardı, özellikle Beşiktaşlılar bilir. Fanatik Beşiktaşlı bir İngiliz Büyükelçisiydi. Yakın zamanda dışişleri bakanlığı da yaptı. Onun bir röportajı var, şöyle diyordu: "S-400 alması Türkiye'nin kendi tasarrufudur." Oysa İngilizlerin Ruslarla bir ittifakı yok. Ayrıca Amerikan emperyalizmi ile İngiliz emperyalizmi stratejik ortak diyecekseniz ama bu her taktik alanda ortak hareket ediyorlar anlamına gelmez. Biz Türkler, ne yazık ki bütün dünyanın etrafımızda döndüğünü zannettiğimiz için yanılıyoruz. Hayır, biz onların ajandasında ne yazık ki o kadar büyük bir yer kaplamıyoruz. Buna geçmişten de birkaç örnek vereceğim. Bunlardan biri Türkiye'nin NATO'ya girişidir. Orada iki yönlü ilginç bir tartışma vardı. Birinde Türkiye NATO'ya girişiyle güney komutanlığına mı bağlanacak, diğerinde bir Ortadoğu komutanlığı kurulacak ve Türkiye onun başına mı geçirilecek diye tartışılıyordu. İngilizlerin savunduğu bir Ortadoğu komutanlığıydı. ABD ise güney komutanlığı diyordu. İsmet Paşa'nın savunduğu da buydu. Yani batılı olmak istiyorduk. İngilizler hâlâ Ortadoğu'daki çıkarları için Türkiye'yi araçsallaştırmak istiyorlar. ABD'nin derdi ise Ortadoğu, Afrika, Asya, Avrupa. Çünkü "baş emperyalist" güç ABD. O Rusya'yı düşünüyor, Sovyetler Birliği'ni düşünüyor ve stratejik çıkarı önüne koyuyor. Bunun en kritik yaşandığı yer 1956'daki Süveyş krizi. İngilizler ve Fransızlar, Süveyş'in Nasır tarafından kamulaştırılmasına karşı savaş ilan ediyorlar. Ama ABD onları yalnız bırakıyor. Niye? Çünkü eğer o savaş gerçekleşmiş olsaydı, belki de bütün Arap dünyası Sovyetleşecekti, saf değiştirecekti. Süveyş ABD için de çok önemliydi. Ama dünya hakimiyeti için mücadele veren ABD orada onları yalnız bıraktı. Nihayetinde ne oldu, bütün Arap milliyetçiliği hareketleri zaman içerisinde işbirlikçileşti. Böylece uzun vadede ABD kazandı. İşte Türkiye, o aradaki boşluklarda, çelişkilerde kendine bir yer aramaya çalışıyor. Ama bu bir beka mücadelesi değil, bir bağımsızlık mücadelesi değil. Tam tersine biraz önce söyledim; Türkiye sermayesi sınırları aşan bir güce, tekelci bir gücü ulaştı ve artık yayılmacılık istiyor. Ama emperyalist bir güç değil. Dolayısıyla bu yayılmacı hayallerine emperyalist himaye bulmak zorunda. Dolayısıyla bize "Milliyetçi ya da İslamcı, beka, vatan, millet, ezan, Yeniden Büyük Türkiye, Osmanlı" anlatılarının arkasında bu himaye arayışını görmemiz lazım.

Son olarak biraz daha somuta inerek şunu vurgulamak istiyorum: En son Kaan uçağı yaptık. Bu müthiş bir şey olarak anlatılıyor. Oysa bu yerli ve milli muharip uçağı, BAE Systems diye İngilizlerin en büyük silah şirketiyle ortak yapılıyor. Orada 100 yabancı mühendis çalışıyor. Yine İngiltere'de, evvelki yıl mühendis ilanı açılıyor. Kaan projesinde çalışacak mühendisler için ilan Londra'da veriliyor. Koşullar içinde NATO üyesi ülke vatandaşı olmak, güvenlik soruşturmasından geçmek var. Bu soruşturmayı ise bizimkiler yapmıyor. Yani İngiliz güvenlik soruşturmasından geçmeyen mühendisin içine giremediği bir milli muharip uçak projemiz var. Bakın bir de şu var: İngilizler ya da ABD'liler ya da herhangi bir yabancı gücün gelip bir ülkeye "sizi şu, şu savaşlarımızda kullanacağız" demesi var. Bunun ilk modeli "Gurkalar"dı. Ya işte getiriyorlardı Çanakkale'ye. Şimdi artık böyle değil. Mesela "Karabağı kurtardık" deniyor. Bakıyoruz onun arkasında da İsrail var. Beraber orada İran'a karşı bir şey oluşturmuşuz. O kadar büyük bir yatırım yapılıyorlar ki, Azerbaycan ordusunu bir NATO ordusuna çevrildi Türkiye aracılığıyla. Bu gerçeğı görmezsek Karabağ savaşında ne olduğunu anlayamayız. Mesele Ermenistan-Azerbaycan meselesi değil. Bu Türkmen gazının Türkiye'ye nereden ulaştırılmasıyla ilgili. Aynı şekilde Suriye. İdlil heyecanımız nedir, arkasında kimler vardır? Elbette bu bir Osmanlılıkla bize sunulsa da arkasında yine aynı emperyalist güçler vardır.

En nihayetinde de şunu söyleyeyim. Bir beka mücadelesi, büyük Türkiye mücadelesi evet ama ya biz 100 sene evvel bir Alman cihadına girdik ya. Birinci Dünya Savaşı'na girerken bir cihatla girdik oraya. O Alman cihadıydı. Bu yıl Hilafetin kaldırılışının 100. yılı. Şimdilerde hilafeti dile dolayanların arkasından bakın. İngiliz emperyalist ilişkilerine, Amerikan emperyalist ilişkilerine bakın. Bugün Hilafetle ilgili atıp tutanlar bir "İngiliz hilafeti"nden bahsediyorlar. Bugün Turan hedefini önüne koyanlar aslında İran'a karşı bir çevreleme harekâtı içerisinde olan İsrail'le paralel düşüyorlar. Belki bugün önümüze konan bir İngiliz hilafeti, bir İsrail Turan'ı... Sebebi de Türkiye'nin öyle bir gücü olmaması, himaye araması. Ve nihayetinde Ukrayna'da ve başka yerlerde, Türkiye'yi aynı Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi Üçüncü Dünya Savaşı'na gittiğimiz bir dönemde o büyük savaşın tarafı hale getirmek istiyorlar. Çünkü artık dünyanın gündemi şudur. Emperyalizm bütün dünyayı, yani Rusya ve Çin'i de diz çöktürerek büyük krizinden kurtulmak istiyor. Bunun için büyük bir savaş göze almış durumda, Ukrayna bunun bir parçası. Sadece bunu düşünmenizi isterim.

Biz, eğer gerçekten büyük Türkiye değil özgür ülke olmak istiyorsak bunun sahibi işçi sınıfıdır. Oysa Türkiye, bugün ucuz işgücü cenneti olarak entegrasyon süreci içerisinde emperyalist sermayenin hizmetine sunuluyor. Ve bugün bütün bu SİHA'lar gibi işler palavra. Gerçek mücadeleyi her gün her bir yabancı şirketin fabrikasında sendikalaşma mücadelesi veren işçiler yürütüyor. Bu nasıl bir mücadele biliyor musunuz? Bağımsızlık, beka diyorlar ya Esenyurt'ta

Perfetti'nin bir fabrikası var. Fabrikanın kapısında Türk bayrağı var ama içeriye Türkiye Cumhuriyeti anayasası giremiyor. Orada bağımsızlığımız yok. İşçi oraya sendikayı sokmak isterken Türkiye Cumhuriyeti anayasasını da sokmaya çalışıyor. Birçok şirket böyle. Bugün işçi sınıfı gerçek beka mücadelesini veriyor. O mücadele Türkiye'yi gerçek anlamda bağımsızlığa ulaştırabilir. Bu Türkiye'nin gerçek anlamda NATO'dan çıkması, emperyalist üslerin kapatılması ve iktisadi olarak da emperyalist boyunduruğun kalkması için bir mücadele dinamiği yaratabilir. Geri kalan her şey bizi, başka görüntüler altında Mehter Marşı eşliğinde büyük kanlı maceralara ve daha büyük boyunduruklara sürükleyecektir. Teşekkür ederim.

emine tahsin - Çok teşekkür ederiz. Gerçekten çok dinamik ve çok boyutlu bir kapsam üzerinden ele aldınız konuyu. Sonuçta vurguladığınız önemli başlıklardan biri şu oldu. Türkiye sermayesinin sınırları aştığı ama buna rağmen emperyalistler arası rekabetin odağında hareket etmek eğiliminin de belirleyici olduğu. Ayrıca şöyle birkaç vurgu daha yapma ihtiyacı hissettim. Sonuçta herhangi bir ürünü yerli olarak tanımlayabilmek için yanılmıyorsam yasal anlamda yüzde 49-51 oranı önemli. Yerlilik vurgusu, nihayetinde şöyle bir ihtiyacın da sonucu: Ulusal ölçekte yerli sermayenin rekabet edilebilirlik koşullarını artırmak ya da belli bir olgunluk düzeyine iliştiğinin somut göstergesini ortaya koymak. Bununla birlikte teknolojik anlamdaki üretim ürününün hâlâ belli başlı emperyalist ülkelerinde olması dikkat çekici. Bu bize, 19. yüzyılda emperyalizm kavramını meta ihracı, finans kapital ihracı üzerinden tartıştığımız eşitsiz ilişkilerin farklı bir boyutunu da gösteriyor genel anlamda. Nihayetinde askeri, siyasi, güvenlik ve hatta kültürel anlamda ülkeler arasındaki güç ilişkilerinin inşa edilme biçimi ve hangi konular üzerinden ne şekilde sürdüğü önemli bir çalışma konusu olmaya devam ediyor. Daha doğrusu bu başlıklara yoğunlaşarak emperyalizmi dünya sisteminin bir parçası olarak okumak önemli. Çin meselesine gelince, günümüzde ve özellikle 2000'li yıllardan sonra Çin'in dünya ekonomisinde emtia ihracı dışında belli alanlarda da önemli mevziler kazanması kaçınılmaz olarak şöyle bir soruyu sormamıza neden oluyor: Çin ABD ile hangi ölçülerde ne kadar rekabet edebiliyor, hangi alanlarda rekabet edebiliyor, Çin gerçekten ABD'ye karşı bir güç odağı olabilir? Burada IMF kotaları üzerindeki sıralamalara baktığımızda, Çin ilk beş ülke içerisinde yer almaya başladı. Diğer yandan belki günümüzde demiryollarının yayılmasıyla emperyalist ülkelerin birikim artırma süreçleri gerçekleşmiyor ama resmi kalkınma yardımları ya da altyapı yatırımları üzerinden Çin'in özellikle Afrika ve Latin Amerika coğrafyasındaki yatırımları ABD yatırımlarının üzerine çıkıyor. Yine, özellikle emperyalizm teorileri çerçevesinde analiz etmek istersek askeri güç ilişkilerini Çin'in geri planda tutan bir ülke olması ya da Latin Amerika'daki

yayılma biçiminde özellikle meta ihracı, kredi ihracı ya da swap ilişkileri önemli. Şimdi sözü dinleyicilere bırakmak istiyorum. Buyurun.

cengiz arın - Hem Cemiyet hem sayın konuşmacılara, ufuk açıcı katkıları için teşekkür ederim. Esas olarak Levent Dölek'i dinlerken biraz kafam karıştı. Üç basit soru yönelteyim. Birincisi bu emperyalizm çözümlemesinin birimleri neler? Ülkeler mi bunlar? İkincisi aralarındaki rekabet saklı kalmak kaydıyla sermayenin enternasyonalizminden acaba söz edebilir miyiz? Üçüncüsü ise acaba bu emperyalizm dediğiniz dışsal bir olgu mu? Hem finans kapitalden söz edeceğiz hem sermaye ihracından söz edeceğiz hem global olarak İngiliz emperyalizmi, İngiliz işçi sınıfı var, Amerikan işçi sınıfı var. Ne bileyim, Çin'de emekçiler var, burada da var. Bir de sermaye grupları çıkarları çatışabilir, örtüşebilir. Teşekkür ederim.

faik akçay - Levent Hocama soru sormadan önce gönlümden geçeni çok kısaca ifade etmek isterim. İktisat tarihçilerinin kapitülasyonlardan başlayarak bu Batılı emperyalist güçlerin Türkiye üzerinde ne kadar ekonomik yıkım yaptığını araştırıp bulması gerekirdi diye düşünüyorum. Soruma dönersem, söylediğiniz anlamda Türkiye'de Kurtuluş Savaşı kavramının yeniden tanımlanması gerekiyor. Yaşananları rahmetli İdris Küçükömer çok iyi tanımlıyor: “Kurtuluş Savaşı diye bir şey yok. Türk-Yunan Savaşı var.” Yani bu resmi tarihin, gerçekleri yansıtmayan tarihin yeniden mi yazılması gerekir? Teşekkür ederim.

kadri sampar - Levent Hocamız çok kökten ve kapsamlı bir sunum yaptı. Bu noktada bugün esas mesele devletlerin ve şirketlerin artık araç olduğunu, devletler üstü finans, enerji ve silah lobisinin oluştuğu mudur? Teşekkür ederim.

levent özer - İyi günler. Orhan Hocama sormak istiyorum. Osmanlı 1699'dan sonra dünyanın merkezinin kendisi olmadığını farkına varıyor ve batıya başka bir gözle bakmaya başlıyor. Özellikle 19. yüzyılın başından itibaren 1838'de Ticaret Anlaşması imzalanıyor, 1856'da ise borçlanma başlıyor. Bunların neticesinde 1875-76'da iflasın eşiğine geliyor. Sonra Düyun-u Umumiye kuruluyor ve adım adım vergileri devrediyoruz. Bu bir sömürge hali midir? Yine Bağdat demiryolları, limanlarla içerideki kaynaklara bir anlamda el konulması var. Ve bunun sonunda Sevr'e kadar giden süreç işliyor. 1920'de ise bir şekilde bunlardan kurtuluyoruz. Ulusal devrimimizi yaparak Cumhuriyeti kuruyoruz. İki savaş arasında çok iyi bir performans, bir kalkınma hamlesi var. Fakat İkinci Harp'ten sonra tekrar adım adım Batılıların etki alanına giriyoruz. 70'ler, 80'lerle Neoliberalizm. Bugün bunun değişik bir versiyonunu mu görüyoruz?

Ayrıca emperyalizm konusuna gelince, Amerikan kapitalistine, Çin kapitalistine, İngiliz kapitalistine, Rus kapitalistine aynı çerçeveden bakamaz mıyız? Sonuçta bu, sizler dediği gibi tekelci burjuvazinin katıldığı ortak bir küresel olgu değil mi? Teşekkürler.

tuğba bakkal - 1994 yılı İktisat Fakültesi mezunuyum. Sorumu Levent Hoca'ya yöneltmek istiyorum. 1990'lı yılların sonunda başlayan teknolojik gelişmeler, günümüzde iyice hızlanıp özellikle blockchain teknolojisiyle sermayenin ve paranın tanımını da değiştirecek gibi görünüyor. Bunun emperyalizme etkisi ne olur? Teşekkürler.

orhan kurmuş - Kurtuluş Savaşının niteliği hakkında düşüncelerim son derece net ve açık. Biz çok önemli bir Kurtuluş savaşı verdik. Bu Türk-Yunan savaşı filan değil. Dikkat çekmek istediğim şey, Yunanlıların dört katı kadar neredeyse araziye, vatan toprağının işgal etmiş olan İtalyanlara karşı biz ne yaptık? Bunu söylemeye çalıştım. Bunu söylememin bir nedeni de şu, bu konuda bir şey yazılmamış. Diplomatik arşivlere dayalı iki makale dışında biz niye İtalyanlar hakkında hiçbir şey yapmadık. Ayrıca bunu, özellikle gizleniyor anlamında söylemek de istemiyor. Tarihçilerimizin ilgisini mi çekmedi? Çekmemesi de mümkün değil yani. Neden biz İtalyanlarla bu kadar iyi geçinmişiz, onlara karşı bir silah atmamışız? Bunu anlatmaya çalıştım. Ama Kurtuluş Savaşı'nın öneminin ne olduğunu son derece iyi bilen bir insanım. Sakın beni İkinci Cumhuriyetçilerle karıştırmayın.

“Acaba yeniden aynı yere mi dönüyoruz” sorusuna gelince, özellikle çalışma alanımda yayılımcı ülkelerin çeşitli ülkelerdeki sosyal ve ekonomik yapıyı nasıl değiştirdikleri konusunda belli başlı iki buçuk yaklaşım var. Buçukuncu yaklaşım 1960'larda ABD'de biraz moda olan ve bazı olguları açıklamaya yönelik olan “Aracı Azınlıklar Teorisi.”, Ama bu bizim durumumuzla çok ilgili değil. İkincisi Wallerstein'ın “Dünya Kapitalist Sistemi” kavramı çerçevesinde inceleyen yaklaşımı. Bu kapsamda Türkiye ile ilgili mesela Çağlar Keyder, Huricihan İslamoğlu'nun çalışmaları var. Çok güzel örneklerini verdiler. Bir de kendime yakın bulduğum Rosa Luxemburg yaklaşımı, yani Marksist yaklaşım var. Bu üç yaklaşımda da sizin dediğiniz türden uyarılması gereken bir kırmızı bayrak göremiyorum. Yani tekrar geriye mi dönüyoruz, hayır çok daha ilerideyiz ama çok daha bambaşka bir düzeydeyiz. Biz sömürge olmadık aslında, hiçbir zaman sömürge olmadık. Yaklaştık ama şimdi de sömürge değiliz. O yüzden eskiye dönüşün izlerini bazı yerlerde görebilmek mümkün belki ama emperyalizm bağlamında bence hayır.

levent döllek - Şimdi, “Bu emperyalizmin öznesi nedir? Birimi nedir?” Bu finans kapitalinin daha büyük hali. Yani bütün dünyada sadece iktisadi ve ticari faaliyet yürütmeyen, bütün dünyada

planlama yapmaya başlayan bu yapının. Sadece sermaye ihracı yapmayıp oradaki koşulları da değiştirmeyi önüne koyan planlamanın içerisinde. Bunlara çok uluslu şirketler deniyordu ama bunların hepsi tabi ki bir ulusa ayağını basan şirketler. Örneğin Daimler Chrysler. Bunlar mesela birleşti ama bu şimdi bir Amerikan ve Alman markası olmadı o yine Alman markası. Çünkü ilişki eşit olmuyor biri diğerini yutarak tekelleşme oluyor. Yani Kautsky'nin "süper emperyalizm" hayali mümkün olmuyor. Bir yutma, bir rekabet ve bir çatışma ilişkisi var aralarında. Bu Mega Kapital. Haliyle devletlerle bütünleşmek zorunda. Sadece şunu hayal edelim, 200 milyar dolar serveti olan Elon Musk, Mars projesi yapıyor ve dünya liderlerine ay bileti satıyor. Böyle bir oluşum, bu büyük gücü özel güvenlik şirketiyle koruyamazsınız. Buna çökerler. Dolayısıyla bunlar çıkarlarını mutlaka devletler aracılığıyla ortaya koymak zorunda. Artık dünya arenasında bu kavga var. Ve bu barışçıl şekilde verilecek kavga değil. En son gördük, gemi geçmedi Süveyş'ten. İki füze atıldı dünya kapitalizmi Ümit Burnu'nu yeniden keşfetti. Yani bu devletler, bu ordular olmadan mümkün değil. Orada şu oldu diye düşünmek lazım. Evet emperyalist dünya sistemi bir büyük abinin abiliğini kabul etti, yani Amerikan emperyalizmini. Ama bu da çok barışçıl olmadı, iki dünya savaşından sonra oldu. Lenin, daha devrimi yapmadan önce emperyalistler arası rekabetten bahsediyor, dünyanın paylaşılmasını tamamlanması ve yeniden paylaşılmasından bahsediyordu. Temeli o mega kapitalidir, finans kapitalinin daha büyük biçimi. Dolayısıyla devletler arası ilişkiler tabii ki önemli ama bu dışsal mı içsel mi? Tabii ki içsel oluyor bu durumda. Yani o dünya sistemine entegre oluyor.

Türkiye de bugün emperyalist dünya sistemin dışında değil içinde. Sermayesiyle birlikte o ilişkiyi sağlamış. Bu mega kapitalin küçük ortağı ama sonuçta onlarla birlikte hareket ediyorlar. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinin, siyasetinin her hücresine nüfuz etmiş durumda o ilişkiler. Mesela S400'lerle Amerikan uçaklarını vuracağız gibi bir hava oluştu. Halbuki hiçbir zaman ABD bize uçakla gelmedi ki... ABD'nin burada İncirlik üssü var. 15 Temmuz'da kendi uçağımız geldi bombalandı ama İncirlik'ten kalkan tanker uçak ona yakıt verdi... Ya da Trump adamını buradan alırken füze tehdidinde bulundu mu, tweet attı. Ama bizim ticari açık yüzünden Türk lirası güm diye dibe vurdu. Rahibi de aynı hızla geri gönderdik. Emperyalizm bize bu şekilde saldırıyor. Dolayısıyla gerçek bir anti-emperyalist mücadelen bahsetmeden önce Türkiye'nin dolar bağımlılığından kurtulması lazım. Onun için, daha öteye giderek mesela Tüpraş'ın kamulaştırılması lazım. Stratejik sanayinin kamulaştırılması lazım. Çünkü içseldir emperyalizm. Dolayısıyla Türkiye'nin dışı doğru açılması ve yayılması, bu Osmanlıcılık olabilir, Turancılık olabilir, hepsi emperyalist bir himaye ilişkisi ve bağlar içerisinde zuhur etmektedir.

Dünyadaki her emperyalizm bir dünya sistemi ama orada başat oluşum var. Dünya sistemi bir tahakküm sistemi. Tahakküm sistemi zor yoluyla ayakta tutulmak zorunda ve bu işin başında

Amerikan emperyalizmi var. Bundan Avrupa, İngiliz emperyalizmi ayırmıyorum. Ama Rusya ve Çin'i ayırıyorum. Çünkü Rusya ve Çin bir dünya hakimiyeti mücadelesi vermiyor. Çin dünya ticaretiyle entegre olurken bunun güvenliğini sağlamaya çalışıyor en fazla. Afrika'da çok büyük yatırımları var Çin'in ama orada herhangi bir ülkenin rejimiyle ilgili bir tasarrufta bulunmuş mu, bulunabilmiş mi? O kadar komik hikayeler var ki, bu bir değil iki değil. Afrika'da biliyorsunuz çok fazla darbe oluyor. Ama Çin'in işleri devam ediyor. Çünkü Çin'in politikası bu, karışmıyor. Yani yarın Doğu Perinçek de başa geçse, Tayyip Erdoğan da kalsa, Kılıçdaroğlu da kazansaydı, Çin yine aynı şekilde devam edecekti. Çünkü Çin emperyalist olamıyor. Öyle bir gücü yok. Rusya'nın durumu zaten Ukrayna ile uğraşıyor. Bu arada şunu da söyleyeyim. Bir emperyalist güç düşünün, kendi ülkesinin sınırlarını dünyaya kabul ettirememiş. Tayvan Çin midir değil midir? Ne olacak? Bunu komik buluyorum. Ama bir sonucu var.

NATO bir güvenlik şemsiyesi, bizi Rus tehdidine karşı koruyan falan. NATO bir kontrgerilla örgütlenmesi kurmuştur bütün Avrupa'da. Buna Türkiye dahil. Ve sanırım bu salonun büyük kısmı onun kanlı icraatlarını biliyor. Sendikacılarımızı öldürdüler, devrimcileri öldürdüler, muhalifleri öldürdüler. Kan akıttılar, 1 Mayıs'ta kitle katliamına yöneldiler. Bu öyle birtakım kendini bilmezlerin işi değildi. NATO'nun organize faaliyeti idi. Kontrgerilla bu doğrultuda Türkiye'de bir özel yapılanma da kurdu ve halen sürüyor. Onun içindeki çıkar çatışmaları başka şekillerde karşımıza çıkıyor. Ama o bambaşka bir konu. Eğer bugün birilerini görüyorsak, dünün Amerikan işbirlikçisi ve tetikçisi olup da bugün böyle ABD'ye karşı konuşan kim varsa, ben onu demek ki kontrgerilla içerisinde yanlış bir yere düşmüş diye algılıyorum. Ve bugün Ukrayna'da olanı da aynı yere koyuyorum. Ukrayna'da Naziler var. Her tarafta. O Naziler nereden çıktı? O Naziler, 2103'teki Maidan Hareketi'nden itibaren NATO tarafından bilfiil desteklendi ve eğitildi. Ukrayna daha NATO'ya girmeden, NATO Ukrayna'ya kontrgerilla örgütlenmesini kurmuştu. Şimdi İsveç, Finlandiya NATO'ya giriyor. Zavallı İsveçliler, Finlandiyalar bu gerçekte tanışacaklar. Dolayısıyla bizim için NATO'dan çıkmak mesela bir güvenlik meselesi. NATO'nun kendisi bir güvenlik sorunu bizim için. Ancak Rusya'daki rejimi de, 'Çin Kapitalist Partisi'ni de desteklemiyorum. Bunlardan bahsetmiyorum. Yine de bu ülkeler dünyadaki gericiliğin merkezi olarak nitelendirebileceğimiz ülkeler değil Amerikan emperyalizminin yanında.

Blockchain zor soru ama çok net bir fikrim var. O da şu: Mesela kredi kartları çıktığı zaman işte para bitiyor artık dendi ama kredi kartları parayı bitirmedi. Biçim değişiyor sadece. Para olgusu olduğu yerde duruyor. Çünkü kapitalist ilişkilerde sermaye ilişkisinin içerisinde zaten var olan bir şey. Blockchain, Amerikan hegemonyasının sarsıldığı bir dönemde önemli bir yere oturuyor ve çok ciddi bir olanak da sağlıyor. Ancak emperyalizm açısından herhangi blockchain teknolojinin dönüştürücü olacağını düşünmüyorum. Ama şunu kesinlikle düşünüyorum. Bu

teknoloji bilhassa büyük kitlelerin süreçlere katılımının çok önünü açan da bir yönü var yani âdem merkezli bir şekilde. Dolayısıyla emperyalizmin bunu en fazla bir çeşit para olarak kullanabileceğine ama bunun sosyalizmin elinde çok büyük bir imkân olabileceği kanaatim değil. Ama bu da aslında dünya insanlığın en büyük şey. Yani teknolojik gelişmeler her yönüyle insanlığın önüne büyük ufuklar açıyor. Ama bu ufuklara doğru yelken açmamızın önünde de emperyalizm bir duvar olarak duruyor. Bunun aşılması lazım. Dolayısıyla burada da söylendi, bütün dünya böyle karmak karışık her tarafta savaşlar oluyor bu bir devrimci durumdur. Ben böyle bakmak gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu bütün bunlar aynı zamanda bir tarafta bir çözümsüzlüğü gösteriyor. Kendi çözümünü araması lazım insanlığın o da sıçramalarla, niteliksel dönüşümlerle olmak durumunda yani emperyalizmin aşılması ile sosyalizmle olmak zorunda diye düşünüyorum.

emine tahsin - Teşekkürler. Bu oturumun temel çıktılarından biri emperyalizm olgusunu akademik düzlemde belki daha fazla tartışmamız gerekiyor. Dünya ekonomisindeki yönelimlerle birlikte bunu da sanırım yine Cemiyetimizin bize sağladığı olaylar çerçevesinde önümüzdeki dönemlerde yapabiliriz diye düşünüyorum. Çok teşekkürler.

47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci günü Turan Kentbay anısına düzenlenmiştir.

Turan Kentbay

1917 yılında İstanbul'da doğan Turhan Kentbay İktisat Fakültesi'ni 1942 yılında bitirdikten bir yıl sonra yeni mezun bir grup arkadaşı ile birlikte İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'ni kurdu ve Cemiyetin ilk başkanı oldu. İş hayatına T. İş Bankası'nda başladı, daha sonra Sandoz firmasının İstanbul ve İzmir bölgelerinde görev yaptı. Sandoz Firmasından sonra Sümerbank'a geçen Turhan Kentbay 30 yıllık hizmetini tamamlayarak Sümerbank'tan emekli oldu. 27 Şubat 1991 yılında İstanbul'da yaşamını yitirdi.

47. İKTİSATÇILAR HAFTASI ÖZEL SAYISI
İFMC
47. İKTİSATÇILAR HAFTASI
“CUMHURİYET’İN YÜRÜYÜŞÜNDE İKTİSAT VE SİYASET”
29.02.2024 PERŞEMBE
2. GÜN CUMHURİYET VE İKTİSAT

Turhan Kentbay Anısına

2. Gün 1. Oturum

osmanlı'dan cumhuriyet'e devlet ve iktisat

Oturum Başkanı: Ahmet Özkan

Panelistler: Prof. Dr. Coşkun Çakır
Prof. Dr. İzzeddin Önder
Prof. Dr. Murat Birdal

aylin altınay - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, sevgili öğrenciler, 47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci gününe hepiniz hoş geldiniz. Cumhuriyetin yürüyüşünde iktisat ve siyaset başlıklı bu seneki iktisatçılar haftamızın, öncelikle haftanın bir geleneği haline gelmiş, her bir gününün fakültemize emeği geçmiş hocalarımıza, cemiyetimize emeği geçmiş yöneticilerimize armağan edildiği ya da onların adına düzenlendiği bir geleneğimiz var. Bugün de cemiyetimizin kurucularından Turhan Kentbay anısına ithaf edilmiştir.

Bugünkü başlığımız Cumhuriyet ve İktisat açılış konuşmasını yapmak üzere Sayın Arzu Çerkezoğlu'nu davet etmiştik. Kendisi onay vermişti programımıza ancak onun bilgisi dışında başka bir etkinliğe onay verilmiş. Bugün Yaşar Kemal'in de ölüm yıl dönümüyümüş. Dolayısıyla kendisi Adana'da şu an yarın öğleden sonra yine de bizlerle olmak istediği için yarın öğleden sonra bir konuşma yapmak üzere aramızda olacak.

Bugünkü ilk oturumumuz Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet ve İktisat başlığını taşıyor. Bu oturuma başkanlık edecek olan Sayın Ahmet Özkan'a kürsüyü devrediyorum. Buyurun Sayın Özkan, kürsü sizin.

ahmet özkan - Merhaba. 47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci günü birinci oturumuna hepiniz hoş geldiniz. Oturumumuzun konusu Cumhuriyet'te Devlet ve İktisat. Panelistlere söz vermeden kısa bir giriş yapmak istiyorum. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tüm kaynakları ipotek altına alınmış, yarı sömürge haline getirilmiş bir ülke kalmıştır. En açık kanıtı ise Düyun-u Umumiye'dir. Fazla detaylara girmeden başka bir örnek vermek istiyorum. Osmanlı'da İstanbul, İzmir, Selanik gibi metropollerin dışında diğer bölgelerle ulaşım, iletişim o kadar düşüktü ki o dönemde büyük bir hububat ambarı olan İç Anadolu'dan İstanbul'a buğday nakletmek, New York'tan buğday nakletmekten yüzde 75 daha pahalıya mal oluyordu. Bu nedenle de İstanbul'un un ihtiyacı Avrupa ve Amerika'dan karşılanıyordu. Cumhuriyet Dönemi'ni incelerken ise çeşitli siyasi farklı düşüncelerin ve de savaş ekonomilerinin

çeşitli Cumhuriyet Dönemi'ni farklı siyasal görüşler ve bunun sonucu oluşan farklı iktisat politikaları ile irdeleyebiliriz. Bunu çok çeşitli bölümlere de ayırabiliriz. Çok daraltabiliriz de. Bu konuda artık konuşmacılara söz vermek istiyorum. Öncelikle buyurun sayın Coşkun Çakır.

coşkun çakır - Bütün katılımcıları saygıyla selamlıyorum. Ben de Ahmet Bey gibi oturumların anısına yapıldığı Turhan Kentbay'ı saygıyla anıyorum. Yine bundan sadece iki ay önce bir panelde İktisat Fakültesinin kuruluşunun 87. yılında aynı sırada bu şekilde burada oturduğumuz gibi biraradaydık. İktisat Fakültesi Maliye Bölümünün değerli hocalarıyla bendenizin de olduğu Esfender Korkmaz ve tabi Nihat Falay hocamızla sadece iki ay önce oturduk, sohbet ediyoruz. Ercan Hocam var. Ve hocayı gönderdik. Allah rahmet eylesin. Onun hüznünü ifade etmek isterim ve onu da saygıyla anıyorum. O gün sanki gencecik bir asistan gibi oldukça uzun bir konuşma yapmış ve hep bizi heyecanlandırmıştı. Hayatın akışı böyle. Ve tabi yine bugün bu kürsüde benim kürsüdaşım Murat Hoca ile birlikte ve tabi aynı zamanda değerli hocam Saygıdeğer Hocam İzzettin Hoca ile beraber olmaktan da onur duyuyorum. Yine bir İktisat Fakültesi Maliye Bölümü hocamıza beraber. Ben tabi Osmanlı iktisat tarihçisi olduğum için doğal olarak öncelik bana verildi. Konuşma sırasında biraz kronoloji gözetilmiş olması itibarıyla. Ahmet Bey çok teşekkür ediyorum.

Çok detaylı bir Osmanlı ekonomisi ve maliyesi anlatacak değiliz. Bu doğru da değil. Sadece yapacağımız tartışmaya bir altlık oluşturması bakımından tartışmamıza bir genel fotoğraf çıkarmak istiyorum. Sonra diğer hocalarım o fotoğrafı tamamlayacaklardır diye ümit ediyorum. Osmanlı konuştuğumuzda benim rahmetli hocam Mehmet Genç'ten öğrenmiş olduğum bir soru var. Diyordu ki onu da İktisat Fakültesi'nin çok değerli bir hocası olarak maalesef tam da bu günlerde 3 yıl önce mart ayında kaybetmiştik. “Hangi Osmanlı?” diye sorardı. İlk sorusu o olurdu. Çünkü Osmanlı dediğimiz antite, varlık o kadar uzun ömürlü bir yapı ki kuruluş dönemindeki Osmanlı'dan bahsettiğimizde

yahut imparatorluk dönemi yahut kriz dönemi, buhran dönemi ve yahut cumhuriyete evrilmiş neredeyse 20. yüzyılda erişmiş bir Osmanlı'dan bahsettiğimizde çok farklı şeylerden bahsediyoruz derdi. O bakımdan Osmanlı'da borçlar, Osmanlı'da ticaret, Osmanlı'da esnaf dediğimizde hangi dönem üzerine konuştuğumuzu da üç aşağı beş yukarı vurgulamalıyız ki sağlıklı bir tespit yapalım derdi. Ben de onun yaklaşımını ödünç aldım ve bir atlık olması bakımından şöyle bir kaba kronoloji yaptım. 15. yüzyılda beylikten devlete evrilen, 16. yüzyılda devletten imparatorluğa evrilen, esas itibariyle 13'te başlayıp 16'yı ile sonlanan kısmında kurumsallaşan bütün kurumları 3 aşağı 5 yukarı teşekkül ettiren bir devletten, imparatorluktan söz edebiliriz. Bu imparatorluk kabul etmek gerekir ki 17. yüzyılda dünyada olup bitenlere karşı bir yönüyle uyum sağlayamadığı için, bir yönüyle iyi okuyamadığı için, bir yönüyle onları dert etmediği için birtakım sarsıntılar geçirmeye başladı. Ve günün sonunda bir arayışa girdi. Onun için de bu dönemi belki sarsılma dönemi ve tabi köprüler önemli olduğu gibi bir restorasyon, bir tamir dönemi olarak görebiliriz. Fakat bunun sonuç vermediğini göreceğiz. 18. yüzyılda ise taşranın merkeze galebe çaldığı, ayanların, derebeylerinin hâkim olmuş olduğu kabahatler ile söylememiz gerekirse bir Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz edebiliriz. Fakat bu da sürdürülebilir değildi çünkü ciddi bir gerilim üretmişti. Bu gerilimi aşmak için 19. yüzyıla geldiğimizde artık bir reform çağıyla yenilikler, ıslahatlar evresiyle karşı karşıyaydık. Bunu birazdan detaylandırmak istiyorum.

Bütün dönemlendirmeler, tasnifler, modeller bir yönüyle faydalı, diğer yönüyle problemlidir. Tanımlamalar, klasifikasyonlar, modellemeler bizim önümüzü aydınlatan bir deniz feneri gibi zaman zaman çok işimize yararlar. Fakat zaman zaman da bir at gözlüğü gibi iki taraftan önümüzü kapatır ve ufukumuzu daraltırlar. Osmanlı için de bu yapmış olduğum analizi uygulayabiliriz. Klasik dönemlendirme: kuruluş, gerileme, dağılma vs. gibi bir dönemlendirme formülasyonu çoğu kere işimizi görmemekte. Zira siyasal tarih açısından elverişli olan bu dönemlendirme, söz konusu olan sanat tarihi, edebiyat tarihi belki çoğu kere ekonomi tarihi söz konusu olduğunda elverişli olmayabilir, özetle çok fazla fonksiyon var. O bakımdan belki biraz daha farklı dönemlendirmelere de ihtiyaç duyabiliriz. Bunlardan birisi ve yaygın olan, Osmanlı'yı klasik dönem ve modern dönem diye ayırmaktır, bu şekilde dönemlendirmekte fayda var diye düşünüyorum. Burada 1300-1600 İncılık'ın adlandırmasıyla klasik çağ, oraya bir de 17. yüzyılı ekliyorum ben. Çünkü o da onun bir eskilerin deyimiyle, hukukçuların deyimiyle mütemmim cüzü, tamamlayıcı parçası olarak önümüze düşmekte. O nedenle bu dönemi klasik dönem olarak, modernleşme dönemine kadar bir bütün olarak almakta fayda var. Bu dönemin, klasik çağın önemli özelliği şudur, merkeziyetçi bir sistem söz konusudur. Bu

merkeziyetçi sistemde 17. yüzyıldan başlayarak, özellikle 18. yüzyılda, ayanların taşra eşrafının, taşra elitinin, derebeylerinin, iktisadi kaynakları kontrol etmesiyle birlikte merkeziyetçiliğin yerini bir ademi merkeziyetçiliğin aldığını söyleyebiliriz. Bu ayrımı yapmazsak tablomuz eksik kalır.

Bu dönemde Osmanlı ekonomisinin tanımlayan en önemli özellik İnalcık'tan ödünç olarak kullanmam gerekirse, kumanda ekonomisi yahut emir ve kumanda ekonomisi diyebiliriz. Yani birazdan biraz daha açacağım, üretim faktörlerinin ve üretim faktörü gelirlerinin kontrolünün belirlenmesinin tamamıyla devletin elinde olduğu ve devletin bu gücü bir tekel olarak kullandığı bir sistemden bahsediyoruz. Nihayet 1789'da başlayan başka bazı isimler bunu başka tarihlerde başlatabilir ama hem siyasal veçhesiyle hem de ekonomik veçhesiyle Nizam-ı Cedid ile bu arayışlar artık bir reform çağını başlatmıştır.

Bazıları bunu Lale Devri'ne kadar götürse bile ben bu 1789'u önemli bir kritik eşik olarak değerlendiririm ve nihayet cumhuriyete kadar bu reform arayışı hep devam etmiştir, çünkü bu yüzyıl uzun bir yüzyıldır. Uzun yüzyıl, kısa yüzyıl tartışması sosyal bilimlerde çok kullanılır. Cengiz Aytmatov'un o ünlü romanı Gün Uzar Yüzyıl Olur örneğinde olduğu gibi ünlü İngiliz Marksist tarihçi çok sevdiğim hayran olduğum Eric Hobsbawm 20. yüzyılı anlatırken kısa 20. yüzyıl diyor. Ama yine Immanuel Wallerstein'ın takipçisi Giovanni Arrighi, o da uzun 20. yüzyıl diyor. Bizde de uzun 19. yüzyıl kullanıldı. Ben de uzun 19. yüzyıl kullanmayı tercih ediyorum. Bazen yüzyıl, yüz yıldan fazladır. Zira 1789'dan başlatırsak kabaca ve cumhuriyete kadar taşırsak sayısal olarak da yüz yıldan fazla bir zaman dilimini konuştuğumuzu söylemek isterim. Bu modern dönemde Osmanlı politik sistemi, ekonomik sistemi tekrardan merkeziyetçiliğe evrilmiştir. Özellikle yeniçeriliğin kaldırılması, Tanzimatın ilanı ile, Islahat Fermanını onun bir parçası olarak telakki ederim, merkeziyetçi sistem tekrardan kurulmuştur. Cumhuriyete kadar da kimi değişikliklerle birlikte bu merkeziyetçi sistemin var olduğunu görüyoruz. Immanuel Wallerstein'ın dünya sistem tezini ihtiyatla kullanmayı tercih ediyorum. Artık Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomik sistemine eklemlendiğini, bağlandığını, kapitalist dünya ekonomisinin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

Buradaki tartışmada farklılaştığımız yer merkez, çevre, yarı-çevre şeklindeki o üçlemede pozisyonumuzu onlardan farklı şekilde adlandırmamızdan kaynaklanıyor. Değerli katılımcılar, sabrınızı çok zorlamadan yine anlatacağım çerçeveyi bir başka modelle açıklamak istiyorum. Bunu da rahmetli hocam Mehmet Genç'in Osmanlı iktisat tarihini, Osmanlı mali tarihini

anlamak noktasında bize sunmuş olduğu çok değerli bir şablonudur, çok değerli bir modeldir. Hiç kuşkusuz bunlar eleştirilebilir, bunlar gözden geçirilebilir, yenilenebilir, yanlışlanabilir bu işin doğasında vardır. Ama şu ana kadar kabul etmek gerekir ki takdir görmüş, takdir toplamış ve takip edilmiş bir modellemedir. Ben de bu modeli kabul ettiğim için burada aktarmak isterim. Mehmet Genç Osmanlı sistemini ve ekonomik sistemini tabiatıyla, iyi kavrayabilmek için bir üçlü koordinat sisteminden bahseder. Bu üçlü koordinat sisteminin üç ayağını açıklarken iâşecilik- provizyonizm, gelenekçilik-tradisyonizm ve gelircilik diye çok da iyi bir tercümesi olmayan bazen vergicilik de diyoruz, fiskalizmden oluşan bir üçlü saç ayak modeli kurmuştur. Nedir bu? İâşecilik hepimizin de bildiği gibi esas itibariyle ekonomide arz yönüne vurgu yapan, toplumun ihtiyaçlarını öne çıkaran, üretimin fonksiyonunun pazar ya da kar olmayıp ihtiyaç olduğu bir modeli bize sunar. Temel itibariyle Osmanlıların adlandırmasıyla esas olan ibadullahın refahıdır. Yani halkın mutluluğudur. Bu ne ölçü de sağlanabilir, sağlanmıştır başka bir tartışmanın, araştırmanın konusu olmakla birlikte ilke düzeyinde, prensip düzeyinde esas olan ibadullahın refahı yani Allah'ın kullarının erken dönemde tebaanın, reayanın, modern zamanlarda yurttaşın, vatandaşın refahıdır. Dolayısıyla devlet öncelikle bir şekilde tebaasının, halkın ihtiyaçlarını gidermek zorundur. Nasıl yapacak bunu? Birincisi, burada iâşe ilkesini açıklarken Osmanlı Devleti'nde üretim faktörlerinden birisi olan toprağın tamamıyla olmasa bile kahr ekseriyetiyle devletin kontrolünde olduğu gerçeğini göz önünde bulunmamız lazım. Adına miri arazi rejimi dediğimiz mülkiyet biçimi, bugünkü özel mülkiyetle aynı olmayan, feodaliteden de farklılaşan, adına rakabe dediğimiz kendine özgü, bir mülkiyet biçimidir. Bu çok temel bir tartışma, Osmanlı çalışmalarında ve günümüz çalışmalarında bu mülkiyet tartışması hala sonlanmış bir tartışma değildir. Belki bir problematik olarak altını çizmek, onu kenarda tutmak lazım, o tartışmayı zaman zaman ısıtmak, zaman zaman tekrardan masaya getirmek lazım.

Arazilerin kabaca üçte ikisi devletin elindedir. Kalan üçte birinin önemli bir kısmı vakıf arazisi olmak suretiyle askeriler tarafından, asker bürokratlar tarafından, paşalar beyler, beyzadeler yine her an devlete intikal edilebilir. Netice itibariyle insanların kendisinin sınırlı anlamda kullanacağı bağ bahçesi dışında klasik dönemde bildik anlamda bugünkü zihnimizde oturacak şekilde bir özel mülkiyetten söz etmek mümkün değildir.

Bir başka husus, özellikle yeni dünyanın keşfi diyoruz ama bu keşif kelimesini ben derslerimde çok kullanmıyorum, bilerek kullanmıyorum. 1492 ile yani 15. yüzyılın sonuyla birlikte ve 16. yüzyılın başı ile İspanya'nın, Portekiz'in, sonra İngilizlerin, Hollandalıların, Fransızların

vesaire, peşi sıra önce Güney Amerika'yı, sonra Kuzey Amerika'yı yağmalaması, talan etmesine keşif dememek gerekir. Ama günün sonunda biz ona keşif demesek de bu tartışmadan bağımsız olarak buradaki iktisadi kaynakların hepimizin bildiği gibi kıymetli maddelerden altın ve gümüşün, daha çok gümüşün, Avrupa'ya, özellikle İspanya'ya taşındığını ve Avrupa'nın yeniden biçimlendiği bir dönemi biliyoruz. Bu döneme kabaca 1500'den 1800'e, bazen 1400'den 1700'e diyoruz. Daha sağlıklı olan 1450 ile 1750'dir. Yani “coğrafi keşifleri”, tırnak içinde kullanıyorum, 1492'de mayalandığı, döllendiği bir dönemden başlayıp, sanayi devrimine kabaca 1760'a kadar ki 300 yıllık dönemi, farklılaşmalar bile birlikte, farklı ülkelerde, farklı formları ortaya çıkmakla birlikte- birinde külçecilik, birinde maliyecilik, birinde devletçilik vs.- merkantilist çağ olarak ifade edebiliriz. Bu merkantilist çağın önemli özelliklerinden birisi belki temel özelliği, ihracatı olabildiğince serbest bırakmak, teşvik etmek, ithalatı da yasaklamak. Felsefesi buraya dayanır. Özellikle İngilizler söz konusu olduğunda, çünkü İngiliz merkantilizmi ticareti, ticari kapitalizme dayalı bir merkantilizm örneğidir. İspanya merkantilizmi gibi Külçeciliğe dayalı değildir. Osmanlı ise tam bunun tersi bir ticaret ve iktisat politikası izlemiştir. İhracatları yasaklayan, ithalatı teşvik eden bir ticaret politikasından söylüyoruz. İlk bakışta bugünkü zihnimizle ve bugünkü perspektifimizle meseleye yaklaştığımızda bunun biraz irrasyonel geldiğini görmek şaşırtıcı değil. Çünkü bunu sağlamak için, bunu yapmak için bir amaç, bir gaye, bir emel ortaya koymuş. Diyor ki benim temel amacım bu başta söylemiş olduğum prensibe uygun düşecek şekilde ibadullahın refahını, yani tebaanın, kulların, yurttaşların bugün söyleyelim mutluluğunu, refahını esas alıyorum diyor. Bunun için ne yapmak gerekir? Bunun için ülke içinde malların bol olması gerekir. Bol bir şekilde, ihtiyaç duyulmayacak şekilde olması gerekir. Öte taraftan bu malların kaliteli olması gerekir ve yine bu malların ucuz olması gerekir. Bir başka irrasyonel tabloludur. Bugünkü klasik ekonomi doktrini ile, neoklasik ekonomi doktrini ile anlamlandırmanın güç olduğu, müşkül olduğu bir çerçevedir bu. Yani bir ürünün bir ülke içerisinde hem bol hem kaliteli hem ucuz olması ancak müdahaleci, himayeci demek istemiyorum çünkü himayeci deyince bugünkü ekonomi modelleri içerisinde başka bir yere tekabül ettiği için müdahaleci, üretim faktörlerine müdahale eden, üretim faktörü gelirlerini belirleyen, tayin eden, onun araçları, narhtan tutunda ihtisaba varıncaya kadar bir sürü enstrümanla bunu temin eden, tesis eden, gerçekleştiren bir yapıdan söz ediyoruz. Dolayısıyla, anti-merkantilist bir dış ticaret politikası var ve üretime esas itibarıyla müdahalenin olduğu bir yapı var.

Çok konuşabiliriz bu ilke üzerinde ama burada durmak istiyorum çünkü diğer iki başlık hakkında da birkaç dakika konuşup konuyu bağlamak istiyorum.

Gelenekçilik ilkesi üzerinde durmak istiyorum. Her devletin olduğu gibi Osmanlı da bir gelenek üzerine inşa olmuştur. Ama burada da yine ben hocalarımdan İktisat Tarihi'nin kallavi hocalarından öğrenmiş olduğum bir modeli, güçlü koordinat sistemini, Ömer Lütfi Barkan'ın çizdiği daha sonra geliştirilen bir çerçeveyi benimsiyorum. Osmanlı bir Türk devletidir bir yönüyle. Ama İmparatorluk olduktan sonra bir tartışma konusu da açmış oluyorum. Bugünkü ulus devlet modeli o zaman bizim için bir çağrışım yapmadığı için sadece Türkler'in kurduğu bir devlet değildir. Üç ayağı vardı. Birincisi kurucu unsur olan Türkler'in Orta Asya'dan getirmiş olduğu birikim, temelküs, akümülyasyon. Bir sürü usulü, erkanı, adeti, kültürü, örfü, ananeyi taşıdılar. İkincisi, gelip yerleştikleri topraklar üzerinde yani Bizans'ın üzerinde kurdukları devletin Bizans'tan aldığı kurumlar. Çok temel bir tartışma. Üçüncüsü gelirken yolda tanıdıkları İslam'dan ve İslam hukukundan aldıkları. Dolayısıyla bu devleti konuşurken evet tartışma şöyle: Bir Türk devleti midir? Evet, bir Türk devletidir. Bir İslam devleti midir? Evet bir İslam devletidir yahut Müslüman devletidir. Bir Batı devleti midir? Evet bir Avrupa devletidir. Diğer benzerlerinin olduğu gibi. Müesseseler meselesine gelince, bu çok temel bir tartışma, burada yapmak istemem. Gibbons'un Osmanlı'nın kuruluşu tartışmasını yaptığında hepinizin hatırlayacağınız sandığım 400 çadırdan bir cihan devleti doğma tartışması var. Nasıl olur da 3 kıtaya yayılmış ister fetih deyin ister işgal deyin, tercih size ait. Büyük bir nüfusu, büyük bir coğrafyayı, büyük bir iktisadi varlığı kontrol eden, elinde tutan ve tarihte benzer örneklerle kıyaslanmakla birlikte en iyi örneği Roma İmparatorluğu olabilen, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü, esas itibari birkaç denizi içinde barındıran Tarım İmparatorluğu. Gibbons, bunu Türkler ve Müslümanlar gerçekleştiremez diyor. Dolayısıyla Bizanslıların bunu yapmış olması gerek. Gibbons'a karşı Fuat Köprülü, Mehmet Fuat Köprülü onun söylediği kadar absürt bir şey söylüyor, Bizanslılardan hiçbir şey almamıştır Osmanlı Devleti diyor. Kelimenin tam anlamıyla tam karşı kutbu oluşturuyor. Daha sonraki çalışmalarda Colin Imber, yeni jenerasyon genç hocalardan, genç derken 70-80 yaşında genç hocalarımdan bahsediyorum, Cemal Kafadar gibi vesaire Kemal Karpat, daha sonra İnalçık vesaire, onlarda ise çok faktörlü açıklamayı görüyoruz ve doğrusunun, sağlıklı olanın da isabetli olanın da bu olduğunu düşünüyoruz. Her devlet bir devletten etkilenmiştir, her uygarlık başka bir uygarlığı etkilemiş, o uygarlıktan etkilenmiştir. Böyle bakıldığı zaman evet, geldikleri coğrafyadan getirdikleri de önemli ve değerlidir, İslam'la tanıştıktan sonra aldıkları da değerlidir ama bunları dönüştürürler. Üzerinde yerleştikleri, kuruldukları, Bizans coğrafyasından aldıkları da son derece değerli, önemlidir. Bunu söyledikten sonra nedir gelenekçilik? Evet, her devlet bir başka devletin hukuku, uygulamaları, ananeleri üzerine şekillenir. Nihayet işte küçük bir beylikten bir imparatorluğa evrilirsiniz. Bu öyle her şeyi koruyarak, muhafaza ederek olmaz. Ama birtakım prensipleri

de alıyorsunuz. Bu gelenekçiliktir. Yani bir geleneği devam ettirmektir. Bu ifadelerin korunması vesairesi. Osmanlı'da başka bazı devletlerde ya da başka devletlerde olduğu gibi bu gelenekçiliğe katı bir şekilde bağlı olduğu için klasik dönemde bir değişim korkusu yaşamıştır. Değişirim diye korkmuyor sadece, diyor ki “eğer değişirsem bir buhran çıkar mı acaba?”. Bundan korkuyor, kaygılanıyor. Kıtlıktan korkuyor, gücü kontrol etmekten alıkonacağından korkuyor. Bir şekilde korkuları dolayısıyla bunu gerçekleştirebiliyor. O nedenle sistem içerisinde kişisel olarak baktığımızda mesela iş yeri sayısını sınırlıyor. Biz buna gedik usulü diyoruz. Burada detaylandırmak istemem çok uzun hikâye. Yani Karagümrük'te, diyelim ben 35-40 yıldır Fatih'te oturuyorum. 10 tane ayakkabı dükkanına ihtiyaç varsa 11. ya bir ayakkabıcının ölmesi itibarıyla söz konusudur. Ya da oraya bir iskân yapılmıştır, nüfus artmıştır. Nüfus arttığı için 11. ayakkabı dükkanına ihtiyaç vardır. O nedenle onu açmak gerekir. İyiye açmıyor, bozmuyor. Aynı şekilde istihdamda burada. Küçük ölçekli işletmelerdir zaten bunlar. Bunlar 8-10 kişi çalışır usta, kalfa, çırak. 15-20 kişiye çıktığında “ne oluyoruz?” moduna geliyor. Zirai işletmelerde işletme büyüklüğü kesinlikle sınırlıdır, büyütmez. Çiftliklerin büyümesi modern döneme özgü bir şeydir. Küçük işletmeler. Arazinin verimine göre değişen çiftlik büyüğü 20-30 dönümden başlar 60-70-80-90 dönüme kadar çıkar. Ama daha fazla büyütmez. Başka kaygılar var. Şehirlere göçü sınırlar. Çünkü tarımda, iktisadi üretimin ve ekonominin, verginin, gelirin kaynağının merkezi olan tarımda, üretimin aksamamasından kaygı duyar. Onun için çift bozanlık uygular. Yani toprağını terk eden kişiye karşı uygulamış olduğu ağır bir vergi. Onun için ağır birtakım yükümlülükler getirmek suretiyle köylerden, kırsal kesimden şehirlere, kentlere olası göçün önüne geçmek ister. Buna rağmen tabi ki hepimizin bildiği gibi 16. yüzyılda büyük kaçkın adını vermiş olduğumuz Celali İsyanları sırasında, aslında öncesinde, sırasında ve sonrasında, bu göçler çok da frenlenebilmiş, önlenebilmiş değildir. O da başka bir konu.

Buradaki mesele şudur, hukuk terimiyle söylersek. Diyorlar ki niye bu gelenekçiliğe bu kadar bağlıyız? Diyor ki kanuni kadim. Kadim nedir diye soruyorlar, kanunnamelerden hareketle söylüyorum. Diyor ki ne zaman başladığı bilinmeyen. O kadar eskiden geliyor ki tekrar etmiş, tekrar etmiş, tekrar etmiş bir ön kabulle devam etmiş ve gitmiş. Ama bu kadim birkaç yüzyıl boyunca Osmanlı sisteminin altını dolduran bu kadim, 19. ortasında 1856 veya 1859, unuttum şu an tam tarihi, bir hükümde kelimenin tam anlamıyla kadim olmuştur. Yani geçmişten kalmış bir şey hâline dönüşmüştür. Lügat anlamına tabiri caizse dönmüştür. Üçüncü ilke bizim maliyecileri bende esas itibarıyla maliye tarihçisiyim, iktisat tarihçisi olmakla birlikte fiskalizm ilkesi, yani gelircilik, vergicilik diye de çeviriyoruz. Çok şık bir çeviri olmuyor. Bunun esası

hazinenin gelirlerini artırmak, maksimize etmek, büyötmek, giderleri de küçöltmek. Başlangıçta artırma işi mümköndü fakat ilerleyen yüzyıllarda özellikle benim kriz yüzyılı dediğim 17-18'e doğru gelirken artık zaten gelirleri artırmanın imkânları azalmıştı. Bunun yerine giderleri azaltmak kısmı, yani terazinin diğör tarafı daha fazla ağırlık kazandı. Mehmet Genç buna fiskosantrik bir yaklaşım diyor. Bunu yazıyor fakat bir de yazmadığı rahmetlinin, ifadesi vardı, fiskomanyak diyordu. Bunu birkaç defa bize anlatmıştı böyle. O kadar çok vergi var ki 300 kaleme yakın vergi var. Tanzimatla birlikte bunlar tabi büyük bir vergi reformuyla zapturapt altına alınmak, tabiri caizse biraz derlenip toplanmak istenmiş. Onun başarısı da ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte bunu zikretmekle yetineyim. Burada tabi bunu temin etmek için yani gelirleri artırmak için başvuracağınız en temel parametre vergiler. İnsanlık tarihi boyunca bir maliye tarihçiliğı olarak vergi tarihçiliğı olarak söylüyorum. Tarihin büyük isyanlarının arkasında vergi uygulamaları yer alır. Onun için vergi isyanları, Osmanlı'da bundan azade değildir, Osmanlı'nın en önemli isyanlarındandır. Benim de çalışmalarımnda yer vermiş olduğum bir yeni vergi uygulanması. Bu verginin zaman içerisinde bürokratik bir zulme dönüşmesi itibariyle köylölerin vergi verenlerin zaman içerisinde buna karşı bir tepki olarak önce küçük tepkiler sonra büyüyen, yer yer isyana dönüşen bir husustan bahsediyorum. Bir başka husus, bildiğimiz gibi paranın ayarıyla oynamak, tağşış yapmak, buradan bir gelir yaratma çabası. Fiyatları denetlemek, zapturapt altına almak, fiyat denetimi yapmak, narh koymak, üst sınırını koymak gibi sayılarını artırtılabileceğimiz fakat çok artırmak istemiyorum. Burada bırakıyorum.

Bir ilkeden daha bahsediyoruz. Bu üçöncü ilke de Fiskalizm ilkesi. Bütün klasik dönem dediğimiz 17-18. yüzyılda içerecek şekilde Osmanlı ekonomik ve mali sistemine, ki bunları birbirinden ayırmamız siyasal sistem dahil çok kolay bir şey değil, hâkim olan sistem budur. Bu modelle açıklamak istedim, açıklamaya çalıştım. Ancak 19. yüzyılda bütün bunların birer birer anlamını yitirdiğini görmeye başlayacağız. Örneğ, 19. yüzyılın başında artık gelenekçilik ilkesi işlevini yitirmiştir. Çünkü kadim yerini yeniye bırakmıştır. Dünyada olağanüstü değişmeler olmaktadır. Sanayi devrimi olmuştur, Fransız devrimi olmuştur, anayasal monarşiler gitmiş, onun yerine parlamenter, anayasal sistemler devreye girmiştir. Uluslararası ticaret müthiş yaygınlaşmıştır ve artık o saatten sonra sizin hala kadime sarılmak suretiyle kapanmanızın sınırlarına gelmiş bulunuyorsunuz. Osmanlı da bunun bir gereğı olarak 1789'dan başlayarak Nizam-ı Cedid adı altında önce askeri sistemini, sonra mali sistemini İrad-ı Cedidle, arkasından 1808'de önce Hücet-i Şeriyye ile hukuksal sınırlama getirmek, arkasından Sened-i İttifakla padişahın mutlak iktidarını sınırlamak üzerine önemli adımlar atmıştır. 1826'da askeri

sistem yeniçerilerin ilgasıyla önemli bir değişiklik ortaya konmuş. Yeni bir askeri sınıf ortaya konmaya çalışılmış. Askeri mektepler, modern okullar açılmaya başlanmış. Meclisler, batıdaki örneklerle yasal olarak kurulmaya başlamış ve nihayet 1820'lerden itibaren de bugünkü bakanlıklar dediğimiz nezaretler kurulmuş ve böylelikle bunlar iktisadi alanda ilk kurulan bakanlıklardan olduğu için Vakıflar Bakanlığı, Vakıflar Nezareti, Maliye Nezareti, Ticaret Nezaretini saymalıyım. Dış işleri, hariciye nezareti dışındaki ilk kurulan dört bakanlığın üçü son tahlilde iktisadi özlü, ekonomi özlü bakanlıktır. Dolayısıyla artık bu ilkenin varlığını sürdürmesi 19. yüzyılda mümkün değildir. Provizyonimizin ilkesi arzıcılık, iaşecilik, temel ihtiyaçların karşılanması meselesi o nedenle de uluslararası ticaretten tutunuz da başka birtakım alanlardaki koruyucu, kollayıcı yaklaşım 1860'lardan itibaren yerini dünyadaki liberal yaklaşıma, serbesti akıma bırakmıştır.

Esasen 1838 Antlaşması, Ticaret Antlaşması, Baltalimanı Antlaşması daha çok buna örnek verilir ama ben Mehmet Genç'e katılarak 1861 antlaşma grubuna, aslında bu bir antlaşma grubu. 1838'de ağustos ayında ilk İngilizlerle imzalanan hemen arkasından 39'lar itibaren bir düzine yakın devletle imzalanan. Sonrasında 1861'de ilki Fransızlarla imzalanan, sonrasında yine bir düzine devletle Avrupalı devlette imzalanan antlaşma gruplarından bahsediyoruz. Yedi vaid yani tekel yani devletin öncelikli alım, satım her türlü sadece monopol anlamında değil, imtiyazı 1838 antlaşması ile birlikte kaldırılmıştır. Fakat 1838 antlaşması, bugün Ahmet Bey de değindi, sömürge tartışmalarından yarısı sömürge tartışmalarına kadar kullanmış olduğumuz vakalardan birisi, üç vaka kullanılırız genellikle Murat Hoca belki birazdan bahseder Düyun-u Umumiye vesaire var, onlardan birisidir. Fakat hala provizyonizmin 38'de devam ettiğini görürüz. Zira en önemli maddelerinden birisi gümrük vergileridir. İhracattan yüzde 12 gümrük alır, vergi alır, ithalattan yüzde 5. Oysa tersi olması gerekir. Eğer ihracatı hala teşvik ediyorsa ve fakat yapmamıştır. Ancak 1861 Fransız Antlaşması ile birlikte ihracattaki yüzde 12 gümrük oranını yüzde 5'e düşürmüş, ithalatı da yüzde 5'ten yüzde 8'e çıkarmıştır. Ve zaten o saatten sonra artık tamamıyla ticarete Avrupa usullerinin hâkim olduğunu görüyoruz. Ticaret kanunları iktibas edilecek yahut alınacak böyle ifade edelim artık. Özellikle mülkiyet bakımından, arazinin kontrolü bakımından 58 Arazi Kanunnamesini ayrıca zikretmemiz gerekir. Çok fazla detaylandırmama hacet yok. Ve nihayet sonraki olan Fiskalizm ilkesi de anlamını özellikle 1874'teki iç gümrüklerin kaldırılması ile yitirmiştir. Tabi tarif ettiğim süreç için tam da bu tarihte oldu demek istemem. Sosyal bilimlerin böyle bir şeyi yoktur bilirsiniz. Yani Tanzimat tam da 3 Kasım 1839'da oldu, yahut 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet, 28 Ekim'de olağanüstü farklı bir tablo vardı da 29 Ekim'de mi? Ya da 2 Kasım'da, başka bir tablo vardı da 3 Kasım'da mı? Değil. Biriken, gelişen bir teverküsun, akümülyasyonun bir saatten sonra bir

yapıya evrilmesidir. Dolayısıyla iç gümrüklerin olması, sonra özel fabrikalar kurulacak yeni bir düzenlemeler getirilecek, muafiyet uygulamaları falan derken, artık 19.yy'daki dünya ekonomisine eklemlenen bir Osmanlı ekonomi ve mali sisteminden kabaca söz edebiliriz. Sonuç, şöyle bir cümle yazmışım ve izninizle okumak istiyorum. “Devletin üretim faktörleri, toprak, emek, kapital ve faktör gelirleri, rant, kar, faiz ücret üzerindeki mutlak kontrolüne dayalı klasik dönem Osmanlı ekonomik sistemi 18. yüzyılda sarsılmış ve yeni anlayışlara sahip olmuş. Ancak bu anlayışlar hep eskiye dönük olmuş. Ne zaman ki bunun sürdürülemez olduğu görülünce anlayışların yine de eskiye değil, yine de yeniyeye yönelmiş. Ve bu yönelişin sonuç olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren dünya kapitalist sisteminin bir parçası haline gelmiştir” diyorum. Ve belki değerli sorularınızla açacağımı ümit ederek sabrınız için çok teşekkür ederim. Hepinizi tekrar saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

izzeddin önder - Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım, çok değerli katılımcı arkadaşlar, dinleyici meslektaşlarım, karıncalar. Hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Ben biraz daha yöntem üzerine konuşmak istiyorum. Yani Türkiye'ye tabi ben bakacağım. Mehmet Hoca'yı ben de rahmetle anıyorum.

Ben Hegel'in çok ünlü bir özdeyişiyle başlamak istiyorum. Çünkü ben bu tarih konuşmalarını dinlerken veya hikayelerini dinlerken O Hegel'in meşhur Minerva yarasasını hep aklımda tutuyorum. Onun lafı şudur biliyorsunuz. Minerva yarasası karanlıkta kanatlarını açar. Bunun arkasındaki anlam da şudur ki hiçbir vaka, hiçbir olay, hiçbir hadise içinden geçilirken anlaşılamaz. Bittikten sonra anlaşılır. Biz bugün feodalizmi kapitalizme geçtikten sonra anlayabildik ve yazılar yazabildik. Dolayısıyla tarihsel olaylara baktığımızda içinden geçerken onun o merkezkaç davranışıyla aklımız da savruluyor olayları pek fazla algılayamıyoruz. Sonradan baktığımızda aynen bir kumlu suda nasıl kum önce suyu bulandırır, sonra bir zaman sonra o kum çökünce altına suyunun berraklaştığını görürsünüz ve kumu da görürsünüz aşağıda. Beyin de zannediyorum böyle çalışıyor metot olarak. Onun için biraz daha ben farklı bakmak istiyorum. Yalnız ben de bir hata yapmış olacağım. Onun için o hatamızı sizin düzeltmenizi rica edeceğim. Osmanlı ile ilgili sadece bir iki şey söylemek istiyorum çünkü haddim değil tabii Coşkun hocam gibi alanım değil yanlış da olur doğrusu. Ama Türkiye ilgili konuştuklarında ben de Hegel hatasına düşmüş olabileceğim. Ama bu da kaçınılmaz çünkü henüz Türkiye'yi de kapatmadık kapitalizmi de kapatmadık. Ama burada olabildiğince ihtiyatlı yürüyerek bunları yapmaya çalışacağım. Osmanlı ile ilgili bir iki şey söylemek istiyorum ben. Çok kötü bir miras bırakmıştır bize. Osmanlı bu gelenekçiliğiyle, halkına fazla önem vermemesiyle Smears'ın -çok önemli bir Amerikalı iktisatçı- söylediği çok önemli bir laf var;

der ki, dünya kapitalist tarihi bu kadar geniş bir alanı bu kadar uzun süre sömürdü hiç başka bir imkân yaratamamıştır, bulamamıştır. Osmanlı buna imkân verdi. Çünkü anlamadı hiçbir şeyi. Ne dünyanın bir merkezi olmadığını anlayabildi Ne insanın bir merkezi olmadığını anlayabildi. Ne Darwin'i, Kopernik'i, bunların hiçbirisini anlayamadı. İşte donanmasını öyle yaptı, matbaayı böyle yaptı falan. Ben onlara girmeyeceğim. Yaptığı şeyler de zarureten yaptığı şeyleri anlayabiliyoruz tabi. Yani mesela şeyi bile anlayamadı. Niye acaba? Merkantilist dönemde İngilizler korumacılığı daha önce feodal dönemde müdafaa ederken, Merkantilizm'de özgürlüğe açtı bütün dünya ticaretine. Çünkü İngiliz donanması da

İngiliz Merkantilizmini ta Hindi okyanuslarına kadar savundu. Çünkü para kazanıyordu orada. Kendisi hakimdi. Bunun en güzelini biliyorsanız Ha-Joon Chang söyledi açıkça. Onun meşhur Merdiveni İtmek kitabında tam da bunları anlatıyor. Der ki bugün gelişmiş olan ekonomiler sizlere gelişmek için açılmayı önerirken kendileri gelişme dönemlerini kapalı bir üretimde uyguladılar. Çünkü hâkim olan o. Dolayısıyla hâkim kimse kararı o koyuyor. Bu kadar derin bir sömürüden geçtikten sonra, İzmir'de 23'te topladığı iktisat kongresinde Mustafa Kemal'in şöyle bir lafı çok önemli gerçektir. O da şu, batılıların Osmanlı'da sömürüye yer vermesi daha Kanuni dönemlerinden Fatih döneminden başladığını ifade eder. Ben tarihçi değilim ama bu doğrudur tabiatıyla. Yani Venedikliler, Cenevizliler de bu imtiyaz hakkını isterken hatta Osmanlı imparatorluğu öyle hikaye edilir ki, Osmanlı ne yaparsa yapsınlar biz koca bir imparatorluğuz diye yaklaşır, ama adamlar tüccar. O ufacık virüs işin içine girdi mi bütün koca vücudu devirebiliyor ve devirebildi. Dolayısıyla biz onu Cumhuriyet de bile zorla söküp atabildik. Atabildik mi ondan da emin değilim ben doğrusu. Şimdi gelelim bizim dönemimize, bir sömürgecilik dönemi yaşıyoruz ve sanırım geçen sene de aynı şeyi söylemiştim, ben bunu döner döner söylerim çünkü gerçekten böyle olduğunu düşünüyorum, savaşlar daima askerlerle yapılmaz, silahlarla yapılmaz, dönemsel olarak onlar kullanılır. Yani eğer tarım dönemindeyse, toprak alma dönemindeyse toprak almak için askerle silahla yaparsınız. Ama ekonomik

varlığınızı veya kendi varlığınızı ekonomik güç üzerine oturtuyor iseniz o zaman ekonomik kaynakları ele geçirmekle bunu yaparsınız. Bu da ekonomik savaştır. Ve biz Üçüncü Paylaşım Savaşı'nı yaşıyoruz şu anda. Bu 3. Paylaşım Savaşı'nda bir muharebe alanını kaybetmiştir Türkiye ve şu anda harp tazminatı ödemektedir. Bu acı bir hikayedir ve biz bunu algılayamadık. Algılamamızın sebebi gerçekten bu yaşanan dönemin bizim bilincimizi köreltmesidir. Bunları belki 20 sene sonra, 30 sene sonra böyle algılayabiliriz. Çünkü bizde bir Osmanlı dönemine döndük. Yani padişah dönemi gibi bu mülk yönetimi, padişah yönetimi gibi şimdi bir feodal yönetimi gibi tek adam sistemine, şahsa bağlı bir mülk yönetimine dönmüş vaziyetteyiz. Bu tabi kapitalistlerin istediği muazzam bir sistemdir. Halka inanmamak, kurumlara inanmamak yani başta parlamento olmak üzere. Bu tabi kapitalizmin ülkeyi girmesi, sömürünün ülkeye girmesi için çok önemli durumdur. Biz de bunu şu anda algılayamıyoruz. Yani toplum da algılayamıyor bunu. Sadece bunu baskılama diye bakmayalım. Medya falan baskılanıyor, ama toplumun algılaması psikolojik bir körlüktür, sosyal körlüktür. Hatta biz Engels'in 1845'de yazdığı sosyal cinayeti bile algılayamıyoruz. Yani Marx'ın da çok övgüyle bahsettiği. Algılayamıyoruz. Onun için sağlığı böyle yaptık. İşte eğitimi böyle bu hale getirdik. Toplumun halini görüyoruz yavaş yavaş. Türkiye'nin dönemlendirilmesi bu bağlamda nasıl yapılabilir diye baktığımızda, bir ülkenin dönemlendirilmesi için birinci kural tabiatıyla üretim sisteminin, üretim yani sermaye birikim sürecinin dönemlendirilmesiyle yapılır. Bu İngiltere için doğrudur, Amerika için doğrudur, Almanya için doğrudur ama Türkiye için doğru değildir. Türkiye farklı bir ülkedir, bağımlı bir ülkedir. Hatta bağlı bir ülkedir, bağımlı da demeyeyim doğrusu. İkincisi, hiçbir ülke fanusta değildir, Amerika da değildir, İngiltere de değildir, Türkiye de değildir. Ama farklı şekilde fanusun suyunu etkiler bu ülkeler. Türkiye ikinci kategoriye giriyor. Ne demek ikinci kategori? Etkilenme, etkilenen kategorisine girmektedir Türkiye. Onun için iç mekanizmalarla, halkın oyuyla falan karar veremeyiz Türkiye'de. Çünkü tabi halk oy veriyor sonunda medya öyle söylüyor bu doğru. Ama nasıl bir insan yönlendirilebiliyor ise bir sürü dürtülerle, bu para dürtüsü olabilir, aşk dürtüsü olabilir, sevgi dürtüsü olabilir, her şey olabilir, hırs olabilir. Toplumlar da böyle yönelir. Artık bunların psikolojik kuralları çalışılıyor. Siyasiler böyle çalışılıyor, harpler de böyle yapılıyor falan. O zaman insanlarla da anlatılmaz. Yani Özal dönemi, Erdoğan dönemi diye Atatürk dönemi de anlatılmaz doğrusu. O zaman emperyalizmin Türkiye'de oynadığı oyuna bir bakmamız lazım bizim. Ben buna bakmak istiyorum. Bizim bugün en büyük sorunumuz. Onun için bu seminere ben çok büyük önem veriyorum. Ve hocalarımın ve sizlerin katkıları çok önemli olacak. Türkiye'nin bugün burada durması ne kuruluş kurallarıyla açıklanabilir ne de bugünkü süreçle açıklanabilir. Bütün bir süreçle açıklanabilir ancak. Çünkü o süreç bir birikim yaparak bizi buralara kadar getirdi. Kuruluş da

dahildir buna tabiatıyla. Şimdi böyle baktığımızda, 23-29'a baktığımızda sevgili arkadaşlarım, 23-29'da Türkiye kurtulmamıştır henüz. Yani İzmir İktisat Kongresi'nde ya da İktisat Kongresi'nde gerçekten güzel ifadeler kullanılmıştır ama şu da söylenmiştir, iktisaden konuştuğumuzda zannedilmesin ki biz yabancı sermayeye mugayiriz, yabancı sermaye yeter ki bizim kurallarımıza uysun. Bizde emek var ama bizim bunlara ihtiyacımız var. Yani öyle bir devletsin ki, Osmanlı bir şey devretmemiştir. Üç tane fabrikadan başka, örneğin fes fabrikası, biraz askeri feslerden başka ne doğrusu bir insanın var. Ne doğrusu birikmiş halkın var, birikmiş bir kafa yapın var. Üniversiten bile doğru dürüst değil. Tersaneler, reformlar yapılıyor ama o da Batılının zorlamasıyla yapılıyor. Çünkü Batılılar şunu görmeye başlıyorlar; bunlar böyle kalırsa biz de fayda sağlayamayız. Çünkü bir insanı sömürmek için de bir yere getirmek lazım. Yani belli bir düzeye getiremeden sömüremezsiniz o insanı. Biraz zenginleşmesi lazım onun da. Bunlar biraz göz açıyor. “Şu devleti bir kuralım”. İşte meşhur bu aşarın kaldırılması meselesi. Ciddi bir hatadır. Ama ciddi bir baskının sonucu getirilmiştir. O kadar ki oyla, ittifakla kabul ediyor. Orada oy verenlerde, emekçiler var, köylüler var. Toprak ağasından vergi kaldırıyor. Size ne? Ama işte bilinç bulanıklığı. İttifakla oy ama devlet kaldıramıyor. Çünkü çok önemi vardı. 1925'te Doğu ve Güneydoğu isyanları çıkınca İngilizlerin etkisiyle devlet kaldırıyor. Ama devlet varidatının neredeyse üçte bire yakın bölümü gidiyor. Çok hızlı bir şekilde dolaylı vergilere geçiyor sistem. Ve o patoloji hâlâ bugüne de sürüklenerek geliyor aslında. Şimdi bakın devletin de gücü. Kime karşı? Mustafa Kemal'in de gücü yetmiyor. Yani ekonominin hakimiyetinde, ekonominin sürüklediği, halk bilinçsizliğinin, bilinci demiyorum bakın, hakimiyetinde devletin de gücü yetmiyor tek başına. Ve biraz flashback yapalım. Osmanlı'ya baktığımızda onun için de korkuyorlardı. Hocamın dediği doğrudur. Çünkü o hakimiyeti bırakmamak için aile, Osmanlı ailesi, halkın uyanmasını istiyor. Onun için ticaret tüccarlara bırakılmış, gayrimüslimlere bırakılmıştır da ondan sonra 1940'lu varlık vergisi şeysine sürüklenmişizdir oradan aslında. Bu dönemde 1929'da maalesef kriz yaşadık. Bu da emperyalizmin bize dayattığı krizdi. Çünkü ithalatımız çok arttı. Çünkü gümrüklerine hâkim olacağımızı biliyorlardı. Özellikle gayrimüslim, tabi ticaret yapan insanlar uyanıyor. Bunu da 1750'de Adam Smith meşhur kitabında söylemiştir. İş adamları çok zekidir diyor, halktan farklı düşünür diyor. Bunu o meşhur kitabının arazi rantı bölümünün son kısmını, hatta son sayfasında görebilirsiniz. Okuyacak arkadaşım, genç meslektaşlarım varsa bakabilirler buna. Şimdi neyse gelelim. Dolayısıyla kaçınılmaz bir şey. Yani kapitülasyonlar hala sürüyor, gümrüklerimize hâkim değiliz. Baktılar ki gümrüklere hâkim olacak gibi değil, o zaman ithalatı arttıralım. 1929 bizim de krizimizdir. Yani dünya krizinin yanında bizim de krizimizdir. Bu düalist krizi birlikte yaşamışızdır aslında. Dünya krizi bizim işimize yaramıştır. Oradan bir şey anladılar. “Ha biz

devletçiliğe geçmeden bu işi başaramayız.” Belki Türkiye’de tek devletçilik dönemidir. Tek dönem, oldukça bağımsız. Genç Cumhuriyet kadrosunun halkın da değil. Genç cumhuriyet kadrosunun bu Cumhuriyet ve bağımsızlık -belki tek doğru söylediği şey Atatürk’ün bağımsızlıktır gerçekten- bağımsızlık ilkesinin uygulandığı dönem o dönemdir doğrusu. Ama birinci plan yapıldı. İkinci plana giderken savaş tamamları çalmaya başladı. Sonra savaşlar vs., kapatalım burayı. Peki ne oluyor? 1900 sade bizde olmuyor. Bakın fanusla inceleyemeyiz Türkiye’yi. Burada da incelemedik fanusta. Yani biz o fanusun içindeyiz, yani kürenin ve havuzun içindeyiz biz. Ne zaman ki ikinci paylaşım savaşı bitiyor, yani 1950’lerde. 45’te bitiyor. 44’te Bretton Woods oluyor. Yani kapitalistler korkuyor tabii. Müthiş bir şey. Yani Stalin’in ordusu faşisti yeniyor. Avrupa’nın da bir kısmını işgal ediyor. Haydi tabii afakanlar basmaya başlıyor. O zaman ne yapalım? O zaman dünya liderliği İngiltere’den Amerika’ya geçiyor. Ve orada bir meşhur toplantı yapıyorlar. Amerika Başkanı’nın bulunduğu, onların Koç ve Sabancılarının bulunduğu, öyle telaffuz edeyim müsaadenizle, bulunduğu toplantıda Türkiye’nin lafını geçiriyorlar. Biz bu tür ülkelere yardım yapmalıyız. Ama askeriye yardım yapılmalıdır. Ekonomik çok fazla yapılmamalıdır. Çok fazla gelişmelerine gerek yoktur anlamında bir laf da geçiyor orada. İşte yani biz biliyorsunuz yani oltaya gelmiş balık. İşte bunun kitabı da yazıldı, biliyorsunuz. Ve gerçekten bu tür yardımlar yapıldı. Peki ben şöyle bir soru sorayım müsaadenizle. Peki 2000 krizinde neden bize IMF geldi? Oysa Bretton Woods’da Dünya Bankası bizim için kurulmuştu, IMF kurulmamıştı. Çünkü bizim adımıza da bizim yapacaklarımızı onlar belirliyor. Biz hâlâ daha kendimizde değiliz. Yani biz önce biliyorsunuz geri kalmış ülkeden kalkınmakta olan ülkeye geçirildik. Sonra da Bretton Woods’da bu. Sonradan 2008’de bir “emerging market” (yükselen piyasa) olduk. Neden? Sömürüye itmek için. Gayet açık bir şey. Çünkü biz artık “emerging market” olduğumuz için IMF geldi. Çünkü artık Dünya Bankası’nın bize gelmeye ihtiyacı yok. Çünkü Dünya Bankası gelişmekte olan ülkelere gider, onların altyapılarına bakar. E bizim de altyapımızı bozuk. Bütün sorunlarımız altyapı meselesiydi. Hani bugünkü işleyiş de aynı. Bugün bütün sanayi de aynıdır. Altyapı meselesidir aslında. Böyle bir üst yapı meselesi değildir ki ileri ülkelerin olduğu gibi. Birtakım cari açık sorunu falan var diye, böyle bir şey olamaz. Dolayısıyla şimdi geriye gidelim. Peki ne olacak o zaman? Valla iktidara biraz para vermemiz lazım. Halkımızın iftiharla bağrına bastığı Menderes iktidarı. Menderes’i bırakın. Allah rahmet etsin diyelim. Öbür tarafta hesaplaşıyordur. Onu da bilmiyorum ben doğrusu. Böyle diyelim isterseniz. Ama 1948’de ihtiyacımız yokken biz para aldık. Para verildi Marshall Yardımı diye. Anlatabiliyor muyum? Ve böylece 1950’de halkımızın minnetle andığı o dönemi biz Ticari Emperyalist dönem olarak yaşadık. Ne demek ticaret? Ticaret’te herkes karlı çıkar, kapitalistin bize yanlış bir şekilde

öğrettiği o kazan-kazan hokkabazlığı vardır. Ama sonuca baktığımızda, hasta ateşlendi. Bu kadar güzel hava aldı dedin ama hasta ateşlendi. Ne oldu, dayanamadı. Sonuç 58 moratoryumu. Moratoryum bir anlaşma biçiminin ismidir. Paris Anlaşması da orada, 13 devletle beraber. İşte bizim IMF'ye tek girişimiz vesaire. Tekrar programa girişimiz öyle diyelim. Ve biz anladık ki o zaman. İşte zorluklarımızı anlıyoruz. Biz anladık ki o zaman. Ne olmuş? Biz yani liberal sistem uygulanınca krize giriyoruz. 1923-29 liberal sistem kriz, 1950'den 58'e kadar liberal sistem kriz, liberal sistem bizi krize sürüklüyor. O zaman 1958-59'da 60'a geliyoruz. Ha şimdi dünyaya bakalım. Ya havuzdan konuşuyoruz ya. Dünyaya baktığımızda sevgili arkadaşlar. 1950'de Marshall Yardım. Avrupa'da laleler açıyor. Bütün dünyanın ikinci sosyal demokrasi dönemi. Yani Stalin'in yendikten sonra. 1950'lerden ta 73'lere kadar sürecektir dönemi. Avrupa'da 1960 olayları, 1968 olayları. Türkiye'de 61 Anayasası. Şimdi 61 Anayasası niye yapılıyor diye baktığımızda, bakın arkadaşlar, 1950-1959'da bütçe dengesi eksi, ithalat ihracat oranı ancak yüzde 92 dolayında. Dış borç bir miktar var, 992, yani çok fazla değil. Yabancı sermaye epeyce gelmiş, aşağı yukarı 24 milyon dolar civarında. Biz 61 anayasasını yaptık. Çünkü biz de 1950'nin bir tahkikat komisyonu falan onlara girmeyelim. Ve biz liberal bir anayasa yaptık tabi. İstanbul Hukuk Fakültesinin hocalarının biraz da etkisiyle, yani sade o değildir tabi, meclis de bunu kabul etti. Niye biz liberal bir anayasa yaptık? Çünkü bu da iç sermayenin sömürü oranının yükseltilmesi içindi. Nasıl? Çünkü biz ithal ikameci modeli uygulayacaktık. Korumacı modeli uygulayacaktık. O zaman iç piyasanın genişletilmesi lazımdı. İç piyasa nasıl genişletilir? İşte sosyal demokrasiyle genişletilir. Ki piyasayı öyle genişlettik, ki o senin üretim mallarını alsın. Çünkü bu malları dışarı satamıyordunuz. Çok önemli bu malları dışarı satamıyordunuz aslında. Neyse. Kapatalım. Çok hızlı geçelim buraları. Sonunda bakın 70'lere geldiğimizde zaten petrol şokları, Avrupa'da artık 70'ler de sosyal demokrasi bitiyor, petrol şoklarını yaşadık, ondan sonra Kıbrıs çıkartması, ambargolar falan, sıkıntılı bir dönem. Sonradan bunu genç arkadaşlarım, benim gibi genç arkadaşlar bilirler, 1 sente muhtaç ülke halinde geldik. Ve 1980 anayasasını yaptık. Şimdi nasıl olur da bir ülke 20 sene az çok ilerlemişken, bir sosyal demokrasi anayasası yapıyor sonra bir dar ceket anayasası yapıyor. Çünkü artık dış borçları ödeyecektik. Hala sömürülüyoruz dikkat buyurur musunuz sevgili arkadaşlarım. Çünkü ya içeride üretimi çok hızlı arttıracak, sıkışmadan ödeyecektik. Eğer çok hızlı arttıramıyorsanız içeriye sıkışacaksınız, dış borçları ödeyeceksiniz çünkü. Dolayısıyla iki anayasayı da asker yapmıştır. İkisinde de burada yıldızlar vardır. Anayasayı asker yapmaz. Askerin akli almaz da bunu. Ne anlar asker anayasadan? Yapamaz, anlatabiliyor muyum? Arkada ciddi bir ekonomi var, sizin anayasana da hâkim olurlar. Bu nereden geçiyor? Şimdi ciddi bir meseleye geldik. Sizin devlet yapılanmanızdan geçiyor. Çünkü Poulantzas'a göre sizin devlet yapılanmanızın

içine hiç fark etmeden bir virüs girer. O da devlet aygıtlarına da hâkim olarak-yani sermaye devlet yoluyla- bütün toplumu yönetir ve oradan payını almaya başlar. Ne kadar yapabiliyorsa. İşte bizim devlet yapılanmamız. Böyle bu yapılanmaya daha hızlı giderken yavaş yavaş halkla ilişkisini kapatıp bitirdi. Demokrat Partinin halkla ilişkisi vardı, Menderes'in, ama bu sahte bir ilişkiydi. Bir popülist ilişkiydi. Samimi demokrasiye dayanan ilkesel bir ilişki değil. Olabilir miydi? Olamazdı. Osmanlı'nın devrettiği halk böyle bir halk değildi aslında. Şimdi bakın bir örnek vereyim. 1800 yılında John Bates Clark, çok önemli iktisatçıdır sevgili arkadaşlarım, diyor ki bakın diyor doğa ne kadar muazzam işte gündüz oluyor, geçiyor oluyor, kış oluyor, yaz oluyor falan. Bunu kim yapmıştı? Yaratıcı, creator kelimesini kullanıyor. Yaratıcı yapmıştı, Allah deyin isterseniz. Fakat bunların şöyle bir zekâ parıltısı oluyor. Bir yerden sonra işte Darwin'i, okuyan bunları bakınca yok ya bu iş bu kadar değil diyor. O başka bir şey, bu başka bir şey demeye başlıyor. Biz bunu yapamıyoruz. İşte o da kadim ilke meselesidir. Biz her şeye diyoruz ya “ben bunu böyle öğrendim”. Bir teori yok, bir felsefe yok. Yani dinsel geleneğimizde de yok. Devletsel geleneğimizde de yok. Halk geleneğimizde de yok. Nesiller arasında aktarılmıyor. Onun için bu ilerleme bizim böyle olmuyor size göre çiziliyor yaparken. Böyle olmuyor, böyle oluyor. Bir miktar ilave ile yapılıyor. Tüm bir felsefeyle bizim Hegel'lerimiz, Goethe'lerimiz vs. litaratür veya şey de yok yani onları maalesef yapamadın. Biraz Arap katkısı falan var ama biz böyle şanssızlıkla. Bu da nedendir? Bu da yani işte matbaa neden bize geç geldi? Neden alamadık biz matbaayı? Neden kitap mühimdir dedik? Neden biz düşünce ve yorumlamanın önünü kapattık, sorgulamanın önünü, hatta Allah nedir? Niye bunun önünü kapattık biz? İşte kapattık biz kapatınca buralara geldik. Gelelim bugüne sevgili arkadaşlar. Onun için kapatacağım şimdi. Bugün daha acı bir hikayedir aslında. Bugün tesadüfi bir hikâye değildir. Ve geline noktanın bu olacağı belliydi. Yani nasıl retrospektif geriyi okursunuz, asıl çok akıllı olduğunuzda benim gibi değil tabiatı ile, ileriye de okuyabilirsiniz. Anlatabiliyor muyum? Biz bunu okuyamadık. Halkımız okuyamadı. Bu oylarını bu bilinçsizlikle verdi. Bu bulanık bilinciyle verdi. Biz bugüne geldik. Bugünün mimarisinin hukuksal ayağını 2000 IMF projesi oluşturmaktadır. 2000 IMF projesi tamamen bizim bugüne sürüklenme projesidir. Bir Türkiye için yapılmış Türkiye kalkındırma veya sorunlarını çözme projesi değil. Onun için zaten Dünya bankası değil, IMF geldi. Sadece cari meselesine ve bütçe meselesine, yani sadece yüzeysel meselelere baktı. Üst yapı meselelerine baktı. Alt da biz verimli miyiz değil miyiz? Yani 20 tonluk kamyonu 50 ton yük yüklemiştir. Kamyonu çekemiyoruz. Kamyonu çekemiyoruz. Yüğü azaltın ya da kamyonu büyütün demek yerine başka bir şeyler söylemeye başladık. Anlatabiliyor muyum? Ne yaptım? Üç önemli ayağı vardı bunun sevgili arkadaşım. Birincisi dedi ki siz bütçenizi küçültün. Tabi bu sosyal harcamaları

küçültün demektir. Özelleştirme yapın. Sonra bütçe açığınızı, merkez bankasıyla finanse etmeyin. O çünkü banka kurulu olarak çalışacaktır o. Siz gidin piyasadan borç alın. Piyasadan borç almak, içeride faizin müthiş şekilde yükselmesi demektir, dünyadaki boş olan finans sermayesine yani atıl kaynak arayan bir müthiş bir para vardı biliyorsunuz o dönemde, euro-dolarlar var. Çünkü kar hadleri düşmüştür batıda. Bunların yeniden yatırımı gibi, işte harika bir pazar oldu Türkiye. Peki finans bize gelirse, rahmetli Ecevit de bir krizden sonra şöyle demiştir, “çok efendim mutlu olurum, çünkü bizim borsamız çok yükseldi demek ki finans olarak” rahmetli Ecevit keşke bu lafı etmeseydin. Gelip de ne yapıyorlar? Yatırım mı yapıyorlar? Yok, ne yapıyorlar? Hiçbir şey yapmadan faiz alıp çıkıyorlar. Ve bu finansal manipülasyondur gerçekten. Ben buna finans parazitleri diyorum. Gerçekten parazitik bir olaydır bu. Bu bizzat kapitalizmin içine girmiş virüstür aslında. Bir şey söyleyeyim bakın televizyonları durmadan şey var. Nedir olan? Efendim kredi kartı, emekçilere on beş tane kredi kartı, onu al, onunla kapat. Bu ne demek? Bunun bir anlamı var arkada anlamı şudur. Sermaye ücretini baskılı olarak ödüyor. Yani sömürsünü artırıyor işçi üzerinde adam da sonra biyolojik olarak mecbur olarak gidiyor, bankadan kredi alıyor. Bu ne demektir? Yatırımcı sermaye yani reel sermaye, finans sermaye ile iş birliği yapmaktır. Ne üzerinden? İşçinin sömürsü üzerinden. İşçi gidiyor krediyi alıyor. Sonra o krediyi faizi ile ödüyor. Ve işçinin, emekçinin gelecekteki gelirlerine de el koymuş oluyor. Ve biz bunu finans dersi diye okutuyoruz. Biz hocalar. Allah bizim de günahımızı affetsin. Bunları böyle belirtmeden biz bunları okutuyoruz. Anlatabiliyor muyuz? Şimdi bakın böyle kalktığımızda bir şey hiç unutmayın sevgili arkadaşlar. Devlet yapılanmasıdır, çünkü emperyalizmin bir ülkeye devlet yapılanmasıyla girer, sermaye ülkeye bir devlet yapılanmasıyla girer. O devletin araçları ile, kamusal araçları dediğimiz, hâkim olarak aşağıya iner. Ve sonunda şey bu “governance” denen bir şey icat ettik. Ne kadar güzel bir kavram. Allah korusun. Biz hep yönetiliyoruz. Şimdi yönetim geldi. Biz beraberiz. Yani avucunuzu yalayın. Berabersiniz sivil toplum örgütü diye bir şey yoktur. Sivil toplum örgütü, sermayenin toplum örgütüdür. Sermaye hakimdir orada. Size niye müsaade etsin? Orada kadınlar var mı? Hani kadın haklarını savunan bir sürü dostum arkadaşım vardı burada, kadınlar var mı orada? Emekçiler var mı? Hadi emeklileri bırakalım. Emekliler için zaten, kapitalistler ölsün bunlar diyor, bir şey katılmıyorlar ekonomiye. Niye bunlara biz para ödüyoruz? Neyse. Ama emekçiler var. Yani sömürülen grup var. Onlar da yok orada. Peki kim var orada? Sermaye var orada. Batıda iş bulamayan sermaye ne yapar? Gelir size burada niye yatırım yapsın? İşçiyle uğraşacak burada, yok sigortadır, sendikadır, vergidir falan. Çok güzel bir kaymak yatırıma girer. Yanına da devleti alır. Son bir şey söyleyeyim. İktisatçı arkadaşlarım var. Şu anda yapılan altyapı yatırımları, iktisat dalında biz bunları şey diyor okuturuz biliyorsunuz azalan maliyetli

işletmeler ya da decreasing cost industry diye okuturuz. Evet. Bunlar bu tür kuruluşlardır anlatabiliyor muyum? Ve bunlar, optimal koşulda zarar ederler. Optimalde çalıştıklarında da zarar ederler. Onun için bunlar, önemli bir İngiliz iktisatçının söylediği gibi bunları devlet yapar, ve devlet işletir. Özel sektörün burada yeri yoktur. Şimdi bakın ben size sadece Çanakkale Köprüsü'nün bir farazi şeyini söyleyeyim. Devlet yapmış olsaydı maliyet var diyelim ki bu zatı muhteremler de beş günlüğü beraber aynı maliyete yaptı diyelim. O da değil ama diyelim. Aynı maliyete yaptılar. Ama devlet yapsaydı ne yapacaktı biliyor musunuz? Sadece sene içinde yenileme pardon işte bu maintenance yani tamir bakım masraflarını yüklenecekti. Biraz da zararın bir kısmı bazen geçiş fiyatıyla veyahut da vergilerle karşılayacaktı. Peki bu heyet, zatı muhterem ne yaptı? İşte bir ara biliyorsanız bir kuruş dahi hiç çıkmıyor falan falan deniyordu. Evet doğrudu çıkmadı. Çünkü zaten oyunun başlangıcı böyledir sahne böyle açıldı zaten. Halkta böyle kandırıldı. Siyaset de böyle kandırılmadı. Yana çekildi. Allah hepsini günahlarını affetsin. Ama şimdi adam dedi ki valla güzel köprüler yaptım bakın size. Üst geçtiler yaptım size. Ey Allah razı olsun ben bunu Allah razı olsun diye yapmadım. Ama bunun faturası var. İşte bunun için o fatura önümüzde. Peki nedir bunun faturası? Bunun faturası ben bu parayı faize koymuş olsaydım. Faize koymuş olsaydım ne kadar faiz alacak değilsem geçenden geçmeyen alacaktık. Ve depremde ölen arkadaşlar bunun bedelini ödediler. Aldıkları sigaradan ödedikleri KDV ÖTV'lerle bunun bedelini ödediler ve köprüden geçemeyecekler bir daha. İşte bu devlet yapılanması ilgili bir şeydir. Onun için halkının çok uyanık olması lazım. Kendisini koruması lazım. Ülkesini koruması lazım emperyalizme karşı. Biz bunları yapalım. Çünkü bu da Osmanlı'nın bize devredilen bu kul mantığı. 600 sene sürmüş olan iyi veya kötü yanıyla çok da acı bir şeydir. En geniş bir alanı sömürdüğü o lafı da bir tarafa bırakalım. Eğer bizim dediysek bizim toplu iğne üretecek, ölülerimize kefenimiz yok. Onlar yapmışlar. Biz yapamamışız. 600 sene ile övünülmez bununla yerinilir. Bizim bunu düşünmemiz lazım şu anda. 600 senelik kulluk şu anda biz kul vaziyetinde. Allah'a da kul vaziyetinde değiliz. Biz başka bir yere kul vaziyetindeyiz. Biz bunu hala yenmiş vaziyette değiliz. Bizim bu konuda uyanmamız lazım olduğu kanaatini taşıyorum. Saygılar sunuyorum hepinize.

murat birdal - Tekrar merhaba. Şimdi Coşkun Hoca Osmanlı'dan açılışı yaptı. İzzetin Hoca biraz ileriye taşıdı, bugüne getirdi. Ben arayı doldurmaya çalışıyorum. Geniş de bir zaman dönemi var, Osmanlı'dan günümüze devlet ve iktisat. Coşkun Hoca'nın bıraktığı yerden devam edeyim istiyorum ben de. Burada özellikle şunu vurgulayarak başlamak isterim. 1800'lerin ikinci yarısından yani özellikle Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonundan

başlayarak bugüne geldiğimizde Türkiye ekonomisinin krizlerinin önemli ölçüde Avrupa'da ve Amerika'da yani merkez ülkelerdeki yaşanan krizlere bağımlı bir şekilde, bağlı bir şekilde gerçekleştiğini görüyoruz. Oradaki özellikle sıkılaştırmanın, daralmanın bizim gibi borçlu ülkeleri beraberinde borç krizlerine sürüklediğini görüyoruz. Bu da dışa bağımlı ekonomik yapının kaçınılmaz sonuçlarından bir tanesi. Ben yüksek lisans dönemimden itibaren dış borç krizlerini çalışmaya başladığımda hep kafama takılan konulardan bir tanesi bu oldu. Biz çok fazla, özellikle Marksist yazın açısından baktığımızda, içerideki dinamiklere odaklanıyorduk. Dış dinamikleri çok göz ardı ediyorduk. Ki Osmanlı'nın borç krizi de

genelde böyle yazılmıştır. Kısmen bir yere kadar açmaya çalıştım ama ben de tam olarak aştığımı düşünmüyorum o meseleyi. Yani ileride tekrardan konuya geri dönebilirim birazcık daha Avrupa ve işte merkez piyasalar ekseninde konuyu ele almak isterim çünkü işin öyle de bir tarafı var. Şöyle bir taraf var. Baktığımızda bütün bu Türkiye ekonomisinin dalgalanmalarına önemli ölçüde merkez ülkelerdeki bu konjonktür dalgaları ekseninde okumamız mümkün. Hatta geçtiğimiz hafta bizim yine mezunlarımızdan Parla Onuk “Borç Sarmalı” diye bir kitabını çıkardı. İşte İzzeddin hocam da hatta onun kitabının ön sözünü yazdı. O büyük ölçüde bunu anlatıyor. Kısmen Türkiye ekonomisine de değiniyor ama önemli ölçüde argüman şu orada, bu merkez ülkelerdeki konjonktür dalgalanmalarının bu bağımlı ekonomileri, gelişmekte olan ekonomileri nasıl borç krizlerine sürüklediği. Bizim de aslında dış borç maceramız büyük ölçüde bu şekilde okunabilir. Bu borç krizleri bir şekilde bu Batı ülkelerindeki konjonktür dalgalarını takip eden bir seyir izliyor. O bağımlılık mekanizmasını kıramadığımız sürece de bundan çıkışımız çok mümkün gözüküyor. O yüzden FED'in faiz oranlarına herkes gözünü dönmüş bakıyor değil mi? O şekilde okumaya çalışıyoruz.

Şimdi geriye dönüp baktığımızda Osmanlı'dan bugüne nasıl geldik ve birazcık da izin vererseniz Düyun-u Umumiye ile IMF'yi ve o dönemki o borç dalgasıyla bugünü karşılaştırmak istiyorum. Çünkü çok fazla, çok da popüler karşılaştırmalar yapılıyor varlık fonu vesaire üzerinden de.

Şimdi Coşkun hocanın bıraktığı yerden Osmanlı maliyesinin krizi özellikle 16. yüzyılın sonu 17. yüzyıldan itibaren çok ciddi reform arayışları, vergi reformları yani bundan hepsinde tabii merkezi bir ordu ihtiyacı çıkıyor. Çünkü savaş teknikleri değişiyor. Merkezi ordu ihtiyacı ortaya çıkıyor ve merkezi ordu da merkezin mali gücünün, merkezi devletin mali gücünün arttırılmasını gerektiriyor. Fonların merkezde toplanmasını gerektiriyor. Orada işte vergi kaynaklarının arttırılması çeşitlendirilmesinin yanı sıra borçlanma araçlarının, esham gibi borçlanma araçlarının gündeme geldiğini görüyoruz. Tağşişin yanı sıra daha sonra işte kâğıt paranın kaime deneyiminin gündeme geldiğini görüyoruz. Kâğıt parayı kısa zamanda çok seviyor Osmanlı ve aslına bakarsanız çok kısa zamanda olanağı tüketiyor. Ondan sonra 19. yüzyılın ikinci yarısında ana gündem maddesi o kaimenin nasıl dolaşımdan çekileceği oluyor. O da bizi Osmanlı Bankası ile 1860'larda tanıştırıyor. Ve bir noktada da işte Kırım Savaşı ile birlikte Osmanlı artık daha öncesinde de değerlendiriyor ama Kırım Savaşı ile birlikte dış borç seçeneğinin kaçılmaz olduğu gerçeği ortaya çıkıyor. Şimdi iki borçlanma var 854'te, 855'te, Kırım Savaşı gerekçesiyle alınan. Bu borçların ikisinin de arkasındaki, şimdi şöyle bir şey var o dönemin borçlarında genel bütçeden genel hazine gelirlerinden değil de öncelikli olarak ayrılmış özel gelirlerden faydalaniyor teminatlardan faydalaniyor eğer borcu ödeyemezsiniz anında o teminata konuyor. En kaliteli teminat da Mısır vergisi çünkü Mısır vergisi doğrudan Bank of England'da Londra'ya yatıyor. Şimdi Londra'ya yattığı için eğer ödenemezse borç hemen elinizin altında. Dolayısıyla bu iki borç düşük faizden gerçekleşiyor. Ve bundan da cesaretlenen Osmanlı Devleti ondan sonraki süreçlerde artan oranda borçlanmaya başlıyor.

1900'lerin başında Charles Monowitz diye bir akademisyen var o şöyle yazıyor “Bazı şeyler vardır ki diyor çok kısa zamanda öğrenilir. Borçlanma sanatı da böyle bir şeydir. Osmanlı kısa zamanda bu yönde çok büyük mesafeler kat etmiştir, kısa zamanda ustalaşmıştır bu konuda” diyor. Şimdi gerçekten 1875'e gelen sürece baktığımızda yavaş yavaş teminatın niteliğinin bozulduğunu ne oluyor? En likit en kolay el konulabilir kaynaklardan giderek daha az likit kaynaklara, daha sonra hazinenin üzerinden doğrudan borçlanıyor yani genel gelirler üzerinden borçlanmaya başlandığı görüyoruz. Faiz oranları buna paralel olarak yükseliyor teminatın kalitesi düştükçe ve ondan sonra da 1875 yılında Osmanlı borçlarını ödeyemez hale geliyor. Tabi orada da çok fazla tartışmalar var. İşte Nedim Paşa ödememe kararını alan Rusların etkisinde bu kararı aldığı için hatta “Nedimof” diyorlar ona. Ondan sonra da biliyorsunuz siz o ödememe kararı Kırım Savaşı'ndaki müttefikler, Fransızlar ve İngilizler ile arayış açtığı gibi iki sene sonra da o yalnızlaşan Osmanlı'nın Rus saldırılarına daha açık hale gelmesine neden oluyor. İki sene sonra da Ruslar işgal ediyor. Dolayısıyla böyle bir okuma da vardır. Yani

Rusların doldurduğu ile bunun yapıldığı da söylenir. Ama şöyle bir gerçek var ki Osmanlı borcu artık döndürülemez bir noktaya geliyor.

Bunun ötesinde işte bunu demek istiyorum. Çok fazla bazen içerideki tartışmalara çok ehemmiyet veriyoruz bu söylentilere. Ancak dışarıdan bakmayı çok beceremiyoruz. Çok uzun zaman böyle okunmamış kriz. Halbuki baktığınızda 1870'lerde, 873 nedir? Uzun depresyon. Büyük depresyonlar. İlk büyük depresyon o işte. 1929'dan önce, gerçekten çok daha uzun süren bir depresyon. Dünya ekonomisini çok derinden sarsıyor. Çünkü küreselleşmiş dünya ekonomisini yaşadığı ilk bunalımdan bahsediyoruz. Ve gerçekten bir anda “sudden stop” diyorlar ya, gelişmekte olan ülkelere o 1820'lerden itibaren hız kazanan, çünkü bağımsızlığını kazanan işte Balkan ülkeleri olduğu gibi Latin Amerika ülkelerine de çok ciddi fon akışları başlıyor. 1873 yılında bir anda bu fon akışları sert bir şekilde kesiliyor. Dolayısıyla bundan sonraki süre işte Osmanlı'da aynı şekilde çok yüksek faizlerle borç bulabiliyor veya bulamıyor zaten 1875 yılında. Yani bu artık yeni fon girişlerinin kesilmeye başladığı dönemde de o borcu döndüremediği için iflasını ilan ediyor. Nereye kadar? 1879 yılında Rüsum-u Sitte İdaresi idaresi kuruluyor, içerideki borçlarla, Galata bankerleriyle. Ve daha sonrada 1881 yılında da Düyun-u Umumiye idaresi kuruluyor biliyorsunuz.

Düyun-u Umumiye idaresinin kontrolü altındaki kaynaklara baktığımız zaman o dönemde işte borçların teminatı olarak gösterilen kaynakların ön plana çıktığını görüyoruz. Nedir burada? Özellikle iki tekeli tütün ve tuz tekeli. Bunlar Coşkun Hoca bahsetmişti ya bunlar anlaşma kapsamı dışında tutuluyor. Şimdi 838 anlaşmasının şöyle bir şeyi var aslında. İngilizler, Mehmed Ali'yi sıkıştırmak istiyorlar.

Mehmed Ali gerçekten modern Mısır'ın babası, çok kapsamlı bir kit sistemi kurmuş ve dolayısıyla bunlardan faydalanarak da güçlü bir merkezi devlet oluşturmuş. Osmanlı'da zaten bir şey yok. Osmanlı'da tütün ve tuz tekeli, dolayısıyla bu iki tekel anlaşma kapsamı dışında bırakılıyor. Tütün ve tuz tekeli de en önemli gelir kaynakları. Öbür tarafta Mehmed Ali'nin kart tekeli İskambil kağıtları falan filan kibrit vesaire bir sürü farklı farklı tekeller var. Modern Batılı devletlerdeki bu tekelleri almış bir şekilde uygulamaya koymuş. Osmanlı da sınırlı kalmış. Tütün ve tuz tekeli damga pul vergisi damga vergisi, balıkçılık üsmü ondan sonra İpek öşrü, Doğu Rumeli vergisi gibi böyle bazı gümrük vergileri var bunun içerisinde. Bir iki daha böyle haraç var. Şimdi bu gelirler 1881 yılında Düyun-u Umumiye'nin kontrolü altına teslim ediliyor. Düyun-u Umumiye bu gelirleri toplayacak, bu gelirleri idare edecek ve bu gelirler üzerinden de borcun ödemesini gerçekleştirecek. Gerçekten o dönemde yani Osmanlı maliyesinin gelirlerinin üçte birinden fazlasına tekabül eden bir gelirden bahsediyoruz. Yani devlet içerisinde devlet olarak tanımlanıyor. Düyun-u Umumiye burası da işte Düyun-u Umumiye

binası görüyorsunuz. Bugünkü İstanbul Erkek Lisesi o dönemin gerçekten en ihtişamlı yapılarından bir tanesi değil mi hocam? Yani karşısında Babıali var biliyorsunuz böyle karşı karşıya bakıyorlar. Baktığınızda bir tarafın görkemi, diğer tarafın onun yanındaki o mütevazı yapısı aslında o emperyalizmin Osmanlı Devleti üzerindeki tahakkümünü de bence güzel bir şekilde ortaya koyuyor. Ben burada ilkokul öğrencisiyken kursa gitmişim. Altında tüneller olduğu söylenirdi. Bildiğim kadarıyla da gerçek tüneller sahile kadar gidiyor Düyun-u Umumiye binasında. Oradan altınlarla taşıyorlar. Yani gelen geliri, toplanan vergileri bir şekilde alıyorlar, Düyun-u Umumiye binasına getiriyorlar o tünellerle sahilden, ve aynı şekilde yine o tünellerle dışarıya o paralar taşınıyor. Kocaman bir kasa dairesi vardır. Ayrıca da İstanbul erkek sitesi içerisinde gezenler bilir. O Düyun-u Umumiyenin kasası. Şimdi böyle bir kurum. Şimdi bu kuruma çalışmaya başlarken tabi ben, biz 1960'larda özellikle çok ciddiyiz. O dönemin sol yazının üzerinde çok durduğu bu bağımsızlık vurgusunun önemli örneklerinden bir tanesi. Çünkü Türkiye'nin nasıl bağımlılaştırıldığı, nasıl zorla borçlandırıldığı üzerine çokça şey okumuştuk ve o şekilde de ben de özellikle bu Düyun-u Umumiye birazcık daha detaylı çalışmak istedim. Yalnız tabi orada siyasi yazınla işin gerçekleri arasında çok farklılıklar da olduğunu görüyorsunuz. Yani emperyalizmin de biraz daha karmaşık bir yapı olduğunu da ortaya koyuyor. Dün tartışmışlar, Leventler emperyalizm tartışmasını. Bence birazcık da bu tartışmaya da girelim buradan. Yani emperyalizm öyle her yerde aynı şekilde işlemediği gibi çoğu zaman da çok basitleştiriyoruz. Zorla borçlandırıldık. Mesela okumaya başladım. Hikâye bu tabi, zorla nasıl borçlandırıldığımız, ama yani zaten orada hikayede bir uymayan bir şey var. Yani kimse kimseye biz sana illa borç vereceğiz demiyor. Var. Buna benzer örnekler mesela Afrika falan gibi ülkelerde görebiliyorsunuz bunu. Orada bazı haklar elde etmek için ama şimdi mesela Osmanlı'da nasıl biliyor musunuz? Osmanlı çünkü sonraki dönemde şimdi görecekseniz bakın biraz şu grafikleri de göstereyim size. Bakın bu Şevket hoca'nın mesela Osmanlı dış ticaretine dair çıkardığı grafik kendi derlediği veriden. Bakın görüyorsunuz yani dış ticarette çok ciddi 38 anlaşmasından sonra bir artış gerçekleşiyor. Hem ihracatta hem ithalatta. Bu arada Coşkun hoca'nın dediği gibi yani buradaki esas mesele Osmanlı açısından hala daha 1838 anlaşmasında ihracat vergileridir. Bu arada karşı taraf da bunu mesele ediyor. Karşı taraf her şeye rağmen bunu mesele ediyor. Neden mesele ediyor orada artık daha farklı bir ekonomi mantığı, modern iktisat mantığı yerleşmiş ama bunların da burada ihracat derken bunların da Türkiye'den ihtiyaç ithal edeceğini ham madde, doğal kaynaklar vesaire. Dolayısıyla onlar için de burası önemli ama Osmanlı orada dışarıya mal çıkışını hala daha engelleme zihniyetinde ve en önemli aslında dağıtıcı etkisi de, 1838 anlaşmasını biliyorsunuz ve en önemli kapitülasyon örneğidir, iç gümrük vergileri. Yani orada da ezberde bir yanlış var. İç gümrük vergileriyle

aslında ekonomiyi alt üst ediyor. Çünkü gayrimüslimler proteje oldukları için yabancı ülkelerin vatandaşlığını alarak iç gümrük vergilerinden muafiyet elde ediyorlar. Ve dolayısıyla bir anda ülke içerisindeki sermaye yapısı değişiyor. Bunu Ömer Seyfettin'de orada burada çok fazla hikâyede bulabilirsiniz ama bunu da bu meseleyi de yakalayıp aslında bizim halkımıza sunan, yazan, çizen kişi de Parvus Efendi dediğimiz Alexander Herplant diye Rusya'dan kaçmış bir marksist. Burada Parvus Efendi adını almış. O da çok ilginç hikayedir. Ondan sonrasını da okumanız lazım. Yani Parvus Efendi'nin tam olarak kim olduğunu hala daha bilemiyoruz. Alman ajanı olması vs. falan. Çok ilginç bir figür. Ama iktisadı bildiği muhakkak. Çünkü gerçekten Türkiye'nin o karşı karşıya olduğu emperyalist saldırı konusunda bence ayağı en yere basan analizler Parvus Efendi'ye ait çünkü ekonomiyi biliyor. Şimdi orada özellikle dikkat ederseniz 1890'lardan sonra tekrardan bir duraklama olduğunu, tabi 1870 krizinin de burada etkisi var. Ama 1890'dan sonra çok ciddi tekrardan dış ticaretin ivme kazandığını görüyoruz. Bu özellikle Düyun-u Umumiye'nin etkisini de bize gösteriyor.

Düyun-u Umumiye ile birlikte çok ciddi kapsamlı bir dönüşüm yaşandığını görüyoruz. Yabancı yatırımların Türkiye'ye girmeye başladığını görüyoruz. Şurada size kısaca göstereyim mesela. Bakın sermaye girişleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişleri o 1859-1913 arasında, Düyun-u Umumiye'nin kuruluşunun ardından çok ciddi hız kazanıyor. Ve tabi ki burada da kar transferi, Osmanlı'dan gerçekleşen kar transferi o da hız kazanıyor Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra. Yani ortalama bakın yıllık 548.000 £ iken daha sonra Düyun-u Umumiye sonrasında 2 milyon £ gibi bir seviyeye ulaşıyor. Neredeyse 4 katı. Ve yine bu Zafer Hoca'nın, kendisini yakın zamanda kaybettik. Biliyorsunuz Zafer Toprak'ın derlediği veri. Zafer Hoca'nın derlediği veriye baktığımızda bu 5 yıllık hareketli ortalamalarda. Düyun-u Umumiye öncesinde 19 yabancı şirket kurulurken bu 1914 yılı itibariyle 213 gibi seviyeye erişiyor. Özellikle 1900'lerde buranın da çok hız kazandığını görüyoruz. Çünkü Düyun-u Umumiye aslında baktığımızda bu yabancı şirketleri incelediğinizde kimler bunlar? Osmanlı Bankası, Tütün Rejisi'ni biliyorsunuz. Tütün tekeli daha sonra Tütün Rejisi'ne iki sene sonra devrediliyor. Tütün Rejisi bunlar aynı insanlar. Aynı insanlar. İnternet kaynaklarının gelişmesiyle bu insanların gerçekten İngiliz ekonomisindeki veya Avrupa ekonomisindeki rollerini İngiliz devletindeki rollerini daha iyi anlamaya başladık. Bunlar gerçekten pek çok kolonide görev yapıp ondan sonra gelip İngiltere'ye geri dönüp orada çok önemli roller almış insanlar. Ama Türkiye'de de pek çok şirketin yönetiminde bu insanlar var. Yani işte Edgar Vincent var bunlar içerisinde. Vincent Kayard var. Yani aynı isimleri farklı farklı yerlerde görüyorsunuz. İş yapacaksanız bunları arkanızı almanız lazım. Mesela işte geçtiğimiz günlerde Deniz'le konuşuyorduk bunu. Mesela burada şey var. Galata Tünel. Tünel inşaatından sorumlu şirketin

başındaki adamın mektupları var onu görecektiniz. Adamdan bir o rüşvet alıyor bir öbürü rüşvet alıyor. Adam bulamamış doğru bağlantıyı. En sonunda dergilere yazıyor diyor ki ya benden herkes diyor rüşvet istiyor diyor işimi bitirmek için diyor. Ondan sonra yeni birisi çıkıyor diyor. Adam sürekli birisine rüşvet veriyor ve çözemiyor işini. Şimdi doğru tanıdığı olmak bu tip ekonomilerde bu tip ülkelerde çok önemli ve dolayısıyla yabancı sermaye girişi böyle giriyor. Böyle gerçekleşiyor. Düyun-u Umumiye bu açıdan önemli bir rol oynuyor. Ama Osmanlı açısından baktığımızda Osmanlı da demiyor ki ya kaptırdık biz gelirlerimizi. Biz yabancıların bağımlılığı altına girdik, boyunduruğu altına girdik. Aman bunları bir an önce kovalım diyor mu? Yok. Çok memnun halinden. Bakın şimdi o benim ezberim kısa zaman içerisinde Düyun-u Umumiye'nin raporlarını okumaya başladığım anda bozuldu. Çünkü adamlar diyor ki ya bunlar diyor yine bize baskı yapıyor diyor borçlanalım diye. Osmanlı diyor gel diyor bunların da gelirini al diyor. Bizim için diyor şu kadarlık bir daha borç çıkart diyor. Adamlar istiyor mu bunu? Hayır, adamlar istemiyor. Adamlar diyor ki hayır daha yapmayalım diyor. Bizim boyutumuzu aşiyor, bir de daha niteliksiz kaynaklar genele ortak olacaklar. Bu işe girmeyelim diyor Düyun-u Umumiye yönetimi. Ama en sonunda diyorlar ki ya bunlarla aramızı iyi tutmamız lazım. Bir de eğer ülke batarsa biz de batarız. Bu çok önemli. Bence IMF ile arasındaki ayırım noktası bu. Yani Düyun-u Umumiye daha aşırı bir örnek değil. IMF çok daha aşırı bir örnek. Onu da vurgulamak lazım. Ve dolayısıyla da Osmanlı, bakın göreceksiniz burada, Osmanlı borçlarının üzerindeki risk primi, Osmanlı çok daha fazla ve daha düşük faizle borçlanmaya başlıyor uluslararası piyasalardan Düyun-u Umumiye'nin garanti altında. Bakın görüyorsunuz bu spread İngiliz konsollarıyla bunlar ebedi enstrümanlardır İngiliz konsolları. Ebedi tahvillerdir, yani sonu yok bitmiyor. Yakın zamanda galiba son konsolu da geri aldı. 2-3 sene önce İngiliz hükümeti. İngiliz konsollarıyla Osmanlı tahvilleri arasındaki faiz spread'ine baktığımızda bakın çok belirgin bir şekilde Düyun-u Umumiye'nin kuruluşundan sonra bunun gerilediğini görürüz. İlk borçlarda biraz daha düşük ondan sonra yükseliyor ve yüzde 8'ler civarında son bizim de varlık fonunun tahvil Eurobond ihalesi 8.5 gibi faiz verdiler. Ona da hatırlatayım. Onu da söyleyeyim yani.

Baktığımızda dolayısıyla borçlanma da özellikle daha düşük maliyetli ve daha yoğun borçlanma olanağı tanıdığını görüyoruz. Bunu dediğim gibi ne Düyun-u Umumiye idaresi istiyor ne buradaki temsilcilerin bağlı oldukları borçlu konseyleri istiyor. Hepsini diyor ki hayır daha fazla borçlanmasın Osmanlı bizim şeyimizi ödesin ama bunu yapmak zorunda kalıyor. Şimdi baktığımızda Düyun-u Umumiye bir kere ikili bir karakteri var. İçerideki yapıyı tamamıyla tahrip ettiğini söylememiz mümkün değil modernleştiriyorlar. Zaten emperyalizm böyle bir şey. Hindistan'daki İngiliz emperyalizmi içinde aynı şeyi söyleyebilirsiniz. Zaten

Marx'ı bazıları çok eleştirir. Yani niye İrlanda için farklı konuşuyor da Hindistan için farklı konuşuyor orada geliştirici yönüne vurgu yapıyor. Aynı şekilde Osmanlı için de böyle bir şey var. İçerideki ekonomik yapıyı geliştiren modernleştiren dünya kapitalizmine yakınlaştıran bir tarafı var. Ama emperyalist niteliğini değiştirmiyor. İşte oradaki kar transferi boyutunu görüyorsunuz. Şimdi bir tarafa baktığınızda gerçekten mesela Trablusgarp savaşı oluyor. İtalyanlara karşı savaşıyoruz. Düyun-u Umumiye buradan alıyor parayı buradan kazandığı parayı İtalyanlara Osmanlı'nın savaştığı İtalyanlara kredi veriyor savaşta kullanılması için. Bir tarafında böyle bir yapı. Öte tarafında bizim kapitülasyonlarla tanıdığımız bazı istisnalar var yabancılar için. Mesela damga vergisi istisnası diyor ki ya kardeşim böyle adaletsizlik olmaz diyor. Kendi büyük elçilikleri nezdinde girişim yapıyor ki yabancılar vergilendirilsin. Veya Fransızlar o Fransız şarabı var ya bu arada saymadım size. Önemli gelirlerinden bir tanesi de alkol vergisi. Şimdi Fransızların o meşhur Fransız şarabı buraya vergisiz giriyor. Ama Türkiye'de üretilen şarap o dönemde Fransa'ya vergiyle giriyor. Mesela burada çok ciddi lobi faaliyeti yapıyor Düyun-u Umumiye. Ya böyle bir adaletsizlik olabilir mi diyor. Bir tarafa Fransız şarabı böyle girecek ama bizim şarabımız Türk şarabı giremeyecek. Mesela ipek öşrü meselesi, ipek üreticiliği, çok büyük bir salgın hastalık var. Bu da işte basiretsizlik. Bu da içerideki yöneticinin iş bilmezliği. Senelerce sürüyor. Bir türlü aşamıyorlar. Düyun-u Umumiye ipek vergisini şey alınca kontrolü altına alınca Pasteur'le hemen iletişim kuruyor. Ya diyor ki böyle böyle bir olay var. O da diyor ki Pasteur, benim çırağım en yakın öğrencim zaten Türkiyeli -Osmanlı tebaasından bir Ermeni gitmiş adam orada eğitim görmüş- ben adamı yollayayım diyor. İsmini şimdi unuttum. Adam geliyor. Çok kısa sürede hastalık aşıyor. Enstitüler kuruyorlar. Vesaire ve ipek vecihi üretiminde çok kısa sürede çok ciddi yol alınıyor. Gelirde çok büyük artış gerçekleşiyor. Bütün gelirlerde çok büyük mesafe kat ediliyor. Bunları birbiriyle besleyen alanlarda nasıl geliştireceğini görüyor mesela balıkçılığı işte geliştirirken aynı zamanda balığın saklanması işte tuzun da kullanılmasından dolayı tuz kullanımı da artıyor.

Dolayısıyla böyle ikili bir rol var. İçerideki ekonomiyi modernleştiriyor. Mesela çift taraflı muhasebe çift taraflı muhasebe çok önemli. Daha önce bakkal defteri gibi tutuyor muhasebe. Bu Osmanlı Bankası ve Düyun-u Umumiye daha sonrasında ekonomimizde yaygınlaşıyor. Ve pek çok idarecinin de ben Düyun-u Umumiye tasviye eden kişi Demokrat Parti döneminin müsteşarı Burhan Uğutan vardı. Ondan konuşmuştum. O bana şunu söylemişti. O dönemin yetiştirdiği özellikle Düyun-u Umumiye'de çalışan bürokratlar bize daha sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ön ayak oldular. Yani ekonomiyi orada öğreniyor insanlar. İşin böyle bir tarafı var. Dolayısıyla modernleştirici, geliştirici bir tarafı var ama öte

taftan da dünya kapitalizmine entegrasyonu hızlandırırken de buradan kaynak çıkışını da hızlandırıyor. Burada çelişkili bir yapı var mı dersiniz ben de çelişkili değil zaten. Emperyalizm böyle bir şey. Milliyetçi bir argümanla yaklaştığınızda orada sanki bunun her alanda bir “geri bıraktırma” gerektirdiğini düşünüyorsunuz. Oysa değil mi adam yani siz faydalanmak istiyorsanız zaten sömürecekmeniz dahi tırnak içerisinde bunu geliştirmeniz lazım. Gelişmemiş bir ekonomiyi, geri kalmış bir ekonomiyi ne kadar sömürebilirsiniz ne kadar kaynak transfer edebilirsiniz. Burada özellikle mesela o dönemin yatırımlarının en önemli unsuru nedir? Demir yolları. Demir yolları beraberinde ekonomide de. Mesela demir yollarına dönükte 1960'larda çok emperyalist bir şey olarak bakılıyordu, tabi ki emperyalizm en önemli yayılma aracı demir yolları. Çünkü o dönemin aslında sembolü, yani batı sanayinin sembolü, demir yolu üretimi ve gerçekten sac ayağı ama öte taraftan ekonomi için çok önemli. Vedat Elden mesela çok güzel gösterir onun kitabında, demir yollarının geçtiği bölgelerde vergi gelirlerinin nasıl arttığını, ekonomik aktivitenin nasıl geliştiğini. Şimdi buradan demir yoluna karşı çıkmak mümkün mü? Değil. Ama öte yandan da emperyalizmin en önemli ihraç malı olduğu da bir gerçek bu dönemde. Dolayısıyla bir taraftan Osmanlı ekonomisinin geliştiğini, öte taraftan da dünya ekonomisine entegrasyonunun hızlandığını ve bu müdahalelere daha açık hale geldiğini görüyoruz o dönemde. Şimdi bugüne geldiğimizde işte az önce söylediğim gibi son derece dışa bağımlı bir ekonomik yapı var ve sıkça biz o güne referanslar veriyoruz. IMF müdahaleleri oluyor diyoruz ki işte zamanda da Düyun-u Umumiye örneği yaşanmıştı. Şimdi ben karşılaştırdığım zaman şunu görüyorum. Düyun-u Umumiye ne olursa olsun ayağı burada olan bir yapıydı. Yani bu kendi açıklamalarında da kendi iç değerlendirmelerinde de kolayca görülüyor ki Osmanlı ekonomisi sağlıklı olduğu sürece Düyun-u Umumiye ayakta kalabilirdi ve pek çok noktada da aslında o öncelikten hareket ettiğini görüyoruz. Yani Osmanlı ekonomisiyle taban tabana zıt çıkarlar tanımlamıyor.

IMF için aynı şeyi kolaylıkla söyleyebileceğimizi düşünmüyorum. Yani mesela IMF Yunanistan örneği konusunda bir şey vardı. Bir Troyka toplantısı işte Yunanistan'la ilgili bir şey yapılıyor program açıklanacak. IMF bir projeksiyon yapmış. İşte diyor ki iki sene, üç sene daralacak diyor, üçüncü seneden sonra bu kadar büyüyecek diyor, dördüncü sene bu kadar büyüyecek diyor. Ama biliyorsunuz o sırada Yunanistan'da sokaklar yanıyor. Ortalık perişan. Şimdi herkes o modele bakıyor şöyle ilk başta sonra bir sessizlik oluyor ve bir anda kahkaha kopuyor. Herkes birden gülmeye başlıyor yapılan projeksiyona. Sonra diyorlar ki ya böyle çıktı, bizde biliyoruz çok anlamlı değil ama. Şimdi gerçekten böyle içerideki ekonomi üzerindeki tahrip gücü çok yüksek. Çünkü önceliği neydi? Orada bir 80'lerde özellikle 83'teki borç krizi sonrasında tanımlanan misyonu var bunun alacakların tahsildarlığı gibi. Yani programın

uygulandığı ülkeden ziyade, alacakların cephesinden sürece bakan ve o ülkede ne kadar tahribat yaratırsa yaratsın aslında borcu tahsilat önceliğiyle hareket eden bir yapıdan bahsediyoruz. Bu anlamda özellikle doğrudan bu gelir kalemlerini yönetme gibi bir sorumluluk terk edildiği için aslında Düyun-u Umumiye içeriye karşı çok daha fazla sorumluluk sahibiydi. O genel hazine gelirleri değil de o içerideki gelir kalemlerinin yönetiminden sorumlu olduğu için. Dolayısıyla IMF'nin çok daha tahrip gücü yüksek politikalar uyguladığını söyleyebiliriz. Bir diğer benzetme analoji de varlık fonuyla özellikle Düyun-u Umumiye arasında kuruyor. Şimdi genel o dönemki borçlanma pratiğine baktığımızda Osmanlı'nın en likit, en kolay teminat gösterilebilen kaynakları bir havuzda topladığını ve onun üzerinden borçlandığını söylemiştik. Bu da Osmanlı'ya özel de değil yani o dönemin dış borç pratiğinde özellikle çok teminat arz etmeyen hazineniz, yani şimdi bakın Osmanlı'nın bütçeleri yok. 1860'lardaki o bütçe reformu da bunda. Yani şimdi Stanford Show'un çok güzel çalışması var. Bütçeler çoğu zaman açılıyor, kapatılıyor. Ortadaki gelir tahminleri de gerçeğe uyuşmuyor. Buradan bir veri seti de oluşturamıyorsunuz. Şimdi böyle bir yapıdan bahsediyoruz. Neden abartılıyor bunlar? Bu arada hem bütçelerin hazırlanmasındaki art niyet dış borçlanma sebebiyle hem de aynı zamanda o reform çabaları da bugün olduğu gibi nasıl insan hakları reformu, bilmem ne reformu bütün bizde bu reformlar bir şekilde yabancının parasını almak için yapılır ya dışarıdan para taşıyabilmek için o zamanda böyle, reformların yapılma sebebi bu. Dolayısıyla siz belli teminatlar yaratmadığınız sürece gelir kalemlerini teminat olarak göstermediğiniz sürece borçlanmakta zorlanıyorsunuz veya çok yüksek faizlerle borçlanıyorsunuz. Bunlar gerçekleşiyor.

Şimdi bugün baktığımızda aslında varlık fonunun yapısı da böyle bir yapı. Tabii bunun ötesinde İzzeddin hocam varken bunu söylemek bana düşmez ama bütçeden de onu bir kenara kaçırıp o bütçeyi bypass ederek kontrol dışı bıraktıkları gerçeği de var. Bu da çok önemli. Onu yadsımıyorum. Ama bütçe dışı bir alan yaratmanın yanı sıra aynı zamanda daha kaliteli teminatları gelir kaynaklarını bir kenara koyup onun üzerinden borçlanma stratejisi yeni bir strateji değil. Çok prestijli bir strateji değil. Ve kesinlikle varlık fonu mantığıyla uyuşmuyor. Varlık fonu değil bu. Bu bir borçlanma fonu. Bunun üzerinden kaynak yaratıyorlar ve bu kaynağı farklı amaçlarla kullanabiliyorlar. Siz buradan artık sonuç çıkarın ne kadar benziyor ne kadar benzemiyor. Yani şu anlamda benziyor. İsrafa dönük harcamalar açısından benziyor. Çünkü evet Osmanlı'nın harcamaları mesela bir kısmı şeydir savaşlardan, ordunun ihtiyacından vesaire kaynaklıdır. Bu da üretken harcamalar olmadığını, üretken yatırımlara dönmediğini söyleyebilir. Zaten yok öyle bir tarafı. Yani üretim gücünü, verimliliği arttıracak bir tarafı yok bu harcamaların. Ama önemli bir kısmı da aslında verimlilikten son derece uzak harcamalar

işte yine sarayların yapımı vesaire. Hatta Coşkun Hoca'nın kitabında güzel bir örnek vardır. Yani şimdi bu kaime enflasyonunu anlatırken yanılmıyorsam zaten Hoca Abdülmecit dönemiymiş değil mi? Abdülmecit döneminde sadrazama soruyor ya diyor sarayın maliyeti ne olacak diyor. O da diyor ki işte çok ufak bir miktar söylüyor. Çok ufak bir meblağ söylüyor. Şu kadar sultanım diyor. Nasıl olur diyor. İşte kâğıt ve kalem parası diyor. Çünkü yazıyorsunuz yazıyorsunuz paranın üstüne. O değer oluyor. Yani şimdi böyle, kâğıt paraya bakış. Daha sonraki süreçte dış borca bakış da bu oluyor. Ve dolayısıyla bu borcun ağırlığını ne zaman hissediyor Osmanlı, borcu döndüremeyeceğini anladığında.

Bugüne döndüğümüzde baktığımızda aslında hikâye çok farklı değil. Yani Türkiye'nin dış borcunun katlanarak arttığı dışarıdan kaynak girişlerine giderek daha bağımlı bir yapı haline aldığımızı çok uzun zamandır vurguluyoruz. AKP'nin o büyüme döneminde de aynı şeyi söylüyoruz. 2000-2006 döneminde o bugün çok parlatılan hatta muhalefetin de kısmen çok parlattığı dönemde eleştirirken biz bunu söylüyorduk. Bu yapının sorunlu problemli bir yapı oldu. İçerideki ekonominin, üretim ekonomisinin aşama aşama tasfiye edildiğini, giderek dışa bağımlı bir yapı yaratıldığı ve aslında dışarıdan kaynaklanan fon girişlerinden de suni bir refah ortamı yaratıldığını bu fon girişlerinin hız kesmesi durumunda çok büyük bir krize yol açabileceğini söylüyorduk. O krizler yaşandı, bitti. Bugün hala daha baktığınızda işte muhalefet biraz o tarafa sarıldı. AKP'nin ilk dönemini bugün muhalefet temsil ediyor. 2. Dönemi işte AKP'nin bizzat kendisi var zaten. Böyle bir noktadayız. Ama baktığımız zaman aynı hikayenin tekrar tekrar karşımıza çıktığını görüyoruz. Burada Samir Amin buna "de-linking" diyor. "bağı koparma" diye tanımlayabilirsiniz. Yani global ekonomiyle kapitalist dünya ekonomisiyle bir dönem o bağlantıyı, bugünün koşullarında tabii ki ne kadar uygulanabilir tartışmalı, ama en azından dünya ekonomisinin önceliklerinden kendi bir noktada ayırıştırarak kendi önceliklerinden daha korumacı bir modelle yapılandırmak ve ondan sonra tekrardan açılmak gibi. Yani bazıları işte Ha-Joon Chang burada bunun önde gelen figürlerinden bir tanesi. İşte Güney Kore gibi ülkeleri örnek veriyor. Asya ülkelerine ki bence bunlar da çok özel koşullarda ortaya çıkmış ülkeler. Tekrarlanabilir örnekler olduğu konusunda benim ciddi kuşkularım var. Sadece o ülkelerin iç yapısı değil. Aynı zamanda küresel konjonktürdeki yeri açısından da yani Güney Kore gibi ülkelerin yaptığının başka ülkeler tarafından yapılmasına izin verilmiyor olduğunu da gözden kaçırmamak lazım. Çin ve Rusya gibi ülkelerin karşısında Güney Kore'nin ne temsil ettiği üzerinden bu süreci okumak önemli diye düşünüyorum. Yani kısacası baktığımızda Osmanlı'dan gene Türkiye'nin macerasına bu kadar ciddi analogiler yakalayabiliyor olmamız bile aslında çok fazla şeyin değişmediğini gösteriyor. Çok şeyin tekrar ettiğini gösteriyor. İşte 1880'lerde yaşadığınız krizi, 1980'lerde yine yaşıyorsunuz. Yüz yıllık

arayla çok büyük iki tane borç krizi ve çok kritik dönüm noktaları Osmanlı ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açısından. Önümüzdeki dönemlerde de çok fazla şey değişmeyecekmiş gibi gözüküyor. Oralara dönüp dönüp bakacağız tekrardan ve geleceği açıklamaya çalışacağız. Bugün görünüm bu. Teşekkür ederim.

salondan - Ben sorumu Coşkun Bey soracaktım. Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğunda ekonomik alanında reformlar gerçekleştirildi, bu reformların ekonomi üzerinde etkileri neler oldu? Onu soracaktım. Bir de bugün Türkiye'de bir Tanzimat Dönemi yaşatılabilse bu ülkenin şu anki döneminde yardımcı olabilir miydi? Kendi düşünceleriniz de ülkenin durumuna yardımcı olabilecek düşüncelerinizi tarihle entegre ederek anlatabilir misiniz?

salondan - Öncelikle çok değerli hocalarıma teşekkür ediyorum. Gerçekten bize bir iktisat tarihi gezisi oldu bu. Benim için çok faydalı oldu. Bu okumalar sırasında kafama takıldığım bazı hususlar var. Bu hususları da kronolojik sıraya göre sormak istiyorum ama kim cevap verir bilmiyorum. Coşkun Hoca'dan başlayayım. Osmanlı toprak düzeninden başlamak istiyorum. Osmanlı tımar sisteminin Osmanlı'ya has bir sistem olduğunu söyleniyor. Bir kısım hocalarda diyor ki hayır Osmanlı'ya has bir sistem değildir bu. Roma'dan alınmıştır. Osmanlı bunu kendine göre adapte etmiştir. Hangisi doğru? Çünkü bu sistem Osmanlı'yı uzun süre ayakta tutabilmiş bir sistem ve o güne göre geçmişe göre bana göre çok da kötü bir sistem değil. Daha sonraki yıllarda tabii işler değişiyor. Kırım Savaşı ve diğerleri yeni bir reform hareketine girmek zorunda kalıyorsunuz. Mecburiyetten. Burada da söylenen şu yine Tanzimat'ın ilanı dahil daha sonraki olaylar, reformlar hep dış baskılarla oldu. Ben buna inanmıyorum tam. Ama dış baskılara etkisi vardır ama her şeyi de dış baskıya bağlamak da bence kolaycılık olur. Burada dış baskıların ne kadar etkisi vardır?

yDiğer bir soru. Cumhuriyeti kuranlar ilk yıllarda benim gördüğüm bu kadarıyla ülkenin en fazla borca ihtiyacı olduğu dönemde bile borçlanmaktan kaçınıyorlar. Çünkü harpten çıkmış farklı zarar kuvvet var, şeyler yapılması lazım. Bunlar rağmen, bunlar rağmen diyorlar ki çünkü yaşamışlar geçmişte. Düyun-u Umumiye'yi yaşamışlar. O dönemin yöneticileri bunlar borçlanmadan yapıyorlar. Uzun süre Türkiye Cumhuriyeti borç ödeyici ve bu anlamda borçlanmıyor. Bu doğru mu yanlış mı tartışılır ama bu tespit. Burada ben okuduklarımı bir tespiti daha size sormak istiyorum, güncele bağlayarak. Biliyorsunuz yap işlet devret modeli bu Osmanlı'nın son zamanlarında kullanılan çok sık kullanılan bir model. Yani bugünün modeli değil bu. Çünkü para yok, pul yok, ihtiyaç var, su lazım, İstanbul şehrine demir yolu lazım, şu

lazım bu lazım para yok yatırım yok ne yapacak mecburiyetten diyor ki ben bunlara imtiyaz vereyim yapsınlar işte suyu dağıtsınlar şu olsun bu olsun daha sonra görülüyor ki bu imtiyazlar bize çok pahalıya patladı. Fakat benim üzerinde durmak istediğim husus şu ve bu konuda da bir araştırmaya rastlamadım ben ya rastlamamış olabilirim. Osmanlı dönemi yap işlet devret sözleşmelerine bakıyorum. Bir de bugüne bakıyorum tabi ki bugünkü sözleşmeleri okumak mümkün değil gizli olduğu için onları okuyamıyorum ileride okuyacağız belki ama en azından basına yansıyanlar kadarıyla Osmanlı yap işlet devret sözleşmelerin de iki hususa çok dikkat ediyor bütün sözleşmelerde bu var ve bu karşı taraf bu iki hususu söyleyeceğim iki hususu kaldırmak için çok uğraşıyor fakat buna rağmen o çok zor durumda olan Osmanlı bile hayır bu iki hususu kaldıramam diyor, nedir bu iki husus? Bir diyor sözleşmeler Osmanlı lirası ile olacak bundan vazgeçmem diyor, iki ihtilaf halinde Türk mahkemeleri var. Bugün bakıyorum mesela bunlar yap işlet devre modelinde yok. Son bir soru çok uzattım farkındayım aman bizim Cumhuriyeti Osmanlı'dan aldığımız kurumlar var Cumhuriyet bu kurumları güncelleyerek bugüne kadar getirdi bugün de bu ancak maalesef burada kurum ismi açıklamak istemiyorum bu kurumların bir kısmı Osmanlı'dan gelen bu kurumların bir kısmı çok yakın tarihte kapatıldı çok acıdır ki Osmanlı'ya öykünen diyeyim nasıl tam kelimeyi bulamayacağım ama Osmanlı'ya öykünenler tarafından bu hükümetler tarafından bu kurumlar kapatıldı.

tacettin kökçü - Bu konuların sunumu için teşekkür ederim ama ben toplantının güncelle ve yaşama daha fazla değmesi gerektiğini düşünüyorum bu açıdan İzzeddin Hocama çok teşekkür ederim Orhan Hocama dün güzel bir soru sordu katılımcılardan bir arkadaş emperyalizm tehlikesini pek görmediğini söylemişti ben bir önceki katılımcının süresinin yarısını geçmemek üzere kullanmak isterim tarım gerçeğini herhalde pek ayırımında da değiliz büyükşehirler olarak şu anda tarımda borçluluk 400 milyara doğru gitmektedir tarımda istihdam son 19 yılda yüzde 33 azalmış durumda, kişi başına ekilen tarım alanı 90'larda 0.76 hektar iken şu anda 0.28 hektara düşmüş durumda ve tarım açısından çok yaşamsal 29 ilimizin 3'ünde 2'si maden ruhsatıyla ruhsatlandırılmış durumda. 2020 yılının 10 ayındaki ithalat tutarı 12 milyar dolar iken şu anda 20 milyar dolara düştü.

Hızlanarak diğer bir konuya geçmek istiyorum kalkınma hızı belli oldu 2023'ün herhalde haberi var katılımcıların gerileyen tek sektör tarım ve en az katkı sağlayan 2. sektör sanayi yani istihdamın temel lokomotif olan sanayileşme yüzde 4,5 kalkınma hızına artı yüzde 1 ile katkı sağlayabilmiş. Bir başka konu köy enstitüleri de kapanışı hikayesidir ama bu demokrat partimi CHP mi kapattı sığlığının ötesine geçmemektedir sadece ben ilgililere şunu önermekteyim

hararetle lütfen Google'a bir köye enstitüleri ve fullbright girerseniz orada en uzun 3 yazıyı şöyle bir zahmet okuyuverin yani o açıdan İzzeddin hocamızın söylediği çok değerli.

Tabi diğer konuya da sataşmadan geçmek istemiyorum atı alan Üsküdar'a geçtikten sonra hocam o meclisin ve oy hakkının değerinin ne olduğunu hep beraber yaşıyoruz daha ağırını da yaşayacağız büyük bir ihtimalle ya yaz saati ısrarı veya orman yangınlarıyla yeterince ilgilenmemesi filan sonuç ne yapmalı aslında ne yapmalıyı burada konuşmak gerekiyor tamam katılımcıların çoğu izleyicilerde dahil biraz aydınlık saçlı durumdayız ama. Sanıyorum emperyalizm bizim köy nüfusumuzu yüzde 7'sine düşürerek - tabi bu sadece emperyalizmin etkisi değil yerli işbirlikçileri de burada çok ciddi işler üstlendiler o Lozan'da masada reddettiklerinizi birer birer önünüze koyacağız dendiğini eğer hata hatırlıyorsunuz ne yapmalı ben şimdi köylerle etkileşim halinde olmaya çalışıyorum ben bunu yapabiliyorum ama sizler biz yapamayız demeyin lütfen o zaman köylere gidemiyorsanız banliyölere gidin diyeceğim yani o daha ağır bunu yapamazsınız size haksızlık etmek istemem o yüzden köylere, kadınlara, çocuklara lütfen bir dönün bir bakın. Bugün üretim zaten söyledim yani tarımla ilgili şeyleri iletişim ve etkileşim de yapmanın kritik bir noktası o yüzden sosyal medya facebook gibi böyle zaman tüketen heder eden şeyleri bir yana bırakıp LinkedIn diye daha iyi bir uygulama var İzzettin hocamla da oradan bağlantım var LinkedIn kullanmanızı öneriyorum en azından sizin gibi insanların veya bir şeyler yapma derdi olanlarla paylaşabilirsiniz.

emre kaleli - Hocam merhaba Emre Kaleli ben çalışma ekonomisi ve endüstriyi ilişkileri bölümünde ikinci sınıf öğrencisiyim hocam Osmanlı'da farklı yüzyıllarda bir iş gücü yetersizliği göze çarpıyor gerek maden sektörlerinde zorunlu çalıştırma olsun gerek fırkayı, islayı, ordusuyla beraber Çukurova'da tarım yapılması için Türkmenlerin zorunlu iskanı ve diğer benzeri uygulamalar olsun yine belki İberya'dan gelen Yahudilerin iktisadi ticari hayatı güçlendirmek, desteklemek amacıyla Türkiye'de iskanı olsun Türkiye'de farklı yüzyıllarda dediğim gibi nitelikli iş gücü problemi göze çarpıyor. Sorum şöyle olacak Anadolu'nun coğrafi büyüklüğü ve iktisadi kapasitesi göze alındığında acaba nüfusumuz yeterli mi? İkinci sorumda nitelikli iş gücü neden Türkiye'de sağlanamıyor okullarımız niye hala çok başarısız bunu merak etmiştim çok teşekkür ederim.

coşkun çakır - Çok teşekkür ederim sorular için ben önce genç arkadaşımın, belki öğrencimiz, Tanzimat sorusundan başlayarak kısaca ve Halit Bey'in sorusunun ikinci kısmı da Tanzimatla ilgili olduğu için iki soruyu bir yapı ağlayarak bir iki şey söylemek isterim. Benim bir çalışmam var, Türk aydınının Tanzimatla imtihanı başlıklı orada gördüğüm bir şey var Tanzimat ilan

edildikten sonra dönemin entelektüellerinden bürokrat, elit kişilerinden başlayarak günümüze kadar hala tartışılan belki bitmeyen Arapların bu sonsuz hikâye diye adlandırdıkları hikayede olduğu gibi devam eden bir tartışma problematik. Şerif Mardin onun için şöyle bir ifade kullanıyor ödünç olarak söyleyeyim; Tanzimatla ilgili yaklaşan bu Türk aydınlığının ideolojik dünya görüşünü yansıtmaması bakımından nerede yer aldığına tekabül eder, bende çalışmam da yer verdim çünkü Tanzimata karşıt olmak yahut taraf olmak bir dünya görüşü bir ideolojik pozisyon belirlemek gibi bir şey. Türkiye'de bazı konular vardır ki Murat Hoca biraz önce Düyun-u Umumiye konusunda kısmen değindi o konuları çok objektif koşullar altında tartışmak mümkün değil. Ön kabullerden ötürü, bir takım ön kabullerimiz var onu aşmak çok kolay bir şey değil en azından kendi adıma söylüyorum birtakım konularda benim ön kabullerim var ve ön kabullerden ötürü o konuları çok sağlıklı tartıştığımı söyleyemem.

Değerli arkadaşım senin adın neydi? Sude, yine Eric Hobsbawm toprağı bol olsun, ikinci defa anayım bütün dünya tarihini ikiye bölebiliriz diyor, sanayi devrimine kadar ve sanayi devriminden sonra bunu kutsadığı için değil insanlık tarihini olağanüstü ölçüde değiştirdiği için. Milattan sonra 1800 yıl ondan önce ne kadarsa artık 5.000-10.000 nereye kadar gidiyorsa artık Göbekli tepe daha gerisi insanoğlunun birikimiyle değişim anlamında 1800'lerden sonraki hadi 1760 daha sonraki değişimine karşılaştırdığımızda ikincisi daha ağır basar diyor, bu çok önemli.

Türkiye'nin imparatorluk devri olsun, Cumhuriyet devri olsun, bazıları böyle adlandırır, tarihinde de Tanzimatın bir reform olarak, öyle sanıyorum ki, Türkiye tarihini ikiye böldüğünü düşünüyorum. Cumhuriyet elbette 1923'te ilan edildi ama Cumhuriyeti intikal eden kurumların tamamına yakını; Danıştay, Sayıştay, iktisadi kurumlar, siyasal kurumlar vs. referans sisteminde kimi farklılıklar olmakla birlikte Osmanlı 19. yüzyılından yahut Tanzimat sonrasından intikal etmiştir. Modern okullar vs., bugün işte Darülfünun diyorsunuz İstanbul Üniversitesi işte Mektebi Tıbbiye Şahane diyorsunuz Tıp Fakültesi Berri Hümayun, Bahri Hümayun, İTÜ vesaire, şunu söylemeye çalışıyorum detaylandırabiliriz, hemen hemen oradan intikal eder. Dolayısıyla Tanzimatın iktisadi reformları, Tanzimatın reformları, şu başka bir sorunsal ile cevabımı vermiş olayım. Tanzimatçılar dahil olmak üzere ve Tanzimat üzerine yazan çizilenleri dahil olmak üzere Tanzimatın ne zaman ilan edildiği konusunda kabaca mutabıklar 3 Kasım 1839. Ama Tanzimatın ne zaman bittiği konusunda mutabık değil, bir kısmı 1871 de Ali Paşa'nın Mehmet Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte çünkü Tanzimatın dört bir şeyi var Ali Paşa, Fuat Paşa en başta Reşit Paşa ve Cevdet Paşa Namık Nedim Paşa'yı da ekleyebiliriz, ayrıca Mithat Paşa'yı da ekleyebiliriz ama asıl dört kurucu babası Mustafa Reşit Paşa uygulayıcısı Ali Paşa'dır, Ali Paşa 1871 de ölünce aslında Tanzimat dönemi kapanmıştır,

diyenler var. Bir kısmı diyor ki hayır özellikle hukuk sahibesinden bakıldığında 1876'da kanuni esasının ilanına kadar devam etmiştir. Bir kısmı diyor ki hayır 1922'de Osmanlı sonlanıncaya kadar devam etmiştir. Bir kısmı da diyor ki Tanzimat devam ediyor esasen, Tanzimat kelime anlamına da uygun olarak devam ediyor.

Bence sizin dediğinize de bir şeyle bir cümleyle katkı sağlayım. Baskıyla mı yapıldı? Murat Hoca aslında Düyun-u Umumiye örneğinde bunu yaptı. Bence bunu tek taraflı okumamak lazım benim yine sosyal bilimlere de çok değerli bulduğum çok faktörlü açıklama yolunu metodunu benimsemek lazım. Onun için çok faktörlü açıklamak lazım, şöyle söylenebilir. Tanzimat zorla mı ilan edildi? Baskıyla mı? Evet deriz ve onun altına doldurabiliriz. Hayır zinhar zerre baskı yoktur deri onun altında doldurabiliriz. Ama gördüğümüz şu, 1830'ların başında Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı Murat Hoca'nın değinmiş olduğu Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın baskılaması, çünkü reformlar Osmanlı'dan daha önce Mısır'da başlamıştı, gazete önce çıkarıldı hukuksal reformlar önce yapıldı falan, 20 yıl neredeyse fark var. O baskılamanın neticesinde Osmanlı'ya karşı olan tutumunu artık sadece bir muhalefet olarak değil silaha da çeviriyor ve nihayet Nizip'te Osmanlı ordusunu yeniyor, sonra oğlu İbrahim Paşa 1834'te Kütahya'ya kadar geliyor zapt edilmese belki payitahta kadar yürüyecek, bilemiyoruz, varsayımlardan hareket ediyoruz nereye kadar yürüyeceği konusunda. Ama şunu söyleyebilirim Osmanlı İmparatorluğu'nda 3 veya 4 defa haneden değişikliği söz konusu olmuştur, onlardan birisi de budur. Bir tarafıyla baktığınızda İngiliz Rus mücadelesinin sonucu İngilizlerin baskısıyla olmuştur, ama diğer tarafta zaten Paris'te mektep açacak kadar Osmanlı bürokratları Avrupa'da yetişiyordu, Paris'te mektep açılmıştı. Osmanlılı gençler yetişiyordu orada. Mustafa Reşit Paşa Mehmet Sadık Refat Paşa yani Fuat Paşa bunların hepsi zaten batıda ciddi bir şekilde görev almış, bulunmuş, kimisi eğitim görmüş bürokratlardı, bürokratik elitti ve bunlar bu zaten istiyorlardı kaldı ki Sultan 2.Mahmut tanzimatı çok istiyordu. Reformcu kişiliğiyle artısı eksisiyle birlikte bunu zaten planlayan birisiydi hazırlayan 2.Mahmut üstüne konan Abdülmecit olmuştur. Bu anlamda şunu söylemeye çalışıyorum baskı ile ilan edildi bir yönüyle evet ama çoğu yönüyle değil dolayısıyla cevabı muhtelif vermek lazım.

Tımar sistemi çok uzun bir konu, Osmanlı sisteminin özü, Klasik sisteminin özü bence Tımar sistemine dayanmaktadır. Orda da üçlü sistem var, tımar sisteminin bir askeri ayağı vardır taşra askerlerini teşkil eder, merkezde kapı kulları taşrada sipahiler eyalet askerleri. 2.Mali ayağını teşkil eder Kamu gelirlerinden transferi toplanması tahsilini Tımar sisteminden yapılır. 3.İdari ayağını teşkil eder çünkü oradaki yöneticiler sipahiler hala topraktaki feodal beyler değildir. Merkezden atan bürokratlardır, yarın bir gün kafasını kulağını çeker alır merkeze yenisi gönderir. bu sistem iyi işlemiş, peki özgün mü? Ben dünyada mutlak özgün bir sistem olduğunu

inanmıyorum ama görece özgün olduğuna inanıyorum. Osmanlı-Tımar sisteminin görece özgün olduğunu düşünüyorum. Şu ana kadar yazılmış Osmanlı-Tımar sistemi ilgili literatüre Barkanlar, İnalçıklar vs. dışında farklılaştıran, o beni de görece özgünlüğe mutlak özgünlükten görece özgünlüğe sevk eden bir çalışma var bunun anlatımları bunun balkanlardaki kimi örneklerden örneklerle karşılaştırdığımıza daha hatırı sayılır benzerlikler olduğunu söylediği için demek ki kimi benzerlikler var, görece özgün mutlak özgün değil, diye söyleyebilirim. Kısa sürede bu kadar olur ama daha sonra uzun başka bir bahiste başka bir yerde tartışabiliriz bunu çok teşekkürler.

izzeddin önder - Bana bir soru yok ama ben biraz yine yönetim üzerine bir şeyler söylemek istiyorum. Şimdi Coşkun hocam güzel şeyleri var ve hakikaten ben de çok memnun oldum yararlandım bütün bu fikirlerden. Ama olayların Tanzimat dediğimizde Tımar sistemi dediğimizde veya vergi sistem dediğimizde kendi hücrelerinde inceleyemeyiz aynı devletleri incelediğimiz gibi bunlar hepsi bir akış içinde değişerek istihale tedavi ederek değişiyor, ilerliyor mu? geriliyor mu? Onu da bilmiyorum doğrusu. Onu zaman gösterir, ekonomik koşullar gösterecek. Ben böyle bakamıyorum doğrusu, ama benim kanaatim şu ki aslında halka dayanan halkın bilincini yükseltecek şekilde halka dayanan bir iktidar olmadığı sürece mahkûm olur o iktidarlar çökmeye. Osmanlı bence bunu yaşamıştı, belki Batı'nın en büyük üstünlüğü yani feodal sistemin bizim Marks'ın Asya tipi üretim, rahmetli Sencer Divitçoğlu'nun dediği gibi asya tipi üretim farkı burada gibi geliyor. Tarihçi değilim ben ama bunu daha fazla incelemek lazım yani halka dayanmadığımız sürece bugün Türkiye'de aynı şeyi yaşıyor, yani AKP bilimleri aynı şeyi yaşıyor onun için de geri kalmaya mahkumdur. Şu anda Türkiye ve bütün bu ilerlemeyi yapamamaya mahkumdur onun için bu Murat hocam çok güzel söyledi varlık konuyu geliştirmeye mahkumdur oradan tazminatlar ödemeye falan mahkumdur. Bakın mesela demiryolu, meşhur bir Chester projesi var, Chester projesine kimlerin üye olduğunu biliyorsunuz. Cumhuriyet için çok ünlü kurucusu da bu projede üyedir aslında. Ama o Chester projesi öyle bir projedir ki, işte Bağdat Demir yolu projesi dediğimiz, demir yollunun belirli sahada, altında, üstünde, yukarıda hava da dahil ne kadar maden varsa o şirketin sahiplerine gidecekti. Müthiş bir sömürü mekanizmasıdır, ama Cumhuriyet'in meşhur kurucusu ona da rahmet olsun diyelim o projenin içindedir. Yapılamamıştır o proje.

Şimdi dolayısıyla böyle baktığımızda o zaman Emperyalizm ne diye baktığımızda burası çok önemli gibi geliyor bana Emperyalizm dediğimiz şey Sam King'in teorisine göre, Emperyalizm diye bir kitap yayınlıyor onu genç arkadaşım bulabilir, sadece teknoloji hakimiyetidir, ekonomi de değil teknoloji hakimiyetidir. Onun için denmektedir ki Çin bile bugün ne kadar büyürse

büyüsün, bu bir iddia, ne kadar olacak bilmiyorum ama, emperyalist bir ülke olmada ikinci sıraya gelecektir çünkü öteki ülke, Amerika, hakim olmaya çalışıyor. Amerika diğerlerini yıkmaya çalışıyor, zenginlikle olmuyor bu iş teknoloji hakimiyetiyle oluyor, oldu. Şimdi ne yapmalı meselesine geldiğimizde çok zor sevgili arkadaşlar, tabi bu böyle kimya değil ki oksijenle hidrojeni birleştirip su yapalım. Sosyolojik olaylara çok fazla hâkim olunamaz. Sadece sosyolojik olayların olabildiğince iyi devinelebilmesi için sistemin olabildiğince iyi kurulması lazım, orada da bence önemli olan halk hakimiyetidir ve eğitimidir, onun için eğitim çünkü çökertiliyor Türkiye'de, eğitimin çökertilmesi çok önemlidir. Peki eğitilmiş var mı bizim ülkemizde? Var şu anda biz Osmanlı devletini, hazinelerini inceleyebiliriz vıdı vıdı yapabiliriz. Osmanlı meselesi, aşar çok önemlidir yani bugünkü vergi sistemimiz fiili realize edilmiş gelir üzerine oturur aşar sistemiye potansiyel gelir üzerine oturur. Çok önemlidir neden yani toprak hakimliği dağıtılıyor sonra geri alınabiliyordu. Çünkü Allah ona hakimdir, hilafet sistemi oradan kaynaklanıyor. Zaten şimdi bunu kaldırmanız lazım bir kere bunu kaldıramamıştır Osmanlı, neden kaldıramadı padişah ailesi hâkim olmak için kaldıramadı. O hakimiyeti bizi varlık vergisine getirdi, bütün dünyaya rezil olduk. O rezilliğimizi kaldırabilmek için de iki sene sonra toprak mahsulleri vergisini koydu. Şimdi tarım meselesine gelince sevgili arkadaşım, peki sayın rahmetli Özal hangi haklı hizmetle tarım destekleme fonunu oluşturdu da ekim karşılığında elde edilen ürün karşılığında değil fiili arazi sahipliği karşılığında fon verdi insanlara. Peki Avrupa Birliği bunu uygulamıyordu mu, uyguluyordu evet, ama onlar şunun için uyguluyordu, çünkü müthiş bir birikimleri vardı. Çünkü tarım biliyorsanız, ham tarım sonra biraz daha ilerliyor sonra sanayi tarımına geçiyor, yani müthiş bir sanayi ile müthiş üretim artıyor inekleri şu kadar su veriyor toprak şu kadar mahsul veriyor o zaman bunları satacak yer lazım bunları satılabilmesi sizin onları üretmememiz lazım.

Değerli hocalarım galiba bir arkadaşım söyledi, her şeyi dış güce bağlamamak lazım. Çok doğru dış güç sopasıyla gelmez ama sizin ekonominizi o hale getirebilir ki bundan Murat bahsetti biraz o zaman dış güce siz başvurursunuz. Dış güç gelmez kendisi, bazen gelir ama her zaman gelmez, fakat ekonominizi öyle yönlendirebilir ki işte bizdeki bu yap işlet devret tam da bu modeldir, Osmanlıda da vardı bu doğru ama bu günkü model bu günkü yönetim sisteminin bir sömürü mekanizmasıdır aslında. Bakın yani belediye seçimleri var, herkes İstanbul'un trafik sorununu çözmeye çalışıyor. Çözebilir mi? Çözemez. Şu anda biz belediyeyi merkeze bağlasak hani böyle deniyor ya bağlasak çözülemeyecek bu sorun çünkü sorunun belki kökü başka bir yerde. Sorun bütün Türkiye'yi tarımıyla sanayisiyle ve yerleşim alanlarıyla programlama meselesidir. Türkiye'nin nüfusunun üçte birini veya dörtte birini bu bölgeye yığdığınızda çözemezsiniz bunu. Çünkü demiryolu yaptığınızda, yani metro yaptığınızda önce rahatlatır,

sonra nüfus çeker o. Dolayısıyla bir meseleye daha yukardan bakış lazım. Çok acı birşey ama, ben belki de şöyle mi söylemek lazım, çok hayal bu belki de bir “angel” lazım Türkiye'ye, yani bunlardan hiç etkilenmemiş çok yukarıdan bakan hiçbir ön yargısı olmadan ekonomik ölçüde bakan bir melek diyelim, lazım Türkiye'ye. Halk dahi çözemez çünkü etkilenmiştir halk, düşünemiyor yani bütün belediye başkanı adayların geçen seferde oldu ben çözeceğim dendi, inandı ve çözülmediğini görünce “iş yapamıyor”, hayır mesele onda değil meselenin kökünü göremiyorum.

Sonunda bir şey söyleyeceğim, sevgili arkadaşlar bilimsel biz fakültelerde neden Marx'ı okutmuyoruz acaba? Murat hocam ipuçlarını verdi, neden okutmuyoruz? Marx bizi anlatıyor aslında yani Samuelson'ın veya Stiglitz'in yazdığı kitapları aynı şeyi anlatıyor ama başka kavramlarla başka dinamiklerle anlatıyor onu. Komünist manifesto ayrı ama Marx'ın 3 ciltlik Kapitali, o kitap bugünkü sistemin MR'ını çekiyor. Büyük güçler, hâkim, güçlü zümre diyelim, tabi iktidarla iş birliği içinde. İşte bu Poulantzas'ın dediği iktidarın aletlerine hangi sermaye hâkim olursa iktidar yoluyla ekonomiye hâkim oluyor bunu gördü bu iktidar onun için TÜSİAD'ı itti zaten bir tarafa kendi grubunu oluşturmaya çalıştı, işte bunu veriyor. Onun için bunu talebeler bilsin istemiyorlar iktidarlar. Sermaye de istemiyor. Sermaye için ne kârlıysa o kârlı olarak kabul edilsin. Ne oranda kârlıysa o oranda kabul edilsin dedi. Onun için bunu istemiyor. İşte aynı olayı planlamada da bakalım, planlamayı da biz yapamayız aslında. Çünkü biz Pierre Bourdieu'nun dediği gibi bizim beynimiz “constructed construction”dır, yani yapılandırılmış yapıdır bizim beynimiz, biz böyle düşünüyoruz. Çünkü bu yapıdan düşünüyoruz biz bunu. Hatta ben iddia ediyorum ki Osmanlı'nın o 600 yılın mirasını atamadık. Ben şu anda 84 yaşında bir adamım ben babamın yarısını alıyorsam babam da Osmanlı'dan geldiyse, ben Osmanlı dördte birini almış durumdayım şu anda. Ben bile değişmedim daha. Kolay değildir nesillerin değişmesi. Öyle bir nesille falan değişmiyor. Sovyetlerde de gördük bunu. Değişmeyince durmadan kapitalistler de işliyor bunu. Üzerine makina geçiyor, makina geçiyor bizim, bizim beynimizi oluşturuyor, çok da kolay değil. O zaman bu değişmenin bir yolu ve ciddi samimi düşünün bir yolu, çok fazla analitik tarihe kapılmadan, analitik tahlil yapmak. O da açıkça maalesef Marksizmden geçiyor, onu da sizin hatırlığınız için maalesef diyorum. Teşekkür ederim.

murat birdal - Kısaca değinmek istediğim iki tane nokta vardı. Biri Halit Bey'in sorusunun içerisinde şöyle bir şey ifade etti. Osmanlı döneminde yapılan sözleşmelerde Osmanlı lirası baz alınıyordu dedi. Tabii şunu unutmamak lazım o dönem altın sistemi olduğu için yani mesela pound sterlin paritesi 1,1 lira, sabit bu o dönem boyunca. Dolayısıyla o günün Osmanlı lirası

bugünün Türk lirasına göre çok daha fazla güven arz eden bir enstrüman onu eklemek lazım. İkincisi yani iyi mi kötü mü artık siz düşünün. Nitelikli iş gücü meselesiyle ilgili öğrenci arkadaşımız çalışma ekonomisi bölümünden soru sormuştu. Şöyle yaklaşmak lazım, kendine yeterli bir toplum yapısından bahsediyoruz. Bir yerde bir yatırım ortaya çıktığı zaman, maden açılması vesaire gibi orada hali hazırda yerleşik bir nüfus yok, hazır bir iş gücü yok. Yedek iş gücü beklemiyor açıkta. Şimdi burada o iş gücünü yaratmanız için kimi zaman zorlama yöntemler, ki sanayi devriminin kalbidir bu, Marx'ın kapitalinin bence en can alıcı bölümü yani benim en beğendiğim ve sürekli öğrencilere okuttuğum bölümü, ilkel sermaye birikimi “so called primitive capital accumulation” bölümü. Mutlaka tavsiye ederim onu okumanız. Yani sanayi devriminin nasıl ortaya çıktı. İlk başta o yedek iş gücü ordusunu açığa çıkarmanız lazım ve o zaman orada da hep zor kullanılıyor. Yani tarihte zorun rolünün bence en güzel örneği, kapitalizm böyle ortaya çıkıyor sanayi kapitalizm. Şimdi burada da madenlerde çalışacak insanları nereden yaratacaksınız? Anadolu nüfusu varsa da fazla da olsa az da olsa adam köyünde zaten kendi işinde oralara gelip çalışmak isteyeceği bir ortam yok. Yani o maaştan teşvik mekanizmalarıyla hiçbir zaman yaratılmıyor tarihte. Zorlayıcı mekanizmaların mutlaka devreye sokulması gerekiyor ki biliyorsunuz Cumhuriyet döneminde dahi madenlerde çalışan nüfus için Zonguldak'ta mesela hiçbir şekilde cumhuriyetle, demokrasiyle şunda bunlar vatandaşlık yurttaşlık haklarıyla bağdaşmayacak yaptırımlar var. Yarı kölelik uygulamaları diyebiliriz. Dolayısıyla işin böyle bir tarafı var ama nitelikli iş gücü ihtiyacı her zaman var. İşte görüyorsunuz yani çok ilginç örnekler var. Mesela bu ipek meselesinden bahsederken adam diyor ki ya nasıl çözememişler diyor. 10 sene boyunca memleketin en önemli gelir kalemlerinden bir tanesi insanlar kırılıyor, adamlar da bu önceliğin farkında çözmeye çalışıyorlar ve bu işin üzerinde çalışan en önemli adamlardan bir tanesi de Osmanlı Tebaasından adam tak diye adam buluyor getiriyor ve çok kısa bir süre içerisinde çözüyor bunu. Ama bizimkiler çalışıyor, çabalıyor, çözemiyor. Yani şimdi böyle de bir şeyimiz var. Yani yöneticilerde de böyle bir nitelik sorunumuz var. İşin gerçeği bu. Nitelikli insanlar var mı? Var. O dönem koşullarında da çok nitelikli insanlar da var. Ama öte taraftan da işte nitelikli insanların da kolay tasfiye edilmesi gibi bir durum da var. Yani o dönemin mesela en önemli akli düşündüğünüzde Cavit Bey'in mesela Cumhuriyet döneminde başına gelenleri de biliyoruz. Yani çok parlak olmak da belki iyi bir şey gösterilmiyor. Mesela yabancıların en çok takdir ettiği Osmanlı'da en iyi iktisat bilen adam, hatta yegâne ekonomi bilen adam dedikleri adam da işte tehlike olarak görülüyor. Sonraki dönemde ve işte İzmir suikastı sebebiyle de öldürülüyor biliyorsunuz. Dolayısıyla şimdi işin böyle bir tarafı da var. Nitelikli adamlar varken de ne kadar doğru kullanılıyor ama günümüze gelip baktığımızda gerçekten nitelikli iş gücü sorunun ciddi

anlamda karşımıza çıktığını görüyoruz. Burada en önemli şey bence ekonomiyle çalışan nüfusun uyumsuzluğu ekonominin ihtiyaçlarıyla çalışan nüfusun uyumsuzluğu. Bu da üniversitelerin giderek önemini kaybetmesine yol açıyor. Bu yurtdışında da yaşıyor farkındaysanız. Bugün Amerika'da da Avrupa ülkelerinde de artık üniversiteler acaba bir önceki yüzyıla ait konumlardı ve önümüzdeki dönemde olmayacak mı, meselesi tartışılıyor ki Türkiye'de bence çok da ivedi bir şekilde tartışmamız gerekiyor. Üniversiteler büyük ölçüde karşılarını getirmiş durumda. Yani inanılır gibi değil. Özellikle pandemiyle birlikte yaşadığımız kırıma şimdi ben benzer sınav sorularını soruyorum. Asistan arkadaşlarım da tutuyorlar istatistiklerini. Bakın pandemi öncesi sonrasındaki düşüş 20 puan falan seviyelerinde ortalamalarda. Dehşet bir şey. Neredeyse gelen öğrencinin niteliği sanki 5 yaş küçük öğrenci gelmeye başladı gibi yaşadığımız değişim. İşin böyle bir tarafı da var. Ama gerçekten lisans eğitimi bildiğimiz anlamıyla büyük ölçüde karşılığını yitiriyor. Toplum açısından da baktığımızda uzmanlaşma kollarımıza vesaire daha düşük nitelikli. Bunu demekle de zorlanıyorum. Tekstil vesaire gibi o da çünkü ayrı bir uzmanlaşma gerektiriyor. Mesela başka alanlarda bir iş gücüne ihtiyacımız var. Şimdi daha dün konuşuyorduk mesela bu göçmen karşıtı söylemler seçim dönemlerinde özellikle tekrar bir yükselişe geçiyor. Ama öte taraftan mesela piyasaya çıkıp baktığınızda gerçekten ekonomiye yani tekstil atölyelerine gittiğinizde, tersanelere gittiğinizde, fabrikalara gittiğinizde yani üretim birimleri üzerinden okumaya başladığınızda şey diyorsunuz ki ya bu adamları gönderdiğiniz zaman Türkiye ekonomisi bir anda durur, bir anda. Yerine kimi koyacaksınız? Üniversitelerden amfilere dalıp o adamları zorla sürmeniz lazım üretim birimlerine. Dolayısıyla işin bir de böyle bir boyutu var. Her yerde üniversite açtık. Ama öte tarafta da işin üretim ayağında ciddi boşluk oluştu. Bundan dolayı diyorum eğitim politikası, nüfus yapısı ve üretim biçimimiz arasında giderek büyüyen bir uyumsuzluk ve uçurum var gibi geliyor bana. Teşekkür ediyorum.

salondan - Çok teşekkür ederim. Gerçekten doyurucu bir oturum oldu. Bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Hezarfen her işten anlayan ama bir uzman kadar çok iyi anlamayan insandır. O yüzden toplumsal konularda Hezarfen insanlarla uzman insanların uygun optimal birleşimini bularak bu çözümü üreteceğiz. Marksizmle ilgili söylediklerinize kesinlikle katılıyorum ama bu çözüm mümkün değildir. Biz Osmanlı'dan, babamızdan, dedemizden geldi diye bunu kabul etmek mümkün değil; yaşamın doğasına, insanın doğasına aykırı. Murat Hocama da bir ekleme yapalım. Taşra Üniversiteleri diye bir kitap yayınlandı. Sekiz yıl çalışarak bir gazeteci arkadaşımız yayınladı. Yani 209 tane üniversite var. Şu anda ne eğitimde ne işte olan yüzde 25 genç var. 8 milyon civarında gerçek işsizlik var. Yani bunları sadece

konusarak geçmek yerine esas bunları konuşmak gerekiyor yani tarihten öte. O yüzden katılmıyorum hocam. Kusuruma bakmayın. Çözüm mümkün ama atı alan Üsküdar'a geçtiği için yani gördüğünüz gibi elektrik mühendisleri odası veya mimarlar odasında yaşanan olaylardan da haberiniz var. Sonuçta TMMOB veya meslek odaları engel oluşturuyor düzenin hayatını devam ettirmesine. Teşekkür ederim. Hezarfen, insan veya Hezarfen kurullarla çözüm mümkündür.

izzeddin önder - Teşekkür ederim. Yok tabii mümkün olabilir. Yani ben bazen mahsus böyle keskin konuşuyorum ki bazı şeyleri düşünelim diye. Şimdi biraz üniversite meselesine iki dakika gelelim Sayın Başkan'ın müsaadeleriyle. Gerçekten Batı'da da Amerika'da üniversiteler artık demode olmuş gibi görülüyor ama bu daha çok sosyal bilimler için geçerlidir. Daha çok mesela insanlar ne derse tarihi okumaya gidiyorlar. O da biraz kolay oluyor. Ama tıp bilimleri için böyle bir şeyi söz konusu değil. Çünkü insanlar orada şu farkı algılamalılar, orada insanlar tıp söz konusu olduğunda veya fen söz konusu olduğunda sosyal düşünce sistematığıyla meseleyi karşılamıyorlar. İhtiyaç diye görüyor. Bu binaları depreme dayanıklı olarak çelik binalar yapmamız lazım deyip, koca binalar yapıyorlar. Kanseri çözmemiz lazım. İşte orada üniversite araştırma önemli oluyor. Yani orada bağnaz bir şekilde oluşturulan direnciyle veya toplumsal olgularla oluşan direnciyle karşılaşmıyor. Daima yeniliğe daha açık oluyor. Ama sosyal bilimler öyle değildir. Hatta çöküyor bile. Yani bugün özellikle sosyolojiye baktığımızda geçmiştekiler gibi sosyologlar yetiştirilemiyor. Amerikan türü anket sosyologları yetiştiriliyor. Topluma anket yapın ne istiyorsa o odur demek istiyor. Ama alttaki altyapıyı da korumuş oluyor bu. O zaman toplum bilinci dediğimiz şey nasıl ortaya çıkıyor diyor. Beni aşan bir konu ama şu kadarını söyleyeyim son cümlem olarak müsaade buyurursanız. Bunu bence sanayi belirliyor. Peki sanayiye ne belirliyor? İşte onu da ileri sanayi belirliyor. Onun için bu kademeler olduğu zaman bizim beyin yapımız o kademelileşme şeklinde oluşmaya başlıyor. Benim işte biraz çaresiz gibi görünen, sizi üzen, ki kusura bakmayın öyle şey yaptıysam, bugün Türkiye'de aynı olay cereyan ediyor. Çünkü bugünkü sanayi mesela, bizim sanayimiz 2. Sınıf sanayi dolayısıyla üniversite-sanayi iş birliği, üniversiteyi 2. sınıfta tutmak demektir aslında. Bu iş görünüşte çok güzel, ama 2. sınıf sanayi ile iş birliği yapıyorsunuz. İleri sanayiyle Batı'nın, Amerika'nın, Almanya'nın, İngiltere sanayi ile iş birliği yapmıyorsunuz. Bu ise bir amaçtır. Sayın Hocamın dediğin gibi onlar gelmiyor, bize yaptırtıyorlar yoksa ki direkt gelmiyorlar, zaten gelmez, o da stratejidir. Teşekkür ederim.

2. GÜN CUMHURİYET VE İKTİSAT

Turan Kentbay Anısına

29 Şubat 2024 Perşembe

2. Gün 2. Oturum

cumhuriyet'in sınıfsal ve iktisadi mücadeleleri

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Hakan Ongan

Panelistler: Dr. Murat Özveri

Özkan Atar

Dr. Öğr. Üyesi Sungur Savran

aylin altınay - Değerli konuklar, saygıdeğer hocalarım, pek sevgili öğrencilerim, öğrencilerimiz, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin bu sene kırk yedincisini düzenlediği İktisatçılar Haftasının ikinci gün, ikinci oturumuna hepiniz hoş geldiniz. Cumhuriyetin Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset başlıklı bu haftamızın ikinci günü Turhan Kentbay'ın anısına düzenlenmiştir. İkinci oturumumuzun başlığı cumhuriyetin sınıfsal ve iktisadi mücadeleleri başlığını taşıyor. Oturma başkanlık edecek olan Sayın Hocam Profesör Doktor Hakan Ongan kürsü sizin.

hakan ongan - Tekrar hoş geldiniz. Buyrun Özkan Atar sizinle başlayalım.

özkan atar - Hocam bizim özgeçmişimizi anlatırken tabii hep çalışma yaşamının içerisinde oldum, ben on dört yaşında ortaokuldan sonra çıraklık eğitimiyle başladım çalışma yaşamına. İzmir'de o zaman BMC kamyon ve otobüs

fabrikasında yaklaşık orada üç bin üzerinde işçi çalışıyordu. Endüstri Meslek Sesi kapsamı içerisinde öğretim programı içerisinde her yıl torna tesviye bölümüne, döküm ve modelhaneye ve aynı zamanda kaynak ve metal işleri bölümüne yaklaşık bir 100-150 çırak alıyorlardı. O da imtihanla yani. Biz o zaman oraya girdik. Mesem projesi kapsamında iş cinayetinde yaşamını yitiren çocuklarımız oldu son dönemde, dikkatlerinizi de çekmiştir, onun için bunu anlatıyorum. Biz o dönemde aynı bugünkü gibi yani haftanın bir günü ders olarak geri kalan günlerde de atölyede bilfiil üretim içerisinde çalışarak, çalışma yaşamı içerisindeydik ve yine o dönemde de aynı işçilerin yapmış olduğu üretimi bize bilfiil yaptırıyorlardı ve cüzi bir ücret alıyorduk. Asgari ücretin yanılmıyorsa üçte biri olabilir ya da o düzeyde bir ücret alınıyordu. Şimdi tabii aradan hemen kırk yılı aşmış bir süre geçti. Ve bugün hala çocuklarımız aynı şartlar altında. Meslek eğitimi adı altında sermayeye ucuz iş gücü olarak, hatta ucuzluktan da ziyade biliyorsunuz onu da- iş kur üzerinden işsizlik fonundan karşılanıyor onların ücretleri- tamamen bedava bir işgücü kaynağı olarak ne yazık ki çalıştırıyorlar. Tabii bizim hepimizin görevi

bunlara karşı mücadele etmek. Şimdi tabii biz sendika yönetiminde ben şahsen aşağı yukarı otuz yıla yakın süredir görev yapıyorum. Hep seçimle geldik görevlerimize. İki yılda bir ya da dört yılda bir...Her sendikada öyle işçi kendi temsilcisini kendisi seçsin, toplu iş sözleşmelerinde kendisi karar versin, onun fikri sorulsun falan ne yazık ki böyle değil. Bunlar da bizim düzeltmemiz gereken yanlarımız. Ben İzmir doğumluyum. Cumhuriyet dediğiniz zaman tabi ülkemizin her yerinin kendine özgü kültürü var, kendine özgü gelenekleri var ama İzmir gerçekten cumhuriyete bağlı çağdaş yaşam konusunda. Ege'nin kendine özgü bir yaşam tarzı var ve cumhuriyet değerlerine gerçekten bağlı. Biz de aileden, babadan, konu komşudan, çocukluğumuz döneminde kırk kırk beş yıl öncesinde öyle dönemlerde yetiştik. Ben yirmi üç yaşında bir kız çocuğu babasıyım onu da hep böyle her Cumhuriyet Bayramı'na katılsın diyerek yetiştirdik. Ailece böyle kırmızı gömleklerimizi giyeriz, eşimle birlikte ailece katılırız, ederiz. Yani benim böyle bu hissetmem özel bir durum değil ama tabi Cumhuriyeti içselleştiren, Cumhuriyete sahip çıkan, bugünkü geldiği noktada bile onu korumaya çalışan, onun değerlerini korumaya çalışan bir kişi olmaya çalışıyorum. Görev yaptığım kurum, yani DİSK konfederasyonunun kurucu sendikası Birleşik Metal-İş Sendikamızda da rahmetli genel başkanımız-onursal başkanımız Kemal Türkler önderliğinde kurulmuş bir sendika- bu kültürü, bu anlayışı yaşatmaya çalışıyoruz.

Cumhuriyet'in yüzüncü yılını kutladık geçtiğimiz aylar içerisinde. DİSK olarak da *yüz yılın emeği ve emeğin yüz yılı* sloganıyla bir toplantı da gerçekleştirdik. Bir şölen de gerçekleştirdik. Tabii yüz yılın emeği, işçi sınıfının, emekçilerin, akademisyenlerin, gençlerin, kadınların hep birlikte ta ki 1920'lerden, işgal sonrasında Cumhuriyet'in kuruluşuna, bağımsızlığın kazanılmasında halkın, emekçilerin o verdiği büyük mücadelelerden sonra biraz ben bugün geldiğimiz noktaya aşama aşama nasıl geldik sizlere onlardan müsaadenizle bahsedeceğim.

Emperyalist işgale karşı ulusal kurtuluş savaşının başarıya ulaşması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle emekçi cefakâr halkımız neleri kazandı? Şöyle kısaca hemen bakalım bağımsızlığımızı en önemlisi tabii, işgal altındaki bir ülkede bağımsızlığımızı kazandık. Padişahlık, kulluk sistemine son verilmesi. Eksikli de olsa halk egemenliğinin yolunun açılması. Tek kişiye bağlı yönetimden meclis yönetimine geçmeyi o günün koşulları içerisinde başardı halkımız.

Halifelğe son verilmesi tabi, laikliğin kabul edilmesi, orta çağ karanlığının devletin ve toplumun işlerinden uzaklaştırılması, aklın ve bilimin, bilginin öncülüğünün benimsenmesi ve medreselerin kapatılıp modern eğitime geçirmesi. Bunların tabi Cumhuriyet'in başından itibaren bugünlere kadar taşınma mücadelesinin verilmesinde çok önemli konular. Kadın hakları, kadınların toplumsal yaşamın çalışma yaşamının her alanında eşit ve özgür yurttaşlar olarak yer almasına yönelik mücadelenin önünün açılması, komşu halklarla barış ve eşitliğe dayanan dostluğun pekiştirilmesi, savaşın bölge açısından Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte sonlanması, ülkenin ekonomik olarak ilerlemesi için de kamu yatırımlarının güçlü bir şekilde ekonomik alanda devreye sokulmasının yolunun açılması, fabrikaların kurulması. Sümer Bankların, sonrasında demir çelik fabrikalarının kurulması, şeker fabrikaları işte ne bileyim yani baktığımız zaman sanayi, gıda, metal giyim, tekstil bütün alanlarda kamu eliyle üretimin teşvik edilmesi. Bunlar Cumhuriyet'in en önemli alanları. Şimdi feodal dönemin ekonomik altyapısının al aşağıya edilme süreci sonrasında yeni çağın temel çelişkisinin emek sermaye çelişkisine dönüşmesi, işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte, 1950'li yıllardan sonra özel sektör ve burjuvazinin sahneye çıkmasıyla birlikte tabi sendikal mücadele, işçi sınıfının mücadelesi de farklı bir yol alıyor. Cumhuriyet'in işçilerin, işsizlerin yoksulların, kadınların, gençlerin kısacası bütün emekçi halkın cumhuriyeti olabilmesi için işçiler aralıksız mücadele ettiler. Örgütlenme hakkı, sendika kurma hakkı sınıf esasına dayanan siyasi parti kurma hakkı için aralıksız mücadele etti işçiler ve onurlu işçi önderleri ve sonrasında birçok bedeller de ödediler.

Nihayet 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından ilk sendika kurma hakkını aldıktan sonra biliyorsunuz Maden-İş Sendikası o dönem bizim sendikamızın ilk kurulan Demir-İş Sendikası sonrasında Maden- İş oluyor 1980'e kadar. DİSK kurucu sendikası Madeni Eşya İşçileri Sendikası'nın kuruluşu 1947. 1947 yılında kurulduktan sonra -Murat hocam bunlara daha fazla girer - o yıllarda kurulduktan itibaren grev hakkının olmadığı, fiili olarak toplu iş sözleşmesinin belli bir standarda ve düzene dayanmadığı, sendikaların aslında bir işçi birlikleri niteliğinde işverenlere karşı o dönemde olabildiğince hakların gelişmesi, çalışma saatlerinin düzene girmesi açısından verdikleri mücadeleler... 1961 anayasasıyla birlikte - burada en önemli dönüm noktalarından biri- Saraçhane meydanında düzenlenen miting. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği o dönemde Maden İş Sendikası da bu mitingde öncü rol oynuyor ve o mücadelenin içerisinde aktif belirleyici sendikalardan birisi. Şurası önemli, *Grevsiz sendika silahsız askere benzer. Lütuf değil hakkımızı istiyoruz* sloganıyla aslında Cumhuriyetin yani aradan geçen 1960'lı yıllara kadar geçen bütün süre boyunca işçilerin sendika kurma hakkı kısmen olmuş olsa bile sınırlı ölçüde, toplu iş sözleşmesi -tabii grev hakkının olmadığı toplu iş sözleşmesi de-

bugün halen yaşıyoruz...Grevler yasaklanıyor erteleme adı altında tamamıyla sendikal hakların belirli bir baskı ve dikta altında kısıtlanması sürecini de dönüp dolaşıp aradan yıllar geçmesine rağmen yaşıyoruz. Tabii ki fiili grev Maden-İş Sendikasına düşüyor ve bildiğiniz gibi Kavel grevi yeni bir dönemin başlangıcı. Nihayet Kavel greviyle 274, 275 sayılı yasayla grev ve toplu sözleşme hakkı kazanılmış oluyor. Cumhuriyet için, cumhuriyetin kuruluşu için, canlarını feda etmekten çekinmeyen işçiler, emekçiler cumhuriyetin ilanından kırk yıl sonra ancak temel bir hakkın kazanılabilmesi noktasına- o da önemli bedeller ödeyerek, önemli mücadeleler vererek-fiili grevlerle grev hakkının, kazanılmasının yolunu açarak netice itibariyle bunu elde etmiş oluyorlar.

Cumhuriyetin korunması, geliştirilmesine işçi sınıfının ve özel olarak Maden-İş Sendikasının katkısı başlığını işlerken DİSK'in kuruluşuna ve mücadelesine özel bir yer açmak gerekir. Burada bunları uzun uzadıya açıklayacak noktada değilim ama 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan emperyalizmi dünyayı çıkarlarına uygun bir şekilde biçimlendirmek için ekonomik, siyasi, sosyal, askeri her aracı acımasızca kullanıyor. Türkiye işçi sınıfının bağımsız gelişimini, örgütlenmesini engellemek, sendikaların mücadelesini iş yerleri içinde sınırlı alana hapsetmek, işçilerin örgütlü biçimde politikaya katılımını engellemek için de bütün imkanlarını netice itibariyle seferber etti. DİSK'i kurmak için yola çıkan Kemal Türkler ve yol arkadaşları bu tehdidin farkındaydı. DİSK'in kuruluş bildirgesinde bu saldırılara karşı mücadeleyi de esas alacaklarını şu cümlelerle kayda geçirdiler -bugün bizim rehberimiz niteliğindeki cümleler- "Emperyalizmin devletimizin ve milletimizin hayatına yeniden kast etme çabalarının arttığını ve bir avuç aracının kapkaççının ve sömürücünün bu çabalara katıldığını gören bizler, büyük Atatürk'ün daha 1921'de ilan ettiği gibi, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı savaşımaya ant içmiş sendikacılarız" diyerek 1967 yılında 13 Şubat'ta DİSK'in kuruluş bildirgesine bu cümleleri geçiriyorlar. Maden-İş Sendikası'nın öncülüğünde 1967 yılında DİSK'in sendikal mücadeleye girmesiyle birlikte -tabii dönemin politik siyasi koşulları içerisinde de- Türkiye'de 1967'den 1980'e gelinceye kadar tabii önemli grevler, hak kazanımları, işçi sınıfının sadece ekonomik mücadele değil 15-16 Haziran direnişinde büyük işçi fiili grevinde ortaya çıkmış olduğu gibi kendi varlığına, örgütlü haklarına demokratik haklarına saldırı olduğunda da neleri yapabileceğini yine o dönemlerde işçi sınıfımız büyük bir deneyimle hem kendi mücadelesini geliştirerek hem de topluma o dönemin cumhuriyet koşulları içerisinde bunları ortaya koymuş. Tabii daha sonrasında biliyorsunuz yine Devlet Güvenlik Mahkemeleri direnişleri 1976 yılı, 141- 142'ye hayır, 1978'li yıllardan 1980'e kadar uzanan büyük grev MES'e karşı metal işçilerinin sürdürmüş olduğu grevler, faşizme ihtar eylemleri başta olmak üzere dönemin koşulları içerisinde. 1980'e giderken siyasi suikastlar

Kemal Türkler'in katledilmesi temmuz ayında, daha darbeden bir- iki ay öncesinde- o zeminin hazırlanması noktasında sivil faşist hareketlerin, iktidardaki demokrasi ve emek düşmanı yönetsel yapının, siyasi iktidarın da yol vermesiyle birlikte o süreç ne yazık ki yaşandı. Şimdi tabii 12 Eylül'e 1980'e gelinceye kadar, 1923 yılından itibaren Cumhuriyet içerisinde işçi sınıfı aslında cumhuriyetin temel değerleri, çağdaşlaşma, birçok alanda ortaya çıkan devrimler, toplumsal yaşamın değişmesi, ekonomik alanda değişikliğin ortaya çıkması ama netice itibariyle tabii burjuvazinin güçlenerek bir sınıf olarak toplumsal yaşam içerisinde, ekonomik yaşam içerisinde güçlenmesiyle, örgütlenmesiyle tabi MES o dönemde on iki Eylül'e gelinceye kadar Türkiye sermaye sınıfının koçbaşı, baş aktörü . Büyük MES grevlerinde aslında Türkiye'de işçi sınıfının, dişiyle tırnağıyla hem kendi haklarını kazanmaya çalışması hem de toplumsal yaşamın, siyasal yaşamın sosyalizme doğru daha toplumsal bir nitelik kazanması açısından da -bir siyasal mücadeleyi de netice itibariyle sürdürmesi- söz konusu. Sadece kendi haklarından ziyade kendi ekonomik haklarından ziyade.

Hızlıca toparlıyorum. Köşe taşları açısından birkaç şey önemli. 12 Eylül darbesinden sonra işçilerin toplu sözleşme yapma hakkının ortadan kalktığını görüyoruz. Bir iki dönem yüksek hakem kurulu sözleşmeleri dayatılması, sonrasında tabii 1989 Bahar Eylemleri, 1990 MES grevi yine yüz bine yakın işçinin katıldığı ve ilk bir ay içerisinde yasaklanan grev, büyük madenci yürüyüşü, bunlar son derece önemli mücadele başlıkları. Netaş grevi onun da aslında Türkiye sınıf mücadelesinde çok önemli bir yeri var. Bugüne geldiğimiz noktada, aradan geçen süre içerisinde yine sermaye sınıfının aslında cumhuriyetin temel niteliğini, sadece kendi kazancı açısından, kendi sınıfsal, toplumsal pozisyonu içerisinde, onun kendi değirmenine su taşıyacak kadar demokrasiye izin vermesi, işçi haklarına izin vermesi noktasını halen yaşıyoruz. İşte 2010'da biz MES'e karşı 12 Eylül sonrasında diğer sendikaların, güdümlü sendikaların sözleşme imzalamasından sonra ilk grev hamlesini yaptık. 2015'te Ocak ayında yaklaşık yirmi bine yakın metal işçisiyle grevin o dönemde kararını aldık, uyguladık. Hepsinde grev ertelemeleriyle karşı karşıya kaldık ve şu anda grev ertelemesi adı altındaki uygulama açıkçası anayasa mahkemesi kararlarına rağmen. 2015'te biliyorsunuz Anayasa Mahkemesi, 2015 grevinin ertelenmesinden sonra 2018'de çıkan anayasa mahkemesi kararı var, şu anda Türkiye'de anayasa mahkemesi kararları seçme ve seçilme hakkı da dahil olmak üzere, işçilerin hakları da dahil olmak üzere tanınmadığını aslında sadece rafta ya da ne bileyim kitabın içerisindeki sayfalarda kalan bir haktan ibaret olduğunu görüyoruz. Cumhuriyetin yüzüncü yılını devirmişiz. Tabii ki cumhuriyete sahip çıkacağız. Laikliğe sahip çıkacağız. Kadının toplumsal yaşam içerisindeki eşitlik ve özgürlük mücadelesine sahip çıkacağız. İşçilerin hak ve özgürlüklerinin mücadelesine sahip çıkacağız ama şöyle tabloya kısaca bakacak olursak işçiler

sendikal örgütlenme hakkını bugün kullanamıyorlar. Kullandıklarında kapının önünde buluyorlar kendilerini. Ona karşı işçiyi kapının önüne koymayan işverenler de mahkeme itirazı yapıyorlar. İnanın bizden daha iyi biliyorsunuzdur. Mahkemeler beş yıl, altı yıl sürüyor. İşçi toplu sözleşme hakkını kullanamıyor. Beş- altı yıl hadi sabretti. Sendikaya neden gittiğini unutan işçi var. Ya biz beş sene önce bu sendikaya üye olmuştuk. Ne elde ettik ne elde edeceğimiz diyen... kalırsa yani o iş yerinde atılmadan kalırsa beş sene zarfında... Neticede toplu sözleşme masasına oturma hakkını kazandığında da bir sabah bir bakışta Bekaert grevini yaşadık Kocaeli'de biliyorsunuz. Cumhurbaşkanı kararnamesine rağmen biz bunu tanımıyoruz dedik. 1962-1963 yılındaki Kavel grevinde olduğu gibi. Anayasadaki temel hakkımıza sahip çıkarak aslında sendikanın kayyumlara devredilmesine, yöneticilerinin tutuklanmasına, işçilerinin bildirimsiz, tazminatsız işten atılma riskine rağmen bakın kırk yılı aşkın süre önceki hakkımıza tekrar geri dönmüşüz.

Şu anda cumhuriyetin işçi sınıfı olarak hangi hakkından yararlanıyorsunuz diye bana sorarsanız söyleyecek çok fazla bir şeyim yok açıkçası. Ne yazık ki durum bundan ibaret ama altını çizerek söylüyorum. Bu cumhuriyet başta sermaye sınıfı ve işçi sınıfı başta olmak üzere diğer toplumsal sınıfların da kendi bulundukları yer aldıkları sınıf açısından... Rıza Kuvas'ın 1967'de söylediği gibi bitmeyen bir kavga. Bu kavga ne zaman bitecek? Biz ne zaman ki sömürsüz sınıfsız bir dünyayı kurma başarısını göstereceğiz o zaman bizim için yani işçi sınıfı için gerçek cumhuriyet, demokratik, halkın kendini özgürce ifade edebildiği, kendini geliştirebilmek açısından, ülkesini bugün olduğu gibi işte altın madencilerinin hem insanımızı katlettiği hem doğamızı katlettiği hem bütün doğal kaynaklarımızı sömürdüğü neticede onu sömürmesine aracı olan işçileri de toprağın altında katlettiği gibi bir durumu bertaraf edeceğiz inşallah. Bu konuda inancımız tamdır. Üyelerimiz, metal işçileri tarihsel süreçte sınıf mücadelesinin lokomotifidir. Türkiye'de de metal işçileri işçi sınıfının lokomotifi... DİSK Türkiye işçi sınıfının mücadele örgütü. Bugün belki yaptıklarımız yeterli olmamış olsa bile en iyisini yapmaya gayret sarf edeceğiz. 2024 1 Mayıs'ı bu cumhuriyet içerisinde yine bize özgürce yaptırmamak için ellerinden gelen baskıyı ortaya koyacaklar. Dediğim gibi bitmeyen bir kavgadır. Kavgamızı layıkıyla sürdüreceğiz. Ben hepinize sendikam adına saygılar sunuyorum. Teşekkür ediyorum beni sabırla dinlediğiniz için.

hakan ongan - Biz çok teşekkür ederiz. Özveri hocam. Buyurun lütfen

murat özveri - Herkese merhaba. Efendim ben emek tarihçisi değilim. Son yazdığım Hakan Hocanın da belirttiği gibi bir kitap, ama kitabın en uzun bölümü tarihçe bölümü oldu. İki bin

sayfalık, iki ciltlik bir eseri neredeyse yaklaşık beş yüz sayfası tarihçe ve bireysel iş hukukunun tarihçesiydi. Oraya girdiğim zaman gördüm ki; bir, Türkiye'nin herhalde bir yüz yıl hatta 1909'u da ele alırsanız daha uzun bir süredir yaşananlara en azından hukuki gelişmeler, yani hukuk derken iş hukukunu kastediyorum, gelişmeler açısından baktığımızda kitapta en sık tekrarladığım cümlelerden bir tanesi şu oldu. Çalışma hayatında ya da iş hukukunda, dün de bugün de ve yarın da galiba ne tartışmalarda ne de ele alınış biçimlerinde çok da aslında bir şeyin değişmediğini gördüm. Aktörler değişiyor ama ana söylemin değişmediğini gördüm. Birincisi bu değişmeyenlerden bir tanesi kadim bir devlet

politikası var bu konuda. Bu kadim devlet politikası bireysel iş hukuku alanında hakları ya da kavramları tarif ederken oldukça işçiden yana birtakım sözcükler ifade edebiliyor. Kanunlar çıkartıyor, yönetmelikler çıkartıyor. Aman bunlar uygulanmasın, kanun olarak da var olsun deniliyor. Zaten kitabın ön sözünde o nedenle işçisiz iş hukukuna itiraz çabasıdır. İşçinin özne haline gelmesine asla izin vermeyen, yasal düzenlemelerde birçok şeyi var gibi gösteren ama hayatın içerisinde olmasına da olanak tanıyacak düzenlemelerden bence tesadüfen değil, bilinçli bir şekilde kaçınan kadim bir devlet politikasıyla karşı karşıya olduğumuzu gördüm. Şimdi daha somut gitmek gerekirse kitabımın adı işçi hukuku. Ben piyasadaki olan, ne diyelim Aziz Çelik'in tabiriyle hâkim iş hukuku ya da yaygın diyeyim ben getiremedim Aziz bir tabir kullanıyordu. Farklı olarak ve buradaki öznesizliğe itiraz etmek için adını işçi hukuku diye belirlemiştim. Sonra Mesut Hoca ile de konuşurken hoca dedi ki yeni bir şey söylemiyorsunuz aslında zaten işçi hukukuydu. Nasıl yani dedik? Biraz araştırın dedi hoca. Ve biz 1936 yılında Türkiye'de yazılan ilk iş hukuku kitabının adının Ali Fuat Başgil tarafından kaleme alınmış, işçi hukuku olduğunu gördük. Geçenlerde de Zeki Erdut Hoca aradı beni. ILO yüzüncü yıl nedeniyle Türkiye'yle ilgili yazışmalarını tercüme etti, yayınladı. 1921'deki yazışmaları da gördük ki iş hukuku diye bir şey geçmiyor. İşçi hukuku diye geçiyor. Dolayısıyla biz de bu nedenle daha rahat bir şekilde ve özgüvenli bir şekilde işçi hukuku dedik.

İşçi hukuku kendi içerisinde bireysel ve kolektif olarak ayrılıyor. Bireyselden başlayacak olursak 1924 yılında işçi kavramının resmi olarak kabul edildiği, İzmir İktisat Kongresi'nde amele yerine işçi denilmesi kararlaştırılıyor. Sanayi Teşvik Kanunu'yla paralel bir şekilde bir de iş kanununun çıkartılmasına yönelik kararlar alınıyor. Sanayi Teşvik Kanunu yanılmıyorsa çok kısa bir süre sonra 1924'ten sonra çıkıyor ancak Mustafa Kemal'in CHP'nin her kongresinde iş kanunu da çıkartmalıdır diye bir cümlesi tekrarlanıyor olmasına rağmen 1927-29-32-34 tasarıları kadükleşiyor. Buraya baktığımızda bu tasarılarının ortak noktası nedir diye sorarsanız işçilerin özne olmasını sağlayacak, yani kolektif iş hukukuna kapı açacak, işçilerin kendi kendine yardım ilkesi çerçevesinde örgütlenerek hak almalarına kapı aralayan bakın güvence getiren demiyorum kapı aralayan düzenlemelerin kadükleştirilmiş olduğunu, bunun da bilinçli büyük tavır olduğunu görüyoruz. İki tane de bakan gidiyor bu süreç içerisinde. Dolayısıyla 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan grev fırtınası, Hürriyet Grevleri denilen fırtına Tadili Eşkal kanunu doğruyor. Tadili Eşkal kanunu kesmiyor, bir sınıf korkusu diye ifade edebileceğimiz bir kadim devlet politikası belirleniyor. 1936'da kabul edilen ilk iş yasasını Recep Peker rejim kanunu diye tarif ediyor ve memlekette oluşacak sınıf cereyanlarını dağıtıp yok edecek kanundur deniliyor.

Kanunun tartışmaları sırasında en sık tekrarlanan cümle; sınıf cereyanlarına karşı çıkmak muvazene sağlamak, işçi ve iş veren arasında muvazene sağlamak olarak adlandırılıyor ve 3008 sayılı ilk iş yasamız 1937 yılında yürürlüğe giriyor. Şu anda 2024 yılındayız. İddia ediyorum yasa, ruhuyla, temel kavramlarıyla, mantığıyla, yaklaşımıyla halen ayakta, halen yürürlükte. İşçi eğitimlerinde en çok zorlandığım şeylerden bir tanesi örneğin, beyaz yakanın işçi olup olmadığı, ya da birtakım hekimlerin, mühendislerin bağımlı olarak çalışanların işçi olup olmadıkları. Karşıma hemen 3008 sayılı yasadaki itiraz çıkıyor, ama onlar bedenen çalışmıyorlar. Fikri ve bedeni çalışma ayrımı üzerinden işçi tarihi 3008 sayılı iş yasasında var. 1967'de yürürlükten kalktı. Yürürlükten kalkan bir mevzuat halen günümüzü veriliyor. Adam beyaz yaka, sendikalı olamaz ki diyor iş yeri sendika temsilcisi. Sadece bir yanılgıya bağlı da değil. Temel yaklaşımı olarak da halen yürürlüğünü koruduğunu görüyoruz. Birkaç örneklerde söyleme bu iddialarımı doğrulacak şekilde biraz da karma yaparak gideyim. 1937'de yürürlüğe giriyor. Bize iş hukuku öğretirlerken rahmetli oldu bir sürü hocalarımız. Derlerdi ki çağına göre çok ilerici hükümler içeren bir iş kanunumuz vardı. Evet. Çağına göre çok ilerici hükümler içeriyordu. Gericiliği sınıf esasına dayalı cemiyetler kanunuyla ikiz kardeştir. Sınıf esasına veya sınıf adına dayalı cemiyet kurma yasağıyla birlikte yürürlüğe girmişti. Çalışma sürelerinden tutun da işin tariflerine kadar...Çok güzel, önemli hükümlerde içeriyordu. Ah bir de yürürlüğe girseydi. 1937'de resmen yürürlüğe girdi. 1940'ta Milli Koruma Kanunu çıkartıldı ve iş kanunu

tüm düzenleyici hükümleri milli korunma kanunuyla birlikte 1945 yılına kadar askıya alındı. Yani Türkiye'de 1940-1945 yılı arasında uygulanan bir iş kanunu yok. İş kanunu yürürlükte ancak Milli Korunma Kanunu ve Milli Korunma Kanunu kapsamında oluşturulan kurullar fiilen çalışma hayatını şekillendiren bugünkü Cumhurbaşkanlığı Kararnamelere benzer kararnameler çıkartarak çalışma hayatını düzenleme hakkını elde ettiler, düzenlediler de. Örneğin on bir saati çıkardılar günlük çalışma sürelerini. Örneğin on bir saati bıraktık. Yirmi dört saat isterlerse bu kurullar kararlarında işçilerin işyerlerini terk etme yasakları getirdiler. Yirmi dört saat. Tabi Milli Korunma Kanunda başka ilginç hükümler de vardı. Örneğin başbakanın bakanları idari ceza verme hakkı var ve bu ceza yönelik de yargı yolu kapalı. İdari ceza vermesi halindeki bir milli korunma kanunu. Milli Korunma Kanunu Demokrat Parti tarafından çok sık eleştirilen bir kanun. Demokrat Parti iktidar olduktan sonra milli korunma kanunun kapsamını ve yaptırımlarını inanılmaz ölçüde geliştiren siyasi iktidar oldu. Milli korunma kanunu genel olarak öğretiliyordu ki, ben de öyle biliyordum, 1960'ta yürürlükten kalktı. İşte 1927 Mayıs sonrası milli korunma kanunu yürürlükten kalktı. Milli Korunma Kanunu kapsamında verilen birtakım cezalar da affedildi. Baktım resmî gazeteye, hayır, Milli Korunma Kanunu halen yürürlükte. Makal hoca dedi ki ya -duyurma, birilerinin aklına getirme- ama halen yürürlükte. Kanun da aynen şu ifade diyor: "Uygulaması askıya alınmıştır" diyor. Uygulaması askıya alınan benim şu hayatımda duyduğum tek kanun Milli Korunma Kanunu ve bu askıdan indirilirse, 4857'deki tüm düzenleyici hükümler herhalde ne olur diye ciddi bir tartışmanın içerisine gireriz diye düşünüyorum.

Başka bir özellik daha var. Nasıl hürriyet grevleri Tadili Eşkal kanununu doğurmuşsa ve Tadili Eşkal kanununu çıkartırken bunu okuyacağım, ayırdım. Devrin sadrazamının çok özlü bir şeyi var, ki o anlayış kadimleşen bir anlayış, okuyup bir cümleyle özetleyeceğim. *"Onların - sendikaları kastediyor-teşekkül etmesi üzerine sermaye sahipleri büyük tehdit altına alınmıştır. Biz ise sermayeye muhtacız ve ona muhtaç olduğumuz bir zamanda sermayeyi tazyik altına almak caiz değildir. Şimdiki halde sendikanın teşkiline lüzum yoktur. Ne vakit oraya gelirsek o vakit tetkik olunur. Memleketin ahvalı maliye ve iktisadiyesi terakki ederse sendika lazım mıdır, değil midir? O vakit bahsedilir. Şimdiki halde hiç lüzum yoktur."* İşte kadim politika o günden bugüne kadar geliyor. Sermayeyi ürkütmeyecek, sermaye birikimine zarar vermeyecek, sermaye birikiminin önünde engel olmayacak bir iş hukuku.

Daha somutunu söyleyelim, Hava Yolları grevinde meclis tutanaklarına geçti, ekonomik zarara neden olmaması halinde grev kullanılabilir. Ekonomiye zarar veriyorsa grev hakkının kullanılması zararlıdır diyen, grevin sosyolojik tanımına mantığına aykırı bir devlet anlayışı yasalara girdi ve halen yürürlükte. Çok güldüren gerekçeler var. Grev hakkının istenilmesini

şöyle bir denklem içerisinde devrin çalışma bakanı ifade ediyor. Deniliyor ki, “Türkiye’de saltanatı kimse isteyemez, bu gericiliktir -saltanatı istemek, gericiliktir, yobazlıktır, irticadır.” Tam kullandığı tabir bu, irticadır. Monarşiyi kimse getiremez, irticadır. Grev hakkını isteyenler de irtica talep ediyorlar. Bu da irticadır. Şimdi grev hakkını soruyorsun- söylemeyeceğim dilim dönmediği için- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir azınlık vatandaşı diyor ki, nasıl irtica oluyor? Diyor ki grev liberal ekonomik modelin ürünü bir kurumdur. Biz karma ekonomisiyle liberalizmi aştık. Aştığımız bir ekonomik modelin ürünü olan bu kurumu bu mecliste getirip savunmak irticadır. Biz irticaya karşıyız diyor. Güler misiniz? Ağlar mısınız? Şimdi bu konuşmanın yapıldığı yerde çok akıllıca başka bir şey yapılıyor. Bu konuşma 5521 bir sayılı kanun ki aslında 3008 sayılı ilk iş yasamızı yeniden var eden 1950 değişikliğidir. Müthiş kapsamlı bir değişiklik geçirmiştir. O dönemde yapılıyor. Ve Türkiye’de belki de ilk kez bireysel iş hukukunu hayatın içerisinde var edecek güvence sistemi bu yasayla geliyor. Tarihe dikkat ama 1950. Ne var öncesinde? 1946 sendikacılığı var. 1946 sendikacılığı öyle bir ürküntü yaratmış ki Sadi Irmak Çalışma Bakanı, önüne gelen herkes sendika kuruyor bunlara nizam vermek gerekir diyor. Sıkı yönetim ilan edilmiş. Kırk altı sendikacılarının kurucularının tamamı içeriye atılmış. Bugün o on yedi maddelik kanun Türkiye Sendikal Hareketi’ni halen şekillendiriyor. Detaylar, ayrıntılar gidiyor ama on yedi maddelik kanun halen yürürlükte, milli devletin çıkarlarını özellikle gözeten sistemin izin verdiği yasallık sınırlarını aşmayı aklının ucuna dahi getirmeyen, yasal sınırlar içerisinde milli menfaatler için iş birliğini, devletle iş birliğini, gerekirse işverenle iş birliğini temel almış bir sendikacılık anlayışı bu on yedi maddeyle bu formül ediliyor. Makbul sendikalar olarak bunlardan halen aramızda varlar.

Bu yapılırken sendikaların cazibesini ortadan kaldırabilmek için işte 1950 değişikliği yapılıyor. 1950 değişikliğinde söylenen sözler çok ilginç. Diyorlar ki adam trilyon kazanıyor diyor sermaye düşmanıymış gibi. On lira ceza var. On liralık cezayla bu adam tabi ki kanun uygulamaz diyor. Meclis tutanaklarından söylüyorum. İşçiler bir iş kanunu olduğunun farkında değiller. İşverenin hiç aldıracağı yok. Olmaz böyle bir şey diyor. O zaman neden bu işçiler haklarını arayamıyorlar? İşçinin hakkını arayamadığı her kuruluş işverenin cebinde haksız kazançtır. Meclis tutanaklarından söylüyorum. Ne yapalım? Özel yetkili mahkemeler kuralım. Ne yapalım? İşçiler açmış oldukları davalarda harç yatırmasınlar. İşçilerin dava açmak için mahkemeye gittiği ve bu nedenle yoksun kaldıkları yevmiyeleri yargılama gideri olarak kabul edilsin. Bu dava sonucunda işverenden tahsil edilsin. Ve bunların tamamı yasalaşsın. Ve en ilginç de işçi temsilciliğine, seçiminden faaliyetlerine kadar bugün hayal dahi edemeyeceğimiz bir güvence sistemiyle donatılıyor. İşçi temsilcisi, İşten çıkartılması halinde, hakkında haklı bir neden olmadan işten çıkartılamaz, işten çıkartılması halinde, çalışmamış olsa dahi tüm özlük

haklarının ödeneceği birisi. Yeter ki sendikalara gitmesin, bireysel iş hukuku üzerinden korumaya alın. Alıyorlar. Ve işçi temsilciliği işten atılıyor. Mesela Rıza Kuvas, mesela Kemal Türkler. Ama rahat durmuyorlar bunlar. Bu güvenceden yararlanarak sendika kuruyorlar. İşçi temsilciliği üzerinden Rıza Kuvas'la Kemal Türkler de işçi temsilciliklerinden işten açılıp yargıyla geri gelip işveren işe başlatmadığı halde özlük haklarını alıp ve buradan sendikalaşmaya giden önderler. Ha bakıyorlar bu olmayınca diyorlar ki yok biz bireysel iş hukuku üzerinden bu işi beceremeyeceğiz. O zaman başka bir düzenlemeye doğru gidelim. İşte sendikalara yol verelim.

CHP çoğunluk partisi 1963. Coşkun Kırca CHP komisyon temsilcisi. Grev hakkı tartışırken kurduğu cümle aynen şu ‘*sınırlandırmaz isek anarşik grevler silsilesiyle karşı karşıya kalırız*’. En çok altı çizilen nokta, milletini seven, milliyetçi vatansever. Peki ne yapmak lazım? Kırk altı sendikacılıklarına yönelik kullanılan sıfatlar: Kızıllar, renkleri belirsiz olanlar, kara renkliler, bunlara geçit vermeyeceğiz. Bu tabirler mecliste kullanılıyor. Kırk altı sendikacılıklarına karşı. Bunlara geçit vermemek için, anarşik grevler silsilesini de doğurmamak için, sistem içi ve anayasaya göre de 1961 anayasasını esas alırsanız oldukça sınırlı bir toplu sözleşme grev hakkı düzenleniyor. Buna da razıyız. Bu dönemi dahi biz altın çağ olarak kabul ediyoruz. Başkan da o altın çağdan örnekler verdi. Saraçhane mitingleri, Kavel direnişi vesaire. Buradan da işçi sınıfı deneyim kazandı diye düşünüyoruz ama sermaye daha fazla deneyim kazanmış. Bu 1960-1980 arası dönemi o kadar dikkatli, o kadar ince incelemiş ve formül etmişler ki Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Mayıs 1980, 12. Olağan Genel Kurul sonuç bildirgesiyle 1982 Anayasasını ne olur çalışma hayatına ilişkin hükümlerini yan yana koyun ne nokta ne virgöl oynuyor. Bire bir yasalaştırmışlar. Bu genel hükümde demişler, örneğin toplu sözleşme yetki sisteminde tıkanan sistemi yargı bir içtihat yoluyla aşmış. İrade beyanı demiş. İşçi gelecek hâkimin önünde hangi sendikayı seçtiğine ilişkin imzasını verecek, mübaşir sayacak yetki sorunu çözeceğim. Hemen kanuna hüküm koymuşlar, demişler ki bakanlık kayıtlarına göre, sadece bakanlık kayıtlarına göre yetki tespit edilir diye o sistemin önüne önlem almışlar. Yetkiye itiraz, toplu sözleşme sürecini durdurur. Bakın üç harfi, otuz sekizinci yılındayım meslek hayatımın. Türk İş, DİSK ve Hak-İş’e bağlı tüm konfederasyonlarda eğitimler ve değişik meselelerle bulundum ve yalvardım. Dedim ki gücünüz varsa “durdurmaz” yapın. Yani üç harfi. Bakın kanunu değiştirin demiyorum. Maddeyi değiştirin demiyorum. Üç harfi *maz* haline getirin durdurmasını. Biz yetkiyi alalım. Onlar her olağan hukuk sürecinde olduğu gibi kuvvetli, yakın delilleri varsa, yakın ispat koşullarını gerçekleştirmişlerse gitsinler mahkemeden tedbir alsınlar ama süreci bizi işletelim.

Yetki sisteminin yazdığım o nedenle kitabın adına sendikasızlaştırma dedim. Çünkü o yetki sistemi sayesinde Birleşik-Metal dahil araştırdığım sekiz sendika araştırdığım tarihteki üye sayıları kadar yetki aldıkları bakın dikkat edin. Yetki almış. Sarı, kırmızı, mor, iyi, kötü, önemi yok. İşçi tercihini risk alarak belirtmiş ve sistemin güvencesi altında olduğunu inanıyor. Üye sayılarının kadar bazı sendikaları da daha fazla, Otomobil İş Birleşik-Metal'de böyle, üye kaybı yaşamış. Eğer bu haksız itiraz olmasa, örneğin Birleşik-Metal'in üye sayısı bugün on beş bin ise atıyorum, otuz bin olacakken, on beş bin üyesi gitmiş. Bu Petrol-İş içinde geçerli. Bu garip gelecek size Türk-Metal için bile geçerli. Çünkü işveren itiraz ettiği zaman aynı sonuçlar çıkmış karşımıza. Dolayısıyla o kadar ciddi dersler almışlar ki, grev ertelemesini anayasaya tesadüfen koymadılar.

275 sayılı kanun 19. maddesi. Bir hukukçunu kanun ezberlemesi aslında ayıptır ama ben bu kanunu çok tekrarladığım için ezberledim. Diyor ki: *işçinin mevzuattan doğan bir hakkı işveren veya işverenin üye olduğu işveren sendikasının talimatıyla ödenmezse işçinin üye olduğu sendikanın işverenin üye olduğu tüm sendikaya bağlı tüm işyerlerine grev hakkı doğar* diyor. Yani şöyle düşünün, X işyeri ikramiyemi ödemiyor. MES'e üye. İşçi Birleşik-Metal üyesi Birleşik-Metal'in o X iş yerindeki ödenmeyen hak için MES'e bağlı tüm işyerlerine grev hakkı, grev uygulayabilme olanağı dopuyor. Hak grevi deniliyordu. Sadece İzmit'te iki defa örneği görüldü. Hiçbir iş veren toplu sözleşmeyi uygulayamıyorum diyemedi. Hak grevi korkusu sayesinde ve anayasa mahkemesi de anayasaya aykırılık iddiasının detayına girmeyeceğim. Bülent Tanör Hoca'nın sosyal haklar kitabında kararın tam metni var çok güzel bir karardır. Referans verip geçeyim. Reddetti.

Benim sevgili Aldıkaçtı hocam. Anayasayı hazırlarken dedi ki, iki toplu sözleşme dönemi arasında iş barışını amil kılmak, mahkemelere olan saygıyı arttırmak için, hak grevi yolunu tıkadık dedi. Yani herkes gibi işçiler de gitsin haklarını mahkemelerde arasın dediler. E aradık doksan dört krizinde 7060 dosya ben şahsen açtım. Yerel mahkemelerde kazandık. Yargıtay da bozuldu. Direndiler mahkeme. Genel kurula gitti. Sosyal siyaset mülahazalarıyla memleket batır diye korktuk. Gerekçilerinden söylüyorum. Tüm bu kararlarımız ortadan kaldırıldı. Baktılar ki işçiler çok fazla mahkemelere saygı diyorlar. 2018'den itibaren geldi hukuk sistemimize; zorunlu ara buluculuk. Adı da kibar zorunda ara buluculuk değil. Hukukçuyum doğrusunu söylemem lazım, Dava şartı olarak ara buluculuk. Yani o şartı yerine getirmezseniz davaya gitmiyordu. Dava şartı yokluğundan reddediliyor. Zorunlu ara buluculuk. Mahkemelere çok fazla saygı duyduk. Mahkemeler iş yükünün altından kalkamadı. Hak grevini unutturdular. Ara buluculuğu koydular. Ara buluculuğunda somut örnek, daha önce bir ara bulucudaki

işveren önerisi; iş yeri sendika temsilcisinin işten çıkarmış, dikkat, herhangi bir işçiyi değil. Kıdem tazminatını vereyim diyor, altı maaşı da vereyim. Bu nasıl bir pazarlıktır? İsterseniz diyor yirmi dört maaş diye hesap edin bunu üç sene sonra alın, beş sene sonra alın. Görürsünüz diyor altı maaşı almak mı karlı? Üç sene beş sene sonra yirmi dört maaşı almak mı? Bunu temsilciye iletin diyor. O sizden daha rasyonel davranabilecektir diyor. Kanun ne ediyor çalışmadığı süre boyunca temsilci olduğu sürece maaşlarını alır diyor. Ha temsilci dedikçe sıfır kuruşa da razıyım. Orada temsilci ben temsilciliğimi koruyacağım diyor ama borcu olan harcı olan kredi kartı patlamış olan birisinin yapması da mümkün değil. Dolayısıyla bir -mış gibi oyununun kadim bir devlet politikası olarak sahnelendiği bir yüz yılı yaşamış olarak görüyoruz. Emegın yağmasına hukuki güvence getirecek. Dikkat! Bakın yağmayı durduracak değil. Güvence getirecek işsiz bir iş hukuku kurgusu, çok başarılı bir şekilde 1909'dan bugüne kadar cumhuriyetin altın harfleriyle başarısı yazılacak şekilde, etkin bir şekilde bugüne getirildi. Bugün sendikalı yerler dahil asgari ücreti yüzde 30 artışı olduğu zaman yirmi yıllık otuz yıllık işçinin ücretiyle, asgari ücretin eşitlendiği bir yerde henüz daha Türkiye'de, Türkiye kapitalizmi emegın sömürüsü aşamasına dahi geçirememiş durumda, emegın yağmasının hukuki güvencelerle sürdüğü bir yüz yıllık yaşadık değil deyip bitireyim.

hakan ongan - çok teşekkür ederiz. Çok sağ olun. Buyurun.

sungur savran - Şimdi her şeyden önce bir kere ben bugün bir yakınımaya uğradım. Nasılsın dedi. İnsanlar birbirine soruyor tabii. Çok iyiyim dedim. Niye dedi? E hava çok güzel dışarıda ve ben yuvama gidiyorum dedim. Yani ben biliyorsunuz İktisat Fakültesinde on yıl geçirdim. Bazı arkadaşlarım burada salonun içinde beraber mücadele ettiğimiz ve beraber hem öğrendiğimiz hem ders verdiğimiz o fakülteden. Çok güzel bir anısı var bende. Dolayısıyla Mezunlar Cemiyetinin toplantısında hem davet edilmek hem de konuşabilmek sizlere hitap edebilmek büyük bir zevk. Hakan Hoca'ya da bana ilişkin söylediği ve insanı çok mahcup eden güzel şeyler için teşekkür ederim. Şimdi belki herkes anlamıştır benim, ben son konuşmaya hazırlandım dememin nedenini. Hepiniz dinlediniz. Önce biz Levent Dölek'le birlikte Özkan Başkan ve yönetim kurulu seçildiği zaman ziyaretine gittik, kutlamak için ve gelecek için iyi dileklerimizi ve desteğimizi belirtmek için. Ben şöyle söyledim kendisine, şu anda Türkiye'nin en önemli sendikasının yönetimindesiniz, başkanısınız dedim. Çünkü tempoyu o belirliyor. Başkan oraya gelemedi. Ama son yıllarda, özellikle şimdi son dönemde, yani onların yönetime geçtiği dönemde, Türk-Metal bir bakıma yarışmak zorunda kaldı. Bunun geçmişte de birkaç örneği var. Türk-Metal yarışmak zorunda kaldı Birleşik-Metal ile. Yani bir bakıma buz kıran rolü oynamış oldu sendika. Anlatılanı duydunuz, esas cumhuriyet ve demokrasi, işçi sınıfının

iktidarında, herkesin bütün haklardan yararlanabildiği bir aşamada gerçekleşecektir, dedi. Anlattığı her şey bizim için son derece değerli. Murat Özveri dostumuz Türkiye'nin işçilerin pratik olarak sendikal alanda verdiği mücadelede, haklarını en militanca savunan hukukçulardan bir tanesidir ve dolayısıyla anlattığı şeyler son derece değerli son dönemde de üstelik çok derinlemesine bir araştırma yaptığı ortada. Onların ürünlerini verdi bize. Dolayısıyla ikisini dinledikten sonra benim söyleyeceklerim kolaylaştı. Onun için Hakan Hoca rica ettim son konuşmayı. Çünkü onlarda bir bakıma sınıfın içinden gelen bilgi var. Şimdi biz de tamamen dışındayız demek istemiyorum bununla. Ben biraz daha teorileştireceğim için konuşmam sırasında

tartışmayı o verilerin sınıfın içinden gelmiş olması benim onlara değinmemin zorunluluğunu bir bakıma azaltıyor, ortadan kaldırıyor.

Sınıf bakışı son derece önemli. Tarihe hangi sınıfın gözünden bakarsanız ayrı şey görürsünüz. Maalesef bizim solumuzda, burada çok dürüst bir tartışma yapmak istiyorum, bu cumhuriyet meselesi tartışılırken sınıf bakışı bulanıyor, berrak bir şekilde bir sınıf bakışını görmek çok zor. Elbette Türkiye'de cumhuriyetin kurulması padişahlık sistemine göre başka her yerde monarşiye karşı olduğu gibi bütün burjuva devrimlerinde olduğu gibi padişahlık sistemine karşı elbette bir ileri atılımdır. Laiklik elbette son derece önemlidir toplumsal gelişme bakımından. Kadınlara verilen hakların bir kısmı tamamen formeldir ama gene de önemlidir. O formal meselesine birazdan geleceğim için söyleyerek ilerlemek istiyorum. Söylenen birçok başka şey daha var ama ne laiklik ne de -mesela bazı solcuların, soldan bazı insanların sürekli olarak vurguladığı -sanki ulus devletin ve cumhuriyetin ön koşuluymuş gibi öne sürdükleri üniter devlet; cumhuriyeti ve ulus devleti tanımlamaz. Ulus devletlerin çok büyük bölümü federal birliklerdir. Üniter devletin bize böyle dayatılması aslında bu cumhuriyetin tarihi suçlarından bir tanesinin bugün hala büyük bir kalıbın altında saklanmasıdır. O suçtan neyi kastettiğimi herhalde burada herkes anladı. Kürt halkının varlığını, özgürlüğünü yadsıyan, tamamen inkâr eden bir yaklaşımdan bahsediyorum. Bu mesela kendi başına son derece önemli olduğu halde

görmezlikten gelinmektedir ve sonuç olarak söylenen şudur. Bugün cumhuriyetin kurulduğu dönemdeki kazanımlarını sadece savunan, onları korumaya çalışan, ama onun ötesine hiç geçmeyen bir yaklaşım Türkiye solunda bence hakimdir. Bu burjuva cumhuriyetinin hiçbir şekilde özelliklerini kavramamak demektir. Benim ilk noktam şudur; bakın, İşçi sınıfının gözünden bakıldığı zaman, geniş emekçi kitlelerinin gözünden bakıldığı zaman, aslında bu cumhuriyet yasalar önünde formal eşitlik arkasında saklanan devasa bir sosyo-ekonomik eşitsizliği hem gerekçelendirir, hem de onun yolunu açar. Şimdi bakın niye son konuşmayı çok doğru olarak istemişim. Murat arkadaşımız konuşmasının başında da sonunda da iki terim kullandı. Dedi ki; daha ilk bu iş yasaları yapılırken birçok hüküm var işçinin lehine gibi görünüyor. *Var gibi* dedi. *Var gibi* terimini kullandı. Neden? Çünkü yasa önünde eşitlikten doğan birtakım hukuki hakları cumhuriyet geliştiriyor. Ama arkasında devasa bir “haksız” olma durumu var. Yani haklardan yoksun olma durumu. Sonda da -mış gibi dedi. Yani her şey var gibi görünüyor. Eşitlik her yere sinmiş ama mahkemede bile eşit değilsiniz. Mahkemede bile değilsiniz. Hani yasalar önünde evet ama mahkemeye gittiğiniz zaman bile bambaşka... insanlar kendi yerlerine cinayet işleyip yoksul insanları yatırıyorlar. Hatırlayın. Bir tek bunu söyleyeyim. Bu aşamada ona örnek vermek zamanımızı yitirmesin. Çünkü uzun uzun anlatıldı. Şimdi dolayısıyla Burjuva Cumhuriyeti'nin bu karakterini açıkça ortaya koymayan, ve dolayısıyla ona tarihi olarak belirli bir görevli ilericiliği olsa bile, günümüzde bambaşka bir sınıf yapısına geldiğimiz bir dönemde, gerçek karakterini Burjuva Cumhuriyeti'ni saklayan bir yaklaşımla yaklaşmak son derece yanlış bir şey olur.

Vaktiyle toplum cumhuriyet döneminde yaşarken cumhuriyetin derece atılımlarından bazıları eski üretim tarzından kapitalizme doğru geçişin altyapısını mesela hukuki altyapısını, mesela eğitim alanında altyapısını ve en çok da -daha evvel de bahsedildi- bir devlet kapitalizmi aracılığıyla sanayi sistemini Türkiye coğrafyasına getirmesini göz önüne alarak sözünü edebiliriz. Dolayısıyla kapitalizmin kendisi orta çağ diyelim, feodalizm diyelim, isterseniz bazıların dediği gibi Asya tipi üretim tarzı diyelim. Ne olursa olsun pre-kapitalist bir toplumdan kapitalist topluma geçiş bakımından, tamamen bu planlanmış bir sistemdi. Türkiye Burjuva devriminin bir özelliğidir. Arkasından gelen dönemde kapitalizmin temellerini çok sistematik olarak ve çok dikkatli bir şekilde kurmuş olmasıdır. Dolayısıyla bunlar açıkça var ve bunlar “bizim bugün sermayeyi korumamız lazım. Dolayısıyla işçiye hak veremeyiz” mantığının bugüne kadar gelen uzantılarını yaratan şeyler. Yani aslında burjuvaziye çalışıyor bu cumhuriyet. Bir takım formel eşitliklerin ötesinde. Şimdi solda bir başka eğilimde Türkiye toprakları üzerinde önce Hristiyan halklarla Müslüman halklar arasında, daha sonra Türkler'in

hakimiyeti altında diğer Müslüman halklar söz konusu olduğu zaman, özellikle Kürt halkı söz konusu olduğu zaman, yaşanan çeşitli çatışmalar ve katliamlar dolayısıyla Türkiye'de ilerici hiçbir şey olmadığını iddia etmektir. Bu tarihi görüş, tarihe bakışta, Marksist bakış açısını terk etmektir. Çünkü size bakın -uzun tartışma, tartışmaların arasında her şeye girebiliriz- uzun tartışma yapmak yerine şunu söyleyeyim. Tarih boyunca yaşanmış bütün burjuva devrimlerinde bir ulusun geleceği güvence altına alınırken başka uluslar mahvedilmiştir. Haklarının üzerinde tepinilmiştir, bazıları yok edilmiştir. Bakınız Amerika Birleşik Devletleri o kıtanın yerlilerinin tamamen imha edilmesinin üzerinde yükselen bir cumhuriyettir. Bugün bize demokrasinin en ileri örneklerinden birisi olarak sunulan ülkeden bahsediyoruz. Dolayısıyla Türkiye tarihine bakıp bu tür şeyleri görüp, yani bu çatışmaları, katliamları vesaire görüp ama “Burjuva Cumhuriyeti olmuş olamaz, nasıl yapar” gibi şeyleri, Kürtler mesela söz konusu oldu. Çünkü öbürleri biraz daha önce de oluyor biliyorsunuz. Olduğu zaman söylendiği zaman bu aslında tarihe ve burjuva devrimi kavramına, kategorisine ilişkin bütün bildiklerimizi unutmamızı talep etmek manasına geliyor.

Şimdi ben konuşmamda Hakan Hoca'nın verdiği süreyi göz önüne alarak bir bölümü atlıyorum. O bölümde şunu anlatacaktım. Sadece onu söylemek istiyorum. Bir döneme döneceğim. Türkiye Cumhuriyeti'nin tabi ki kurulduğu gibi aynı şekilde kalmadığı ortada. Tarih diyalektik bir süreç içinde kendi içindeki çelişkilerin yeni çelişkiler doğuracak şekilde, yeni ilişkiler yaratması aracılığıyla devamlı geliyor. Her zaman ileriye doğru değil. Tarih bazen ileriye bazen de geriye doğru, bu dönemde de onu yaşıyoruz zaten. Şimdi Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihini hemen öncesindeki devrimci süreci de ele alarak belirli dönemler aracılığıyla bir gelişmesini gözden geçirecektim ama bu çok uzun sürer. Onun için şimdi konuşmamın sonunda söyleyeceğim şeyi ele alıp onun ayrıntısına girmek istiyorum. O da şu. Biz Cumhuriyet'in yüzüncü yılını çok ilginç bir şekilde kutlamış olduk. Normal zamanlarda toplumda böyle büyük çatışmalar ve büyük fikir farklılıkları, kamplaşmalar olmadığı zaman böyle yıl dönümleri birtakım bilançolar çıkarmak üzere kullanılır vesaire. 75. yıl mesela böyle olsun diye çaba gösterildi filan. Şimdi Cumhuriyet'in kendisi tartışılıyor. Yani pratik olarak aslında biz ne dersek diyelim Cumhuriyet bir sorgulanan kategori bugün Türkiye'de. Bu nereden geliyor? Yani cumhuriyete ilişkin olarak bugün şeyi söyleyemeyiz. Bugün iktidarda olan yönetim istediği her şeyi yaparsa sonunda Cumhuriyet'i ortadan kaldıracak diyemeyiz. Böyle bir şey yok. Böyle bir şeyin kesin belirtisi ortada yok. Ama o gelişme öyle bir gelişme haline gelebilir ki sonunda o da olabilir.

Hilafeti yeniden tesis etmek istediklerine dair birtakım belirtiler var ama Cumhuriyet'i kaldırmak istediklerine dair belirtiler yok. Ama öyle bir gidiş var ki kimsenin beklemediği bir sonuç da olabilir. Dolayısıyla ortada bayağı bir varlık sorunu tartışması var. Eskiden kazanılmış gibi görünen birtakım haklarda artık sorgulanıyor. Birtakım ilerlemeler, başka birtakım düzenlemeler dolayısıyla; eğitime bakın örnek olarak. Kadın haklarına bakın. Kız çocuklarının durumuna bakın örnek olarak sorgulanıyor ve geriye doğru itiliyor. Peki neden böyle? Şimdi orada bu salonu dolduran insanlar ve daha ötesinde Türkiye'nin çok önemli on milyonlarca insanı söz konusu burada konuşulurken, sorunu kavrarken bence biraz yanlış kavriyorlar. Cumhuriyet'in kendisinin ve cumhuriyetçilik yapan kadroların kendi hatalarının nasıl bugüne gelmemize yol açtığını görmek istemiyorlar. Sadece karşı tarafa bakıyorlar, onları suçluyorlar, istedikleri kadar suçlasınlar, hiç derdim değil, gayet iyi olur. Ama aynı zamanda halkı suçluyorlar. Halkın cehalet dolayısıyla bunu yaptığını söyleyerek suçluyorlar. Oysa tam da cumhuriyetin yönetici kadrolarının ve yönetici hâkim sınıfının bugün bizi getirdiği bir yerde yaşıyoruz.

İzninizle hızla anlatayım. Ayrıntısına hiçbirisinin giremem. Bunları çok yazdım. Son dönemde bu konuda çok yazı yazdım. Dolayısıyla her zaman daha sonra tartışabiliriz. Ama burada çok özet olarak vereceğim. Birincisi, Türkiye'deki Burjuva devriminin büyük kitlelerin katıldığı bir devrim olmasına Burjuvazinin esas temsilcileri olan paşalar en başta da Mustafa Kemal Paşa izin vermemiştir, bastırmıştır. Köylülük kendi okuma yazma bile bilmeyen efelerinin etrafında Kuvayi Milliye'yi kurmuştu ve 1920 senesinde padişahın gerici güçlerini iç savaşta yenilgiye uğratan o oldu. Ama yılın sonuna gelindiğinde bunların hepsi ya evine gönderildi ya öyle bir zorlandı ki tekrar dağa çıkmak zorunda kaldı. Bunların önemli bir bölümü asker firari, eşkıyaydı. Ve dolayısıyla köylülük kendi içine çekildi. Kendi yolunda yürüyemedi. Paralel olarak Türkiye Komünist Fırkası'nın yani 1920'de kurulan o ilk komünist partinin -başına çok ağır bir şey geldi ama onun ötesinde onun failleri biraz farklıdır Anadolu değildir bence ama konu onu konuşmak değil- söz konusu olan buna paralel olarak komünist hareket Anadolu'da bastırıldı. Dolayısıyla halk kitleleri bir aşamadan sonra 1921 başından itibaren alandan çekilmek zorunda kaldılar ve sadece hıyaneti vataniye dolayısıyla, ipe gitme korkusuyla çarpışan birtakım köylüler, emekçiler, işçiler orduda yer aldı. Bu birinci nokta. Yani kendileri devrim sürecini yaşayamadılar. Bu Fransız Devrimi'ne ve başka devrimlere tamamen büyük bir karşıtlık oluşturur. Köylü kitleleri özellikle -çünkü Türkiye'nin nüfusu yüzde seksen iki öyledir o aşamada- köylü kitleleri devrimde kendi yönlerini, yollarını açamamışlardır. İkincisi Kürt halkı 1923'e kadar Anadolu hükümetinin yanında Büyük Millet Meclisi'nin içinde bütün

bu sürecin parçası olarak görülmüş ve 1921 Anayasası onları kazanabilmek için tamamen yerinden yönetime dayalı bir anayasa olarak düzenlenmişken Lozan kazanılıp cumhuriyet kurulur kurulmaz, Kürt halkına sırt çevrilmiştir ve derhal anayasadaki bütün yapı değiştirilerek Kürt halkının hakları ortadan kaldırılmıştır. Bu ikisi aslında köylülerin ve Kürt halkının uzun bir süre boyunca cumhuriyete uzak durması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin de karşısında yer alması ve dolayısıyla Türkiye'de yapılan bütün gelişmelerin bir elitin, toplumun bir seçkinler kitlesinin sınıf analizini bu aşamada hızlı konuşmak için yapmıyorum. Bir şeyi olarak tek elinde kalan bir şey olmasına yol açmıştır. Zaten var olan kırsal sınıflarla iş birliği yaptığı için yükselen burjuvazi yani kırsal hâkim sınıflarla köye hiçbir şekilde burjuva devrimi gitmemiştir. Köy giderek daha fazla burjuva devriminin karşısında olan güçlerin etkisi altına girmiştir. Aynı şey tabii ki Kürt halkı için de geçerlidir. Hâkim sınıflar koalisyonu yani köylülüğün, emekçi köylülüğün ve işçinin cumhuriyetin yanında olmasını engellemiştir. Tuhaf bir laiklik de yaşadık.

Diyanet dini konularda sürekli olarak eee bir bakıma içtihat veren bir kurum olarak var oldu ve bugün nereye doğru gittiğini hepimiz görüyoruz ama onu bir kenara koyuyorum. Şimdi güncel nedenlere gelirken esas büyük meseleye değinmek istiyorum. Bakın köylülük başlangıçta böyle gitti. Cumhuriyet hareketinin parçası olamadı. Karşı tarafa daha yakın oldu. Demokrat Parti köylülüğü üstelik dini birtakım motifleri de kullanarak harekete geçirmeye çalıştı ve o aşamadan sonra 1970'lerden itibaren İslamcı hareket de güçlendi. Ama 1960-80 arasında başka bir gelişme yaşandı. Bütün toplumlarda köylülük, küçük köylülük tutuculuğun bir temeli olabilir. Ama toplumların tarihinde belirli aşamalarda ortaya çıkan gelişmeler buna yeni bir çözüm getirebilir. 1960-80 arasında Türkiye toplumu büyük bir işçi yükselişiyle, büyük bir sınıf mücadelesiyle karakterize oluyor. Çok açıkça dünyanın çok çeşitli ülkelerle karşılaştırıldığı zaman ilk onda yer alabilecek ki çok büyük bir sınıf mücadelesi döneminden bahsediyoruz. Altmış sekiz ve yetmişli yıllar, unutmayın onu da. Ona rağmen Türkiye'nin önderiydi. Bu Türkiye'nin başka ezilmişlerini işçi sınıfının etrafında topladı. Bu zaten işçi sınıfının mücadelesinin en önemli yanlarından birisidir. Bir iktidar adayı olduğu için yavaş yavaş toplumun diğer ezilmişleri onun gücünü görerek etrafında toplanırlar. Bu etrafta toplanma 1960-80 arası devrimiyle karşı devrim arasında, o karşı devrimin ilk temsilcileri faşistlerdi. Onların arkasında Amerika'nın finanse ettiği bütün o çeşitli adlar taşıyan kontrgerilla örgütüydü. Sonunda genel kurmay onun işini üstlendi. Bu ikisi arasında devasa bir mücadele oldu. İşte o mücadelede hem Kürt halkı bütün temsilcileriyle sola kaydı. Hem köylülük gerek toprak işgalleriyle, ilk defa Türkiye tarihinde bildiğim kadarıyla, gerekse üretici mitinglerinin gücüyle sola doğru ve işçi sınıfına doğru hareket etti. Karşı devrim bunu ortadan kaldırdı. Karşı

devrim karakterini 12 Eylül'ün yadsımak, 12 Eylül bile bugünden daha iyiydi diye onu biraz daha iyi gibi göstermek gençliğe büyük bir yanlış olur. Çünkü bugün geldiğimiz durumdan o mesuldür. Bir yandan Türk İslam senteziyle, bir yandan Türkiye tarihinde, Cumhuriyet tarihinde ilk defa bildiğim kadarıyla en ilk yılları tam bilmiyorum. Onun için alçak gönüllü bir şekilde söylüyorum ama benim yaşadığım dönemde kesinlikle ilk defa din dersini zorunlu hale getirerek toplumu sosyalizme karşı dini muhafazakarlıkla uyuşturmak için elinden geleni yaptı. En önemlisi ama işçi örgütlerini DİSK'i, Türkiye işçi sınıfının büyük mücadelesinin öncüsü olan DİSK'i ve onun yanı sıra işçi sınıfının yanında duran başkan söyledi. İşçi sınıfının sadece sendikaları yok. İşçi sınıfı, sınıf temelli partiler var. Bütün partileri, ayırım yapmadan politik yönelimlerine bağlı olarak bütün partileri baskı altına aldı, ezdi, işkenceden geçirdi, kapattı, yapmadığı şeyi bırakmadı. Bütün bunlar bizim toplumsal olarak muazzam gerilememize yol açtı.

O günün köylüleri bugün kentleşmiş durumdalar. Bugün işçi sınıfının bir bölümü onlardır. Tabii aynı şekilde işçi sınıfının kuşakları da değiştikçe toplumda var olan atmosfer dolayısıyla işçi sınıfının kendisi de büyük değişiklik geçirdi. Başkan sözünü etti. O kuşak işçiler 12 Eylül'e rağmen çok büyük eylemlerde ayağa kalktılar. 1980-87 arasında geçen durgunluk dönemi Netaş grevinden sonra adım adım değişti ve Türkiye tarihinin en büyük eylemlerine tanık olduk mesela Zonguldak'ta. Mesela bunun yanı sıra Zonguldak'ın ve arkasından gelen Paşabahçe'nin, Erdemir'in izinde 1994 büyük saldırısına 5 Nisan programına karşı mücadeleye kadar. Ama kuşaklar değiştikçe, gençlik üzerinde bu kadar çalışılınca yavaş yavaş işçi ve köylüler öbür tarafta etki altında kaldılar. Bugünkü durum bunun ürünüdür ve dolayısıyla bunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve karşı devrimin büyük bir rolü vardır. Aynı şey tabi ki bambaşka bir gelişme gösteren Kürt halkı için söz konusu oldu ama orada işin içine her zamanki gibi büyük baskı yöntemleri ve mücadeleler girdi. Ona artık girmiyorum. Sonuç olarak bugünkü durumumuz tarihten gelen bir şeyin, kader olmaktan çıktığı yani büyük köylü kitlelerinin ve Kürt halkının burjuva devriminin etkisinin altına girmediği bir aşamadan sonra, nihayet tam, çok daha ilerici bir yola girmiş olduğu dönemde karşı devrimin Türkiye toplumunu gericiliğe mahkûm etmesi dolayısıyla bugün cumhuriyet bu tarihi ve güncel nedenlerden dolayı kriz içindedir. Ve bu sorumluluk dolayısıyla aslında bundan sonra gidilecek yer sınıf politikasıdır. Dünyada kapitalizmi bir çürüme yaşıyor. Bugün Türkiye'deki yönetim tek başına değil. Trump'ından Hindistan'daki Modi'sine, Avrupa'daki ön faşist partilerden diğerlerine bütün dünya Türkiye gibi süreçler yaşıyor. Büyük bir gericilik dalgası geliyor. Faşizm ve dünya savaşı çok büyük bir tehlikedir. Dolayısıyla işçi sınıfının ve onun etrafında toplanacak büyük emekçi kitlelerin,

ezilen halkların ve ezilen dini grupların birlikte mücadelesi ancak bizi ileriye taşıyacaktır. Teşekkür ederim.

hakan ongan - Çok teşekkür ederiz. Evet soru cevap kısmına geçelim. Önce soruları alalım. Lütfen isim belirterek ve kime sorduğunuzu da lütfen iletin.

izzeddin önder - Yani bu haftayı tertip ederken, İFMC kurulunda şöyle bir şey söylendi, hatta biraz da ben o işi ortaya atıyorum, keşke bir arkadaş bulsak biraz da riskli şu cumhuriyeti bir analiz etse. Böyle kurulmuştur, şanlı şanlı kurulmuştur, şeyle kurulmuştur, cumhuriyet falan. Ama kim söyleyebilir? Çünkü riskli bir iştir. Ya Mustafa Kemal de yapmıştı demese keşke. Böyle şeyler ileri attık ve demek ki isabetli bir seçim yapmışız Sungur hocam sizi buraya almakla. Şimdi ben bir şey söyleyeyim müsaade buyurursan Sungur hocam. Önce sizden başlayayım madem böyle başladım. Cumhuriyetin şekillenmesini de çok güzel şekilde anlattınız. Çok da teşekkür ederim gerçekten. Fakat hiçbir dış faktörü katmadınız oraya. Yani o zaman Sovyetlerin çok güçlü dönemi, Osmanlı yıkılıyor, bu bir İngiliz projesi diye düşünülebilir mi acaba? Veya en azından güçlü etki olarak. Bu devlete hâkim olalım artık. Çünkü komünistler aşağı inmesin. Çünkü biliyorsun o esnada bir de Bakü Kongreleri yapılıyor. Yani güneye inmeye çalışıyor Sovyetler, Komünistler falan. Bunu acaba kasıtlı mı olarak bıraktınız yoksa zaman meselesi mi, yoksa başka bir sebep mi var? Bir de tabii şunu ilave edin; devletler sertleşiyor. Çok haklısınız. Hatta Burak şu anda unuttum bir Türk arkadaşım Burak bilmem bir şey diye. *Sertleşen Devletin* kitabı Amazon'dan da çıktı. Türkiye'de var orada. Yani bu özellik pardon AKP dönemi de var orada. Çok da güzel anlatıyor onu ve dincilik bunun bir faktörü, başka faktörler yanında. Yumuşak sertleşme diyeceğim ben buna. Baskılama yani askerli olur. Bu başka bir şey ama fakat dincilik de yumuşak baskılama diye düşünüyorum.

Ben, ikinci emekçi arkadaşlarıma, dostlarıma şöyle bir şey sormak istiyorum. Acaba bütün bu mücadeleler çok şey yani gönlümle katıldığım mücadelelerinizde daima bir işçi sınıfı, işçi sınıfı. Şey hiç gündeme gelmedi mi? İşçi sınıfını ben reddediyorum. Gayet açığım burada yani kızmayın bana lütfen. Çünkü işçi sınıfı olduğu sürece sermaye sınıfı var demektir. Yani tanım icabı işçi sınıfı tanımladığınızda karşı sınıf var demektir. Bizim amacımız sömürüyü mutlak olarak ortadan kaldırmak. Yani çalışma ekonomisti arkadaşlarım var burada. Yani bu sömürü olayını sürdürülebilir sömürü olmaktan çıkartıp mutlak kazanım olarak böyle bir şey neden getirilmiyor? Ben bunu anlamıyorum. Yani bizim mücadelemiz üretim araçlarına sahip

olmaktır. Bu neden güçlkle ve cesaretle ortaya koyulmuyor? Bunu ben dehşetle karşılıyorum ve bu daima bizim hakkımız.

Son bir şey söyleyeyim. Bir işçi sendika lideri ismi kalsın burada. Bir gün rahmetli Toktamış beni de davet ettiler. İşte böyle bayram falan yapılıyor. Kalktı sendika başkanı dedi ki “şey çerçevesinde hukuksal bir şey usuller çerçevesinde bütün hakkımızı koruyacağız.” Döndüm Toktamış’a dedim ki rahmetliye. Zaten usul de öyle işte. O kadar hakkını korumanı istiyor senin. Mühim olan usulü aşabilmektir. Teşekkür ederim bunu söylemek istemiştin.

İlevent özer - Özkan Bey size bir soru yöneltmek istiyorum. Siz tabi işçi sınıfının her ne kadar İzzeddin Hoca kabul etmese de ben böyle söyleyeyim. İşçi sınıfının hakları üzerine ve mücadelesi üzerine düşüncelerinizi belirtiniz. Ama tabi bu bir siyasal mücadeleyle birleşmedikçe ve onunla taçlanmadıkça mı diyelim artık bunu bunları elde etmeyi beklemek herhalde çok doğru değil. Yani mesela DİSK kendini hangi bugün siyasal çalışmanın içinde buluyor? Mesela CHP sosyal demokratım diyor, işte işçileri savunan bir görünümde. Ama DİSK kendini veya diğer onunla beraber olan sendikalar var mı? Organik bir bağ görmüyoruz. Yani sendikaların, işçilerin örgütlü kısmının, ki bunun da zaten çok zayıflamış olduğu anlaşılıyor, buna rağmen güçlenmek için siyasal iradeyi oluşturma çabasını pek göremiyoruz. Veya biz mi yanlıyoruz? Bu konudaki düşüncelerinizi almak isterim.

tacettin kökçü - Sunuş çok güzeldi. Teşekkür ederim. Ben sendikacı Özkan Bey'e sormak istiyorum. Küçük köylü üreticiliği ve doğa mücadelesinde sendika olarak tek başınıza bir şey yapamayacağınıza göre çok ciddi etkin çözümler üretmek gerekiyor. Tamam sendika boyutunda diğer yakın sendikalarla iş birliği de yükseltilmeli ama. Artık günümüzde yani sadece il, ilçe olarak bakmayın. Üretimde de çok ciddi sorunlar var. Bu bağlamda sendikanızın yapabilecekleri olabilir diye düşünüyorum. Bu konudaki fikrinizi merak ederim.

faik akçay - Çok teşekkür ederim sunumlar için. Şimdi şunu özellikle Sungur Hocamdan rica edeyim, değindi biraz ama bir parça daha açması belki yararlı olacak. Cumhuriyetin bir demokrasi olmadığı cumhuriyetin bir insan hakları alanında kazanım rejimi olmadığı ile yüzleşmeden ben bugünkü sorunlarımıza, gelecekteki adımlarımıza doğru bir yön verebileceğimizi düşünmüyorum. Ne düşünürler? Teşekkür ederim.

oya güvenç - Şimdi dünyada haftada dört gün çalışılması uygulanmaya başladı. Ben bunun Türkiye'de uygulanması halinde işçi sınıfının siyasal ve iktisadi mücadeleleri açısından nasıl etkileneceğini ve sendikaların bu konudaki görüşlerini öğrenmek istiyorum.

ali kılıç - Merhabalar. Benim sorum Sungur Hoca'ya olacak. Hoca aslında konuşmasında belirtti altını çizdi fakat ben işte birazcık daha altını çizmek için sormak istiyorum. Günümüz Türkiye solunda, ben en azından dışarıdan, iki eğilim gözlemliyorum. Bir tanesi cumhuriyetin daha doğrusu Kemalizm'in bugün artık fiili olarak olmadığı ve çözüldüğü iken diğerinin de tam tersi bütün şiddetiyle, birazcık da bu kavramı otoriterlikle bir tutarak, kendisini gösterdiği biz cumhuriyete bugünden geçmişe bakarken nasıl bir tavır takındığınız veya nasıl bir perspektiften baktığınızı biraz anlattınız. Peki bugün ne düşünüyorsunuz? Bugün sizce bu iki tez ya da belki ortasında bir cevap vardır. Ne düşünüyorsunuz? Teşekkür ederim.

hakan ongan - Murat Özveri hocam ben de sana bir soru sorayım. Önce çok teşekkür ederim. Yani gerçekten çok bilgilendiğim bir şey oldu. Peki aslında bir şeyler ilave ediliyor yasalara fakat uygulamada pek bir şey değişmiyor. Peki bunca süre içerisinde sınıf mücadelesinin buna katkısı ne? Mesela bazen yükselen birtakım hareketler oluyor, dönemler oluyor. Bu süreçler bu meseleyi etkileyecek ve kalıcı hale getirecek birtakım kazanımlara sebebiyet vermiyor mu? Yani bunu gözlemleyebildin mi o konjonktürel yapı içerisinde? Teşekkürler.

özkan atar - Çok hızlı gideyim zamanı çok iyi kullanayım. Oya hocam sordu haftada dört gün çalışmayı. Almanya'da doksanlı yılların başı, seksenli yılların sonları metal işçilerinin öncülüğünü yaptığı çalışma sürelerinin düşürülmesi. Yine metal sendikasının çok ciddi mücadeleleri var. Otuz beş saatlik iş haftası süreci tabi o ilerleyerek devam ediyor. Diğer Avrupa ülkeleri de çalışma sürelerinin düşürülmesi, hem toplu sözleşmeler aracılığıyla hem de iş yasalarındaki değişikliklerle o süreci ilerletiyorlar. Biz de kırk beş saat biliyorsunuz. Yani ortalama da işçi gelirin de yetersiz olduğundan kaynaklı olarak fazla mesai yapma konusunda aslında istekli ve gönüllü noktada hareket ediyor. Yani normalde bizim elli saati aşıyor ortalama çalışma süreleri, ağır sanayi işlerde. Tabi doğru değil yani aslında ücret onun için yaşamını sürdürmeye yetecek ücret olsa belki hiç kimse fazla mesai kalmak istemez. Biz toplu sözleşmeleri yoluyla aslında ısrarcı bir şekilde o sürelerin aşağı düşmesi gayreti içerisindeyiz. Bazen çay molaları vesairelerle çalışma süresinden sayılmamak kaydıyla kırk iki saate, işte kırk saate düşürdüğümüz yerler var. Şimdi bir tartışma var biliyorsunuzdur. Şu anda Cumhurbaşkanlığı hukuk politikaları kurulu bu Mehmet Uçum, Özveri hocam çok iyi tanır onu,

bilir, o bir taraftan bir çalışma yapıyor. Yani toplumda yavaş yavaş tartıştırmaya başladılar. Bir taraftan da Çalışma Bakanlığı işte orada çalışma sürelerin düşmesi gibi. Aslında onların şeyi bir taraftan böyle bir sanki iyi bir şey yapacakmış gibi göstererek ardında planın kıdem tazminatının kırılması, yok sürecine götürülmesi ve esnek çalışma modellerinin yasalarda yerleştirilmesiyle ilgili böyle bir zihin bulanıklığı yaratmaya çalışıyorlar. Yani Türkiye'de çalışma sürelerinin düşürülmesine son derece ihtiyaç var. Sendikalar bu konuyu toplu iş sözleşmelerinde çok güçlü bir şekilde aslında grup sözleşmelerinde de siyasi iktidara karşı da hem çalışma sürelerinin düşürülmesi hem de vergi konusu bakın. Yani o vergi dilimleri işte on beşten, yirmiye, yirmi yediye oturuyor. Yani bu gerçekten bütün toplumda gizli bir emekçilerin üzerinde bir vergi artışı her yıl sistematik bir şekilde arttırarak devam ediyorlar. Bunlar başat mücadele alanlarımız bizim ben teşekkür ediyorum. Sendikaların ama buna eğilmesi lazım. Şu anda yeterli değil. Ben de yeterli görmüyorum açıkçası.

Tacettin hocam çevreyle ilgili söyledi. Şimdi tabii ki çevreyle ilgili sadece sendikalar değil. Herkesin duyarlılığının daha da iyi olması lazım. Yani o duyarlılık var aslında. Kaz Dağları'nda o biraz zirve yapmıştı. Ondan sonra Akbelen'de değil mi? Doğanın katledilmesi, oralarda önemli mücadeleler verildi tarihte yer tutacak. Şimdi tabi Metal- İş açısından söyleyeyim kendi alanım açısından. Karbon ayak izi ondan sonra yeni sanayinin çevre ve iklim değişikliğine uyum sağlayabilmesi açısından bazı yaptırımlar var. Yani Türkiye'de çelik sektörü 2026 sonrasında Avrupa'ya ihraç ettiği ürünlerde vergilerin artmasıyla birlikte değişik bir süreç içerisine girecek. Aslında sendikalar istese de istemese de bu sürecin içerisine girecek. Şimdi fosil yakıtlı otomotiv üretiminden elektrikli otomobillere dönülüyor ve birçok firmada çalışan işçilerin işsiz kalma riski var. Yani Türk Sendikal Hareketi bu konuda mutlaka yani iklim değişikliği, çevre hareketi tabi madenler o başlı başına bir ülkenin talan edilmesi. Afrika'yı nasıl, halen de devam ediyor, 200 sene, yüz sene önce açık bir sömürge haline getirmişse emperyalizm, bugün Kanada da, Amerika Birleşik Devletleri de kendi ülkesinde yapamadığını geliyor siyanürle burada bizim toprağımızı zehirleyerek yapıyor. Yani sendikaların tabii ki başlı başına işi ama bütün hepimizin görevi. Bu konuda da sistemli bir mücadelenin sürdürülme zarureti olduğunu düşünüyorum. Bakın çelik sektöründe Türkiye 2021 yılında Avrupa'da, son ayda Almanya'nın önüne geçti. Dünyada çelik üretiminde yedinci sıraya geldi, bir sene sonra bir aşağıya düştü. Aslında Avrupa çevreye zararlı ve tedbirlerde yüksek maliyet getiren alanlardan çekiliyor bunu daha geri ülkelere kaydırıyor. Biz bu konuda tedbir almadığımızdan dolayı da hoşumuza gidiyor. Yani sanayileşiyoruz, kalkınıyoruz ama ne yapıyoruz ülkemizi ve insanımızı yok ederek bunu bir taraftan yapma noktasına getiriyoruz.

İşçinin sınıfsal olarak siyasallaşması buna gayret sarf ediyoruz hocam. Hepimizin yani en azından bir duyarlılık taşıyan bütün sendikaları bizim tarihsel görevimiz bu. DİSK bugün bu noktada mı? Yani bu DİSK'ten ziyade şöyle, şu anda büyükşehir belediye seçimleri var. İstanbul ve bütün ülkede olacak. Hepimizin kafasında ne var? Ya işte AKP gelirse ne olacak? Yani bu fobi aslında hepimizi idealize ettiğimiz alanın dışında tutmaya bir şekilde yol açıyor. Siyasetin şurasında mı olalım, burasında mı, solun neresinde olduğumuzdan ziyade söylüyorum bunu. Mayıs seçimlerinde 2023'te de böyleydi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de böyleydi. İşçinin ekonomik mücadele içerisinde sürdürdüğü grevde sendikalaşma hakkı için işverenin işten atma saldırısına karşı fabrikanın önünde kurduğu çadırda onu aslında siyasallaştırıyor. Karşısında devletin rolünü görüyor. Siyasi partilerin kim yanına, kim desteği geliyor, kim umursamıyor, kim kimin şiddetiyle karşı karşıya kalıyor. Onu da görüyor. Yaşam bir okul hocam. Biz de eğitimler yoluyla, diğer yollarla ona bazı adresleri göstermeye çalışıyoruz. Artı değeri ve sınıf ilişkisini ortaya koyduğunuz zaman o zaten bir süre sonra duyarlılık oluşup bir arayış içerisine giriyor. Çok da o orada bir siyasal parti gibi bir organik siyasi organizasyon gibi sendikada rol almaya kalktığında o da başka sorunlara yol açabiliyor. Bu uzun bir tartışma konusu ama ben düşüncelerinize katıldım. Orada ifade ediyorum.

Atladığım soru yok sanırım. İzzeddin hocam, hocam ben size cevap verebilecek noktada değilim. Yanlış anlamayın yani biz tabi sizden öğreniyoruz, okuyoruz, ediyoruz. Biz sınıf çelişkisi ilişkisi üzerinden sınıfsız topluma ulaşılacağını okuduk, ettik, hasbel kader yaşıyoruz. İşçilik yaşamımızdan umarız sermayenin olmadığı bir toplumu arzu ediyoruz. Sömürülmediğimiz bir toplumu arzu ediyoruz. Üretelim, ürettiğimiz değeri bütün herkes kardeşçe kavga etmeden paylaşsın. Onunla nasıl hangi yoldan gideceksek onları sizler vereceksiniz bize. Teşekkür ederim.

sungur savran - Şimdi ben üç soru saklayabildim. Üç fikir benim açtığım konular etrafında ifade edildi. Öyle söyleyeyim. Şimdi bunlardan birincisini; en başta ele alalım. Cumhuriyet ile demokrasi ilişkisi. Bu aslında karmaşık bir soru şu anlamda. Elbette arkadaşımızın malesef ismi yakalayamadım kusuruma bakmayın. Diğer isimleri biliyorum da arkadaşımızın altını çizerek söylediği cumhuriyet otomatikman demokrasi değildir fikri elbette doğru. Hiçbir şekilde demokratik en ufak bir his taşımayan cumhuriyetler bugün dünyanın çok yerinde var zaten. Biz de giderek zaten onun bir örneği oluyoruz. Kaldı ki ilk defa böyle bir şey yaşamıyoruz. Yani ben konuşma sırasında vurguladım. Türkiye'de özellikle 12 Eylül dönemini ama aynı zamanda

Kemalizm'in ilk dönemini de -tek parti yönetimini de göz önüne alırsanız- cumhuriyetle demokrasinin tamamen ayrı şeyler olduğunu canlı olarak görebilirsiniz zaten. Yani bu döneme özgü bir şey olarak bunu ele almamak lazım. Şimdi bunu söyledikten sonra bunun aslında arkasında Türkiye'de neden böyle bir dizi dönem yaşadık? Ve özellikle de neden Türkiye'de bir Burjuva devriminin iki dalga ile gelen 1908'deki hürriyet devrimi ve 1918-23 arası yapılan mücadele sonucunda kurulan cumhuriyetle taçlanan bu iki dalga halinde gerçekleşen Burjuva devriminin, neden bir bakıma siyasi hayatta ileri biçimlerin yaratılmasına bir ebe olarak hareket etmediği bir ebe olarak etki yapmadığı sorusunu sormamız lazım.

Burada Türkiye burjuvazisinin başından itibaren son derece gerici bir politika içinde, büyük kitlelere tavır alan bir politika içinde uluslararası alandaki zorluklarını burada sömürüyü son derece yüksek düzeyde tutarak ancak çözebileceğinin bilincinde bir burjuvazi olarak bu yola hep girdiğini görüyoruz. Bununla ne demek istiyorum? Bakın İttihat ve Terakki başlangıçta o hürriyet devriminin önderliğini yaptığı zaman son derece demokratik bir ortamın doğmasına yol açıyor. Ama arkasından işçi eylemleri ve bundan Murat Özveri Hocamız da söz etti. İşçi eylemleri o dönemde belki bilmeyen arkadaşlar vardır. Türkiye tarihinin en önemli işçi mücadelesi dalgalarından bir tanesi gerçekleşti. Devrimin parçası olarak, işçi sınıfının büyük bir mücadele ruh durumuna girdiğini görüyoruz. Bunlara Tatil-i Eşkal Kanunu denen bir kanunla derhal son vermek için elinden geleni yaptı. Daha baştan yani kendisi bir devrimin önünü açan bir önderlik, arkasından başkaları o devrimi daha da ileriye taşımak için sokağa çıktığı zaman fabrikalarında grev yaptığı zaman vesaire buna engel olmaya çalışıyor. Sonra cumhuriyete geliyoruz. Biraz önce sözünü ettiğim bir dizi özelliği hatırlarsak bunu hemen anlayabiliriz. Burada söylenenler hemen gösteriyor zaten. Hep birlikte söylediklerimiz. Bunlardan bir tanesi Kürt halkına karşı tamamen antidemokratik bir tutuma gidilmesi cumhuriyetin ilanından sonra. İkincisi söylendi, işçiler sendika hakkına kırk yıl sonra gerçek sendika hakkına kavuştular. Bir sürü kısıtla falan beraber ama ilk defa gerçekten mücadele kanallarını açabilecek bir sendika hakkına kavuştular. Onlarca yıl boyunca hiçbir hakkı olmadan yaşadığı işçi sınıfı işte zaman zaman askıya alınarak gelmiş verilen haklarda bunu dinledik hepimiz. Dolayısıyla Türkiye burjuvazisi dünya sistemi içinde tuttuğu yer bakımından daha evvel de bu topraklardaki Hristiyan halklarla ilişkisinde onların ekonomik olarak daha ileri olması karşısında devletin kendi elinde olmasından dolayı baskı yöntemlerine başvurarak böyle bir yolu tutturmuştur. Bitirmek için bu konuya ilişkin söyleyeceklerimi evet cumhuriyet otomatik demokrasi demek değildir ama demokrasinin olabilmesi için de cumhuriyetin çok önemli bir koşul olduğunu da vurgulamamız lazım. Yarın başka bir sınıf iktidarı kurulduğu zaman yani Türkiye burjuvazisinin bu gerici politikalarının yerine yepyeni bir toplumun büyük

çoğunluğunu eşit hale getirdiği büyük ihtiyaçlar içinde kıvranan toplum kesimlerinin bile artık insanca yaşayabildiği bir toplum kurulduğu zamanda bu da bir cumhuriyet olacaktır ama bu şuralar cumhuriyeti olacaktır. Emekçi sınıfların kendi içlerinden çıkarttıkları vekillerin yönettiği bir cumhuriyet olacaktır ama her halükârda cumhuriyet olacaktır. O bakımdan monarşilerle cumhuriyetleri karşılaştırmak mümkün değildir.

Şimdi bizim burjuvazimizin bir adeti vardır. Bazen belki kendimizde de belki bu tür şeyleri bulabiliriz. Buna dikkatinizi çekerim. Bizim burjuvazimiz Batı Avrupa'nın kraliyet ailelerini çok sever. Ne güzel parkta yürüyor. Halkla böyle konuşabiliyor. Hiç zaten her şeyi temsili hiçbir şeye karışmaz. Bunlar tamamen yanlış şeylerdir. Kral Charles onlarca yıldır yüzlerce, binlerce rapor tutuyor. Etrafında muazzam uzmanlar kadrosu var. İngiltere ya da Britanya- daha iyi bir doğru bir ad kullanırsak- başka uluslar da var çünkü orada. Britanya bir devrimci krize girer girmez işin içine karışacaktır. Bunun altını çizmek isterim. O zaman tabii demokrasinin D'si bile söz konusu olamayacaktır. Çünkü kimsenin seçmediği birisi baskı yapacaktır.

İkinci soruya geçerse İzzeddin Hocamız uluslararası faktörlerden hiç söz etmediğimi söyledi doğru anladıysam ve özellikle de devrimi kimin taşıdığı kimin bunun yani hangi toplumsal aktörlerin -Mustafa Kemal bir önder olarak ne kadar önemlidir diye sorusundan da bağımsız olarak- hangi toplumsal aktörlerin burada rol oynamış olduğunu çok fazla ele almadığımı söyledi. Bir şeye dikkatinizi çekeceğim. Bugün Türkiye'de yaşadığımız çok büyük bir krize eğer yanlış bir yaklaşım varsa eğer işçi sınıfının saflarında olduğunu kendisi düşünen bir dizi güç aslında burjuvazinin siyasi güçlerine destek vererek bu krizden çıkmak yolunu tutuyorsa o zaman bugünü tartışmak bana daha önemli geldi.

Ben İzzeddin Hocamızın sözünü ettiği konuda epeyce bir şeyler yazdım. Burada ele almadım. En son bu konudaki kitabımda yani *Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele* kitabımda çok tepki de çeken bazılarında bir şey söyledim. Mustafa Kemal'den önce bir kere o işler başladı. Mustafa Kemal o hareketin sonradan içine girdi ve en yüksek rütbeli ve en başarılı, genel olarak hareketin zaman içinde önderi oldu, zaman içinde. Bunun altını çiziyorum. Bir sürü de rakibi vardı. Onları konuşmayalım şimdi. Fakat önemli olan burada şu Mustafa Kemal'in bu hareketin başlatmasını cesaretlendiren şey Sovyet Devrimi'dir. İzzeddin Hocamızın söylediği gibi ve Sovyetler Birliği'yle kurduğu ilişkidir. Kitapta bunu göstermeye çalışıyorum. Biraz hipotez gibi duruyor çünkü bütün Sovyet belgeleri ortaya çıkmadı. Tarihçilik yapmak bizde mümkün değil. Hep aynı şey temcid pilavı denir ya, hep aynı belgelerden hep aynı kitaplar yazılıyor. Ben Çerkez Ethem Üzerine bu çalışmayı yaparken en azından sekiz kitap falan okumuşumdur. Hayır

on iki on üç. Hepsi aynı şey yazıyor. Öyle bir şey olabilir mi? Neden hepsi aynı şey yazıyor? Çünkü ortada belge yok. Gizleniyor bizden tarihimiz. Başka ülkelerde elli sene sonra bilmem ne açıldığı halde bizde hala yüz sene geçen şeyler açılmıyor. Dolayısıyla söylediği çok doğrudur. Ben o tarihin o aşamasına girmek zamanımızı bugünkü önemli şeyden alacaktır ve konuşmanın o yanını zayıflatacağı diye düşündüm.

Bu arada şunu da söyleyeyim. Şimdi şeye gelelim. Kemalizm meselesi. Bu çok aslında bir arkadaşımız dedi ki bugün Türkiye sonunda çözüldü diyenler var. Kemalizm direniyor bu dalgaya diyenler var. Bugünkü durum nedir diye sordu. Şimdi bir ideoloji olarak düzeltiyorum. Kemalizm ile Türkiye burjuvazisinin batıcı laik denebilecek kanadının arasında bir ayırım yapmak. Türkiye'de bu düzenin geçmişten beri bekçisi rolünü üstlenmiş olan ve bu konuda çok aktif olmuş olan Türk Silahlı Kuvvetleri'nde ne tür eğilimler olduğunu da ayrıca ele almak bütün bunları ayrıca tabii bir de toplumda var olan çok çeşitli parti veya parti dışı Atatürkçü Düşünce Derneğinden Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'ne kadar çeşitli kuruluşların bugün ne durumda olduğu göz önüne alınarak, bütün bu sorunların tartışılması lazım. Benim daha çok üzerinde durmak istediğim şu arkadaşlar; Kemalizm veya değil, bugün Türkiye'nin ilericiilik adına laikliğin ayaklar altına alınmasına, kadın haklarının ayaklar altına alınmasına ve eğitim alanında geriye gidilmesine karşı mücadele eden çok büyük bir kesimin içinde halka karşı bir küçümseme var. Bu tamamen yanlıştır. Ben bunun vurgulaması gerektiğini düşünüyorum. Kemalist bakış bunu yapıyor. Kemalist bakış bunu yapıyor. Geçmişte de kitlesiz bir devrimden sonra köyle ilişki kurmadan bir devrimi toplumun üst katmanlarına sınırlı hale getirdi. Bunları duymak bazı insanların hoşuna gitmiyor. Ben bunu biliyorum. Ama bunun öz eleştirisi yapılmadan halkı, sağcı partilerden siyasal islamdan, faşizmden nasıl kurtaracağız sorusunu, hatta işçi sınıfının tabanını o partilerden nasıl geriye alacağı sorusuna- 1960-80 arası tam öyle değildi çünkü çok ciddi bir halk desteği vardı Türkiye'nin çok radikal soluna, sadece Ecevit'e değil- dolayısıyla nasıl geri alacağı sorusuna cevap verebilmek için halka cahil deyip geçmekten vazgeçmeliyiz. Burada bir aydınlanmış katman Türkiye'yi kurtaracaktır. Gerisinde başka bir şey yoktur, biz direniz diyenler yanırlarlar. Her geçen gün ellerinden daha fazla toplum kayıyor. Şu lafı ben çok duydum kendi kuşağımdan veya birkaç genç kuşaktan. Biz bu ülkeyi tanımıyormuşuz. Evet tanımıyordunuz. Gerçekten bu ülke sizin tanıdığınız gibi değildi. Şimdi tanımaya başlamak gerekiyor. Bunları duymaktan rahatsız olmak yerine başka bir şekilde bakmak, benim gibi bakmayabilirsiniz. Başka bir şekilde halkın neden orada olduğuna bakmanız gerekiyor. Halk cahil olduğu için orada değil. Başka nedenle tarihi nedenlerden ve

güncel nedenlerden, 12 Eylül'ün de etkisi dahil olmak üzere karşı devrimin etkisi olmak üzere, orada onu anlayıp ona göre politika yapmak gerekir.

murat özveri - Ben Hakan hocamdan önce kendime bir soru sorarak onu yanıtlayacağım. Yüz yıllık cumhuriyet işçi sınıfına ne verdi? Aslında biraz derdim bunun örneklerini vermektir. Şimdi bir rapordan 30.12.1947 tarihinde bazı bölgelerde fabrika işyerleri ve işçilerin genel durumu hakkında Büyük Millet Meclisi Çalışma Komisyonu raporundan bir paragraf:

Bu iş yerlerinde sekiz on yaşlarında çocuklar doludur. Ücretleri patronun insafına ve merhametine kalmıştır. Çırılçıplak yalın ayak kışın titreyerek, yazın yanan bu Türk çocukların hamisi bugün yalnız tanrı kalmıştır. Saati on kuruşla başlayan ücrete günde sekiz saat çalışacak yerde ne bilelim on dört saat çalışarak aynı ücreti alan ve nihayet yirmi lira, otuz lira arasında eline para geçen bu vatandaşlar köşe bucak ağlamakta ve dert dökecek yer bulamamaktadır. Hususi iş yerlerindeyse birkaç müstesna katiyen kazaya karşı emniyet tedbiri yoktur. Hele sıhhi emniyet tedbiri var demek günahtır. İktisadi devlet teşekküllerinde bile temizleme, hazırlama ve havalandırma aspiratörü, hava değiştirme ve tozları çekme aletleri layıkıyla kullanılmamakta ve muattal olanlarına bile tesadüf edilmiş bulunmakta ve fabrikalar toz, duman, elyaf tabakalar içinde yüzmektedir. Hususi iş yerlerine gelince yine burada hemen ilave edelim ki yüzde doksan beşinde hıfzı sıhhiye kaidelerine riayet hiç yoktur. Bu iş yerleri birer bataklık hanedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyon raporuna sunuyor. Bir de türkünden söyleyeyim: Mükellefin organı terli olur yorganı, mükelleften kurtulan çifte kessin kurbanı. Ereğli ve havzasında kömür çıkartılmasıyla ilişkin 1921 yılında yani savaşı yürüten mecliste çalışma koşullarına ilişkin kanun tasarısı geldiğinde on sekiz yaş altı çocukların ve kadınları madenlerde çalıştırılmasını yasaklayan hükme itiraz eden meclis üyesi diyor ki on sekiz yaş ibaresi çıkartılsın. Çünkü on sekiz yaşından küçük çocuklar madenlerdeki dehlizlerde çok daha rahat çalışıyorlar ve annelerin babalarından daha fazla para kazanabiliyorlar. Bunun önünü kapatmamak gerekir diyor. Bugün 2019 itibaren çıraklıkta on sekiz yaş koşulu kaldırılmış durumda. Kırk yaşında dahi çırak olabiliyorsunuz. Şu anda meclis komisyonu raporundaki yazılarının bir benzerini Çalışma Bakanlığı'nın sitesine lütfen girin. 2015 yılında Çalışma Bakanlığı iş müfettişlerinin inşaat sektörlerine ilişkin yapmış olduğu bir araştırma var, o araştırmanın raporuna bakın. 2015 yılında da o araştırmada iş müfettişleri diyor ki kanunlar uygulanmıyor. Kanuna uymamanın yaptırımıyla uymamanın getirisini karşılaştıran işverenler uymamayı daha karlı görüyorlar. İnşaat sektöründe kaçak işçi, göçmen işçi, kaçak- kayıt dışı işçi hatta alt iş veren muvazaalı tüm hukuka aykırı ilişkiler serbestçe uygulanabilir diye mealen söylüyorum. Özetlenen rapor halen bakanlığın kayıtlarında var. Dolayısıyla işçilere getirdi bu.

Ben köylü çocuğuyum. Ailecek de tamamı solcuydu. Böyle sol bir tartışma yaparken babam müsteshi bir şekilde bizi dinliyordu. Döndü baktı dedi ki biz kendi malımızı çalıp gömmek zorunda kalıyorduk. Bir jandarma korkusundan ödümüz patlıyordu. Nur içinde yazsın Menderes geldi. Jandarma dayağı sırtımızdan kalktı dedi. Ve benim babam ölene kadar asla CHP'nin C'sini bile almadı. Bugün alt iş veren meselesini tartışıyoruz. Gidin 1930'larda Atatürk'e sunulmuş bir rapor var. Ahmet Hamdi Başar tarafından neden Amele Serbest Fıkra'yı destekledi? Nedeninin yanıtını Ahmet Hamdi Başar'ın alt iş veren sistemi ve bu sistemi halk fıkrası ileri gelenlerin kurmuş oldukları dernekler üzerinden işçilerden avanta alarak buralarda çalıştırdıkları ve eksiltme usulleri yapılan ihaleler olarak sunulmuş olduklarını göreceksiniz. Dolayısıyla halen bu yağma sürüyor. Şimdi bu toplantıya çağırırken de ben hocama dedim ki, "hocam ancak o gün gelebilirim çünkü o dönemde Erzurum, Bayburt, Ardahan'da eğitimlerim var. Sizin de memleketiniz" dedim. Bir hafta öncesinde de Adıyaman ve Urfa'da eğitimdeydim. Şimdi hocam diyor ki neden sömürünün ötesinde sosyalizmi anlatmıyorsunuz? Vallahi ben beceremiyorum çünkü iş veren nedir diye sorduğum soruya rızkımın verilmesine vesiledir diyen bir işçiye ben sosyalizmi anlatmayı beceremedim.

O soruya verdiğim yanıt şu oldu. Vesile olmasına bir itirazımız yok ama Allah rızası için vesile oluyorsa tamam. Biz kar için vesile olan, Allah'ın rızasının yerine karı koyan iş verenlere karşı bir mücadeleyi vermeye çalışıyoruz diye yanıtlayabildim. Belki de çok sağa kaydım ama ondan ötesine hocam cesaret bile edemedim. Hemşerilerinizin verdiği yanıt karşısında. Sınıf mücadelesinin katkısına ne? Hep şu söyleniyor ben şahsen karşıyım işte tepeden ne kadar hak geldiyse tepeden indi. İşçilerin bir şey oldu olmadı deniliyor. Bence bu Türkiye emek tarihinin doğru bir okuması değildir diye düşünüyorum. Hocam da işaret etti. Hürriyet grevleri diye geçen o grevler. O grevler sadece onunla başlamadı, devam ediyor. Ama devletin sanılandan çok daha sert bir tepkisiyle karşı karşıya kalıyor işçiler. Biz hepsini unuttuk ama Takrir-i Sükun'u bir hatırlayın 1925'te. Takrir-i Sükun'la yaşanan baskılanmayı alın. 1947 sonrası sendikacıların var olabilmek için, şimdi sendikalar yasasını sunanlar dahi mecliste bir korku var. Sendika demeye korku var. Komisyon başkanı şu cümleyi kuruyor. *Serpuş yerine şapka demeyi öğrendik. Cemiyet yerine sendika demekten de korkmayacağız arkadaşlar.* Sendika sözcüğünün dahi korku yarattığı bir dönemde sendikacılık gömleğini giyerek, toplulukla hak uyuşmazlığı çıkarmanın dışında hukuki sınırlar içerisinde hiçbir etkinliği olmayan bir sendikal hareket 1960 yılında grevli toplu sözleşme hakkı için yüz bin kişilik Saraçhane mitingini düzenlemişse, bundan iki sene sonra Kavel'i düzenlemişse, iş yeri işgallerini düzenlemişse elbette çok ciddi etkileri ve katkıları olmuştur sınıf mücadelesine. Ancak bakın 12 Eylül 1980, kırk beş gün sonra. Üç nolu bildirge. Kıdem tazminatına tavan sınır getiriliyor. Hani dedim

1950’de işçilerin açtıkları davalarda harç yatırmıyorlardı diye. Haydar Saltuk genel sekreter önünde bir tasarruf. Bu nereden çıktı diyor. Bakanlık temsili diyor ki efendim işverenler dava açarken harç yatırıyor. İşçiler yatırmıyorlar. Eşitlik prensibine aykırı. Kenan Evren doğru gitti. Şu anda yüz liralık bir alacak işin işçi yirmi beş bin lirayı göze almadan mahkemenin önüne gelemiyor. Kenan Evren’in kırk beş gün sonra, yapılan düzenlemeyle eğer o düzenlemeyi yapmamış olsalardı bugün işçiler bir kuruş harç ödemeyeceklerdi ve bu sempozyumun kapısının girişinde “Başkan Elimsan işçilerin davası ne oldu? iki yüz bin lira gönderebildiniz mi?” diye başkana daha içeri girmeden ben o soruyu sormayacaktım. Bilirkişi ücreti olarak batan bir işyerinde haczin önüne altı yüz tane işçi alacağını geçirebilmek için ki eğer sendika olmasa o işçiler o tedbiri dahi isteyemezler. Cumhuriyet'in verdiği ve geldiği nokta bu. Daha da başka bir şey demeyelim.

hakan ongan - Çok teşekkür ederiz. Sağ olun. Sizlere de çok teşekkür ederiz, dinlediniz. Tekrar teşekkürler.

47. İktisatçılar Haftası'nın ikinci günü Esin Kuylulu anısına düzenlenmiştir.

Esin Kuylulu

İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin İffet Halim Oruz'dan sonra ikinci kadın başkanı olan Esin Kuylulu uzun yıllar İthal Malları Fiyat Tescil ve Tetkik Dairesinde görev yaptı. 26 Ekim 1983'te Şeref Özgencil'in istifası üzerine Genel Başkanlığı üstlendi. 2 Haziran 1984'te yapılan Genel Kurul sonucu tekrar Genel Başkan oldu ve bu görevi 31 Mayıs 1986'ya kadar sürdürdü.

47. İKTİSATÇILAR HAFTASI ÖZEL SAYISI
İFMC
47. İKTİSATÇILAR HAFTASI
“CUMHURİYET’İN YÜRÜYÜŞÜNDE İKTİSAT VE SİYASET”
01.03.2024 CUMA
3. GÜN CUMHURİYET’İN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Esin Kuylulu Anısına

3. Gün 1. Oturum

cumhuriyet’in maddi ve beşeri dinamikleri

Açılış Konuşması: Murat Karayalçın

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Burhan Şenatalar

Panelistler:
Prof. Dr. Fatma Gök
Prof. Dr. Işıl Ünsal
Prof. Dr. Tarık Şengül

aylin altınay - Konuklar, Değerli Hocalarım, Sevgili Öğrencilerimiz, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin bu yıl 47.si düzenlediği İktisatçılar Haftası'nın üçüncü ve son gününe hepiniz hoş geldiniz. Bu seneki başlığımız Cumhuriyetin yürüyüşünde iktisat ve siyasetti. Üçüncü günümüz Cumhuriyetin bugünü ve geleceği başlığına taşıyor. İktisatçılar Haftası'nın artık bir gelenek haline gelmiş olan uygulaması, haftanın her bir gününün fakültemize emeği geçmiş hocalarımıza, cemiyetimize, camiamıza emeği geçmiş mezunlarımıza adanması, onların anısına yapılmasıdır. Bugün de Esin Kuyululu'nun anısına düzenlendi.

Bugün, *Cumhuriyet'in Bugünü ve Geleceği* başlıklı üçüncü günümüzün açılışını Sayın Murat Karayalçın yapacak. Buyurun Sayın Karayalçın, kürsü sizin.

murat karayalçın - Günaydın Sayın Konuklar. İktisatçılar Haftasında bulunmak, hele açılış konuşması yapmak üzere çağrılmak benim için çok büyük bir onur. Mezunlar Cemiyetine çağrıları nedeniyle, içtenlikle teşekkür ediyorum.

Sayın Konuklar, Cumhuriyet'in bugününden ve yarınından, geleceğinden söz edeceğim, bana bu başlık verildi. Cumhuriyetimizin bugünü, Cumhuriyetimizin birinci yüzyılında, devlet ve toplum yaşamımızda yapılanların, yaşananların bir sonucudur. Cumhuriyetimizin yarını ise, geleceği ise, eğer devlet ve toplum yapısından önemli değişiklikler olmayacaksa, ana hatlarıyla üç aşağı beş yukarı, bugün yaşadıklarımıza benzer bir biçimde yaşanacaktır. Sunuşumda, Cumhuriyetimizin bugününe devlet kapasitesi üzerinden değerlendirmek istiyorum. Yani, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Cumhuriyetin birinci yüzyılında amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirebilmiştir; yapmak istediklerini, görevlerini ne ölçüde yerine getirebilmiştir; sorusunu yanıtlamak istiyorum. Böyle bir soruyu yanıtlayabilmek için, öncelikle Cumhuriyet'in görevlerinin amaçlarının ne olduğunu ortaya koyabilmek gerektiği düşüncesindeyim. Çağırıyor aldığım ve böyle bir konuşma yapmayı düşündüğümde, anayasaları, anayasalarımızı ve kalkınma planlarımızı bu bağlamda taramaya çalıştım. 1982 anayasasının 5. maddesinin dışında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin amaçlarını ve görevlerini tanımlayan herhangi bir düzenlemeye rastlamadım. 82 anayasası zaten çok kötü kaleme alınmış bir siyasi

metin. Galiba 5. Maddesi de en kötü yazılmış olan metin, en karışık ifadelerin bulunduğu bir metin. Cumhuriyetimizin bugününde bu hususa bakacağım. Daha sonra Cumhuriyetimizin yarını için halkımızın, kamunun yani yerel yönetimlerin ve merkezi yönetimin karar ve uygulama süreçlerinde yer alacağı bir örgütlenmeye ilişkin bir öneride bulunmak istiyorum. Ama “kamu” sözcüğünü her iki yönetim için kullanıyorum. Genellikle devlet için kullanılır, devlet tüzel kişiliği için kullanılır. Ama yerel yönetimlerin de kamu olduğu yine anayasada yapılan bir tanımlamanın gereğidir. Bu açıdan baktığımızda Cumhuriyetimizin birinci yüzyılında devlet kapasitesinin gittikçe gerilediğini, zaman içinde devletin etkenliğini ve işlevselliğini gittikçe yitirdiğini görüyoruz. Öte yandan özellikle son çeyrek yüzyılda güçlenen kimlik siyaseti, Cumhuriyetimizin temel değerlerinin tartışmaya açılmasına neden olmuş, Sayın Bekir Ardır'ın deyimiyle, “bizim biz olmaktan çıkmamız” sonucunu ortaya koymaya başlamıştır. Sayın Konuklar, kısmen finans alanından İş Bankası'nı, sanayi alanından devletin şeker işletmeleriyle bir üretici örgütlenmesi olan Pancar Ekicileri Kooperatifinin Üst birliği, Anko'nun işbirliğini ve köy enstitülerini dışarıda tutarsak, Cumhuriyetimizin birinci yüzyılında kamu vardır ama halk yoktur. Halkın varlığı, parlamenter sistemde de son yıllarda içine girdiğimiz başkanlık sisteminde de siyasetin her kademesinde egemenliğin delege edilmesiyle, üst kademelere yönlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır.

Cumhuriyetimizin ilk yüzyılında halkımız yalnızca sandıkta var olmuştur. Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılında bugün elde ettiğimiz sonuçlardan daha ileri bir sonuç elde edebilmemiz, kamunun ve halkın iş birliği yapmasını sağlayacak bir yapının oluşturulmasına bağlıdır. Böyle bir yapı oluşturmalıyız. Bu yapıda halk ve kamu iş birliği yapmalıdır. Kamu özel iş birliğinden çok daha yaşamsal, çok daha temel olarak gördüğü bu iş birliğinde kamu ve halk örgütlü bir diyalog içine girmelidir. Bu yapının yerel yönetimler ayağında, kent planlarında ve belediye bütçelerinde katılım, yeni kent parçaları, kentsel dönüşüm, kentsel düzenleme gibi alanlarda da projelerin birlikte tasarlanması ve birlikte uygulanması olarak adlandıracağım ortaklaşım içinde bulunulmalıdır. Yerel yönetimleri, Avrupa Yerel Yönetimler şartının uygulanması da içinde olmak üzere çok ciddi önlemlerle bu dönemde güçlendirmek durumundayız. Bana göre, daha farklı bir gelecek yaşamına kavuşmamız, yerel yönetimleri önümüzdeki dönemde güçlendirmemize bağlıdır büyük ölçüde.

Yalnızca Anadolu'da değil, içinde bulunduğumuz Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu üçgeninde de olmazsa olmaz olduğuna inandığım üniter devlet yapılanmasının güçlendirilmesi için Cumhuriyetimizin birinci yüzyılında merkezi yönetimin öne çıkması ve güçlü kılınması belki doğru bir tercihti ama şimdi içine girdiğimiz yeni dönemde üniter devletin güçlü kılınmasının

bu kez yerel yönetimlerin güçlendirilmesine bağlı olduğuna inanıyorum. Bunun aynı zamanda Cumhuriyetimizin temel sorunlarından birisi olan Kürt sorununun çözümünde de etkili bir araç olacağı inancını taşıyorum. Bu önerdiğim yapının yerel yönetimler ayağı, önerdiğim yapının merkezi yönetim ayağında da halkımızın aşama aşama devletin yürütme erkinin içinde yer almaya başlaması tasarlanmaktadır. Sayın konuklar, devlet yürütme erkini politika oluşturma, icraat ve düzenlemeler şeklinde kullanmaktadır. Devletin yürütme erki bu üç şekilde kullanılıyor. Halk ilk aşamada icraatlar başlığı altında bölgesel kalkınma projelerinde, büyük sulama projelerinde ve bu tür girişimlerde yer almalıdır. İkinci aşamada, yürütme erkinin kullanılmasında politika oluşturulması başlığı altında, eğitimde, sağlıkta, sporda, tarımda, ilgili olan, anlamlı olan, denk düşebilecek her alanda, her dalda halk yer almalıdır. Bu yapı hem kamu yönetimimiz için önemli bir gelişmeyi sağlayacaktır hem de bu ortaklaşım diyeceğim yöntemle bir demokratik gelişme başlatılacaktır. Kamu projeleri halkla birlikte hızla uygulanabilecektir. Kamu projelerinin başarısı yalnızca hukukun meşruiyetine bağlı değildir; aynı zamanda bir toplumsal meşruiyet taşımasına bağlıdır. Toplumsal meşruiyet de kamusal projelerin halk tarafından üstlenilmesine, sahiplenilmesine bağlıdır. Bir sahabet ilişkisinin kurulmasına bağlıdır. Projeler hızla tamamlanacak ve sandık demokrasisinden doğrudan demokrasiye geçişin bir ara kademesi elde edilebilecektir. Bu, kamunun projelerinden yararlanacak olan toplum kesimlerinin projeyi sahiplenerek bir proje muhafızı ya da proje muhafızları haline gelmesiyle ve o yolla yaratılacak proje enerjisinin yüksekliğiyle gerçekleştirilecektir. Bir tür bir proje demokrasisi sağlanacaktır. Ara kademe, geçiş kademesi, olarak adlandırdığım da budur.

Sayın konuklar, bu söylediklerim bir retorik değildir. 1989-94 yıllarında Ankara Belediyesi'nin sosyal demokrat yönetim kadrosu bu söylediklerim çerçevesinde çok önemli projelerde gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin tanıdığı bir proje, sıfırdan kurulan bir kent projesi olan Batıkent projesinde bu uygulanmıştır. Türkiye'nin ilk kentsel dönüşüm projeleri olan, 1990'ların başında gecekondular için hazırlanan Dikmen Vadisi projesinde, imarlı konutlar için hazırlanmış olan Portakal Çiçeği Vadisi projesinde, bir kentsel düzenleme olan Hacı Bayram Meydanı projesinde, bir organize sanayi bölgesi projesi olan İvedik Organize Sanayi Bölgesi projesinde yerel yönetimler ayağıyla ilgili olarak anlattıklarım tümüyle uygulanmıştır. 55.000 konutun olduğu, 300.000 insanın yaşayacağı Batıkent Projesi, Birleşmiş Milletler tarafından 1986 yılında dünya konut yılı ödülüne layık görünmüştür. Bu proje 1 milyar dolarlık projeydi. O sırada öyle uygun olduğu için 300 milyon Alman markı büyüklüğünde hesaplanmış olan Dikmen Vadisi projesi de Uluslararası Şehir ve Bölge Plancıları Derneği'nin dünya ödülünü kazanmıştır. Bunlar yerel yönetim ayağıyla ilgili söyleyeceklerim.

Sayın konuklar, sıra önerdiğimiz yapının merkezi yönetim ayağına geldiğinde de önereceğim proje bizim ünlü BAP projemizin sulama ayağıdır. 50 yıldır BAP projesinin sulama ayağının ancak yüzde 50'si gerçekleştirebilmiştir. Burada da devletin-bu, devlet su işleri olabilir, GAP idaresi olabilir-az önce Ankara'dan örnek verdiğim projelerde olduğu gibi, su bekleyen üreticilerle bir ortaklaşım ilişkisi içine girmeleri, yani projeyi birlikte uygulamaları çok hızla sonuç alınmasını sağlayacaktır. Halkımız 1950'lerden başlayarak, kentleşme süreciyle başlayarak belki askerlik dışında, belki savaşlar dışında ilk kez harmanlandı. Halkımız ilk kez kentlerde harmanlandı, bir araya geldi. Bunu yeni bir kimliğin ortaya çıktığı bir süreç olarak görmek olanaklı değil, çünkü kentlerde yan yana gelindi, yan yana yaşamaya başlandı, o kadar. Buradan yeni bir kimlik çıkmadı. Bu önerdiğim yapıyla yeni bir harmanlanma sürecini yaşayacağımızı ve buradan yeni bir kimlik çıkaracağımızı umuyorum. Batıkent Projesinin dışında bu model İzmir'de Egekent, Aydın Söke'de Yeni Söke, Elâzığ'da Doğu Kent, Manisa'da Yeni Manisa projeleri adı altında uygulanmıştır. Oralarda ben gerçek bir harmanlanmanın yaşandığını gözlemiş birisiyim. Yeni bir kimlik, yeni bir biz kimliği, yeni bir kent kimliği oralarda elde edilmiştir. Cumhuriyetimizin bugünüyle ilgili olarak söyleyeceklerim bunlar. Aslında bu tüm sunuşumun özeti. Şimdiye kadar size tüm sunuşumu özetledim.

Şimdi geriye dönüp, özellikle birinci yüzyılda devlet kapasitesinin yetersiz olduğu şeklindeki gözlemimi birkaç örnek olayla desteklemek istiyorum. Cumhuriyetimizin birinci yüzyılında çok sayıda düzenleme, çok sayıda reform yapılamamıştır, uygulanamamıştır. Biz de bunların neden yapılamadığını, neden uygulanamadığını doğru dürüst tartışmış değiliz. Bir iki örnek vermek istiyorum. Birinci örnek, idari reform. Türkiye'nin dördüncü başbakanı, Doktor Refik Saydam, Ocak 1939'da hükümet programını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğunda, Türkiye'de A'dan Z'ye kadar her şeyin bozuk olduğunu ifade etmiştir. Doktor Refik Saydam, Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan kadronun içinde yer almış; Celal Bayar hükümeti dışında, tüm hükümetlerde, galiba 15 yıl süren, bakanlık yapmış bir siyasetçi. Saydam her şeyin bozuk olduğunu söyleyerek, idari reforma dikkati çekiyor, bir yeniden düzenlemenin yapılmasının gerekliliğini ortaya koyuyor. Aradan 21-22 yıl geçiyor, 1962-63 yılında İsmet İnönü hükümeti, merkezi yönetimin yeniden düzenlenmesi için, içinde DPT'nin, devlet personel dairesinin, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün ve çok sayıda akademisyenin yer aldığı, çok ünlü bir proje olan Mehtap projesini hazırlatıyor. Ben bu projede yer alanlarla değişik tarihlerde tanıştım. Çok kıvanç duyuyorlardı bu projede yer aldıkları için, aynı zamanda üzüntü de duymaktaydılar bu proje uygulanmadı diye. Bir yirmi yıl daha geçiyor, bu kez içine yerel yönetimlerinde eklendiği KAYA projesi adıyla bir başka proje hazırlanıyor. Arada değişik

tarihlerde kurulan komisyonlar var, çıkarılan kararnameler vs. var ama sonuçta Türkiye Cumhuriyeti Devleti ta 39'dan itibaren kendisini merkezi yönetimiyle, yerel yönetimiyle yeniden düzenleme gereğini duyduğu halde bunu yapamamıştır. Bana göre bu çok önemli bir mesele. Niye yapamadık ya da niye yapılamadı? Halk dâhil olmadığı için yapılamadı diyemem. Gerçekleştirilemeyen ikinci reform toprak reformudur. Önderimiz Atatürk 1929'da ve 1936'da toprak reformunun yapılmasını gerekli gördüğünü söylüyor. Daha sonra iki önemli yasal düzenleme yapılıyor. Bir tanesi 1945 yılında çiftçiyi topraklandırma yasası, ikincisi de 1973 yılında toprak reformu ve tarım reformu yasası.

Başka tarihlerde yapılan düzenlemeler de var. Ecevit'in bu konuda hala anımsadığımız çok ünlü bir değerlendirmesi var. Buna biraz sonra değineceğim. Bana göre toprak reformunu gerçekleştirememiş olmamızın nedeni, toprak bekleyen köylünün, kırsal alanda toprağa sahip olmadan çalışan üretici aile işletmelerinin örgütlenmemiş olmasıdır. Buradan hemen rahmetli Bülent Ecevit'in üç önemli projesine değinmek istiyorum. Bir tanesi toprak reformu. Demin söyledim, Bülent Ecevit, toprak işleyen su kullananın ifadesiyle bir toprak reformunun yapılmasını gerekli görüyor. Ecevit, kırsal alanda bir yapısal dönüşümü öngörmüştü. Aslında bu bir proje olarak algılanmadı ama bence kırsal alanın yapısal dönüşümü proje olarak nitelenmesi gereken bir girişimdi. Önce mekânsal dönüşüm öngörülüyordu köy kentlerle, toprak reformuyla da bir sınıfsal dönüşüm hedefleniyordu. Halk sektörü vardı, olmadı. Bülent Ecevit çok güçlü bir siyasetçiydi ama bu söylediklerimin hiçbirisi olmadı. Mesudiye'de Dünya Bankası'nın finansmanı ile başlatılmış olan girişimi de dışarıda tutuyorum çünkü bana göre o köy kent değildi. Yani birkaç tesisin devlet parasıyla kırsal alanda yerleştirilmesi köy kent anlamına gelmiyor. Çünkü köy kent özünde üretim örgütlenmesini de getirmesi gereken bir mekân düzenlemesiydi. Biraz önce GAP'tan söz ettim. 32 milyar dolarlık projemiz. Projenin iki ayağından elektrifikasyon ayağı tamamlandı ama sulama ayağı ancak yüzde 50 civarında gerçekleştirilebildi. Projenin tümünün gerçekleştirilmesinin, bir döviz sıkıntısı içinde olan, gıda fiyatları enflasyonunu ağır bir biçimde yaşayan Türkiye için nedenli önem taşıdığını belirtmeye gerek yok diye düşünüyorum.

Konuşmamı Rahmi Koç'tan bir alıntı yaparak bitirmek istiyorum. Rahmi Koç 2010 yılında yaptığı bir konuşmada helva yapacak her şey masada ama bir türlü helva yapamıyoruz diye yakınmış. Bu doğru. Bu helvayı yapacak olanlar, bu helvayı yiyecek olanlardır aslında. Helvayı yapacaklar masaya gelmeden masada oturmadan biz Cumhuriyetimizin yarınlarında helva yapamayız diye düşünüyorum ve size saygılarımı sunuyorum.

aylin altınay - Sayın Karayalçın'a bu kapsamlı sunuşu için çok teşekkür ediyoruz. Sabah oturumumuzun başlığı *Cumhuriyet'in Maddi ve Beşeri Dinamikleri* başlığını taşıyor. Oturma Sayın Hocam Prof. Dr. Burhan Şenatalar başkanlık edecek. Buyurun Sayın Hocam, kürsü sizin.

burhan şenatalar - Günaydın, hoş geldiniz. Bu oturumda konuşmacı olarak bulunan

arkadaşlarımızı kürsüye rica edeceğim. Sayın Fatma Gök, Sayın Işıl Ünal ve Sayın Tarık Şengül lütfen. Öncelikle, her yıl olduğu gibi bu yılda İktisatçılar Haftasını düzenleyen ve bunun için çaba gösteren, özveride bulunan İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti yöneticilerine ve destek olan üyelerine çok teşekkürlerimizi sunmak istiyorum. İkinci olarak Sayın Murat Karayalçın'a, hepimizin adına teşekkür etmek istiyorum. Çok geniş kapsamlı bir analiz yaptı ve gerçekten çok önemsenmesi gereken deneyimleri çok kısaca sadece anarak geçmek zorunda kaldı. Ben kendi payıma o projelerden birkaç tanesini daha yakından öğrenmem gerektiği kanısına vardım. Bu katılım meselesi çok popüler bir konu.

Bu oturumda bir aydan kısa bir süre önce kaybettiğimiz bir hocamızı anmak istiyorum. Aynı kürsüde yıllarca birlikte asistan ve doçent olarak çalıştık. Sevgili arkadaşımız Nihat Falay şubat başında aramızdan ayrıldı. Bu da her zaman İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetine destek olan katkı veren bir arkadaşımızdı. Onu da sevgi ve saygıyla anmak istedim. Üç konuşmacımız var. İkisi eğitimle ilgili konularda konuşacaklar. Üçüncü konuşmacımız da daha ziyade kent planlaması üzerine konuşacak.

İlk söz sizin Fatma Gök. Buyurun.

fatma gök - Çok teşekkür ederim Burhan Hocam. Önce bir teşekkürle başlamak istiyorum. Böylesi kongrelerin yapılmasının ne denli emek yoğun olduğunu biliyorum. Bunu her sene yapıyorsunuz. Tebrik ederim. Gerçekten çok önemli bir birikim sağlamış oluyorsunuz. Bizim alanımız olan, ya Işıl Hoca ile benim eğitim alanı için de önemli bir birikim.

Bugün bir tarihsel yolculukla sunuşumu yapmak istiyorum. Marx'ın *Grundrisse*'nin girişinde bahsettiği gibi, bugünü analiz edebilirsek, bütün boyutlarıyla eski Yunan'a kadar anlamış oluruz filan diye.

Şimdi bugün buraya tarihsel olarak nasıl geldiğimize çok kısa değineceğim. Çünkü 100 yılın yürüyüşü deyince ben de 100 yılı kapsamam gerekir gibi sorumluluğuyla hazırladım bu sunumu. Ayrıca Tarih Vakfı Yurt Yayınları 100 Cumhuriyet'in 20. yılı için 15 büyük cilt çıkarıyor; bunun eğitim cildinin editörüyüm. Bu yüz yılın eğitim siyaseti muhasebesini yapmak gerçekten devasa bir iş. Gerçekten çok şeyler kazandık, doğru; laiklik, kadınların haklarının daha çok öne çıkması, toplumsal yeni bir düzenleme, bunlar çok önemli; ama bu standart güzellemenin dışında hem soruların görünmesini hem de çözümlerin gündeme getirilmesini erteleyen bir bakış açısı olageldi diye düşünüyorum. Şüphesiz 100 yılda okul, öğrenci, öğretmen sayıları, okuma oranları çok arttı, büyüdü. Ama, kimler ne kadar okula gidebiliyor, kimler okulda tutunabiliyor? Bu sınıfsal tahlil yapmak çok önemli. Eğitim politikaları deyince hem sınıfsal hem toplumsal cinsiyet bakımından kır- kent ayrımı, Kürtlere yapılan ayrımcılık, diğer etnik kimlikler, ana dilinde eğitim, bütün bu meselelerle uğraşıyoruz. Bu nedenle niceliksel boyutu bir tarafa bıraktım. Sadece şunu söylemek belki bize bir fikir verebilir: Aralık 2012 TÜİK verisi bu. 609.817 çocuğun hiç okulda kaydı yok; 2,3 milyon çocuk açık öğretim kurumlarında, ne kadar gerçekçi bir eğitim olduğunu hep sorguladığımız bir şey hem pedagojik olarak hem de diğer eğitim hakkı bağlamında. Ayrıca MESEM projesi, mesleki eğitim merkezlerinde çocuk işçi olarak çalıştırılan 1,3 milyon kadar çocuk var. Milli Eğitim Bakanı da bunu soru önergesi üzerine söyledi. Evet çocuk işçi var ve bunlarda eğitim görüyor gibi kabul ediliyor.

Eğitim çok yönlü bir alan. Bireyle toplumun birleştiği bir yerden bahsediyoruz hem bireysel hem de toplumsal dönüşüm söz konusu. Eğitim düzeni, içinde bulunduğumuz toplumun özgün sosyal, siyasal, ekonomik koşulları tarafından şekillenir, evet bunu biliyoruz, ama aynı zamanda bu şekillenmeyi

inşa edecek olanlar da insanlar da eğitim düzeni ile eğitim düzenin içinde bulunduğu sosyokültürel iklim tarafından yetiştirilir. Böyle karşılıklı dinamik bir ilişki var. Hani insan yetiştirme düzeni diyoruz ya bu süreçte tarihsel birikimi, devralınan mirası nasıl kullanıyoruz, kim kullanıyor?

Dünkü oturumda 1908 Burjuva Devrimi de denen 1908-1923 arası o çalkantılı dönem Murat Bey ve Sungur Hocamız tarafından tartışıldı; bu süreçte hukuksal sınıfsal dinamiklerin ne kadar iç içe geçtiğini ne kadar bütünleşik, entegre olduğunu gördük. Eğitim gerçekliğinin de kapitalist toplumsal düzenin egemenlik ve sömürü dinamiğine endekslenmiş olduğunu, eğitimin “eğitim hakkı” anlayışıyla değil de adaletsiz ve eşitsiz dağıtıldığını ifade eden insanlarız. Genel bir anlayış var toplumda: eğitim sorunu. Giriş derslerimde ilkin bunu öğrencilerle tartışım: “Eğitim neden bir sorundur, neden hepimizin sorunudur?” Şurası bir gerçek ki eğitim güç odaklarının elinde araçsallaştırılınca çözümün değil sorunun bir parçası haline geliyor. Eğitimin Türkiye’de ilginç bir gelişimi var 19. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin modernleşme hamlelerinden başlayarak Cumhuriyet’in kurulduğu üniter devlet inşası dönemi, sonra tek parti dönemi sonrasında 60-80 arası çok ilginç bir dönem. Sonra 2000’ler, neoliberal küresel ekonominin bütün dünyayı kasıp kavurmaya başladığı ve bizde de bir askeri vahşi bir darbeye başlayan neoliberalizm. Bütün bu dönemlerde yeni insan, yeni vatandaş biçimlendirme gibi hayati işlemlerin eğitim sistemi yoluyla başarılması çabalarına tanık olduk. Eğitim öğretimin, bilgi beceri kazanma, toplumsallaşma işlevleri kadar resmi ideolojinin aktarılması demek olduğunu biliyoruz. Althusser’in böyle bir formülasyonu var; kapitalist toplumda eğitimi devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak nitelemişti.

Aile, din, politika, hukuk gibi devletin ideolojik aygıtlarının, ordu, polis ve böyle kurumlarda olduğu gibi zora dayanan bir yaptırım güçleri yoktur ancak hiçbir sınıf ideolojik araçlara dayanmadan egemenlik kuramaz ve sürdüremez. Var olan iş bölümünün meşru, doğal hatta sınıflar yoluyla kazanıldığı için kaçınılmaz olduğu ideolojisi rızayı üretmenin en önemli yollarından biridir. Öğrencilere, bütün lise mezunları arasında kura çekerek sizi üniversiteye alsaydık, buna razı olmaz mıydınız, diye sorunca, “ama biz çalıştık, dershanelere gittik”, emek harcadık diyorlar. Mevcut sistemi böyle savunuyorlar. Halbuki bu o kadar eşitsiz bir sistem ki; kimler dershaneye gidiyor, kimler gidemiyor. Bu eşitsizlikler hangi mekanizmalarla yeniden üretiliyor, bunlar üzerine çalışıyoruz.

Nasıl bir toplum projesi inşa etmeye yönelik bir eğitim sistemi kuruluyor; kimler bunun bilincinde? Kapitalist bir toplum sistemde okullar doğrudan veya dolaylı kapalı bir mekanizma olarak çalışıyor. Bu kurumlar doğrudan yahut dolaylı öğrencilerin eşitsiz bir topluma hazırlanıp

pasifleştirildiği yerlerdir. Bu konuda önemli literatür birikimi vardır. En önemlilerden biri İngiltere'de Paul Willis'in yaptığı etnografik araştırmada gösterildiği gibi, öğrenciler her verileni içselleştiren pasif varlıklar değildir. Tam tersine pek çok materyale ve kendilerine dayatılan değerlere aktif ve pasif olarak karşı çıkarlar, direnirler.

Eğitim ve öğretim sisteminde yaşanan çelişkiler ve direnişler, eğitim sistemindeki sosyalleştirme sürecini meşru ve doğal kabul edilen normların ve değerlerin yeniden üretimine karşı koyan bir dönüşüm yaratabilir mi? Ekonomik ve kültürel sermayeyi kontrol eden egemen sınıflara karşı özerk bilgi birikimi nasıl yaratılabilir? Bu sorular genel toplumsal dinamiklerle birlikte mutlaka tartışılması gerekli sorulardır. Lakin okulların bu dinamiklerle ilişkisini çözümlemek, okulun özgürleştirici potansiyelinin gerçekçi olarak anlaşılması için çalışmak çok önemlidir. Vurgulamamız lazım ki kapitalist bir toplumsal yapıda devlet eğitim politikalarını belirleyen en önemli faktör olduğu için eğitim ve okullar tarafsız kurullar değildir. Ancak devlet de bir çelişkiler ve çatışmalar alanıdır. Bildiğimiz gibi sınıflar, ırklar, etnik yapılar, cinsler arasında çatışmalar, çelişkiler, gerginlikler birer toplumsal mücadele alanıdır ve bu eğitim sistemine doğrudan yansır.

Her şey yüzyıl önce sıfırdan başlamadı tabi ama devralınan miras neydi ve onunla nasıl bir ilişkiye girildi bu toplumda. Kurumsal ya da kurumsal olmayan eğitim mirası, kültürel birikim bunların hepsini de göz önüne almak zorundayız. Ama 1839'lardan başlayan süreçte ilk defa Tanzimat Fermanı sonrasında eğitim yoluyla devleti kurtarma misyonu bu coğrafyada gündeme geldi. Bu dönemde hem Osmanlı elitleri hem de ekonomik toplumsal bunalımı anlayan ve üzerinde kafa yoran, düzenin çöküşünü gören tüm taraflar eğitimle ilgilenmeye başladılar. Bu 1839 Tanzimat Fermanı sonrası hızla kurumsallaşmış ilk ve orta ve yüksek öğretim kurumları sistemli bir şekilde toplumda yerine aldı. Cumhuriyetle beraber Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bu şekillendi ve öğretim birliği kuruldu. Cumhuriyet öncesi de yoğun olarak İstanbul'da okullar açılıyor ama Anadolu'da özellikle Gayri Müslüman halkın okulları var. Osmanlı coğrafyasında Anadolu'da 3.000-2.000'e yakın Ermeni okulu var. Ermeni lisesini bitiren bir öğrenci Ermeni harfleriyle, Ermeniceyi, Latin harfleriyle bir Latin dilini ve de Arap harfleriyle Osmanlıca'yı öğrenerek üç dilli olarak mezun oluyor. Biz bugün hala yabancı dil nasıl öğretiriz filan diye uğraşıyoruz. Bugün geldiğimiz yerde sanki çözümsüz gibi. Halbuki çözümsüz değiliz ve çok zor değil çözmek. Sadece bütün toplumsal dönüşümle birlikte kurgulanması ve inşa edilmesi gerektiği için tabii ki zorlanıyoruz.

Cumhuriyet rejimi, Kemalist Cumhuriyet rejimi, Batı örneği üzerine bir modernleşme ve kapitalist yoldan kalkınma paradigması etrafında inşa edildi. Bu dönemi Taha Parla hocamız

şöyle açıklıyor: Tek parti olan otoriter bir devlet partisinin devlet kapitalizmi politikalarıyla ulusal burjuvaziye disiplinli ve düşük maliyetli bir iş gücü sağlayarak sermaye birikimi olanaklarının yaratılması dönemi idi. Sermaye birikimi rejimi her bir toplumsal politikayı koşullandırmıştır, diyor. Yani Cumhuriyetin kazanımları dediklerimizi meşruiyet kaynağı olmaktan çıkarmak gerek; laiklik, pozitivist bilim anlayışıyla düzenlenen bir eğitim düzenine geçiş, akılcılık, evrimcilik, kadınlara verilen haklar, kadınların önünü eşit yurttaşlık yönünde açılması; bunlar tabii ki çok önemli hiç şüphe yok. Ancak Kemalist ulusçuluk etno-seküler açıdan farklı kalmakta ısrar edenlere karşı açıkça ayrımcı olmuştur. Bugün önümüzde duran Kürt sorunu mesela. Kürt sorunu esasında bir Türk sorunudur ve bu buradan bize gelen bir sorundur. Yani 1921 anayasası ile 1924 anayasasının ne kadar değiştiğini ve ne kadar farklılaştığını hep tartışılır ya. Esasında oralardan çözülmemiş olarak kalan kimi şeyler gündemimizde mirasımızda olan sorunlardandır.

Kemalist Cumhuriyet ülkede sosyal adalet, etnik ve kültürel farklılıklar ile tüm vatandaşların eşit olması ilkeleri bağlamında yasal olarak değil ama uygulama sonuçları olarak, sorunları çözememiştir. Eğitim sistemi geleneksel toplumsal yapının çözülmesini sağlayarak modern vatandaşları yetiştirme işleri ile görevli kılınmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet eğitimi modernleşme projesi çerçevesinde şekillenmiştir. Yani burada açıkça ifade edilen hedef ülkeyi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaktır.

Tarihsel olarak baktığımız gibi eğitim sisteminin şekillenmesi toplumun değişim ve dönüşüm dinamikleri ile çok yakından ilgilidir. Cumhuriyet ilan edildiği zaman klasik Osmanlı eğitim kurumları ve Batı Avrupa örneğine göre inşa edilmiş, özellikle Fransız okul sistemi örnek alınarak kurulmuş modern okullardan oluşan ikili yapıya son verildi. Cumhuriyet'in eğitim projesi için model de hazırды: Batı Uygarlığı. Öyleyse sorun teknik bir sorundu; modernleşme için uygun aracın seçilmesi idi. O nedenle eğitim araçsallaştırılmıştı. Cumhuriyet projesi eğitimi bir insan hakkı olarak değil bir ödev olarak tasarlanmasını ve uygulanmasını öngördü. Cumhuriyet okulunda haklar bir istisna ödevler ise hep kural olarak kalmıştır. Eğitim bilimcileri olarak eğitimi eğitim hakkı kavramıyla şekillendiriyoruz. Yani fırsat ve olanak eşitliği.

Tek parti döneminin eğitim politikaları, yeni toplumsal, siyasal ve kültürel değerleri pekiştiren ve yeni inşa edilen kurumsal yapıları destekleyen bir kültürel ve duygusal iklim içinde oldu. 1974'te üç sene Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı Plan ve Araştırma Koordinasyonu'nda çalıştım. 71 darbesi sonrası yeni bir düzenleme yapıyordu. Türkiye'de darbeleri incelersek eğitim sisteminin nasıl dönüşümler geçirdiğini de çok kolay görebiliriz. Bir yandan eğitim yoluyla sistemi eşitlikçi, eşit yurttaşlık ve özgürlük mücadelesi içinde inşa etmek için

uğraşanlar var. Öbür taraftan böyle bir düzen var. Hem sınıfsal hem de toplumsal cinsiyet bakımından eşitlikçi olmayan bir yapı. Bu sistemin içinde eşitlik, eşit yurttaşlık ve özgürlük mücadelesi de var.

Biraz da köy enstitülerinden bahsedeceğim. 1940'ların başında kurulmuştur. Yarım kalmış özgürlükçü bir eğitim deneyimi diye adlandırıyoruz biz. Eleştirel ve özgürlükçü eğitim yolunda çok önemli bir hamledir. Köy enstitüleri, emekçi köylünün güçlenmesi, bilinçlenmesi ve özgürleşmesi için çok önemli. Babam 1945 Pazarören mezunu olduğu için o kültürü biliyorum. Bütün çocukluğum, köylerinde babamla beraber geçti. Ama Tonguç'un kavramsallaştırdığı şekliyle sorun sadece eğitim sorunu değil, köyü bilinçlendirmek, köyü ekonomik, sosyal ve kültürel olarak canlandırmaktır. Reis-i Cumhur İsmet Paşa köy enstitüsüne geliyor ve ona ayrı yemek çıkıyor. Cumartesi toplantısı var, bütün öğrenciler de katılıyorlar. Nasıl olur da İsmet Paşa'ya ayrı yemek verilebilir diye kazan kaldırıyorlar, kıyameti koparıyorlar. Enstitü müdürü İsmet Paşa şeker hastası, o yüzden, diyor; ancak öyle kurtarıyor kendini. Tek parti döneminin enstitü fikriyatı üzerinden örgütlenen diğer önemli bir durumu kız enstitüleridir. Bunlar Cumhuriyet'in ilk yıllarında kızlar için orta öğretim seviyesinde meslek okulları olarak kuruldu. Ama esas işlevleri Batılaşma ülkesi kapsamında bir modernleşme projesinin sağ kolu olarak son derece kritik işlevler yüklendiler. Ama kız enstitüleri kamusal ve entelektüel bir ilgi görmediler çünkü bunlar kadın kurumlarıydı. Arka planda hep kadınların ev içi emeği gibi görünmezlik vardı. Bunlar evin içini modernleştirerek toplumdaki diğer kadınlara rol modeli olacak kadınları yetiştirmek amacıyla özel olarak tasarlanan okullar.

Kız enstitüleri ulus devletler kervanına geç katılan Kemalist devletin modernleşme projesinin toplumsal meşruiyet kazanması ve desteklenmesinin ve geleneksel aile yapısının Batılaşma ülkesine uygun olarak dönüştürülmesinin özel aracı olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Kız enstitülerinin sosyal ve ideolojik işlevlerini araştırmak ve anlamak kritik bir öneme sahip. Çünkü bu enstitüler Türkiyeli kadınlara dayatılan cinsiyet temelli hiyerarşilerin son derece rafine yöntemlerle inşa edildiğini ve patriyarkanın devletin eğitim kurumları yoluyla toplumda nasıl kök saldığını ve kuvvetlendiğini anlamada ve çözümlemede yardımcı olacaktır.

Çok önemli bir şeyden daha bahsederek bitireyim. Ancak kız enstitülerinin Kürtlerin yaşadığı coğrafyada olduğunu biliyoruz. Bu nedenle başka bir misyonu daha var bunların. Elâzığ Kız Enstitüsü'ne yıllarca hayatını vermiş İzmirli bir kadın olan Sıdika Avar'ın *Dağ Çiçekleri* adlı kitabında anlattıkları asimilasyoncu kolonyalist eğitim deneyimini açıkça sergiliyor. Avar yaz günleri at sırtında öğrenci köylü kızların köylerine gidiyor ve annelerine Türkçe öğretmişler mi diye kontrol ediyor. Hatta kadınlar bazı kızları saklıyorlar Sıdık Hanım gelecek de enstitüye

öğrenci yapacak. Evet, çok ilginç bir deneyim tabi burada bırakıyorum ben ama tabii ki konuşacak çok şey var.

burhan şenatalar - Teşekkürler Fatma. Şimdi sıra ikinci konuşmacımızda; buyurun Sayın Işıl Ünal.

ışıl ünal - Merhaba. Öncelikle Cemiyeti kırk yedi yıl boyunca bu etkinliği sürdürdüğü için tebrik ediyorum.

Bugün içinde bulunduğumuz durum çok vahim. Özellikle bu ÇEDES projeleri, manevi danışmanlık meseleleri nedeniyle eğitim sistemi çok kötü ama toplum da çok vahim bir durumda. Biz buraya nasıl geldik? Genellikle çok buna kolay bir yanıt veriyoruz: 22 yıllık AKP dönemi. Evet ama ondan öncesine de bakmamız gerekiyor. Doğru; AKP'nin yaptığı yıkımı hiçbir şeyle karşılaştırmamız mümkün değil. Ama sorun AKP ile mi başladı? Yani gerçekten Cumhuriyet çok iyi bir şekilde kurulmuştu da AKP geldi hepsini yerle bir mi etti? Yani böyle bir şey mümkün değil; bilimsel de değil.

Benim şöyle bir tezim var; onu anlatmaya, açıklamaya çalışacağım. Bence Cumhuriyet'in başından itibaren, ta 1924'te çok erken bir zamanda bile başlayan bu Ulus Devlet İnşa Süreci

hem Cumhuriyet'in tüm kurumlarıyla yerleşmesinin hem de ülkenin demokratikleşmesinin önüne geçti. Bu son derece ciddi ve olumsuz etkiler yapan bir süreç oldu bence. Ulus devlet inşa süreci eğitim aracılığıyla önemli ölçüde gerçekleştirilmeye çalışıldı. Kapitalizm ile ilişkisi de işlevsellik üzerinden kurulduğu için, kapitalizm eğitim sistemini sürekli olarak araçsallaştırdı; araçsallaştırma bugün de devam ediyor. Yani eğitim sistemi kapitalizmin genel işleyiş kurallarına uygun olarak geliyor. Yani eğitim programları hem emek gücünün yeniden üretimi hem toplumsal yapının yeniden üretimi gibi bir işlev taşıyor. Dolayısıyla çok içsel bir bağlantı var ikisi arasında Bunu iktisadi,

politik bir tasarım olarak düşünmek gerekiyor.

İktisadi hayat, emek gücünün yeniden üretimi, meslek kazandırma, mesleğe eleman yetiştirme gibi işlevler sayabiliriz. Öteki tarafta da yurttaş yetiştirme projesi. Yani nasıl bir toplum inşa etmek istiyorsanız ona göre de bir yurttaş yetiştirmeye çalışıyorsunuz. Mekanizmalarını buna göre işletiyorsunuz. İşte o nedenle toplumun bu geldiği yerle eğitim arasında bir karşılıklı ilişki olduğunu görüyoruz.

Ben buradan yola çıkarak tezimi göstermeye çalışacağım. Cumhuriyet nasıl bir toplum inşa etmek üzere kuruldu diye baktığımız zaman kapitalist bir toplum, ataerkil bir toplum. Yani tıpkı Batı'da daha önce kurulmuş olan ulus devletler gibi bir belli bir ulus kimliği üzerinden kurulan bir toplum. Cumhuriyet bunu hedefliyor. Bir yandan da eğitim sisteminin cinsiyetlendirilmiş olduğunu görüyoruz değil mi? Bütün mekanizmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinden işliyor. Bunlar birbirini devam ettiren, birbirini besleyen süreçler olarak ortaya çıkıyor.

Ulus devlet inşa sürecinin eğitimle bağlantısını kurarak ilerlemek istiyorum. Nasıl bir yurttaş, nasıl bir kimlik hedefleniyor: milli kimlik, Türk ve İslam sentezi olan bir kimlik. Türk ama aynı zamanda Sünni İslam. Mesela 1924'te Tevhidi Tedrisat yasası çıkarılıyor; bu yasada din dersleri konuyor. Mesela İmam okulları açılabilir; bir tane ilahiyat fakültesi açılır diyor. Yasa böyle söylüyor. Yedi maddelik yasa zaten. Cumhuriyet aslında bir hukuk devletidir. Devlet laikdir. Modern cumhuriyeti tanımladığımız zaman bunun bir laik devlet olduğunu belirtiriz. Ama tabi Diyanet İşleri Başkanlığı var. Bütün dinlere eşit bakacağını söylüyor ama aslında Sünni İslam temelinde kurulan ve bugün de hala biliyorsunuz toplumda son derece etkili olan bir yapı. Bu, şu demek; laikliğin gerçekten olması gerektiği gibi kurulamadığı bir toplum. Sonra bugüne geliyoruz; ÇEDES'li, manevi danışmanlı bir eğitim sistemi. Bu ne demektir; eğitim sistemi içindeki ilişkilerin Sünni İslam kurallarınca disipline edilmesi demektir. Bu aynı zamanda toplumsal cinsiyet meselesidir.

Burada tekçi bir yapı, farklılıkları dışarıda bırakan bir yapı var. Belirli kimlik dışında kalanları dışlıyorsunuz ve ötekileştiriyorsunuz. Dolayısıyla ne oluyor? Demokratik bir toplum kuramıyorsunuz. Toplumun demokratikleşmesi demek bütün farklılıkların birlikte ve eşitlik temelinde yaşayabilmesi demektir.

Cumhuriyetin özellikler açısından baktığımızda hedeflerden biri bilimsel bilgiyi, evrensel bilgiyi okullarda kazandırmak. Örneğin cumhuriyet okulları en baştan itibaren bu bilgiyi verilmek üzere yapılıyor. Bilgi ile ilişkisi evrensel bilimsel bilgi üzerinden kuruluyor. Ama pozitivist bilim anlayışının bu kadar egemen kılınması ve tartışmasız dayatılması şöyle bir

sonuç getiriyor: Doğru olan bilgi merkezde üretilen bilgidir. Gerçekliği açıklayan bilgi evrensel bilgidir. O zaman yerelin bilgisi doğru değildir. Farklı kültürlerin bilgisi, onların öğrettikleri bilgi ve kültür kuşku ile yaklaşılması gereken bir kültürdür. Doğru olan evrenseldir. Şunu hatırlayabiliriz. Nasıl bir eğitim anlayışımız vardı? Okula gelen öğrencilerin yerel ile bağının kesilmesi; yani köyünden duyduğu yanlış bilgileri okula taşınması yerine onlarla bağını kesmesi, okulda evrensel bilgiyi öğrenmesi.

Bu kapitalizmin ihtiyacına uyuyor. Kapitalizm çelişkilerin, çatışmaların olduğu bir toplumdur ve bu çelişkiler zaman içerisinde derinleşerek devam eder. Bu çelişkiler sınıfsal çelişkilerdir. Aynı zamanda kültürel farklılıklar arasındaki çelişkilerdir. Pozitivist bilim anlayışı, bir yandan da ulus devlet inşası eşitsizlik üzerinden, birinin iyi birinin kötü, birisinin doğru diğerinin yanlış olduğu üzerinden bir kavrayışın geliştirilmesini sağlıyor.

Ulus devlet inşa sürecinin mihenk noktalarından biri Cumhuriyet'in köklü bir şekilde yerleşmesini ve demokratikleşmeyi engelleyen bir süreç olarak bu devam ediyor. İkincisi ise planlı kalkınma süreci. Beş yıllık kalkınma planlar, makro planlar eğitim planlamasıyla bütünleşiyor. Eğitim planlaması değil aslında, eğitimde planlanabilirsiniz. Ama eğitimi kalkınma planlamasına uygun olarak planlamaya başlarsınız durum değişir, yani bizdeki durum ortaya çıkar. Fordist üretim geçerli olduğu için bizde, belirli bir üretim düzeyine ulaşmak üzere belirli bir insan gücü yapısı olması gerekir varsayımıyla, bir insan gücü planlaması yapılıyor. Kısmen yapılabiliyor ama bugün yapamayız mesela böyle bir şey. Bu insan gücü yapısını üretecek olan eğitim sistemi. Buradan birçok zararlı düşünce doğuyor. Kışkırtıcı olsun, belki bu konuda tartışırız. Bir kere her şeyden önce eğitimin, üretimde verimli olabilecek, üretimin ihtiyaç duyduğu insanları yetiştirmekle görevli olduğu fikri çıkıyor. O zaman üretimde kullanılamayacak ve istihdam edilemeyecek insanların boşuna yetiştirilmesine de gerek yok, anlamı çıkıyor buradan. Buna göre üniversitelerde de dahil olmak üzere kontenjanlar belirleyebiliriz. Mesela felsefe bölümleri kapatılmaya kalkışılmıştır. Eğitim bilimleri içerisinde de bazı bölümler kapatılmaya çalışıldı. İnsan gücü olarak istihdam edilebilecek meslekler ağırlık taşımıştır. Mühendislik bilimleri, iktisat ve diğer bilimler.

İkincisi daha önemli. Az önce Fatma hocanın bahsettiği üzere bu anlayış eğitim hakkına taban tabana zıttır. Bu görüş yerleşmiştir: Herkes üniversite okuyacak değil ya. Üretime gerekli insanlar üniversiteye gitsin. Yüksek öğretim harcamalarını sınırlayalım. Sürekli olarak böyle bir mantıkla eğitime bakıyoruz. Oysa böyle bir şey yoktur; eğitim sadece insan gücü yetiştirmeyi hedeflemez. Eğitim insanın kendisini geliştirmesi ve kendisini bir öznel olarak inşa etmesi için de gereklidir. Özgürleştirici eğitim diye bahsettiğimiz bir eğitim bu. Herkes eğitim

alabilir; herkes kendisini orada gerçekleştirebilir. Böyle bir hakkı vardır herkesin. Anayasal eğitim hakkı diyoruz.

Diğer bir nokta mesleki eğitim, mesleki orta öğretim. Yine üretim odaklı olarak, üretimi artırmak üzere mesleki eğitimin teşvik edilmesi, mesleki eğitime öncelik verme meselesi. Mesleki eğitim özellikle belli bir sınıftan insanlara bir anlamda dayatılan diyeceğim bir eğitim. Yani başka olanakları olmayan, başka yere giremeyecek olan insanların gireceği okullar olarak mesleki eğitim, mesleki teknik liseler örneğin açıldı, çoğaltıldı. Bu memleket meselesi olarak yorumlandı biliyorsunuz sermaye tarafından. Dolayısıyla burada ciddi bir sorun var. Bu programlar olabildiğince pratiğe yönelik programlar haline getirildi; insanın kendisini geliştirmesini sağlayacak olan dersler ve kültür dersleri dedikleri dersler giderek azaltılarak sadece beceri öğreten, bir mesleği icra edecek becerileri kazandıran eğitimlere ağırlık verildi. Bu da eğitim hakkına aykırıdır; çünkü insanı kendisinin geliştirmesini engellemiş oluyorsunuz. Mesela pandemi döneminde çocukları maske üretmek için çalıştırdılar okullarda. Döner sermayeyle bunu teşvik ediyorlar. Bir dönem bu çocuklar üniversiteye gitmesin diye katsayı uygulaması getirildi. Yani emek çiailelerin çocukları üniversiteye gitmesin diye yüksek okul açıldı. O sınıfsal yapının yeniden üretimi için eğitim sisteminin örgütlendiğini söylemek mümkün.

Sonra çok güncel yaşadığımız kapitalist küreselleşme süreci var ve o daha temel olarak eğitimin sermaye birikim sürecine katılması anlamına geliyor: Özel eğitim kurumları ile eğitimin ticarileşmesi ve piyasalaşması gerçekleşiyor. Bunun üniversitedeki karşılıklarını herhalde hepimiz biliyoruz. Üniversitelerin ne hale geldiğini, mali özerklik adı altında piyasaya açılan, piyasanın istekleriyle uyumlu çalışmayı bilimsel çalışma sayan; sorun çözmeye yönelik projelerle bilim yaptığını söyleyen ama bilime zarar veren bir süreç yaşadık üniversitelerde. Ayrıca özel eğitim kurumları çoğaldı. AKP dönemine geldiğimizde, AKP döneminde bu piyasalaşma ve ticarileşme çok hız kazandı. Dershaneler kaldırılıp, özel öğretim kurumlarına çevrildi ve daha kontrolsüz bir ticari işletmeler dönemi başladı eğitim alanına. Tabi az önce söylediğimiz gibi Sünni İslamı uygulayabilmesinin olanakları açıldı. Öyle bir yere geldik ki şu anda, faşizmi tanımlarken ifade ettiğimiz ilişki ve ilişkilene biçimleri; antikomünizm, zorbalık işte sayabileceğimiz birçok şey bugün toplumda mevcut.

Peki o zaman ne yapmak gerekiyor? Yapılması gereken şey demokratikleşmenin önündeki engelleri kaldırarak toplumun kendisini yeniden kurmasını sağlamak gerekiyor. Tabi Cumhuriyet bir yurttaşlar toplumu yaratamadı. Ama yine de demokrasi mücadelesi veren demokratik mücadeleyi sürdüren kesimler var. Başta emekçiler; şu anda işçi örgütlenmeleri

mücadele ediyor. Diğer toplumsal kesimler mücadelesini sürdürülüyor. Bence yapılması gereken bu mücadeleyi güçlendirmek buraya güç vermek ve buradan bir çıkış sağlamak. Teşekkür ederim.

burhan şenatalar - Çok teşekkür ediyorum. Konuşmasında eğitim alanıyla ilgili birçok önemli soruna temas edildi. Tabi temas edilemeyen birçok sorun da var. Doğrusu birinci yüzyılın tamamını homojen olarak değerlendirmek tabii ki çok doğru değil. Ama şunu altını çizerek belirtmek istiyorum. 1950'de nüfusu Türkiye'nin 21 milyonu. 1950 nüfusu yetişkin nüfusun üçte ikisi okuma yazma bilmiyordu. Yani çok partili sistemi uygulamaya başladığımız zaman üçte ikisi okuma yazma bilmeyen bir yetişkin nüfus vardı. Okullaşma oranları son derece düşüktü. Üniversite okullaşma oranı fevkalade düşüktü. 1980'de 12 Eylül darbesi yapıldığı zaman Türkiye'nin nüfusu beş milyona yakındı, beş milyona yakındı ve hala yetişkin nüfusun üçte biri okuma yazma bilmiyordu. Üçte biri okuma yazma bilmiyordu. Bilenlerin de bir kısmı zaten ilkökul diplomasına bile sahip değildi. Dolayısıyla ben ulus devlet inşası bakımından da kapitalist sistemin ihtiyaçlarını karşılama bakımından da amaca hiç ulaşılmamış diye düşünüyorum. İki açıdan da çok daha fazla nüfusun asgari olarak okuma yazma imkanına kavuşmuş olması gerekirdi. Hatta belli beceriler kazanmış olmaları gerekirdi.

Eğitim konusuyla ilgili tabi değinilebilecek çok nokta var. Ama iki kişiyi ben anmak gerekir diye düşünüyorum kendi payıma. Bir tanesi Hasan Ali Yücel; Tonguç'la birlikte şüphesiz. Ama aynı zamanda dünya klasiklerinin tecrübe edilmesi bakımından yaptığı öncülük onun kadar önemli olan ve çok az bilinen bir kişi de Mustafa Necati. Mustafa Necati kısa süre milli eğitim bakanlığını yapıyor. 1994 doğumlu, İstanbul Hukuk fakültesini bitiriyor. Kurtuluş Savaşı boyunca İzmir'de, Balıkesir'de değişik yerlerde mücadeleye katılıyor. Milli Eğitim Bakanı iken o dönemin daha dar bir bakış açısına sahip olduğunun bilinci ile farklı bir bakış açısına sahip. Öğretmenlere yazdığı mektuplar, öğrencilere yazdığı mektuplar, öğrencilerin özgürleşmesi için onlara nasıl bakılması gerektiği, nasıl davranılması gerektiği konusundaki yaklaşımı, hatta bir anlamda köy enstitülerinin bir nüvesi olabilecek fikirlere sahip olduğu ve çok önemlisi - üniversite muhtariyeti deniyor o zaman- üniversite özerkliği konusunda birçok üst düzey yöneticiden farklı olarak üniversite özelliğine sahip çıkması ve yeni alfabeye geçildiğinden; tarihte 1928'de Kasım'da bakan olan ve o yılın sonunda yılbaşı gecesi rahatsızlanıyor. Apandisit krizi dolayısıyla vefat ediyor. Falih Rıfkı Atay *Çankaya* adlı kitabında, Atatürk'ün ilk defa Mustafa Necati'nin vefatında hüngür hüngür ağlarken gördüm, diyor.

Şimdi geldik hocam, kent meselesine ve imar rantına. Türkiye'nin baş belalarından biri ve bunu da çok iyi anlatacak konuşmacısınız Sayın Tarık Şengül. Buyurun söz sizin.

tarık şengül - Teşekkür ederim. Kenti kavramsallaştırmamız gerekse bazı temel şeyler var: Kent bir yığılma mekânı; yani birtakım jeolojik ögeler yığılıyor kente. Hatta onların üzerine konumlanıyoruz. İnsan örgütlenmesi onun üzerine çöküyor. Bütün o düşünsel, sanatsal, eğitimsel yapılar, kurumlar, fikirler hatta yazılımlar çöküyor kente. Ve gerçekten bir coğrafya olarak baktığımızda kentler o daha büyük coğrafya içinde jeolojik, biyolojik ve toplumsal bir yığılma mekanı. Tam da öyle olduğu ölçüde bir birikim mekanı ve daha özel olarak Cumhuriyeti öyle okuyabiliriz. Ama bu tabi lineer bir süreç değil. Dahası bu siyasi bir süreç, toplumsal siyasi bir süreç. Yani bundan kastım şu; 50'li dönemlerde belli şeyler yığılıyor kentlere. Ama bu sırada belli şeyler de çekilmeye, yok olmaya, ikincilleşmeye başlıyor. Dolayısıyla Cumhuriyetin kentleşmesine baktığım zaman ben makro düzeyde dört tane yer yurtlaşma ve geri çekilme sürecini ve tabakalaşmayı görüyorum.

Osmanlı zeminini biraz geri plan alalım. Ben onu birikim olarak cumhuriyetin üzerine inşa edildiği kentleşme deneyiminin bir zemini olarak aldım. Onun için tek bir katmanmış gibi davranıyorum. Ama dikkatli bakarsanız, mesela Ankara'ya bakarsanız, Ankara'da bir Roma dönemi görüyorsunuz Osmanlı öncesi bir şey görüyorsunuz. Çeşitli beylikler vs. sonra bir Osmanlı deneyimi var. Onun içinden başka deneyimler çıkıyor. İşte ticaret yolları üzerinde vs. İstanbul'da metroyu kazıyorsunuz; altta inanılmaz derecede başka katmanlar var. Dolayısıyla kenti böyle katmanlar olarak okursak, o katmanları bir siyasi toplumsal mücadelelerin içinden ortaya çıkmış oluşumlar olarak görürsek, bir şeyler yığılıyor. O yığılma mekânsal bir şey. Aynı zamanda her dönemin de kodlandığını, kurallara bağlandığını, o yığılmanın kendisinin, mantığının ve işleyişinin, siyasetin zenginliği içinde ortaya çıktığını görüyoruz. Ayrıca, belli bir mantık, belli güçler o kentleşme dinamiklerini belirliyor. Bir yere geliyor ve orada sonradan olay diye tespit ettiğiniz bir şeyler oluyor. Orada bir kırılma yaşıyoruz. Daha önceki tabakada

kentleşme mantığı kodlarıyla, yer yurtlaşmasıyla beraber ciddi bir değişime oluyor. Yeni bir dönem başlıyor.

Ben modern Cumhuriyet dönemine dair kentlere yönelik üç dönem tespit ediyorum. Üç tane olay çerçevesinde tanımlıyorum, o olaylar kentleşmeyi başka bir katmana doğru çeviriyor. Dedğim gibi altta bir Osmanlı katmanı var. Sonra onun üzerine hepimiz biliyoruz bir ulus devletleşme projesi geliyor. Batılaşma hikayesi ama bir biçimde kendi iddialarına sahip, öncesinden kopmak istiyor. Batıya dönüyor yüzünü. Şimdi tabi bu hikayenin kendisi bir sürü başka hikayeye dokunabilir. Yani bir ulus devletleşme katmanı görüyorum ama bunun içinde sermaye, emek, gücü, devlet hala var ama karakterize edici ögesi o dönemin Ulus Devletleşme Paradigması. Cumhuriyet dönemi ilk kentleşmesinin 45'e kadar baskın ögesinin ulus devlet merkezli bir kentleşme meselesi olduğunu görüyoruz. İstanbul'u terk edip Anadolu'ya gelen ve Anadolu'da kalmayı ve İstanbul'a dönmeyi tercih eden bir eğilim.

Kurtuluş Savaşı'nı verenler içinde de Osmanlı düzeniyle konuşlanarak başka bir sistem arayışında olanlar da var. O Jacobenist mantığı benimsemeyen yani bir yandan yeni bir şey kurulması gerektiğini ama bunun da geçmişle böyle radikal bir kopuş olmaması gerektiğini söyleyen bir kesim var. Onlar İstanbul'a dönmek için de büyük bir mücadele veriyor. Ankara'nın başkent ilan edilişi tam bir, tırnak içine alarak söylüyorum, tam bir darbe. Yani o muhalefetin üyeleri Kemalist fraksiyona ya da kesime muhalif olan ama Kurtuluş Savaşı'na da katılanlar içinde mesela Refet Bey gibi isimler var. Ama Ankara'ya dönemiyor.

Ankara öyle ya da böyle bir başkent ilan ediliyor. Ulus devlet süreci son derece otoriter ve Jakobendir ve onun gereğini yapıyorlar. Çok voluntarist buluyorum hocam. Ama zaten bütün dünyada öyle. Bunu bir kader olarak da söylemem. Başka türlü olabilir miydi? Mutlaka. Mesela bir kesim kazansa şimdi neredeydik onu da bilemiyorum. Ulus Devletleşme dönemindeyiz; çok geç girilmiş. Çok kararlı bir kesim olarak geliyorlar ve dayatıyorlar. Mesela ben İngiliz dokümanlarını izledim. Dolayısıyla yani mekanı ele geçirmek iktidar ele geçirmek demek.

Tabii burada Osmanlı katmanında baktığımız şeyler zemin olarak çok önemli. Bir kere sınırlar değil ufuklar var, her gün değişen Merkeziyetçilik deniyor. Merkeziyetçilik dediğiniz yapıda İstanbul, İzmir dışındaki yerlerde sürekli zorlu bir müzakere var. İstanbul'un çeperini bile kontrol edemiyor. Yol düzeni yok falan. Yerel yönetim bilimleri kuruyorlar Osmanlı'da. Ama yerel mesela İngiltere'de çok daha önce Orta Çağa kadar giden bir olgu iken bizde Tanzimat'ta falan konuşulmaya başlanıyor. Biliyorsunuz İstanbul için Beyoğlu'dur. O da yabancı ticaret burjuvazisinin talepleri üzerine ve Batılı ülkelerin inşasıyla kurulan bir yapı. Ama Osmanlı'da en güçlü olduğu yerde bile yerel yönetimi ihsas etmekten kaçınan bir zayıf merkeziyetçilik var.

Kentler kontrol edilemiyor, dış mahallelere giremiyorsunuz. Ne olduğunu, kimin yaşadığını bilmiyorsunuz. Etnik ve din temelli mahalleler var yer yer. Sadece İstanbul değil, Ankara'da öyle İzmir de. Mesela şimdi Cumhuriyet ilk andan itibaren bu yapıya da müdahale edip İstanbul'dan Ankara'ya geliyor- ama sadece bununla da kalmıyor. Mesela sanayi politikası... bütün o zayıflıklara rağmen sanayiye olabildiğince Anadolu'nun çeşitli bölgelerine taşımaya çalışıyor, demir yollarını götürmeye çalışıyor. Bu bir sosyal devlet meselesinden öte olarak, bir kontrol meselesi: "Gitmesek de gelmesek de", o hikaye öyle değil. Bir yere kadar gitmesi, o yerlerin kontrol edilmesi gerektiğini düşünüyor. Ama aynı zamanda kentlere *grid*, yani ızgara biçiminde planlar hazırlamaya başlıyor. Ulus devlet öyledir, standartlaştırır. Organik dokuları büyük ölçüde düzenliyor. Bütün mali sorunlara rağmen otuzlu yıllar en büyük planlama faaliyetlerinin olduğu yıllar. İnanılmaz sayıda plan yapıyor; çünkü kontrol etmek istiyor kentleri. Osmanlı'da İstanbul'un çeperine çıkamayan otorite karşısında, Anadolu kentlerine grid planlar yapan bir ulus ve ulusal devlet. Şimdi dolayısıyla Ankara'nın kendisi başkent olmanın ötesinde bir proje haline geliyor.

Ama planları kimin yaptığını bilmiyoruz. Ben Türkiye'de planlama sürecini en iyi takip eden kişiyim ama ben bile bilmiyorum nerede yapıldığını. Ama 1929'da Yansen gibi çok ünlü bir plancı bütün o mali zorlukların arasında bir yarışma projesiyle Ankara'yı planlıyor. Çelişkileriyle birtakım çabalarıyla vesaire ama bir iddiası var dönemin aynı zamanda. Atatürk bizzat kendisi şöyle diyor: Osmanlı kentini tümüyle yok etmeyin, ama ben yeni bir kent istiyorum. Yansen bunu benimsiyor. Bir uluslararası deneyimli plancı olarak eski Osmanlı kentini feda etmiyor; bunda Yansen'in de payı var. Meclisi falan koruyorlar vesaire ama bir biçimde yeni bir kent inşası. Ana çelişki Osmanlı kenti - Cumhuriyet kenti çelişkisi. Şimdi dolayısıyla bir yandan da Anadolu'da yeni büyüme odakları kurulurken Ankara da bir model olmaya çalışıyor. Yani Atatürk Orman çiftliği vesaire bunun kent ötesi tarımdaki modeli. Ondan sonra bir model konuşmaya başlıyoruz: Planıyla, kent merkeziyle, balolarıyla, evleriyle kentin Cumhuriyet mahallesiyle, hala yıkılmaya çalışılan, birtakım devlet memurlarına bir anlamda lojman. Şimdi bu gücün bir zaafa uğradığını biliyoruz.

Şunu da söyleyeyim. Mesela Adana'ya gidip Adana planını falan da yapıyor. Öyle işler de var. Sonra tabi şöyle bir de hikaye var tabi; büyük dünya savaşından çıkılmış, sonra bir Kurtuluş Savaşı vermişsiniz; sonra 29 dünya buhranı var. Ardından ikinci dünya savaşına gidiyorsunuz falan. Yani o dönemi yaşamak da çok kolay bir iş değil. Bir devlet olarak yaşamak da başka bir hikaye. Mali zorlukların arasında bir kentleşme düzeni oluşturmaya çalışılıyor.

Otuzlarda para olmadığı yerde imar planı yapıyor. Devleti inşa ediyor; üst devleti inşa ediyor. Yer yurtlaşıyor. Kodluyor. Nasıl kodluyor? Organik plan istemiyor. Herkesi homojen biçimde kodlayacağım, ben devletim, vatandaşım vergiyi verecek, ben onu askere alacağım, suç işlediği zaman tepesine bineceğim, ama benim kontrolümde olacak, diyor. Tam böyle bir gözetleme, topluma dayatıyor bunu.

Ondan sonraki dönemde bu iddiasını yitirip yeni bir döneme geçiş İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına özgü. Diğer alanlara genellemem mümkün değil. Ama son derece yoğun bir göç sürecine giriliyor. Bu daha çok kırdaki dönüşümle ilgili bir mesele. Marshall yardımları, kırın modernizasyonu, yeni makinaların girişi vs., tarımdan kitlesel bir iş gücü çıkartıyor. Bu işgücü kırdan tutunamaz hale geliyor Şöyle söyleyeyim; 20 - 25 yıllık bir süre içinde kentlerde dönüp baktığımızda kentin yarı nüfusu, hatta yarıdan fazla nüfusun kimi yerlerde kırdan gelen kesimlerden oluşuyor. Benzeri Latin Amerika ülkelerinde var bir tek; bir de sanayi devrimi döneminde gözlenen bir eğilim. Bu göç dönüştürüyor kentleri. Bu arada kaynakların büyük ölçüde sanayileşmeye harcadığı ve kentleşmenin minimize edildiği bir birinci dönemimiz var. Sanayileşecegiz, diyorlar, yani öncelik bu. Ama bu arada çok kontrollü biçimde stratejik kentler de üretiyorlar. Ama geneli itibariyle sosyal politikayı, emek gücünün yeniden üretimini vesaire, büyük ölçüde topluma bırakan bir yapı bu. Öte yandan İkinci Dünya Savaşı sonrası karşımıza 20 yıl içinde kentin yarı nüfusunu oluşturan bir nüfus ve bunların konut talebi çıkıyor.

Ekonomi sosyolojisinde çalışan hocalarımız daha iyi bilirler; biz üç tane düzenleyici mekanizma biliyoruz. Piyasa, devlet ve yerel toplum. İkinci Dünya Savaşı sonrası çok müthiş bir kentleşme gerçekleşiyor. Devlet diyor ki, kusura bakmayın, sanayileşmeye devam. Öbür tarafta sermaye ulusal sınırları içinde devlet desteğiyle palazlanan bir kesim: Kentleşme yerel toplumlara kalıyor. Toplum kendi sorunlarını çözüyor ama gecekondular, enformel sektör, bunun özgün çözümlerinden biri. Başta bir müthiş çelişki yaşandıktan sonra yavaş yavaş bir bakıyorsunuz ekleniyorlar. Güzel bir örneği emek gücünü sıfır maliyetle fabrikaya gelmesidir. Bir Ulus ya da Cumhuriyet gazetesi şimdi hatırlayamıyorum hangisinde yazıyor; Doğan Avcıoğlu şöyle bir şey yazıyor. Diyor ki ya bu gecekondular düşmanlığını anlamıyorum. Biz yüzde yedi sekizlerle büyüyüyoruz ekonomik olarak, bu insanların hala evleri falan yok. Bu insanlar kendi kaynaklarla sorunlarını çözen ve fabrikanın kapısına sıfır maliyetle gelen insanlar. Bırakın böyle devam etsin bu iş. Biz sanayileşmeye devam edelim. Sanayileşmenin belli bir aşamasına geldiğimizde döner bu sorunları da çözeriz, diyor. Emek gücünün sorunlarını kendisinin çözdüğü bir kentleşme biçimini yayılıyor. Dolayısıyla bu dönemde çelişki, orta sınıfın konut yaşam alanları kentiyle, yeni gelenlerin gecekondularının, onların

ekonomik sektörlerinin arasındaki çelişki olarak karşımıza çıkıyor. Birinci dönem Osmanlı kentine karşı Cumhuriyet kentiydi. İkinci dönemse çelişki, orta sınıfının kenti karşısında kente yeni gelen milyonların, gecekonducuların, enformel sektörlerin vesaire arasındaki çelişki halini alıyor. Ama aynı zamanda görüyoruz ki bu ikisi ekonomik yaşamın diyalektiğinin de bir parçası olarak yavaş yavaş eklemleniyor.

Bu paradigma örneği; mesela bir Murat ya da bir Renault alan birisi, üç kilometre ötede enformel sektörün oluşturduğu tamirhanelere güvenerek alıyor arabasını. Bu bir eklemlenme biçimi. Aynı biçimde paternalistik patronaj ilişkileri siyasette benzer eklemleri yaşatmaya başlıyor. O büyük hikayenin hepsini anlatabilecek zamanımız yok elbette; ama bu ilk başta böyle başlayan ilişki, 60'ların ortasından sonra tabansız kalmış CHP açısından da başka bir hikaye doğurmaya başlıyor. Yoksul köylere ama asıl o kentteki mağdur görünen gecekonduculara seslenmeye başlıyor. “Ortanın solu”, hikayesinin merkezinde de o var. Aynı zamanda sosyalist partiler de o dönemde yükselmeye başlıyor. Kentin gündemi bir miktar değişiyor 60'ların ortasından itibaren.

Şimdi hızlı geçeyim 68'e. Yakın zamanda buldum bunu bir gazete taramasında. Çok bilinen bir hikaye değil. Ankara belediye başkan adayı gösterilecek 68 seçimleri. Ankara İl Örgütü CHP'nin o sırada. İller bankası genel müdürü olan Selahattin Babiroğlu'nu da işaret ediyor diyor ki “yakışıyor”. İşte memur kenti, bürokrat kenti, bu da genel müdür; bunu da aday gösterelim. O sırada genel sekreter parti olan Ecevit çıkıyor, bir saniye, benim bir adayım var diyor. Muhtemelen lise mezunu çünkü ona çok takılıyorlar eğitimsiz diye. Osman Soğukpınar diye Sivaslı bir sendikacıyı aday gösteriyor. Ortalık karışıyor. Bir anda diyorlar ki, ya başkent, bu bürokrat kent için bunu nereden buldunuz? Ecevit Ankara İl Örgütü'nü ertesi gün görevden alıyor.

Ve demeci şu; toplumsal değişimi anlayamıyorsunuz. Fakat daha enteresanı, o gerilim başlamış, İnönü alıyor Osman Soğukpınar'ı ve Mamak'ta bir gecekondu alanında, açık hava sinemasında çıkıyor ve diyor ki “Osman Soğukpınar sizden biri, size emanet ediyorum”. Osman Soğukpınar çok az, 200 oyla kaybediyor seçimi. Ama hemen ertesinde milletvekili olarak Ankara'da parlamentoda görüyoruz onu. Zaten o duruş sonra 73'lerde bir seyre dönüşüyor ve bütün büyük metropoller, orta ölçekli kentleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin, hatta sosyalistlerin de İstanbul gibi yerlerde küçük belediyeleri aldığı bir dönüşümü başlatıyor. Bu emeğin kentleşmesiyle paralel giden bir devlet dönüşümü, onun için anlattım. Yani devlet böyle nötr bir şey değil, siyasal güçlerin mücadelesinin ürünü, bunu Habermasçı anlamda söylüyorum. Bu, Habermas'ın modernite projesinin radikalleştirilmesi diye çağrı yaptığı şeyin Türkiye'de

vuku buluşu ve hayata geçirilişidir. Kemalizm'in baştaki o seçkinci tavrına karşılık, kentlere yayılan emek gücünü anlamaya çalışan, onunla konuşmaya çalışan Kemalizm'in o projesini radikalleştirmeye çalışan ama onun dışında sosyalizmi kurgulayan yeni bir kentleşme biçimi.

Şunu söyleyeyim; Deniz'lerin asıldığı dönemde Askeri dönemini İmar İskan Bakanı Selahattin Babiroğlu Meclis'te buna karşı protesto örgütledi Osman Soğukpınar buradan da CHP yöneticilerine sesleniyor-bu bir CHP dönüşümüdür-. Eğer niyet ederseniz, halktan gelenleri gecekondulardan mahallelerinde açık hava mitinglerinde “işte bu sizin adayınız”, onu size emanet ediyoruz dersiniz, belki yine solculuğuna yaklaşırsınız diyorum. Sonra 12 Eylül darbesi geldi.

Ben gecekonduluyum, öğrenciyken Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde okumak istiyordum. Mahallemize devrimci gençler gelirdi, çoğu Ortadoğu'lydu, onların verdiği kitapları okurduk. Benim bütün idealim de bu yüzden Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne girmektir.

Geldiğimiz dönemde, yani bugünkü kentleşme biçimimiz sermayenin karakterize ettiği, emek gücünün, Kürt meselesinin, birtakım demokratikleşme meselelerin de içinde olduğu bir alandır yurtlaşma meselesi. Burada da sermaye birikiminin merkezi gelişimini görüyoruz; yani eskisi kendi gibi kentler sanayiye yol verip onun lojistiğini toplumun kaynaklarıyla tamamlayan bir yapıdan ibaret değil. Kentleşmenin kendisi büyük iş. Sermaye kendisi dışındaki her şeye saldırıyor; hatta hızını alamayıp kendisine saldırıyor. On yıl önce ürettikleri AVM'lere bakın, yeniliyorlar. Onun için, aynı zamanda kentin, fabrikanın olduğu yer olmaktan çıkıp kocaman bir rant fabrikasına dönüşmesine de şahit oluyoruz. Bir bakıma biz de AVM'lerde işçiler olarak çalışıyoruz, AVM'lerde görevliyiz. Üstelik harcama yapmak üzere, üstüne para vererek yapıyoruz bu işleri. Hepimizin bir anda AVM'lerden çekildiğini düşünelim; bütün sistem çöker. Aynı biçimde kentsel dönüşümün araçlarıdır.

Dolayısıyla geldiğimiz noktada son bir şey göstereyim. Bu aynı zamanda kriz üreten bir makine. Bugün bulunduğumuz noktada bir kentleşmeciler olarak benim tespit ettiğim krizlerden biri, sınır krizi. Sınır meselesi şu; ulus devlet koordinatlarındaki bir iktidar geometrisinin büyük ölçüde içinin boşaldığı bir dönemde, sınırda durmuş bir ulusal devlet geleni gideni seyredin, kimi el çırparak, kimini yüzerek mülteciyi seyrediyor, teröristi seyrediyor, kara parayı seyrediyor. Kovid giriyor, onu seyrediyor. Bu süreç toplumun geniş bir kesiminde kızgınlık biriktiriyor. Çünkü, mikroplar da dâhil, girenlerin hepsi, büyük metropollerini yok eder,

Dolayısıyla bugün metropol ile ulusal devlet arasında bir yer var. Sizin demokratikleşme çağrınız tam da böyle bir çerçeveye içine düştü. Son derece anlamlı ama tabi ki sonunda bunun

üst ölçeklere nasıl taşınacağı, kentin metropollerinin ötesinde de yaşamı, insanlığı, toplumculuğu, emekçi insanları koruyacağımız temel mesele.

Çünkü bir yandan da yok oluyoruz. Bir günde 50 ile 150 arası tür yok oluyor. Canlı türlerini geçmişteki ile karşılaştığımızda, son 17 yıl içinde 7 tane büyük pandemi potansiyeli yakalamışız. Birini gerçekleştirdik, canımıza okundu. 6 tanesi de daha küçük ölçekli yakalamışız. Giderek sıklaşıyor ve arkalarında metropol var. Çok teşekkürler

burhan şenatalar - Değerli dinleyiciler üç fevkalade sunum dinledik.

Fatma hocam bir sorum var: zamansal olarak uyuşmuyor ama köy enstitüleri ile Kibbutz geleneği arasında bir etkileşim olmuş mu? Bu konuda bir çalışma var mı? Işıl hocama da şunu sormak isterim: Ulus devlet paradigması üzerinde durdunuz ama yaşadığımız soruları açıklamada bu paradigma ne kadar yeterli oluyor? Çünkü ulus devlet sürecinden geçip demokratikleşen Yunanistan, Bulgaristan gibi AB ülkelerine bakın. Demek ki tek başına ulus devlet projesiyle bu durumu açıklayabilmek mümkün mü? Tarık hocama da şunu sorayım: İstanbullu olarak bütün meydanlarımız ATM'lerle doldu. Madem kentin finans kapitalden kurtulmasını istiyoruz, rica ediyorum ben Tophane meydanındaki güzel çeşmenin yanında ATM'yi görmek istemiyorum. Teşekkür ederim.

Başka söz isteyen var mı?

taceddin kökçü - Murat Bey'in sunumu çok kıymetliydi; ama eleştirilerim var. Devletin halk kesimleri için yaşamsal önemi minimuma inerken, yandaş ve sermaye grupları için inmediği gibi bir ayrımın altını çizmek gerekiyor. Diğer bir konuda, “helvayı yiyecekler” gibi hoş olmayan bir cümle. Çünkü esas sorunumuz da tam bu. Zaten yüzyıllık cumhuriyet yani bütün tartışmalar burada düğümleniyor. Helvayı yapacak emekçi kesimler helvayı yiyemedikleri ve yemeyeceklerini düşündükleri için bir türlü çözüm üretilmiyor. Üçüncü bir nokta da eğitim meselesi. Bugün Almanya ile Türkiye'nin nüfusu yaklaşık aynı ve sanayileşmede Almanya'nın durumu orta. Buna karşılık, Türkiye'de sekiz milyon üniversiteli olduğu söylenirken, Almanya'da da üç milyon öğrenci var. 209 tane üniversite var; ilköğretim sorunu ve okula gidemeyen kız çocukları problemleri var, ne işte ne eğitimde olmayan milyonlar var. Son sorum da Tarık hocama g. Sanıyorum nüfusun yüzde 90'dan fazlasının şehirlerde toplanmasının yarattığı sorunları nasıl çözeceğiz, işsizliği nasıl çözeceğiz? Kırsalın payını yüzde 40'lara çıkaramazsak bu çözümlerin hepsi boşa değil mi? Teşekkür ederim.

faik akçay - Fatma hocam, eşitlikçi bir eğitim olsun, herkes eşit olarak eğitim hakkına sahip olsun diyor. Okula gelmeyenlerin sayılarını verdi. Bunlar çok önemli ama asıl sorun içerik

sorunu değil mi, diye görüşünüzü almak isterim. Işıl Hocama çok teşekkürler, sunuşu ufuk açııcıydı. Yalnız şöyle bir sorun var gibi geliyor bana. Bu ülkede gerçekten, bu halkın çocuklarının eğitilmesi isteniyor mu? İstenmiyor bence bu şeyi anlamamız gerekiyor bizim. Ortada bir sorun var, sorunun çözülmesi mi isteniyor yoksa çözülmemesi mi? Eğitim sistemi sizin anlattığınıza göre eğer mal ve hizmet üretecek bir sistem olmayacak ise; yani eğitim süreçlerinden geçen işte öğretmen olup, imam olup, üniversite öğretim üyesi olup, berber olup ekmek pişiren, yemek pişiren olup mal ve hizmet üretmeyecekse, bu eğitimin ulvi yanı ne?

izzeddin önder - Teşekkür ederim ben cemiyet adına. Çok güzel konuşmalar dinledik. Ben bir şeyi merak ediyorum. Biz çoğu zaman ne olduğunu anlatıyoruz, niçin olduğunu anlatmıyoruz. Nedensellik meselesi bugün de anlatılmadı. Şimdi buradan şöyle girmek istiyorum. Alman eğitim sisteminden bahsedildi. İlk dönemlerde yüksek eğitim sisteminde tıp, hukuk ve ilahiyat öndeydi, ötekiler daha alt kademedeydi. Sonra biliyorsunuz büyük bir değişim yapıldı, ilahiyat geri atıldı, felsefe kondu oraya, ama burada felsefeden hiç bahsedilmedi. Acaba nasıl düşünürdünüz; felsefe olmadığı zaman biz düşünmeyi beceremiyoruz; bizim en büyük derdimiz de bu tür bir şey. Mesela neden örgütlenemiyoruz hatta neden köfte ya da helva yapamıyoruz meselesi. Bilemiyoruz, bulamıyoruz çünkü felsefemiz yok. Çok teşekkürler.

burhan şenatalar - Sorular için çok teşekkürler şimdi her konuşmacıya eşit olmak üzere onar dakika süre verebileceğiz.

fatma gök - Sorularla eksik bıraktığım hususları tamamlarım diye umuyordum. Mesela bunlardan biri neoliberal dönem sonrası en yoz kurumlar, pedagojik olarak da en tehlikeli kurumlar olan özel dersaneler. Bu konuda yazmıştım; “umudun pazarlanması” şeklinde formüle etmişim. Bu kurumlar gerçi 17-25 Aralık sürecinden sonra dönüştüler filan ama hala gündemimizde olan bi konu.

Şimdi sorulara geçeyim. İlki Kibbutz ile köy enstitüleri arasındaki ilişki. Bu konu hep ilgimi çekmiştir ama bir türlü üzerine eğilemedim. Yalnız şunu biliyorum; Tonguç politeknik eğitimi alıyor; Bulgaristan köylü hareketinden çok etkileniyor. Sonra Almanya'da politeknikler üzerine bir birikimi var. Ona göre inşa ediyor. Kibbutz da böyle bir bildiğim kadarıyla.

Bir diğer soru meselenin temeline inmek üzerineydi. Türkiye'de 8 milyon üniversite öğrencisi var; Almanya'da üç milyon. Bizde 209 tane üniversite var ama meselenin temeline baktığımız zaman acaba bu üniversitelerin ne kadarı gerçek üniversite. Boğaziçi direnişinden bahsedecektim; ben de emekli bir hoca olarak aktif olarak içindeyim ve aktif olarak bulunduğum için hem ders vermem hem de üniversiteye girmem engellendi. Yani emekliyim

ama orada odam var hala gidiyorum ders veriyorum. Kayyım atanmadan önce de müthiş bir şey vardı. Her şey güllük gülistanlık değildi tabi; bir sürü şey yaşıyorduk. Özellikle biz eğitim fakültesinde hep kadro sorunu çekiyorduk. Şimdi birdenbire paraşüt dediğimiz kadrolar var. Ben bölüm başkanlığı yaptım; üç sene uğraştık kadro alamadık. Şimdi bunlar altı ay içinde sekiz kişi getirdiler. Boğaziçi direnişi ne kadar masum, dünya tarihine geçecek bir üniversite direnişi bence.

Bir diğer soru kimler üniversite eğitimi alabiliyor? Meselenin en can alıcı yanlarından biri bu gerçekten, sınıfsal olarak kimler gelebiliyor, kimler dökülüyor? Benim “tutunamayanlar” diye büyük bir çalışmam var, yıllardır bitiremedim. Cumhuriyet'in başından beri nesiller bazında aldığımız zaman üniversitede sınıfsal olarak, toplumsal cinsiyet olarak ve etnik temelli olarak kimler gerçekten başarılı? Bunları konuşmamız gerekir.

İzzettin hocamın sorusuna gelince; 80 sonrası felsefe dersi kaldırıldı ama din kültürü ve ahlak dersi zorlu olarak getirildi ve yapılan toplantıda anayasaya girmesi konusundaki toplantıda TÜSİAD temsilcisi de olumlu oy veriyor. Eğitim bilimleri bölümünde yıllarca bizim zorunlu ders dediğimiz eğitim felsefesi bilmeyen, eğitim sosyolojisi bilmeyen bir öğrenci öğretmen olamazdı; ama artık oluyor. Hatta 97'de dünya bankası YÖK ve Millî Eğitim Bakanlığında imzalanan bir protokolle eğitim fakültelerini yeniden organize ettiler. Mesela eğitim politikası çıkarıldı. Ben fakülte yönetim kurulundaydım; biz kendi bölümümüzde YÖK'e rağmen eğitim sosyolojisi bölümünü dekana karşı çıkarttırmadık. Çok teşekkürler

ısl ünsal - Teşekkürler, şimdi önce şu soruyu cevaplayayım. Tek başına ulus devletin neden olduğunu söylemedim. Birkaç şey saydım ve sorunu demokrasinin olmaması, gelişmemesiyle ilişkilendirdim. Bence dünyada demokratik bir ülke de yok zaten. Ulus devletlerin ucu demokrasiye çıkmıyor diye düşünüyorum. Mustafa Necati'yi hatırlattığınız için sağ olun gerçekten. Sorunları saymaktan onu anmayı atlادık ama şunu belirtmek istiyorum. Köy enstitülerinin fikir insanlarının, mesela Mustafa Necati'nin, düşünceleriyle, uygulamadaki köy enstitüleri birbirinden epeyce farklıydı.

Şimdi bu ülke çocukları eğitmek istenmiyor mu diye bir soru vardı. İsteniyor elbette; ben de istenme nedenlerini saydım; ama farklı sınıftan çocukların belli bir eğitim alması isteniyor. Bu çocukların çok fazla yukarılara çıkmaması isteniyor. Diğerlerinin belli bir egemen kültürü, egemen ideolojiyi benimsemeleri isteniyor. Dolayısıyla çocukları bu doğrultularda eğitmek isteniyor. Özellikle, mal ve hizmet üretmeyince eğitimin ne anlamı var, ifadesi tam da bunu anlatıyor. Diğer deneyimler var, Porto Alegre deneyimi var, Küba deneyimi var. Mesela Küba'da karşılaştırmalı eğitim konferansına gitmiştim. Orada bakıyorsunuz bir faytoncu iktisat

fakültesini bitirmiş. Eğitim ille de bir meslek edinmenin, o mesleği icra etmenin bir aracı olmak durumunda değil.

Bir de bugün hiç kimse eğitimde öğrendiği mesleği yapmıyor; bu da eğitim meslek ilişkisinin pek de geçerli olmadığını gösteriyor. Eğitimle, insanların kendini geliştirmesini özgürleşmelerini, bir özne olarak kendini kurmasını sağlamak her zaman mümkün. Biz eğitimi şöyle ifade ederiz; biri kendini özgürleştirmek diğeri sisteme bağlı elemanlar yetiştirmek; bütün sorun nedir biliyor musunuz? Meslek öğretebilirsiniz, teknik bilgiyi öğretirsiniz ama insanların gelişmesini sağlamak son derece önemli diye düşünüyorum.

En son İzzettin hocamın sorusuna değineyim; felsefemiz yok mu? Bizim felsefemiz var ama kimin, neyin felsefesi? Benim kendimi iktidarın felsefesini ayrı tutuyorum zaten iktidarın bir felsefesi var. Her şey o egemen ideoloji içerisinde kuruluyor; bizim o felsefeyi afişe etmemiz lazım. Onu açığa çıkarmamız lazım, onun ne kadar önemli bir şey olduğunu anlatmamız lazım, çünkü her şey ona göre işliyor. Onun dışında kalan bütün felsefi akımlarının, bütün felsefelerin öğretilmesi / öğrenilmesi onun için engelleniyor. Felsefe bölümünü kapatmaların nedeni o. Mesela felsefe, sosyoloji seçme dersi şu anda. Yani yapmamız gereken şey de bu iktidarın felsefesini, ideolojisini deşifre etmek. Teşekkür ederim.

burhan şenatalar - Teşekkürler, çok sağ olun. Almanya ile karşılaştırma konusunda kısa bir açıklama yapmak istiyorum. Biri demografiyle ilgili bir mesele ama ona gelmeden Türkiye'de açık öğretim öğrencileri dâhil, öğrenciler milyonları buluyor. Almanya'da böyle bir şey yok, birinci tespit bu. İkinci tespit demografik. Bizim 1960 nüfusumuz 28 milyonu; bugünkü nüfusumuz 86 milyon yani yüzde 200 artmış bizim nüfusumuz. O süre içinde Almanya'nın, İngiltere'nin nüfusu yüzde 200 değil, yüzde 100 değil, yüzde 50 bile artmadı. İstatistiklere baktığımız zaman bunu çok açık görüyorsunuz. Dolayısıyla bizde muazzam bir demografik basınç var eğitim yönünde. Ayrıca bir siyasi proje uygulanıyor Türkiye'de. O siyasi proje kentlere üniversite açalım, ilçelere fakülte açalım, oradaki insanlar mutlu olsunlar. Öyle kaliteli eleman yetişmiyor aslında veya altyapısı kuvvetli eleman yetişmiyor. Bir sürü yerde hoca yetersiz aslında. Oranın adı üniversite sadece, siyasi talebi karşılamak için iktidarlar bu yola başvuruyorlar.

Vakıf üniversitelerine baktığımız zaman da, bunun bir şekilde bir ticari kazanç kanalı olduğunu görüyoruz. Şimdi son söyleyeceğim de Uludağ Üniversitesi'nden emekli bir anayasa hukuk hocası var, Kemal Gözler. Çok değerli yazılar yazıyordu; bunlardan birinde ilahiyat fakülteleriyle hukuk fakültelerini karşılaştırıyor. 2010 yılından itibaren çok özel bir politika ile Türkiye'de ilahiyat fakültelerinin sayısı kaliteli; İlahiyat fakültesi öğretim elemanları sayısı ve

İlahiyat fakültesi öğrencisi muazzam artmış durumda. Şimdi 2010'dan önce böyle bir şey yok; Türkiye'de 2010'dan itibaren çok bilinçli olarak yapılıyor ve yeteri kadar da dikkat çekmeyen bir problem bu. Korkunç bir problem aslında çünkü AKP iktidarı da kaldığı sürece ilahiyat mezunu her yerde görevlendirebiliyor. Sadece ÇEDES'te falan değil her kamu yönetiminde, her alanı yönlendirebiliyor. Dolayısıyla bu yani ideolojik hegemonya için açılmış bir kanal ve şu ana kadar onlar açısından çok başarılı olageldi. Bundan sonra nasıl temizlenecek bu iş, büyük bir soru işareti. Son konuşmacımız, buyurun hocam.

tarık şengül - Kentlerin -metropollerin yüzde 85-90'ı kentleşmiş görünüyor ama Mardin'in beş kilometre dışına çıktığınızda bitiyor hikayesi. Yani idari olarak baktığımızda yüzde 85 oranında kentleşmişiz. Metropollünün sayısı 30'a çıktı. Bu arada il özel idareleri ve köy statüsü de sona erdi. Köylerin yarısı gitti. Bunun önemi şu; böylece mal varlıklarına el konuyor, çöktüler her yere resmen o dönemde.

Sunumda zaman kısıtlı olduğu için şu hususu atladım. Bir de antik eski mekanlarımız var; metro, Marmaray kazarken bir şey çıkıyor. Onlar eski mekân, sahibi yok. Söz meclisten dışarı ama yani hakikaten rezillik. İkincil mekanlar mesela gerçek oldu gibi. Kendi dinamizmini yitirmiş sistem. Bu rezidanslar, kapalı konut alanları, AVM'ler dört bir yana kondurulmuş; hemen dünyaya bağlanıp paranızı çekip ödemenizi yapmanızı sağlayan mekanlar. Bir toplumun filizlenen mekanları olması gerekiyor ki gelecekte haber verecek bize. Nedir geleceğin kentsel yapı taşı, herhangi bir fikrimiz yoksa krizdeyiz. Sorduğunuz soruya yanıt olarak söylüyorum; Yüzde otuz beşin tarımda olduğu bir yapımız var ama yani artık gezegensel bir kentleşme dönemindeyiz. İlla gidip köyde oturmak gerekmiyor. Tarımsal etkinlik ama bu formların her birinin yeniden düşünmesi lazım. Yani küresel ısınma, iklim değişikliği, mülteci meselesi, Kovid derken yeni bir yaşam biçimini kuramazsak yok oluşumuzu da getiren bir geleceğe doğru gittiğimizi biliyoruz. Bunu seyrediyoruz ve yaptıklarımızı tekrarlıyoruz.

Hakikaten bir şeylerin değişmesi lazım; en temel gıda malzemelerine erişemeyen ve açlığın eşiğine gelmiş bir toplumla karşı karşıyayız. Kara delikler var artık metropolde. Yutulup gidiyorsunuz. Kapitalizmin sürükleyici arzusuyla yaşayan bir toplum. İşten çıkartıldığınız gün bir daha geleceği olmayan bir kara deliğe doğru itiliyorsunuz ya da evinizden çıkartılıyorsunuz.

Bugün orta sınıfın çok dikkate değer bir bölümü İstanbul'da seneye kirasını ödeyebilecek mi emin değil. Bütün bunlar olurken bir gelecek tahayyülüne ihtiyacımız var. Metropolden olacak bu çıkış. Metropol pahasına da olabilir, metropolden çıkması lazım. İstanbul'da eylem planını tamamlamak üzereyiz. Orada İstanbul küresel dedik. İstanbul ulusal, İstanbul bölgesel, böyle İstanbul semte kadar gidiyor. İstanbul küreselde, nasıl merkezi yönetim gelip İstanbul'a

çöküyorsa sizin de demokratik ve insani birtakım şeylerle ve çevresel şeylerle başka tür örgütlenme modeli kurmanız gerek. Bunu bir isyan anlamında söylemiyorum yalnızca. Mesela B30 diye bir şey oluştu. Balkan kentleri; amaç büyük ölçüde iklim değişikliği ama onun yanında konut, turizm meselesi, tarihi dokular, birtakım ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi. İstanbul, kurucu başkanlığı yaptı. Aynı biçimde C40 *climate* diye bir şey de var. Bu İstanbul inisiyatifi dışında kurulmuş ama İstanbul'un da öyle olduğu yerler var. Bir *mega cities* inisiyatifi, mega kentler inisiyatifi İstanbul'un çağrısıyla başladı. Bogota, Bağdat, Floransa belediye başkanları geldi. Önümüzdeki dönem bu tür iş birliklerine ihtiyaç var. Kenti dayanıklı hale getiren, dirençli hale getirmeye çalışan yerel yönetimlere ihtiyacımız var. Eylem planında göreceksiniz; Marmara depremini İstanbul'un İstanbul'da karşılaması. Bir otorite olarak söylemiyorum bakın Gemlikteki fabrikalardaki atıklar, denize dökülürse canınıza okunur. Marmara diye bir şey kalmaz, Ege'ye kadar giden bir problem olur. Gemlik ayakta durabilecek bir yer değil; alüvyal toprağının üzerine ve yüzde 85 oranında bütün kent birinci derecede hasar görebilecek şekilde oturuyor. Gemlik'e gittim. Kaldığım otel büyük bir otel; sabah toplantı yapıyoruz belediye başkanı ile. İstanbul'a döneceğim dedim, başkan bana dedi ki; hocam bu arada sana söylemedik, bu otel tam fay hattının üzerinde. Burada bitireyim. Çok teşekkürler.

burhan şenatalar - Şimdi Murat Bey'in bir söz talebi vardı, buyurun.

murat karayalçın - Çok teşekkür ederim, kusura bakmayın. Işıl Hanım'a birkaç şey söylemek istiyorum, Işıl Hanım sizin planlı dönemde eğitim yatırımlarının büyük ölçüde üretimle ilişkilendirildiği şeklindeki eleştiri ya da değerlendirmenizi eski bir plancı olarak nedense üzerime aldım. Ben bunun doğru bir yaklaşım olduğu düşüncesindeyim. Bugün karşı karşıya olduğumuz sorunların da büyük ölçüde o yaklaşımın bugün kullanılmamasından kaynaklandığını iddia ediyorum. O planlı dönemde bütün yüksek öğretim kurumlarından yalnızca rektörler değil fakülte dekanları da geliyordu. Yatırımları için DPT'den onay alıyorlardı. İkili bir ayırım yapılmıştı; ilki planla bağlantılı sektörler, üretim sektörleri de diyebiliriz; bir de onun dışındaki sektörler, plan hedefleriyle, sektörleriyle bağlantılı olmayan yatırım talepleri. İktisatçıların arasında yer aldığımı düşünerek söylüyorum. Plan hedeflerini tutulabilmesi için yalnızca yatırım gerekli değildi. Yetişkin insan gücüne gereksinme vardı. Burada bir *Leontief matriks* diye bir matriksteki teknoloji katsayıları ile hesaplıyorduk. O plan hedeflerinin tutulabilmesi için şu yatırımların, şu sektörlerdeki yatırımların hem mühendis olarak hem ara kademe elemanı olarak elde edilmesi gerekiyordu. Onun için o alanlarda tahsislerde bulunuyorlardı. Ama yalnızca o değil; onun dışında sosyal sektörlerde; örneğin sağlıkta, hukukta, hukuk fakülteleri ile ilgili ya da ona benzer sosyal eğitimler, eğitimi verecek

fakültelerle ilgili de kuşkusuz yatırım talepleri geliyordu. hatta DPT'de dünya genelinde birtakım göstergeleri kullanarak, geliri şu kadar seviyede olan ülkelerdeki ya da şu gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerdeki nüfus başına tıp fakülteleri, sosyoloji fakülteleri hesaplanıyordu. Rektörler ve dekanlar talepte bulunuyorlardı.

İzzeddin hocamızın felsefe ile ilgili sorusunu da bununla ilişkilendireyim yani gelen taleplerin de çoğunu DPT'nin karşıladığını anımsıyorum. Biraz Demirel gibi olacak ama, felsefe ile felsefe birimlerinin kurulması için talep geldi de ya da ona benzer şeyler için talep geldi de DPT ret mi etti bunları? Ben bunları anımsamıyorum ama dediğim gibi bugünkü sorunlar bunun olmamasından kaynaklı. Çok ciddi olarak bunun eksikliğini yaşadığımızı düşünüyorum.

Soruyu soran arkadaşımızı bilmiyorum bana soru sorulmuştu. Ben bir daha söyleyeyim; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başarısızlığında, ben halkın devlet sisteminin içinde yer almamasını görüyorum. Aslında bunu yalnızca devlet tüzel kişiliği için söylememek gerekiyor. Kamu olarak almak gerekiyor. Yerel yönetimlerinin içinde de merkezi yönetiminin içinde de halkın olmaması bana göre Cumhuriyet'in birinci yüzyılında bugün karşı karşıya olduğumuz başarısızlığımızın temelidir.

Tarık Bey biraz önce yerel yönetimlerle ilgili düşüncesini söylemişti. Aslında yerel yönetimlerin de yerelleştirilmesi gerekiyor. Yerel yönetim tek başına halkın katılımını sağlayan bir düzenlemeyi getiriyor değil. İSKİ genel müdürünün, Devlet Su İşleri genel müdüründen, İstanbul halkı için bir farkı olabilmeli. Devlet su işleri genel müdürüne ulaşamaz belki ama İSKİ genel müdürüne burada bizim İSKİ EGO genel müdürümüz var onlara ulaşabilmeli. O bağlantıyı kurabilmeli, yerelleşme böyle olur. Yerel yönetimlerinde yerelleşmesi bu şekilde sağlanabilir diye düşünüyorum. Bu sofraya benzetmesini bu düşüncüyü desteklemek için yaptım. Teşbihte hata olmaz diye bir laf var; bilmiyorum, hata oldu mu? Orada da demek istediğim şuydu; sonuçta yararlanacak olanlar o konuda karar verecek yerde buluşsunlar. Yani helvadan yararlanacağız, halkımız yararlanacak öyle düşündüm. O nedenle halkımızın helva masasında bulunmasında yarar olduğunu düşündüm, onun için bunu söyledim çünkü umudumuz halkımızdır bana göre. Teşekkür ederim.

burhan şenatalar - Çok teşekkürler ekleyeceğiniz bir şey var mı? Yok, tamam peki. Fatma Gök, Işıl Ünal'a, Tarık Şengül'e hepimiz adına çok teşekkür ediyorum. Çok canlı ve dolu dolu bir oturum oldu. Bu üç günün düzenlenmesinde emeği geçen, katkısı olan herkese teşekkürlerinizi sunuyorum.

3. GÜN CUMHURİYET'İN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Esin Kuylulu Anısına

01 Mart 2024 Cuma

3. Gün 2. Oturum

güncel siyasal ve sosyal tartışmalar

Açılış Konuşması: Arzu Çerkezoğlu (DİSK Genel Başkanı)

Oturum Başkanı: Dr. Öğr. Üye. Ufuk Uras

**Panelistler: Doç. Dr. Didem Danış
Zehra Ece Özdemiroğlu**

aylin altınay - Saygıdeğer hocalarım, sevgili öğrencilerim, İktisat Fakültesi mezunları cemiyeti olarak bu yıl 47.sini düzenlediğimiz *Cumhuriyetin Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset Başlıklı İktisatçılar Haftası* 'nın son günü, son oturumuna hoş geldiniz. Bugün sabah da söylediğim gibi Esin Kuyulu'nun anısına düzenleniyor. Dün aslında açılış konuşmasını Sayın Arzu Çerkezoğlu yapacaklardı. Ancak Yaşar Kemal'in ölüm yıl dönümü olması sebebiyle Adana'daydılar. Dolayısıyla bugün kendileri tekrar bizlere seslenmek üzere buradalar. Buyurun Sayın Çerkezoğlu. Kürsü sizin efendim.

arzu çerkezoğlu -Değerli hocalarım, sevgili öğrenci arkadaşlar, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin çok değerli başkanı, yönetim kurulu, herkesi öncelikle Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DİSK adına sevgiyle, saygıyla selamlamak istiyorum. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin 50 yıldır düzenlediği ve bu yıl 47. yılını düzenlediği İktisatçılar Haftası için emeği geçen herkese gerçekten çok teşekkür ediyorum. Yıllardır büyük bir iradeyle, büyük bir kararlılıkla sürdürülen, devamlılığı bence son derece önemli olan bu etkinlik, İFMC'nin yaptığı diğer çalışmalarla birlikte tabii bizler açısından da çok önemli, çok yararlanıyoruz, bizi de çok besliyor. Aklın, bilimin ve üniversitelerin bu kadar zor bir dönemden geçtiği bir süreçte, böylesi bir çalışmanın yapılıyor olmasına ayrıca bir İstanbul Üniversiteli olarak da çok teşekkür etmek isterim.

Evet, çok sağ olun bizi de davet ettiğiniz için ama dün yoğunluktan kaynaklı bir çakışma oldu. 9-10-11 Şubat'ta DİSK'in 17. Genel Kurulu'nu yaptık, o nedenle çok özür diliyorum. Bugün tekrar programda yine bize yer verildiği için de ayrıca sağ olun.

Bu yılki İktisatçılar Haftası'nın üst başlığı *Cumhuriyet'in Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset* olarak belirlenmiş. Bizim bu seneki Genel kurulumuzun sloganı da *100 yılın emeği, emeğin 100 yılı* idi. Yani 100 yılın emeğinden aldığımız güçle, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılını emeğin 100 yılı olarak inşa etme hedefine koyduğumuz ve bunun perspektifini, yollarını, yöntemlerini konuştuğumuz bir sürecin içerisindeyiz. Ve böylesi bir süreçte Cumhuriyet'in yürüyüşünde iktisat ve siyaset başlığı aslında tabi emek perspektifinden konuşacağım. Bizim açımızdan çok isabetli ve çok anlamlı

bir başlık. Önce en başta şunun altını çizmek isterim. İşçi sınıfı başta olmak üzere bütün toplumsal kesimlerin siyasetten dışlandığı, bütün karar mekanizmalarından dışlandığı bir süreçteyiz. O nedenle de Cumhuriyet yürüyüşünde iktisat ve siyaset dendiğinde bu bağlamda bir tartışma, DİSK'in ve dolayısıyla Türkiye işçi sınıfının önümüzdeki dönemine de ışık tutacak bir tartışma. Mekanizmalarından dışlandığı ve dolayısıyla siyasetten dışlandığı ve bunun çok sistematik bir biçimde yürütüldüğü ve bunun aslında bütün Türkiye toplumu açısından ve ülkemizin geleceği açısından çok yıkıcı sonuçları ortaya koyduğu bir dönemin içerisindeyiz. Ben biraz o çerçeveden, biraz emek perspektifinden bazı şeylerin altını çizmek istiyorum.

Kuşkusuz Cumhuriyet bizler açısından tarihsel bir eşik; hem ülkemiz açısından hem tek tek bütün yurttaşlar açısından, ülkemiz için demokrasiye bizler açısından da yurttaşlığa doğru atılmış ilerici devrimci bir adım Cumhuriyet. Aslında bugün korumaya, ilerletmeye çalıştığımız haklarımız açısından da çok önemli bir referans noktası. Yine hepimizin bildiği gibi, Cumhuriyet dediğimizde Cumhur'un egemenliği, halkın egemenliğinden söz ediyoruz ve Cumhuriyet özünde halkın egemenliğini işaret eder. Cumhuriyet'te artık egemenliğin kaynağı bir hanedandan sülaleden gelmez, babadan oğula geçmez. Cumhuriyet'te artık egemenliğin simgeleştiği yerler saraylar değil, meclislerdir ve egemenliğin kaynağı da halktır. Ancak ülkemizde bugün yaşanan gerçeklik, yani 100 yılı geride bıraktığımız bir süreçte bugün yaşanan gerçeklik, maalesef geldiğimiz nokta bunun çok çok uzağında ve özellikle 12 Eylül'den bu yana artan sermaye egemenliğiyle birlikte başta işçi sınıfı olmak üzere halkın geniş kesimlerini dışlayan bir süreci yaşıyoruz. Cumhuriyet'in, deyim yerinde ise, bütün taşıyıcı kolonlarının harap edildiği, Cumhuriyet fikrinin altını boşaltan bir süreç yaşıyoruz. Bunu niye söylüyorum? Bunu biraz açarak sürdürmek daha doğru olur belki. Bugün Cumhuriyet adına yürümeyen ne varsa ya da yaşadığımız sorunlar ne ise bunun temelinde bu gerçeklik yatıyor.

Cumhursuz bir Cumhuriyet, Cumhur'un olmadığı, toplumun bütün karar mekanizmalarından dışlandığı bir Cumhuriyet fikri bugün yaşadığımız sorunların temelini oluşturuyor. Oysa 100 yıla baktığımızda hem işçi hakları açısından hem de genel olarak toplumsal haklar açısından çok önemli kazanımların olduğu, çok önemli adımların atıldığı bir tarihi görüyoruz. İşçi hakları açısından baktığımızda, ta Cumhuriyet'ten de önce Kurtuluş Savaşı yıllarında atılmış, örneğin 1921 yılında çıkartılan 151 sayılı Ereğli kömür havzası maden işçisi kanunu var. Birkaç örnek hatırlatmak isterim. 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha kanunu var. 90 yıl sonra bile biz pandemi döneminde bu 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha kanunu hükümlerine dayanarak birtakım taleplerimizi, mücadelemizi şekillendirebildik. Yine 1936 İş Kanunu var; asgari ücret, sosyal sigortalar, kıdem tazminatı gibi bugün iş hukukumuzun temel dayanaklarını oluşturan temel

kazanımlar 1936 İş Kanunu'na dayanır. Ardından kamucu ve halkçı yaklaşımla işte kamu iktisadi teşekküllerin kitlerin kurulması ve bir tarım toplumu olan ülkemizin sanayileşmesi yönünde atılan adımlar hem sanayileşmenin hem de aynı zamanda yoksullukla mücadelenin de çok temel araçları oldular. Bireysel işçi hakları açısından erken Cumhuriyet döneminden birkaç örneğini vermeye çalıştığım adımlar atıldı ve bunlar son derece önemli.

Ancak toplu işçi hakları açısından, sendikal hakları açısından 1961'den sonra adımların atıldığını görüyoruz. Erken Cumhuriyet dönemi aslında bireysel işçi hakları açısından önemli kazanımları içerirken sendikal haklar 1961 Anayasasıyla sendikalaşmanın, toplu sözleşme ve grev hakkı başta olmak üzere sendikal hakların anayasal güvenceye kavuşması açısından son derece önemlidir. 1961 anayasası bu açıdan baktığımızda çalışma ilişkilerinde çok köklü değişimleri içerir ve tabii anayasada bu hakların var olması bunun hemen kullanılabilir ya da uygulanabilir olması anlamına da gelmiyor kuşkusuz. 1961 anayasasında tanınan sendikal haklar ve anayasal bir hak olan başta toplu sözleşme ve grev hakkının kullanımı yine Türkiye işçi sınıfının mücadelesiyle, örgütlenmesiyle mümkün oldu hepimizin bildiği gibi. Örneğin 1961, 31 Aralık'ta yapılan ve o güne kadar Türkiye tarihinin en büyük işçi mitingi olan Saraçhane Mitingi bu anlamda anayasada yazılı olan sendikal hakların, grev hakkının ve toplu sözleşme hakkının ancak örgütlülükle ve mücadeleyle gerçekleşebileceğini göstermesi açısından son derece önemlidir. 1961 Saraçhane Mitingi'nin yapılış süreci de çok ilginçtir. Muhakkak biliyoruz ama bir küçük hatırlatma olsun. 27 Mayıs'tan yeni çıkmış Türkiye ve o zaman İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 31 Aralık'ta Taksim'de miting yapma kararı alıyor. Bu bir sendikal haklar mitingi; işçi sınıfı emek ücret talebinin dışında ilk defa politik taleplerle bir miting yapıyor. O dönemin iktidarları, vali, karşı çıkıyorlar, asla izin vermeyiz diyorlar. İşte uzun görüşmeler sonunda Taksim'de izin verilmiyor, Saraçhane'de yapılmasına karar veriliyor mitingin. Çeşitli kaynaklarda farklı rakamlar var ama en az yüz bin işçinin katıldığı çok büyük bir miting. Miting sürerken vali aynı zamanda belediye başkanı arıyor miting komitesini, diyor ki ben de konuşma yapmak istiyorum. Geliyor ve mitingde bir konuşma yapıyor. Aslında karşı çıktığı sürecin sahiplenmek ya da parçası olmak yönünde bir tutum alıyor. Yani 61 Anayasası ile sendikal haklar gelişti ama bu çok ciddi mücadelelerle oldu. Bu süreçte sendikal haklar gelişti ve bu anlamda bölüşüm ilişkilerinin de çok düzeldiği bir dönemi yaşadı Türkiye.

Sürecin altın sayfalarından bir tanesi de tarihin o anında, 1967'de bugün Genel Başkanlığı'nı onurla yaptığım örgütümüzün, Kemal Türkler'in, Abdullah Baştürk'ün emaneti olan DİSK'in kuruluşudur. Cumhuriyet tarihine baktığımızda, Cumhuriyet'in 100 yılı dediğimizde, emek açısından işçi sınıfı açısından baktığımızda çok önemli manifestolardan bir tanesi de bugün hala

güncelliğini devam ettiren DİSK'in kuruluş bildirgesidir. 13 Şubat'ta İstanbul Valiliği'ne verilen o dilekçenin arkasında büyük bir irade vardır. Bunun politik çerçevesi bugün tam da konuştuğumuz gibi ekonomide siyasetin etkisini de tarif edecek biçimde, işçi sınıfının örgütlenmesinin söz ve karar sahibi olmasının öneminin ve devrimciliğinin de altının da çizildiği, anayasal dayanakları ile ifade edildiği DİSK'in Kuruluş Bildirgesi'dir. DİSK'in Kuruluş Bildirgesi 100 yıllık Cumhuriyet tarihimizin en önemli bildirgelerinden, manifestolarından bir tanesidir. Bu süreç hepimizin bildiği gibi 12 Eylül'e kadar sürdü ve 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber büyük bir kırılma yaşadık.

12 Eylül'ün çok boyutu vardır çok konuşuruz her yönünü ama tabi ki sınıfsal niteliğini atlamamak ve altını çok kalın çizgilerde çizmek lazım. 12 Eylül askeri darbesi işçi sınıfına karşı bir sermaye darbesidir ve sermaye örgütlerinin sözcüleri de bunu çok açık biçimlerde ifade etmişlerdir zaten. “Şimdiye kadar işçiler güldü, artık sıra bizde” gibi çok veciz ifadelerdeki çok fazla örneği var bunun. İşçi sınıfına karşı bir sermaye darbesi olan 12 Eylül askeri darbesi ile 100 yıllık süreçte çok büyük bir kırılmanın ve işçi hakları açısından, emeğin hakları açısından çok önemli hak kayıplarının olduğu ve o güne kadarki bütün kazanımların hedefe konulduğu bir süreç başladı ve bugüne kadar da aslında devam etti.

Bütün mesele tam da İktisatçılar Haftası'nın bugünkü başlığıdır. Bütün bu süreçte bütün mesele, bütün dert; siyaseti ve ekonomiyi işçi sınıfını siyaseti ve ekonomiyi belirleyecek kolektif bir özne olmaktan çıkarmak ve işçi sınıfının bir daha tarih sahnesine bir kurucu özne olarak çıkmaması üzerine kurulu. Bütün dünyadaki neoliberal stratejinin Türkiye'deki adımıdır. En kritik adımlarından bir tanesidir. Darbe de bunun için yapıldı; bütün hakların ortadan kaldırılması, antidemokratik yasalar... Bütün bunlarla işçi sınıfına bir kolektif özne olması, başta kendi hayatı, kendi emeği ekmeği ama aynı zamanda ekonomiden siyasete kadar ülkenin toplumun ve dünyanın geleceği hakkında söz ve karar sahibi olmasının önü kapatıldı. Bugüne kadar da devam eden süreç ve bugün yaşadığımız tablo, bugün yaşadığımız yoksulluk, işsizlik, pahalılık, gençlerimizin yurt dışına gitmek istemesinden tutun da her türlü adaletsizliğin bu kadar arttığı bu tablo; bu zihniyetin, bu sürecin sonuçları. Ben çok rakamlara boğmak istemem; mutlaka sizler çok daha iyi takip ediyorsunuz ama gerçekten bugün yaşadığımız tablo ilginç. Toplumun işçileşmesine, yani ücretli çalışanların toplumun dörtte üçü gibi çok yüksek bir orana ulaşmasına rağmen, 60'ların 70'lerin Türkiye'sinde değiliz. Emeğin milli gelirden aldığı pay Cumhuriyet tarihinin en geri düzeyinde. Bir ay önce açıklanan TÜİK rakamları bile bunu söylüyor; en zengin yüzde beşle en yoksul yüzde beş arasındaki gelir farkı Türkiye'de 31 kata çıktı. Böylesi bir süreci yaşıyoruz. Bu, sendikal hakların ortadan kaldırılmasıyla, açlık sınırının

altındaki asgari ücretin bir ortalama ücret haline getirilmesiyle oldu. Bugün Türkiye'yi grevleri yasaklamakla övünen bir zihniyet yönetiyor. Türkiye'nin Cumhurbaşkanı her fırsatta, özellikle de yabancı sermaye temsilcilerine konuşurken, grev filan yok bizim ülkemizde, diyor. OHAL'i de zaten o yüzden yaptık diye konuşmuştu o dönemde de. Uluslararası sendikalar konfederasyonu –İTUC, biz de üyesiyiz- her yıl bütün dünyada, beş kıtada bütün ülkeleri karşılaştırıyor birçok parametrede. İşçi haklarının en kötü olduğu on ülkeden biriyiz ve on yıldır bu böyle.

Yeri gelmişken sürem varsa birkaç şey daha ifade etmek istiyorum. Özellikle neoliberal dönemde çok söylenen bir şey var; sermaye demokrasi ve hukuk ister, diye bir tez var. Bu tez de artık çökmüş bir tezdır. Sermayenin hukuk ve demokrasi istemesi tezi bugün yaşadığımız gerçeklikte tümüyle çökmüş bir tez. Bunun altında çizmek isterim. İşçi sınıfı başta olmak üzere halkın söz ve karar hakkının kısıtlandığı bir cumhuriyet -yine oradan devam edersek-yani cumhursuz bir Cumhuriyet projesi, kârını daha fazla arttırmaktan başka hiçbir şey düşünmeyen sermayenin açık ya da örtülü desteğiyle hayata geçti. Dolayısıyla bugün Cumhuriyet'in ikinci yüzyılını konuşacaksak, Cumhuriyet'in geleceğini konuşacaksak; bu gerçeği görmek ve artık işçi sınıfının örgütlenmesinin, işçi sınıfının -tüm toplumsal kesimlerle birlikte elbette- karar mekanizmalarına katılmasının önündeki engellerin kaldırılması zorunludur. İki hafta önce genel kurulumuza 45 ülkeden, yani beş kıtadan sendika temsilcileri gelmişti. Bu salonda bir uluslararası konferans yaptık. Gördük ki aslında bütün dünyadaki sistem ortak, dertlerimiz ve sorunlarımız ortak. Ücretlerin baskılanması, sendikal hakların ortadan kaldırılması, kemer sıkma politikaları ortak dertlerimiz. Ama dünyanın her yerinden, Amerika'sından Avrupa'dan Afrika'sına kadar, Tunus'tan Filistin'e kadar bütün arkadaşlarımızın söylediği, bütün dünyada sendikal hareketin en fazla tartıştığı şeylerin başında; bütün dünyada artan baskıcı otoriter rejimler, aşırı sağ partilerin ve liderlerin yükselişi. Özellikle kemer sıkma politikalarının uygulandığı ülkelerde bunun daha da fazla olması. Bütün dünyadaki sistemin artık işçi sınıfına emekçilere, kadınlara gençlere vadedeceği bir şeyin kalmadığının çok açık bir göstergesi.

Tekrar ülkemize dönersek; Cumhuriyet'in ikinci yüzyılı açısından da konuşuyorsak, ben şunun altını çizmek isterim ki Cumhuriyet fikrinin tümüyle altını boşaltan, Cumhuriyet'in bütün taşıyıcı kolonlarını ortadan kaldıran, işçi sınıfı başta olmak üzere toplumu karar mekanizmalarından dışlayan bu zihniyet değişmediği sürece Cumhuriyet'in ikinci yüzyıla taşınması mümkün olmayacağı gibi; işçi sınıfı olmadan, işçi sınıfı örgütlü olmadan Cumhuriyet olmaz, işçi sınıfı olmadan demokratik bir Cumhuriyet hiç olmaz diyoruz. Bütün bu yaşanan tahribatın karşısında; özellikle de neoliberalizmin ve otoriter rejimlerin ortaya koyduğu bu

tahribatı ortadan kaldırarak ve eşitlik, özgürlük, adalet, laiklik, barış ve kardeşliğin olduğu sosyal ve ekonomik hakların olacağı emeğin dünyasıyla ve emeğin Türkiye'siyle ancak Cumhuriyet ikinci yüzyıla taşınabilecektir diyoruz. Yani Cumhuriyet'i kendi anlamına, kelime anlamına uygun bir biçimde geleceğe taşıyabilmek yani halk egemenliğiyle yeniden kurarak laik, sosyal, demokratik bir Cumhuriyet olarak inşa etmek bugünkü temel meselemizdir.

Yüzyılın emeğini heba ettiler, özelleştirmelere girmedim zaman darlığı nedeniyle ama yüzyılın emeğini heba edenlere bütün birikimleri yok edenlere karşı Cumhuriyet'in ikinci yüzyılını emeğin yüzyılı olarak inşa etmek bugün hepimizin tarihsel sorumluluğudur, görevidir, boynumuzun borcudur diyoruz. Bu mümkündür. Biz inanıyoruz, biz gündüzlerinde sömürülmeyen, gecelerinde aç yatılmayan ekmeğe, gül ve hürriyet günlerine inanıyoruz ve bunun için mücadele ediyoruz. 1961'deki Saraçhane mitingi hemen sonra biliyorsunuz Büyük Usta Nazım Hikmet "Türkiye İşçi Sınıfına Selam" şiirini yazmıştır. Boşuna dememiş Büyük Usta, "selam yaratana!" diye. Selam yaratana, selam bu ülkenin bütün değerlerini ve güzelliklerini her gün ama her gün yeniden üretenlere, yaratanlara diyoruz. Memleketimizin bütün kaynaklarını nasıl kullanacağına, neyi üreteceğimize, nasıl üreteceğimize ve nasıl bölüşeceğimize hep birlikte karar verdiğimiz gerçek anlamda söz ve karar sahibi olacağımız bir düzen için; yani emeğimiz, ekmeğimiz ve memleketimiz için mücadelemizi büyütme yan yana omuz omuza olma zamanıdır diyorum.

Tekrar hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum ve İktisatçılar Haftası etkinliğinde emeği geçen herkese, DİSK adına bir kez daha çok yürekten teşekkür ediyorum. Sağ olun, var olun, yan yana, omuz omuza, ülkemizin aydınlık günlerine yürüyeceğiz.

aylin altınay - Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Sayın Arzu Çerkezoğlu'na teşekkür ediyoruz. Son günün son oturumun başlığı; *Güncel Siyasal ve Sosyal Tartışmalar* başlığını taşıyor. Oturuma başkanlık edecek olan Sayın Hocam Ufuk Uras. Buyurun Sayın Hocam, kürsü sizin.

ufuk uras - Merhaba arkadaşlar. Hemen konuşmacıları da alalım buraya, hızla başlayalım.

Hoş geldiniz. İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti'ne çok teşekkür ediyorum. Bu memlekette sürekliliği sağlamak çok kolay bir şey değil. 47. toplantıyı yapmak bizim için önemli.

Bir de burası bizim yolumuz, bizim ocağımız. O yüzden bizim açımızdan duygusal bir durum. Beni oturun başkanlığını davet ettiğiniz için çok onur duydum. Teşekkür ediyorum.

Şimdi başlığımız güncel siyasal ve sosyal tartışmalar. Bu sabahki Murat Bey'in açılışı ve Arzu Hanım'ın konuşmaları birbirini tamamlıyor. Cumhuriyetin yürüyüşünün zikzak bir yürüyüş şeklinde olduğunu hepimiz biliyoruz. Darbeler vesaire. Ama Cumhuriyetin demokratikleşmesi hedefi, hepimizin arzusu. Arzu Başkan'ın ifade ettiği gibi örgütlü olanlar örgütsüz olanı yönetiyor. Dolayısıyla hem yurttaş olarak hem emekçiler olarak bir siyasi özneye dönüşmemiz, kendi için sınıfa dönüşmemiz çok önemli. Bu demokrasi mücadelesiyle ekmek mücadelesinin beraberliğini gerekli kalıyor.

İlk konuşmacımız Zehra Ece Özdemiroğlu, buyurun söz sizin.

zehra ece özdemiroğlu - Hem cemiyetimize hem bütün hocalarıma beni davet ettikleri için çok teşekkürler.

Ben çevre ekonomisi yolculuğumdan bahsetmek istiyorum. Değişmesi gerektiğini düşündüğüm bir iki iktisat göstergesinden bahsedeceğim. Gayri safi milli hasıla ve şirket muhasebesinden ve sonra da iktisat bölümünü yirmi birinci yüzyıl için, Cumhuriyetimizin ikinci yüzyılı için nasıl tanımlamalıyız, ondan söz edeceğim.

Çevre ekonomisi yolculuğum İzzeddin Önder hocamın bir dersinde başladı.. Eksternalities anlatıyordu. Sigara içme örneğini vermişti. Sigara içen kişinin sadece kendi sağlığına zarar vermediğini aynı zamanda etrafındakilere de dumanıyla etkilediğini anlatmıştı. 1980'lerde hala derse girdiğinde sigara içen hocalarımız olduğunu düşünürseniz bu örnek çok çarpıcı bir örnekti. O zaman anladım iktisat sadece piyasa içinde olan ekonomik aktivitelerle ilgili bir şey değil; piyasaların dışında da bir hayat var. Bir kamu hayatı var ve iktisatçıların bu kamu hayatı için söyleyeceği bir şeyler olmalı. Özellikle çalıştığım alan çevre alanında çok söyleyeceğimiz şey var. Çünkü çevre problemlerinin hepsinin altında aslında ekonomik sistemin hataları ve ekonomik politikaların hataları yatıyor. Biraz da insanlığın hatası yatıyor belki. Bizim kendimizi doğanın üstünde görmemiz ve doğaya hakim olabileceğimizi düşünmemiz; ne

problemlerle karşılaşsak karşılaşalım teknolojik, kurumsal, yasal bir çözüm bulup yolumuza büyümemize devam edebileceğimizi düşünmemiz ve bütün ekonomik politikaları bu varsayım üzerine inşa etmiş olmamızdan kaynaklanıyor. Dedim ki eğer sorunların altında ekonomik sistem yatıyorsa ve bir iktisatçı olarak ekonomik sistemin nasıl işlediğini öğrenmişsem - derslerimdeki hocaların çok güzel öğrettiler- demek ki bu sorunlara çözüm arayışında da bir katkı olabilir. Ekonomik sistemi değiştirmekte de bir katkı olabilir.

O yıllarda Greenpeace gibi STK'lar da Türkiye'de çok aktif hale gelmeye başlamıştı. Çevre konularını, çevre bilincini, genel toplum çevre bilincini arttırıyorlardı. Ama dedim işte ben bir yerlere kendimi zincirleyecek, protesto yapacak bir tip değilim. Bari okulda öğrendiğim bir şeyleri faydalı bir alanda kullanayım. Buradan sonra üniversite College of London'a gittim. David Peirce, bir başka önemli bir hoca, çevre ekonomisinin kurucularından Avrupa'da özellikle 1990'da *Blueprint for a Green Economy* diye bir kitabı çıkmıştı. Hatta bu kitap daha sonra Aslan Başer Kafaoğlu tarafından Türkçe'ye çevrildi. Yeşil ekonomi için Mavi Kitap adıyla kitabı aldım eve gittim bir oturuşta okudum ve hakikaten hayatım değişti. Çünkü öğrendiğimiz bütün ekonomik sistem analizlerini tekrardan göz önüne alıyordu. Yaptığımız işin çoğu aslında ekonomik analizlerin içinde görünmez hale geleni görünür kılmak. Yani nasıl ki bütün fayda maliyet analizleri, ekonomik politikaları Sayın Çerkezoğlu'nun da dediği gibi sadece kısa dönemde kar güden bir sermaye ya da kamu politikasına çalışıyorsa biz bu araçları daha iyi kullanma şansına sahibiz. Fayda maliyet analizi çok faydalı bir analiz ve çevre ekonomisti yaptığım işin yüzde 80'i - 90'ında fayda maliyet analizi kullanıyorum. Ama daha geniş boyutlarda kullanıyorum. Sadece para akışını değil, sadece üretim tüketim mal akışını değil, aynı zamanda ekonominin doğal kaynaklara, doğaya ne kadar bağlı olduğunu gösteren ve doğaya olan etkilerimizi nasıl ölçebileceğimizi gösteren tetkiklerle kullanıyorum fayda maliyet analizi. Mesela hava kirliliğinden bahsedelim; hava kirliliği politikaları işte trafik, doğalgaza geçiş

vesaire bunları konuştuğumuz zaman hep maliyetleri konuşuluyor. Çok pahalı, çok pahalı, bu tip şeyler bizim için çok pahalı. Belki bir iktisatçının karşı sorabileceği en önemli soru neye göre çok pahalı? Bu soruyu cevaplamaya çalışıyor çevre ekonomisi. Evet, belki finansal maliyetleri var hava kirliliğini önleme politikalarının; ama insan sağlığına ve çevre sağlığına çok faydaları da var. Biz çevre ekonomistleri olarak işte çevre bilimciler, tıpçılar, epidemiologlarla beraber çalışıp hava kirliliğinin insan sağlığına ne gibi etkileri olduğunu belirliyoruz. Onların verilerinin ekonomiye maliyetlerini hesaplıyoruz. Mesela iş gücünün, iş günlerinin kaybı ya da işte verimliliğin kaybı, erken ölümler gibi maliyetlerin ekonomik değerlerini hesaplıyoruz ki insanlar bu politikalar çok pahalı dediğinde “evet maliyetli bu ama bu politikaların faydaları da bu” deyip gerçek ve daha eşit bir karşılaştırma yapabilmeleri için. Fayda maliyeti temelli bu tip analizleri birçok değişik konuda kullanıyoruz. Biyo-çeşitlilik, su kaynakları, atık su arıtılması, toprak, tarım, ormancılık sektörü, ulaşım sektörü aklınıza gelen her sektör için; çünkü ekonominin hepsi doğaya dolaylı ya da doğrudan bağlı.

İlk on yılımız piyasa dışında hayat olduğunu ekonominin, ekonomistlerin aslında sadece tüketim ve üretimle değil, kamu sağlığı ve bu tüketim üretiminin uzun dönemde nasıl sürekli olabileceğini konusunda çalışması gerektiği üzerine; ekonomik değerlerin sadece fiyat ve maliyetle sınırlı olmadığı üzerine veri toplamakla geçti. İkinci on yılımız daha çok vergilendirme, kamu politikaları, yatırımlar, Avrupa Birliği politikaları, Avrupa Birliği uyumlaştırma sürecinde yeni yönetmeliklerin Türkiye mevzuatına geçirilmesi gibi projelerle geçti. Mesela geçtiğimiz haftalarda Erzincan'da olan maden kazası gibi kazalarda çevre ekonomistleri çalışıyor; o kazaları önlemek için çalışıyoruz daha doğrusu. Oradaki varsayımımızda gene bir fayda maliyet hesabı, maliyetten kısip bu tip önlemleri almamak demek, sonra bir başka böyle kaza olduğunda maliyeti özel şirketin değil, kamunun ödemesi demek oluyor. Kirliliği ne kadar pahalılaştırırsak, kirletmeyi ne kadar zorlaştırırsak, önlem almayı da önlem almanın maliyetini de o kadar azaltıyoruz. Tabii bunların yasaları var ama yasalar uygulama etkinliğiyle sınırlı. İktisat da öyle tabii, sadece politikanın önüne geçemiyoruz.

İki kavramdan bahsetmek istemiştin. Bir tanesi gayri safi milli hasıla. Bilmiyorum Türkiye'de nasıl karşılanıyor ama İngiltere'de öyle. Hep konuşulan bir gösterge ve yanlış bir gösterge. Eğer kutup yıldızımız yanlış yerdeyse ekonomiyi zaten yanlış yere göndereceğiz. Neden yanlış? Çok iyi ölçüyor ama sadece çok sınırlı piyasalardaki ekonomik aktiviteyi ölçüyor. Görünmezi görünür kılmak dedim ya, bu gösterge görünmezi daha da görünmez kılıyor çünkü ekonomi büyüyor ama maliyeti ne, astarı yüzünden pahalıya mı geliyor, bilmiyoruz. Çevreye olan

etkilerimizi hiçbir şekilde göstermiyor. Sadece piyasa dışındaki çevresel doğal kaynakların değerini göstermediği gibi ücretli olmayan emeğin karşılığı değerini de göstermiyor ki. Büyümesi de bir şey ifade etmiyor aslında çünkü büyüdükçe daha eşit dağılım olmuyor gördüğümüz gibi ve o dağılım için de hiçbir gösterge vermiyor elimize. Yani böyle karanlıkta yanlış bir kutup yıldızına doğru ilerlemekte ekonomiler; böyle çok basit gibi gelen ama aslında çok önemli, halk arasında ve basında yayında sürekli konuşulan yanlış bir göstergelyi takip etmekteyiz.

Bence iktisatçılar olarak bunu artık kullanmamamız gerektiğini konuşmamız lazım. Yani yüzde kaç olduğunu değil de artık bunu kullanmamamız gerektiğini konuşmamız lazım. Çevre ekonomistleri bunun için de bir şeyler yapıyor zaten. Önce yeşil gayri safi milli hasıla ile başlandı. Ekonomi burada büyüyor ama acaba doğaya verdiği zararlar ne, bir de onu hesaplayalım dedik. İkisini birlikte karşılaştıralım ama o zaman bakıyorsunuz işte yüzde 8 büyüyorsa yüzde 6 büyüyor diyor. Yüzde 6 o da yeter ne gerek var yüzde 2 ile beni niye meşgul ediyorsun diyorlar. Şimdi biraz taktik değiştirdik. Onun yerine doğal sermaye ulusal hesapları yapmaya başladık. O da herhangi bir sermaye gibi daha tanıdık gelen finansal sermaye üretilen sermaye insan gücü sermayesi gibi doğal sermayemiz de var. Ekonominin yanında bir de birkaç ulusal park yapalım da çevreyi koruyalım gibi bir kavram değil; bütün ekonomik aktivitelerin altında yatan doğal sermaye nedir? Ne kadar değerlidir? Ve nasıl kullanıyoruz, böyle kullanmaya devam edersek daha ne kadar kalacak, gelecekte onu hesaplayacak milli hesaplar yapıyoruz. Doğal sermaye milli hesapları *natural capital accounting* diye bakarsanız literatür çok büyüyor. Çok büyük bir hızla büyüyor hem de; bu tabii daha ilginç konuşmalara neden olabiliyor. Biraz daha gerçekçi bir gösterge olarak bir de son bir şey daha söyleyeyim ondan sonra herhalde zamanım doluyor. Ulusal muhasebede yanlış gösterge takip ettiğimiz gibi şirket muhasebesinde de yanlış göstergeler takip ediyoruz. Çünkü şirket muhasebesi de sadece karla ilgili, parayla ilgili ama bir şirketin geleceği sadece finansal kârı ya da finansal sermayesi ile ilgili değil. Biraz bana umut veren gelişmeler oluyor. Dünya globalleştikçe aslında biraz daralıyor, küçülüyor. Burada su kaynaklarını tükettim başka bir ülkeye gideyim ya da başka bir bölgeye gideyim gibi kolay kararları artık her şirket kolay veremiyor. Tabii ki verenler var ama vermeyenlerle çalışmak istiyoruz biz. Neden veremiyorlar? Çünkü su bol alan ülkede belki politik düzen iyi olmuyor ya da kalifiye işçi bulamıyor ya da belki hissedarları ya da yatırımcıları böyle bir başka yere gidip her yeri hoyratça kullanıp başka yere giden bir şirkete yatırım yapmak istemiyor ya da tüketicileri ondan mal almak istemiyor. Biz sadece iktisatçılar olarak ekonomiyi nasıl işlediğini bilmiyoruz. Sadece ona bakmıyoruz. Tüketiciler, yatırımcılar,

üreticiler birbirleriyle nasıl ilişki kuruyor ona da bakıyoruz aslında ve bu ilişkiler bu dinamikler bu bağlantılıklar değişiyor sürekli olarak ve bence iyiye de doğru değişiyor ama bunun için çok önemli olan şirket muhasebesi göstergelerini de değiştirmemiz lazım. Bir şirketin bilançosuna, amortismanını hesapladıkları makinası, yolu, aracı girdiği gibi bağlı oldukları su kaynakları, bağlı oldukları toprak kaynakları, toprağın çeşitliliği ve zenginliği, havanın kirliliği, iklimin tahmin edilebilecek düzeyde değişmesi gibi etkiler de katılabilmeli. Bunların hepsinin analiz verileri elimizde var, ve mümkün de. Çünkü hakikaten dünya küçülüyor. Tayland'da bir fabrikanın, çip üreten bir fabrikanın otoparkına su basıyor. İngiltere'de laptop fiyatları artıyor mesela iki gün sonra. Ya da İskoçya'da deniz ısınıyor, ılımanlaşma etkisi yüzünden plankton patlaması oluyor. Termik santral soğutmak için su çekemediği için kapanmak zorunda kalıyor 3-4 gün. Bir santralin bir gün kapanması bile on milyonlarca pound. Böyle örnekleri göre göre, konuşa konuşa biz insanlar artık çevrenin düşünmemiz gereken bir lüks madde olmadığı ve aslında bütün ekonominin çevre üzerine kurulu olduğunu anlayabiliyoruz.

Bu anlamda bir tek şey daha söyleyeceğim ve bitireceğim. İktisat tanımını değiştirelim dedim. Evet değiştirelim; tüketim üretim mekanizmaları arasında nasıl işliyor, mallar, para nasıl gelişiyor, çok sıkıcı bir tanım bence; bu iktisatçılar daha iyi bir şeyler yapabilir. İktisatçılar toplumun mutluluğu için çalışabiliriz. Çalışma analizleri elimizde var. Örneğini vereyim bitireyim. Sınıf arkadaşımız Necla Küçükçolak seyirciler arasında; Türkiye iktisat borsası genel müdür yardımcısı. Onunla geçen sene ilk kez konuştuk bu konuları o dedi ki toprak olmazsa ürün yok, ürün olmazsa ürün borsası yok. Ürün borsasının devam etmesi için toprağa yatırım yapmamız lazım. Çok net hatırlıyorum. En güzel özetlenebilecek şekilde özetledi. Umarım bir dahaki toplantıyı onu da çağırırsınız burada bitireyim. Çok teşekkür ederim.

ufuk uras - Çok teşekkür ederiz. Bugün çok verimli geçiyor. Hakikaten yeni ufuklar açılıyor hepimiz açısından. Zaten iktisatçılar haftasının bir özelliği de farklı eğilim ve düşünceleri yan yana getirmek artık Türkiye'de özlediğimiz bir şey bu demin söylediğiniz hani çevre politikaları artık nihayet çevresi olan insan diye anlaşılammaya başladı. Sıradaki konuşmacımız Didem Danış.

didem danış - Ben size 100 yıldan hızlı bir özet geçip, bugün neredeyiz; nüfus olarak, güç olarak neredeyiz, üzerine konuşmak istiyorum. Çok teşekkür ediyorum beni davet ettiğiniz çünkü hep iktisatçılarla konuşup tartışmak istediğim bir mesele. Türkiye'nin nüfus açısından yaşamakta olduğu muazzam değişim göz ardı ediliyor. TÜİK'ten faydalanarak Türkiye'nin nüfusuna dair bir iki temel şey söyleyeyim. 100. yılımızda, 2023-2024'te neredeyiz? Türkiye,

bulunduğu coğrafyada ve Avrupa ve Asya kıtasının da çok önemli kalabalık ülkelerden bir tanesi. Dünyadaki en kalabalık 17. ülke. Kentleşmiş, çok yoğun olarak artık kentli bir ülkeyiz ki hatırlayacak olanlar vardır; ilk nüfus sayımı Cumhuriyet'te 1927'de yapılıyor. O zamanlar sadece dört kişiden biri kentlerde yaşıyordu. Bugün ise büyük şehir yasasını değiştirerek yüzde 93 yaptılar ama kabaca yüzde 82'miz kentlerde yaşıyor diyebiliriz. Hatta bizim nüfusumuzun çok büyük bir kısmı mega kentlerde, metropollerde yani 1 milyonun üzeri kentlerde yaşıyor. Ama en önemli mesele, doğurganlık hızımızın çok hızlı bir şekilde düşmüş olması. Yani bugün Avrupa Birliği ülkelerinin altında bir seviyede seyrediyor.

TÜİK'in açıklamasına göre 1,17'lere kadar düşmüş durumdayız. Ve hepimizin bildiği gibi kamuoyunda da çokça tartışıldığı üzere de yeniden çok yoğun göç alıyoruz. Bunun bir kısmı sığınmacı hareketleri, bir kısmı düzensiz göç, bir kısmı düzenli; mesela eğitim göçü vesaire gibi göçülerin yoğun olarak yaşandığı bir coğrafyayız. Bugün insanları çok şaşırtıyor ama tarihsel baktığımız zaman 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında da bu coğrafya yoğun bir göç alıyordu. Bu trendin bir kere daha tekrarlandığını görüyoruz.

Benim en çok önemseydiğim mesele nüfusu çok hızlı yaşlanan bir ülkeyiz. Yani yaşlı nüfus oranımız hala yüzde 10; Avrupa Birliği ülkelerinde yüzde 22 bandında; bizdeki mesele bu yaşlanmanın çok çok hızlı seyrediyor olması. Bunu biz nerede görüyoruz? Yaş piramitlerinde görüyoruz. İktisatçıları iyi bilirler yaş piramidini. Bugün artık geldiğimiz noktada piramit şeklinden bile bahsedemiyoruz. Bir silindire dönüşmüş durumda; dünyadaki gelişmiş pek çok ülkede olduğu gibi. Birinci piramit okuyabiliyor musunuz? 1935 ortadaki 75. Üçüncü de silindire dönüşmüş olan da 2020 yaş piramidi. Yani aslında pek çok Batı ülkesi gibi pek çok iktisadi anlamda gelişmiş ülke gibi artık doğurganlığın düştüğü, yani tabanın daraldığı ve yaşlanmayı göreceğimiz şekilde yukarı doğru silindirleşen bir tablo ile karşı karşıyayız. Bu yaş piramidi diyelim, ama aslında yaş silindirinin önümüzdeki 20 senede neredeyse ters piramide

doğru dönüşeceğini de dikkate almak lazım. Çünkü içinden geçtiğimiz ekonomik kriz dönemi her zaman ve her coğrafyada olduğu gibi doğurganlığın bir kere daha biraz daha düşmesine sebep olacak. Nasıl bir yaşlanmadan bahsediyoruz? İki temel sebebi var. Birincisi doğurganlıktaki düşüş. Bakın bu harita TÜİK doğum istatistikleri üzerinden görüyoruz. Çok açık beyaz bir renk var. Yani iyice uçuk olan doğurganlık oranının yani kadın başına düşen çocuk sayısının 1,59'un altına düştüğü yerleri gösteriyor. 1.59'un neresi? İtalya mesela Avrupa'daki en düşük doğurganlığa sahip ülke. En yüksek doğurganlık bir ilimizde; bilenler vardır, Şanlıurfa her zaman bayrağı o taşıyor. En yüksek doğurganlık ama orada bile 3,10'un altına düşmüş durumda ki daha 5 sene önce 3,54 seviyesindeydi.

Bütün Türkiye'de, Güneydoğumuz da dahil olmak üzere doğurganlıkta çok hızlı bir düşüş var. Bunun sosyolojik sebeplerine konuşuruz ama biraz vakit meselesi beni strese soktu o yüzden onları soru cevaba bırakıyorum. Beraberinde ortalama yaşam süremiz uzuyor. Yani sağlıktaki, tıptaki değişmelerle beraber hızlı bir şekilde ortalama yaşımız artıyor. Bunun sonucunu ortanca yaşta, yine iktisatçılar iyi bilir bu kavramı, bir yükselme var. Daha 2007'de 28 olan ortanca yaş, 2023'te 34'e kadar çıkıyor. Yani yaşlanan bir nüfusumuz var; iktisadımızla tamamen bunun çevresini yeniden düşünmemiz lazım. Peki hükümet buna karşı pro-natalist politikaları teşvik etmeye çalışıyor. Yani en basitinden Cumhurbaşkanı her gittiği ortamda üç çocuk yapın, üç de yetmez, dört – beş çocuk yapın gibi bir şey söylüyor. Biraz boş bir kelam gibi gelebilir. Onu kısmen de olsa işte çeyiz kampanyası, ilk evlilik kredisi gibi çeşitli bazı finansal mekanizmalarla desteklemeye çalışıyor. Ama şunu görüyoruz, bu söylemler, bu bence çok zayıf kalan kredi vesaire gibi destek politikaları karşılık bulmuyor. Çünkü ondan daha fazla bastıran toplumsal ve ekonomik meseleler var. Yine iktisatçıların çok iyi bildiği bir şey değil mi demografik fırsat penceresi. TÜSİAD'ın 2008'de yapılmış yanlış hatırlamıyorsam güzel bir raporu vardı. Çok sayıda hocamız orada demografik fırsat penceresini tartışıyordu. Türkiye'de biliyorsunuz çok yüksek bir doğurganlığımız vardı 1970-80'lere kadar. Buna da ekonomimiz üzerinde yarattığı bir baskı vardı çünkü çocuk bağımlı nüfusumuz çok yüksekti. Doğurganlığın düşmesi ve henüz yaşlı nüfus oranının fazla artmaması sayesinde aslında bir yaklaşık 30 yıllık demografik fırsat penceresinden geçtik. Bunu da bitirmek üzereyiz, kapanmak üzere. Fakat yani bu neydi? Türkiye'nin ciddi anlamda kalkınması, sıçrama yapması, iktisadi ve toplumsal kalkınma açısından mümkün olabilir deniyordu. Çünkü bağımlılık yükümüz azalacaktı. Fakat biz ne gördük? Ekonomide yüksek büyüme gördük ama kalkınma için gerekli istihdam yaratılmadığı için ve en önemlisi de işsizlikteki sorunlar devam ettiği için biz bu fırsat penceresini kullanamamış olduk. Bu konuda yapılmış çok sayıda yayın var. Can ve Avcı'nın

2019 makalesinden ben bir tablo kullandım ama iktisatçılar bu konu üzerine ciddi tartışıyorlar. Söyledikleri meselelerden bir tanesi şu: Eğitim yaygınlaştı. Nicel eğitim seviyesi yükseldi ama niteliksel olarak biz eğitim kalitemizi ve yetişmiş insan kaynağımızı güçlendiremediğimiz için bizim karşımızda yüksek bir genç işsizliği sorunu var. Ve bunu biraz sonra konuşacağım. Göç meselesiyle de doğrudan bağlantısı var. Çünkü artık diplomalı işsizlik karşımızda çok temel bir mesele olarak duruyor ama öbür tarafta da özellikle vasıfsız ve düşük ücretli iş kollarında muazzam bir iş gücü açığı var. Yani bugün İstanbul'un herhangi bir yerinde bir oto-sanayi, bir atölyeye, bir iş yerine gidelim herkes işçi bulamamaktan yakınıyor ve bu dediğim gibi diplomalıların da birbirine denk düşmediği için de çok ciddi bir soruna dönüşüyor. Düşük kadın istihdamı zaten maalesef başından beri bizim en büyük sorunlarımızdan. Sonuç olarak, nüfusumuzun çok büyük çoğunluğu güvencesiz esnek kısa süreli işlerde çalışıyor ve genel olarak baktığımız zaman daha çok alt ve alt orta sınıflardan oluşan hepimizin bildiği gibi askeri ücretin artık norm haline geldiği bir toplum yapısına dönüşmüş durumdayız.

Bununla beraber biz bir yandan da neyi görüyoruz? Türkiye'deki daha nitelikli eğitim almış ve uluslararası iş gücü piyasasında karşılığı olan bazı iş gücü kollarında çok kuvvetli bir yurt dışına beyin göçü ile karşı karşıyayız. Biz bunu sosyolojik olarak daha çok yüksek nitelikli göç diyoruz. Mesela birkaç rakam paylaşayım. 2023 yılında Almanya'ya giden yabancı öğrenciler arasında Türkiye'den gidenler üçüncü sıradaydı. Bakın oradaki üçüncü kuşak Türklerden bahsetmiyorum. 2022-23 öğrenim döneminde Türkiye'den Almanya'ya giden öğrenci sayısı sadece 35.000'i aşmıştı. Yine mesela 2012-2022 son on yılda iyi hal belgesi alıp da yurt dışına gitmek için başvuran doktorların sayısı 45 kat arttı. Tabii toplamda bu belki birkaç bin insandan bahsediyoruz ama bu trendler Türkiye'de demin bahsettiğim nitelikli istihdam yaratamama sorunumuzun yani iktisadi olarak yaşadığımız sorunun bir yansıması.

Burada tabii beyin göçünün bir diğer nedeninden de, Türkiye'de yaşamakta olduğumuz huzursuzluk tablosundan da bahsetmemiz lazım. Yani ekonomik, siyasi, sosyal bir sıkışmışlık içindeyiz. Gençlerle irtibat halinde olanlar bunu çok iyi biliyorlardır. Siyasi baskıları anlatmama gerek yok. Ama bir yandan da küresel Kuzey ülkeleri bir küresel yetenek yarışında; yani mesele en iyileri kim çekecek? Tabii ki ABD, Kanada bunun başını çekiyor ama Avrupa Birliği de mesela Almanya gibi ülkeler Mavi Kart, Turkuaz kart vesaire ile vatandaşlığı kolaylaştırarak, bizim gibi ülkelere, iyi eğitim almış, kendisi için maliyetsiz beşeri kaynağı kendisine çekmeye çalışıyor. Türkiye açısından bir beyin kaybı mı? Bence tartışılabilir. Aslında sayısal olarak baktığımızda, TÜİK verilerinden ve başka kaynaklardan baktığımızda birkaç yüz bin kişinin gittiğini görüyoruz. Az bir sayı değil. Her sene birkaç yüz bin kişinin

gitmesi önemli. Bence burada sayısal öneminden ziyade sosyal ve siyasi kısmı çok daha önemli. Ben de editörlüğünü yaptığım yeni bir kitabım bu arada böyle bu vesileyle paylaşmak isterim. Çünkü gidenler gibi dönenler de oluyor. Peki Türkiye’de nasıl bir tablo var? Diplomalı gençler arasında ciddi bir işsizlik sorunu var ama aynı zamanda iş gücü açığı var ve nüfusumuz yaşılanıyor. Bir büyük iktisadi sosyal buhrana doğru, bir sıkışmaya doğru gidiyoruz. Yeni göçler, bu göçmenler hep tartışılan bir sorun mu yoksa bir panzehir olabilir mi yaşadığımız döneme? Burada mesela birkaç rakamı paylaşayım, daha sonra daha iyi tartışmak için. Türkiye’de kayıtlı yaklaşık üç milyon geçici koruma statüsünde Suriyeli var. Uluslararası koruma başvurusu yapmış, İran, Irak, Afganistan gibi ülkelerden yaklaşık 330 bin kişi var. İkamet izniyle Türkiye’de, üniversitelerde, okullarda çalışan yabancılar normal ikamet izni üç milyon. Bunları topladığımızda yani bu kayıtlı nüfusun toplamı Türkiye’nin toplam nüfusu içinde yüzde 6’ya denk geliyor. Şimdi lütfen şu söylemlere prim vermeyin: Bazı siyasi partiler özellikle 10 milyon göçmen var, yok 15 milyon göçmen var Türkiye’de diyorlar. Benim gibi bu alanın uzmanları bu sayının gerçeği yansıtmadığını, gerçek sayının bu rakamlara ek olarak +1 milyon kadar bir düzensiz göçmen olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla o çok ucuza oy toplamaya çalışan yani emeksiz oy toplamaya çalışanlara prim vermemek lazım. Şimdi bu göçmen grubu, bugünkü Türkiye’de bulunan özellikle İstanbul gibi metropollerde çok yoğun olarak gözlemlediğimiz işte Suriyelisi, İranlısı, Afgan’ı nasıl yorumlayabiliyoruz?

Ben burada bir ufak geçmişe dönelim istiyorum mesela. Tansı Şenyapılı hocamızın 1970’lerde gecekondu nüfusu üzerine çok önemli çalışmalarından birinde söylediği bir şey vardı. Gecekondu nüfusu o dönemde tıpkı bugünkü uluslararası göçmenler gibi hep marjinal görülüyordu, kenti entegre olamayan bir sorun yumağı olarak görülüyordu. Ama orada önemli bir şeye işaret ediyordu Şenyapılı; bu kesim hem üretici -Türkiye’nin üretimine katkıda bulunuyor; hem tüketici, çok önemli bir tüketici gruptan bahsediyoruz; hem de çok devingen ve dinamik bir nüfus. Dolayısıyla da bazı katkıları var ama tabii ki sorunları yok değil toz pembe bir tablo çizmiyorum. Mesela özellikle niteliksiz iş gücü piyasasında ciddi bir *replacement* yani yer değiştirmeye de sebep oluyor. Son otuz yılda göçün arttığını biliyoruz; burada bir Türkiye’nin politikası olduğunun da lütfen altını çizelim. Sanıyorum biraz da Türkiye’nin ekonomik modeliyle bağlantılı olarak yani fason üretime dayalı ucuz iş gücünü de alıyor. Sürekli ihtiyaç duyan ama ucuz iş gücünü içerideki vatandaşından üretemeyen bir hükümet, bu ucuz iş gücünü dışarıdan getirmeye çalışıyor. Bunun için de dediğim gibi esnek vize politikası, ticaretin uluslararasılaştırması gibi politikalar devreye sokuyor. Türkiye’de İngilizce’de 3D

denilen, tehlikeli, kirli, zor işlerde; tarımdan ev içinde yaşlı bakımına, inşaat sektöründen tekstil konfeksiyona kadar çok yoğun göçmen emeğinin kullanıldığını görüyoruz.

Bitirirken şuradan bir şey söylemek istiyorum; asıl mesela en büyük grup Suriyeliler değil mi? Nasıl bir grupla karşı karşıyayız? Burada bence bir iki önemli veri var. Önümüzdeki on yılları da düşünmek için çünkü bir gerçekliği kabul etmek lazım. Her ne kadar yine bazı siyasi partiler işte Suriyelileri göndereceğiz vesaire dese de bu Suriyeli topluluğunun çok önemli bir kısmı, yarıdan fazlası muhtemelen burada yerleşik olmaya doğru gidiyor. Bunu ben bir temenni olarak söylemiyorum, bir sosyolojik olgu olarak söylüyorum. Bu sorunlar çok önemli. Mesela Türkiye’de bulunan Suriyelilerin yüzde 45’i 18 yaşın altında. Bu bize nasıl bir politika izlememiz gerektiğine dair bence önemli soru işaretleri doğuruyor. Beni ürküten, Türkiye’de bulunan Suriyelilerin özellikle Suriyeli kadınların eğitim seviyesi çok düşük. Hacettepe Üniversitesi’nin yaptığı bir araştırmaya göre kadınlarda ilkökul ve altı eğitim seviyesi olan yüzde 77. Erkeklerde ilkökul ve altı, yani ilkökul diploması veya o bile olmayanlar yüzde 73’e kadar çıkıyor. Yani eğitimsiz bir nüfus var. Ha şunu diyebiliriz biz. Evet bizim ekonomimiz zaten bu nüfusa ihtiyaç duyuyor ucuz iş gücü olarak. Öyle mi diyeceğiz? Bunu tartışacak mıyız? Bizim ekonomimiz, toplumsal yapımız demin bahsettiğim yetenekli insanları istihdam edebilecek bir modele ne zaman ve nasıl geçebilecek, bilmiyorum. Belki bunlar önümüzdeki döneme dair bazı tartışmaları açmaya vesile olur. Tekrar teşekkürler davet ettiğiniz için.

ufuk uras - Ben teşekkür ediyorum. Hakikaten çok hassas bir konu ama siyasi yüzeyde bu meselenin nasıl çözüleceği bilinmiyor. Size bir soru soracağım hocam. Bu *migration* sözcüğü Türkçe’de, Latince *migrare*, aynı zamanda galiba baş ağrısı anladığım. Yani sığınmacılar meseleyi küresel ölçekte baş ağrısı olarak görmek sorun ve çözüm değil gibi bakılabilir. Ama katılmadığım bir nokta var. Üç çocuk politikasını eleştirdiniz. Fakat görüyorsunuz millet doğruyor. Buyurun.

didem danış - Hocam artık iyice siyasetçi olmuş bence. Migration ile migrarenin çok bir alakası yok; Latince kökenleri farklı.

Batı dünyasında çok farklı bir göçmen karşıtlığı var. Yani bakın Danimarka’da sosyal demokratlara, Fransa’da Makron’a, Trump’a, dünyanın her yerinde bu rüzgar esiyor. Bugün küresel kapitalizmin geldiğimiz Batı atlasında, muazzam adaletsizlik, eşitsizlik üreten yapısı içinde siyasetçiler çözüm üretmedikçe veyahut da zaten mevcut adaletsizlik ve eşitsizlik sisteminden memnun oldukça, bir yandan hani milleti kandırmak için “aha bak göçmene bak”, diyorlar gibi geliyor. Bugün herhalde Türkiye’de üç milyon Suriyeli olmasaydı inanın bana üç milyon Afgan veya üç milyon Iraklı olabilirdi, menşei önemli değil. Bizlerin ekonomisi aslında

bu göçmen işçileri çağırıyor, gizlice çağırıyor, örtük bir şekilde çağırıyor. Yani burada istihdam bulmasa bunca Orta Asyalı kadın mesela evlerde yaşlı bakımında bu talep olmasa bu arz da bu şekilde gelmez. Burada bir siyasi meselenin ötesinde gerçekten de toplumsal dönüşüm ve demografik dönüşümle ilgili çok önemli bir talep var. Biraz önce yaşlanmadan bahsettim; ben 50 yaşımdayım. Benim kuşağım önümüzdeki yirmi yıl içerisinde çok daha yaşlanacak. Benim kuşağım ortalama 1-2 çocuk doğurdu. İşte benim kuşağım için doğurganlık hızla düşüyor. E bizlere kim bakacak? İşte o göçmen kadınlar bakacak. Ama bu göçmen kadınların bakımına dair biz siyasi, yasal mevzuatı, toplumsal uzlaşmayı sağlayamazsak çok gerilimli. Ve önümüzde oldukça sıkıntılı bir dönem olacak.

zehra ece özdemiroğlu - Bir tek bir şey eklemek istiyorum. Suriye göçmen gönderen son ülke olmayacak ve politik göçmenlik sadece kendilerini yönetemeyen insanlardan, savaştan insanlardan gelmiyor. Göçmede iklim değişikliği boyutu da var. Ne kadar konuşuluyor bilmiyorum ama iklim değişikliği Suriye'deki savaşın son damlası. On yıl kuraklık çeken Suriye'de, kırsal kesimin nüfusu şehre göç edince değil mi? Aradaki dengelerin bozulması ve savaşın oradan çıktığı gibi bir teori de var. Ve iklim değişikliğini, adaptasyonu çalışan birçok insan da birçok ülkeye işaret edebiliyor. Bir sonraki göç nereden gelecek? Şu anda iklim değişikliği yüzünden en zor durumda olan ülkeler hangisi? Bu işle doğaya dönüyoruz. İklim değişikliğini, problemini çözmeden belki bu tip politik problemleri de çözemeyeceğiz.

salondan - Ben de Naci San'la 3-4 tane araştırma yaptım kendi çapımda. Ufuk hoca hatırlamaz, biz sınıf arkadaşıyız kendisiyle. Şimdi efendim, birinci pandemi döneminde dört başlıkta çalışma yapmaya çalıştım. 1900 ile 2000 yılı arasındaki verileri topladım. Herkes şikâyet ediyor. Dünya nüfusu dört misline çıkmış ama her şey gelişmiş. İkincisi, Türkiye'nin makro verileriyle ilgili bir diyagram hazırladım. Her şey rezalete gidiyor. Bunu iktidar yönetiyorsa muhalefet de farkında değil. Bunu en iyi Ufuk hoca bilir. Her şey rezalete gidiyor. Borç artıyor, iç borç artıyor, cari açık artıyor, bütçe artıyor, işsizlik artıyor. Gelir bölüşümdeki dengesizlik artıyor ama muhalefet bunun farkında değil. Böyle bir gariplik içerisindeyiz.

Efendim göçse ben Ufuk Hoca ile paralel düşünüyorum. Orta Asya'dan göçmeyi marifet sayıyorsak Suriyeli göçmenlere de bir şey diyemeyiz. Çünkü onlar da Osmanlı'nın bütünlüğü içinde olanlardır. Ancak nasıl absorbe edebiliriz, nasıl çözüm üretebiliriz diye düşünmemiz gerekir. Efendim sonuncusu kuantum ile tanıştım. Kuantumun dünyanın ve insanlığın gidişatını kökten değiştirdiğini fark ettiğimden beridir konuşmalarıyız diyorum. Konuşmaların tamamı 20. yüzyıla aittir. Henüz Türkiye'ye 21. yüzyıla geçmiş durum da değil. Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

reyhan bayar - Merhaba. Ben şey soracaktım, göç, işsizlik, istihdam, bunlar tabii ki toplumumuzdaki yaşanan sorunlar. En iyi eğitim alan aydın kesimin çocukları yurt dışında şu anda beyin göçü şeklinde ve hani kaymak vardı da yoğurun üst kaymakları, yine kaymak ülkelere gidiyor. Kaymak tabaka ülkelere seçilmiş ve süzme göçmenler de yine oraya gidiyor. Ama tabii ki biz insanız, insan haklarına da çok saygı duyarım. Gereken göçler hani zorunlu göçler vardır. O insanların ölümlerine göz yumamayız ya da dünyada bütün ülkelerin aynı şekilde göçmen sorununa eşit şekilde yaklaşmadığını biliyoruz. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği ülkelerinin, Amerika'nın, Kanada'nın, Türkiye'ye kadar kollarını açıp insanları almadılar. İşte suç oranı yüksek, kim olduğunu bilmediğimiz milyonlarca insan ülkemize geliyor. İyisi de kötüsü de bunlar tabii ki bir sosyal adaptasyon geçirecekler ve bunların bir kısmı suç oranlarını artıracak, huzursuzluğu artıracak. Kimisinin belki kalkınmaya hanımefendinin dediği gibi etkisi olacak. Fakat şu anda ben de beyefendi gibi baktım. Yüz yıl önce iki milyar dünya nüfusu, şimdi sekiz milyar. Doğurganlık 2,1 çocuk oranına düşerse dünyanın büyümesi duracak. Bence ekonomist değil de finanslı ve zenginlerin en büyük korkusunun bu olduğunu düşünüyorum. Satacakları ürünler için alıcı bulamayacaklar fakat beni endişelendiren bir soru var. Kayıt dışı istihdam sorunu var. Türkiye'de yüzde on sekiz nokta küsurat genç işsizlik oranı var. Ondan sonra umudunu yitirmiş bir gençliğimiz var bu üç. Nüfusun artması gerekir mi? Çünkü yani dünyada kaynaklar kıtlaşıyoruz diyoruz. Su kaynakları küresel ısınma ve gıda krizi falan filan derken yani nüfus artmalı mı? İkincisi de, kayıt dışı ya da asgari ücretin çok çok altında çalıştırılan göçmenler işverenin çok büyük bir keyif kaynağıdır. Ben şunu soruyorum; yani illa ekonomik büyüme mi yoksa ekonomik kalkınma mı önemli?

izzeddin önder - Teşekkür ederim bütün konuşmacılara hocam. Çok hızlı Ece arkadaşına çok kısa bir şey söyleyeyim. Biliyorsunuz bizim dönemimizde okutulurken ulusal gelir ya da milli gelir denirdi. Şimdi ise yurt içi gelir deniyor. Bu tabii çok büyük bir aldatmacam. Ve bizim gelirimizin arttığını zannediyoruz ama eğer transferlere bakarsak, evet yani bundan bahsetmek gerek. Bir debiz *depreciation* kullanırdık. Bir de *depletion* kullanırdık. Doğal kaynak yıpranması için bunu kullanırdık.

emre kaleli - Ben çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ikinci sınıf öğrencisiyim. Benim sorum Sayın Özdemiroğlu'na olacak. İklim değişikliğine bağlı ekonomik dalgalanmadan bahsettiniz. Tayland'da bir otopark probleminden, İngiltere'de oynayan piyasalardan bahsettiniz. Şunu merak ediyorum; sorun iktisadi ama hemen çözüm hukuki midir? Çünkü şöyle sormak istiyorum; acaba yeryüzüne bir tüzel kişilik atfedilebilir mi? Uluslararası

mahkemelerce bu tüzel kişiliği korumak için sermaye cezalandırılabilir mi? Devlet ve sermayenin otorite ve sermayenin bu kadar işçi dışlı olduğu kapitalist sistemde bu mümkün olabilir mi? Acaba dünyayı korumamız için kapitalist sistemin mi değişmesi lazım? Bunu sormak istemiştım çok teşekkür ederim.

şebnem arıkboğa - Didem hocama sormak istiyorum. Evet şu anki durum bize gösteriyor ki eğitimsiz ya da kendi memleketlerinde iyi eğitim almış olsalar bile şu anda mecburiyetten daha vasıfsız insanların çalıştığı alanlarda çalışan kişilere ihtiyacımız var gibi gözüküyor. Bunu bize açabilir misiniz? Dediniz ki bizim eğitilmiş çocuklarımız gidiyorlar; bir kısmı geri dönüyor. Nedense bu dönemde geri dönme eğilimi arttı gidenlerde; ama bu durumu nasıl değiştireceğiz, yani aslında biz iktisatçıların bunun yöntemini söylemesi lazım. Zannediyorum sizin de kafanızda bir model, buna yönelik birtakım çözümler var; bunlardan bize bahsedebilir misiniz çok teşekkür ediyorum.

ufuk uras - Hocam sizden başlayalım yine aynı sırada beş dakika içinde toparlarsak.

zehra ece özdemiroğlu - Ben önce iktisatçı olarak değil de bir göçmen olarak bir şey söylemek istiyorum arkadaşlar. Göçmen alan hiçbir ülke bize iyi göçmen geldi demiyor. Her ülke diyor ki; diğer ülkeler en iyisini aldı en kremini aldı, bize kötüsü geldi. Neden geldi; çünkü göçmenler çoğu zaman yerli halktan daha ucuza çalışmaya razı. Daha ucuza kalifiye ya da kalifiye olmayan işçi çalıştıracak şirket oldukça göç de olacak. O yüzden bu sadece Türkiye'nin problemi değil. Ben de bir göçmenim; bana bir İngiliz, "sen niye buraya geldin, okumaya geldin niye kaldın" dediğinde; Türkiye'de de Suriyeliler hakkında böyle konuşuyorlar; ben de buranın Suriyelisiyim, ne kadar eğitilmiş olduğum hiç önemli değil, diyemiyorum. Biraz bakış açımızı daha geniş tutmamızda fayda olduğunu düşünüyorum. İzzettin hocam hem *depreciation* hem de *depletion* var. Doğal sermayenin tek farkı diğer bütün sermayelerde *depreciation*'ı takip ediyoruz. Ona para yatırıyoruz yenilemeye çalışıyoruz, doğal sermayede bunu yapmıyoruz. Zaten yapmamız da sınırlı; bazı şeyleri deplete ettiğimiz zaman yerine yenisini koyma imkânımız olmuyor. Teknolojik olarak olsa da ekonomik olarak fizibilitesi olmuyor. O kadar pahalıya geliyor ki deplete ettiğiniz kaynakları yerine koymak aslında keşke baştan deplete etmeseymişim diyor şirketler. Öyle bir duruma geldi ki dünya hadi felaket demeyelim aydınlanma akşamındayız. Felaket değil de bir aydınlanma bir görüş açıklığı olmaya başladı hakikaten sistemde. Ben kendi çalıştığım müşterilerimin kalitesinin değişmesinden anlıyorum bunu. Evet, diyor; bunu daha etik bir şirket olarak yapmayacağım. Doğayı benim kendi finansal çıkarıma uygun olduğu için koruyacağım. Bu değişimi yaşatmamız, bu değişimi sağlamamız gerekli. Çünkü bu kafa değişmezse, şirketlerin bu kafa yapısı değişmezse, kanun

yapıcıların, uygulayıcıların bu yapısı değişmezse, biz ne kadar doğaya tüzel kişilik verirsek verelim, o kanun uygulanmayacak. Çünkü insanlar kendi çıkarını görmeyecek bu işte. Arkadaşım çok haklısın; böyle bir hukuka ihtiyaç var; gerekli ama yeterli değil. Çünkü kanunların uygulamasıyla sınırlı ve o kanunu çıkarsa da devlet hangi devlet o kanunu son derece kelimesine kadar uygulayacak. Böyle bir devlet yok dünyada ama doğayı koruması gerektiğini bilincine varan şirketler var. İngiltere'de öyle bir durumdayız ki kimyasal madde üreten sektör teşkilatları devlete gidip lütfen bize kanun çıkarın diyor. Ama tutucu parti ideolojisinde serbest piyasa her şeyi halleder. Böyle kendini içten mi yiyor diyeyim yoksa bir dönüşüm için de mi diyeyim bilmiyorum ama şirketler yönetilmek istiyor. Çünkü bir ülkede daha sıkı kurallar var bir ülkede daha gevşek kurallar var; o ikisine birden uyması onun için çok pahalı. Yani üretimin, sistemin kuralları olsun, kuralları bileyim, başımda istikrarlı politikacı güçlü politikacı olsun, bana ne yapmam gerektiğini söylesin. Koyduğu kurallara uysun, rüşvet vermekle falan uğraşmayayım. Kuralın ne olduğunu bileyim; beş on yıllık planımı yapabileyim, ona para harcıyım diye düşünüyor şirketler. Öyle olması onların finansal sürdürülebilirlikleri için iyi. Bu bakış açısını değiştirmemiz lazım ve iktisatçılar olarak bunu yapabiliriz. Çünkü biz her şeyin değerini biliyoruz. Değerler fiyatlarla sınırlı değil. Her şeyin değeri var ve her şeyin görünmez değerini de görünür hale getirmek bizim elimizde. Bu hukuku da koyalım kanunu da koyalım ama şirketlerin bilincini de ve politikacıların bilincini de değiştirmeye çalışalım derim. Çok teşekkür ederim.

ufuk uras - Bence de hocam başlıklar çok güzel. Sığınmacılar meselesinde siyasetten bildiğim tek şey var. Kölelerin, kölelerle kapıştırılması hep köle sahiplerinin işlerine gelmiş. Biz farklı köleler birbirimizi kollayıp, köle sahiplerinin, küresel imparatorlukların egemenliğine dayanan bu oyunu bozmak zorundayız. Nasıl sorusu kolay bir soru değil. O yüzden sokakta bana memleketin hali ne olacak diye sorduklarında, standart yaratıp siz ne yaparsanız o olacak, diyorum.

didem danış - Sorular için de teşekkürler. Şimdi bir yanda soruları dinlediğim zaman haklı olarak daha çok siyasete yönelik, siyasi tepkiyi dile getiren sorular. Ben bu sunumda olabildiğince sosyolojik ve demografik anlamda bir tabloyu sunmaya çalıştım. Sizin sorunuzla bağlantılı olarak, Türkiye'den gidenlerle yurdun kaymağı gidiyor diyorsunuz. Fakat gözden kaçan bir şey var. Mesela 2023 senesi sadece Türkiye'nin en eğitimlilerinin en yetmişmiş kesimin gittiği bir sene olmadı. Türkiye aynı zamanda 2023'te Avrupa Birliği'ne en çok sığınmacı veren üçüncü ülke oldu. Yani aslında Türkiye'den doğru çıkmaya yönelik farklı sosyolojik kesimlerden, farklı eğitimsiz seviyelerinden çok geniş bir kesim var. Ve bu açıdan

düşündüğümüz zaman aslında küreselleşme, neoliberalizm, hocamızın da bahsettiği gibi bu mobilitiye de izin veriyor aslında. Çünkü bütün ülkeler kendilerinde açıkta olan işleri yapacak elemanlara ihtiyaç duyuyor. Ve yine bu göçle gelen kişilerin hemen hepsinin yaşadığı durum, İngiltere'de de-skilling deniyor, sahip oldukları vasıfların altında işlerde çalışıyorlar. Yani şöyle söyleyeyim; ben Esenyurt'ta oto sanayide bir lokantada oradaki çalışanlara hizmet veren iki tane Özbek kadınla tanıştım. Bu kadınların ikisi de ülkelerinde hukuk eğitimi almış, bir süre avukatlık yapmış. Ama ülkelerindeki eşitsizlik ve zorluklardan dolayı canlara tak edip göçmüşler. Düşünün Esenyurt'ta oto sanayide salaş bir lokantada ağırlıklı müşterisi erkekler olan bir yerde garsonluk ve bulaşıkçılık yapıyorlar. Yani bu tam anlamıyla de-skilling tanımı. Bizim mezunlarımız gidiyorlar, Avrupa'da ne iş olsa yapmaya hazır durumdalar. Yani böyle bir sirkülasyon var, bunu da dikkate almalıyız. Burada tabi doğrudan hem ekonomik kalkınma modelimizi hem de siyasi yapımızı etkileyen de sonuçları var bunun. Bunları görmezden gelemeyiz. Mesela zaten Türkiye'de yaygın olan enformal istihdamı, kayıt dışı istihdamı çok fazla besledi bu durum. Kısmen iyileşmeler sağlanmış olan çocuk işçiliğinin yeniden artışa geçmesine sebep oldu. Ayrıca, erken yaşta evlilikler, çoklu nikahlar vesaire gibi pek çok sorun alanı da var. Ben bunları görmezden gelemem demiyorum. Ama bunun sadece göçmenden kaynaklı bir mesele olduğunu da düşünmememiz lazım. Sizler zaten çok güzel işaret ettiniz. Özellikle yirmi yıldır AKP'nin yürüttüğü politikaya baktığımız zaman ne görüyoruz? İşverene, mülk sahibine, yani varsıl olana hizmet ediyor. En son 400 bin dolara vatandaşlık satın alınıyor mesela. Bunun tartışmasının yapılması gereken yer aslında siyasi düzlem. Toplum bu talebini dile getirmeli; ya sen niye vatandaşlığı parayla satıyorsun, diye. Ama böyle bir talep görmüyoruz, ne görüyoruz? Daha çok böyle maalesef arkası dolmamış ve hedefi şaşmış. Sanki bunun hedefi göçmenin kendisiymiş gibi. Ben hep öğrencilerime şöyle söylüyorum: 400 bin TL'ye Yunanistan vatandaşlığı veriliyor olsa koşa koşa gidip almaz mısınız? Herkes gider. 400 bin dolar bize yüksek ama 400 bin TL gibi düşünelim değil mi? Burada böyle bir izin veriliyorsa, yol açılıyorsa burada sorgulanması gereken yabancılar değil oradaki hükümetin politikasıdır diye düşünüyorum.

Yine aynı şekilde kayıt dışı istihdamla ilgili sormamız gereken daha üst düzeye yapısal bazı sorular var. Türkiye ekonomisi küresel anlamda, bu küresel piyasaya ucuz istihdama dayalı ağırlıklı olarak fason üretimi yaparak mı entegre olacak? Eğer cevap evetse, evet biz bu göçmen nüfusa muhtacız. Yani tercih ettiğim için söylemiyorum, lütfen yanlış anlamayın. Ama yüksek katma değerli bir üretime geçmediğimiz sürece bizim yetişmiş gençlerimiz gidecek. Biz liyakatlı bir istihdam piyasasına geçmediğimiz sürece, gidecek. Mesela kendi alanımda

görüyorum; çok iyi doktoralı insanlar geliyor. Doğru networklerin içinde olmadıkları için ki bunlar siyasi kayırmacılık ağıları, sanmayın ki mesleki networkler. Hep sistemin dışında kalıyorlar. Hepimiz gözlemliyoruz bunu. Dolayısıyla bu sıkışmışlığı aşmanın yolu cevaba gelecek olursak aslında siyasetten geçiyor. Ben açıkçası giderek parlamenter siyasete olan inancımı fazlasıyla kaybetmiş birisiyim. Siyasi partilere olan, xyz, hangi parti olursa olsun hepsine öğrencilerimizle beraber, gençlerle beraber sadece küfrediyoruz. Göç meselesine geleyim. Makro siyaseti bir kenara bırakalım. Bunu yok sayma imkânımız yok. Siz istiyorsanız yok sayabilirsiniz. Birileri istiyorsa sadece küfredebilir göçmenlere ama bu yaşadığımız dünyanın demografik toplumsal ekonomik gerçeği. Buradan benim önerim hocamızın da sorusundan devam edersek, planlı ve kurallı bir nüfus hareketliliğine izin vermeliyiz. Ama bunu planlı ve kurallı yaparken mesela bir sürü daha üst soruya da cevap vermemiz gerekiyor. Türkiye’de tarım ve hayvancılık için ihtiyaç duyulan iş gücünde Afgan ve Orta Asyalılar başta olmak üzere göçmen emeği kullanmayı kabul ediyor muyuz? Bunun bir anlamda toplumsal düzlemde tartışmasının yapılması lazım. Bizim kırsalımız boşalırken kırsalda muazzam bir demografik yaşlanma yaşanırken, o Afgan çobanı mı alacağız? Hangi koşullarda alacağız? Hem onun sisteme katkısını hem de karşılığında sömürülmeden insani şekilde sisteme nasıl dahil edileceğinin kurallarını tartışabilmemiz lazım. Ama haklı olarak diyeceksiniz ki daha işçilerin abc’sini tartışabiliyoruz muyuz biz vatandaşları olarak; nerede kaldı bunları konuşalım. Ama özetle bizim göçe dahil kurallı ve düzenli ve yol haritaları belli politikalar geliştirmemiz lazım. Ama bunu da şeffaf bir şekilde, yani Cumhurbaşkanı’nın yaptığı gibi ben Suriyeli kardeşlerime vatandaşlık vermeye karar verdim, gibi değil. İstisna-i vatandaşlık yolu açtı mesela. Bunu biz tartışamadık değil mi? Yukarıdan aşağıya indi bu. Bence çok yanlış bir politikaydı. Toplumsal barışa da zarar verdi ve yabancı düşmanlığını arttırdı. Oysa ki bence Suriyelilere kesinlikle Türkiye’de vatandaşlık yolu açılmalı. Ama bu mesela on yıla yayılan bir yol haritasıyla olmalı. Denmeli ki şu kurallara uyduğunuz sürece, çocuğunuzu okula gönderdiğiniz, kayıtlı iş gücü piyasasında sigortalı çalıştığınız sürece, vesaire... Kuralları tanımladıktan sonra, on yılın sonunda ve Türkçe sınavını geçerek Türk vatandaşlığını alabilirsiniz. Bence alabilmeler; pek çok Suriyeli burada on yıldır yaşıyorlar. Ama biz yol göstermiyoruz. Ne diyoruz? Cumhurbaşkanı uygun gördüğü kişilere ki tahmin edersiniz ki yine başka bazı networkler içinde vatandaşlık veriyor. İstisnayı vatandaşlık. Bu da apayrı bir tartışma konusu. Çok uzattım. Teşekkür ederim.

ufuk uras - Uğur Mumcu derdi ki siyasetin ABC’si yoktur; siyasetin ABD’si vardır Türkiye’de, derdi. Oraya geldik. Çok teşekkür ederiz arkadaşlar. Umutsuz kapatmayalım.

Yıllar önce İktisatçılar Haftası'nda Paul Sweezy'yi çağırmıştık. O yaşına rağmen geldi ve bir sözün örgütlenmesinin ne kadar önemli olduğunun altını çizdi. İsveç Sol Parti Başkanı'nın bir sözü vardı. "Teknede şeytan varken uzaktan bağırıp çağırmakla olmaz". Teknedeki şeytani düşürmek için sizin de tekneye atmanız gerekiyordu. Başka bir siyasetin mümkün olduğuna inanmak ve inandırmak zorundayız. Bir kere daha teşekkür ediyorum. Ben şimdi sevgili başkanım Sevil Usanmaz'ı kapanış konuşması yapmak için davet ediyorum.

sevil usanmaz - Sevgili İktisatlılar; 47. İktisatçılar Haftası'nı tamamlamış bulunuyoruz. *Cumhuriyet'in Yürüyüşünde İktisat ve Siyaset* ana başlığıyla altı oturum boyunca görüşlerini bizlerle paylaşan çok değerli konuşmacılarımıza, oturum başkanlarımıza, ayrıca açılış konuşmalarıyla toplantımıza katkıda bulunan TÜSİAD Başkanı Sayın Orhan Turan'a, DİSK Başkanı Sayın Arzu Çerkezoğlu'na ve Sayın Murat Karayalçın'a çok teşekkür ediyoruz. Ayrıca haftamızın hazırlanmasında emeği geçen Değerli İktisatçılar Haftası komisyonumuza, destekleri için sponsorlarımıza ve salonlarında bizi ağırlayan İstanbul Barosu Başkan ve yöneticilerine ve üç gün boyunca bizleri yalnız bırakmayan siz değerli misafirlerimize çok teşekkür ediyoruz. İktisatçılar Haftası boyunca konuşulanların tamamı İFMC'nin yayın organı İktisat Dergisi özel sayısında ve İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyetinin YouTube kanalında yayınlanacaktır. 48. İktisatçılar Haftasında görüşmek üzere diyorum. Hoşçakalın.